Milli mála

Milli mála

Ársrit Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur
í erlendum tungumálum

2. ÁRGANGUR

Ritstjórar

Erla Erlendsdóttir
Rebekka Þráinsdóttir

STOFNUN
VIGDÍSAR FINNBOGADÓTTUR
Í ERLENDUM TUNGUMÁLUM

Styrktarsjóði SVF er þakkaður stuðningur við útgáfu ársritsins

Ritrýnum ársritsins er þakkað þeirra framlag

Háskólaútgáfan
Reykjavík 2010

© Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum og höfundar efnis

Umbrot: Háskólaútgáfan/KG
Hönnun kápu: Ragnar Helgi Ólafsson
Prentun: Leturprent

Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti, svo sem ljósmyndun, prentun, hljóðritun eða á annan sambærilegan hátt, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis útgefanda.

U201113
ISBN 978-9979-54-905-5

Efni

Frá ritstjórum 7

Þemagreinar

Ásdís R. Magnúsdóttir
Um þýðingu og endurritun í *Sögunni um gralinn* og *Parcevals sögu* 11

François Heenen
Les traductions islandaises du futur simple français 31

Guðrún Björk Guðsteinsdóttir
Þýðing, sköpun, aðlögun? Smásagan „Guest“ í *The Axe's Edge* eftir Kristjönu Gunnars..... 49

Irma Erlingsdóttir
Tungumál útlegðar – um skrif alsírska rithöfundarins Assiu Djebar..... 71

Kristín Guðrún Jónsdóttir
Grafið úr gleymsku. Um smásagnaþýðingar úr spænsku á íslensku..... 91

Þórhildur Oddsdóttir
Þýðingar úr norðurlandamálum. Þýdd skáldverk á íslensku frá 1960 til 2010..... 133

Aðrar greinar

Andrea Milde og *Ásta Ingibjartsdóttir*
Creating Space. Drama in the Foreign Languages at the University of Iceland 157

Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir
Enskan og fræðaskrifin 179

Pétur Knútsson
Thumbing through the index 201

Randi Benedikte Brodersen
Hvordan, hvor meget og hvorfor tilpasser danskere i Norge sig sprogligt til norsk? Hovedresultater fra en sproglig undersøgelse vist ved brug af korrespondanceanalyse 215

Stefano Rosatti
Similarities Between Scientific Language and the Language of Literary Criticism in Two of Galileo's Works 249

Kaoru Umezawa
Transliterating Icelandic Names into Japanese Katakana Words. An Exploratory Study 281

Höfundar og ritstjórar 319

Frá ritstjórum

Milli mála, Ársrit Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum, kemur nú út í annað sinn. Í heftinu eru greinar eftir tólf fræðimenn Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur og kennara í Deild erlendra tungumála, bókmennta og málvísinda og í Uppeldis- og menntunarfræðideild Háskóla Íslands. Greinarnar eru á íslensku, dönsku, ensku og frönsku. Er það í samræmi við þá stefnu sem ársritinu var mörkuð þegar því var fyrst hleypt af stokkunum árið 2009 að gefa höfundum kost á að skrifa á móður- eða kennslumáli sínu.

Þema ársritsins að þessu sinni er *þýðingar*. Í heftinu birtast sex greinar sem fjalla á einn eða annan hátt um þýðingar og auk þess sex greinar um annað efni.

Ásdís R. Magnúsdóttir skoðar norrænu þýðinguna á frönsku riddarasögunni *Perceval eða Sagan um gralinn* eftir Chrétien de Troyes sem hún telur að sé endursögð og löguð að hinum norræna áheyrendahópi og veruleika hans. François Heenen gerir grein fyrir vandanum sem þýðendur standa frammi fyrir þegar þýða á ósamsetta framtíð í frönsku yfir á íslensku en franska tíðin á sér enga hliðstæðu í íslensku sagnakerfi. Guðrún Björk Guðsteinsdóttir fjallar um smásöguna „Guest“ eftir Kristjönu Gunnars. Hér veltir hún vöngum yfir því hvort smásagan sé þýðing, sköpun eða aðlögun. Irma Erlingsdóttir skrifar um alsírska rithöfundinn Assiu Djebar og tilraunir hennar til að skrifa á frönsku og skrifa ekki á frönsku, og val hennar á þriðju leiðinni sem felst í því að „tvítyngja“ frönskuna. Viðfangsefni Kristínar Guðrúnar Jónsdóttur eru þýðingar smásagna úr spænsku á íslensku frá lokum 19. aldar til dagsins í dag. Hún fjallar einnig um frumkvöðlastarf Þórhalls Þorgilssonar, fræðimanns og þýðanda. Að lokum skrifar Þórhildur Oddsdóttir um þýðingar úr norðurlandamálum á íslensku, annars vegar á árunum 2000 til 2010 og hins vegar á tímabilinu frá 1960 til 2010.

Í ársritinu birtast sex greinar utan þema. Andrea Milde og Ásta

Ingibjartsdóttir ræða um notkun leiklistar í kennslu erlendra tungumála á háskólastigi og útlista dæmi um leiklistarverkefni í frönsku og þýsku. Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir skrifa um notkun ensku í fræðaheiminum og kynna jafnframt niðurstöður rannsóknar um viðhorf kennara við Háskóla Íslands til eigin enskukunnáttu og færni í notkun ensku í kennslu og við ritun fræðitexta. Pétur Knútsson gerir mörkun texta að umtalsefni og kynnir til sögunnar bendla sem vísa leiðina í völundarhúsi hans. Stefano Rosatti ber saman tvö ólík verk eftir Ítalann Galíleo og beinir þá einkum sjónum að málsniði og tjáningarformi verkanna. Randi Benedikte Brodersen kynnir meginniðurstöður úr rannsókn sinni þar sem hún notar hnitunargreiningu til að skoða hvernig Danir búsettir í Noregi laga tungumál sitt að norsku. Og í síðustu greininni skoðar Kaoru Umezawa framburð á íslenskum mannanöfnum á japönsku.

Ritstjórar þakka starfsfólki Háskólaútgáfunnar fyrir afar gott samstarf.

Erla Erlendsdóttir og Rebekka Þráinsdóttir

Þemagreinar

Ásdís R. Magnúsdóttir
Háskóla Íslands

Um þýðingu og endurritun í *Sögunni um gralinn* og *Parcevals sögu*

Í upphafi skáldsagnaritunar á franskri tungu á miðöldum var algengt að höfundar lýstu yfir trúverðugleika verka sinna strax í fyrstu línum þeirra, vísuðu til rita þar sem finna mætti sömu sögur, eða sögðust hafa heyrt verkið flutt munnlega við ólíkustu tækifæri.[1] Í formála eða inngangsorðum var stundum tilgreint hverjum ritið var ætlað – hvort sem mark er á því takandi eða ekki – og jafnvel bætt við að viðkomandi hafi fengið höfundinum í hendur efnivið sem hann hefði svo ofið verkið úr. Þetta lítillæti af hálfu höfunda má skýra á tvo vegu. Annars vegar var höfundarhugtakið óljóst og sá efniviður sem notaður var við smíðarnar tilheyrði engum. Hins vegar tilheyrði verkið heldur ekki höfundi þess; höfundurinn miðlaði einungis og/eða þýddi og endursagði sögur sem hann hafði heyrt eða lesið annars staðar og gat því varla talist ábyrgur fyrir innihaldi verkanna. Oft er höfundur ekki nefndur á nafn í handritum og sé hans getið er iðulega lítið um hann vitað. Um þýðingar og uppskrift handrita giltu síst strangari reglur og því eru miðaldatextar lifandi í þeim skilningi að þeir taka sífelldum – en þó mismiklum – breytingum frá einu handriti til annars bæði hvað varðar rithátt (stafsetningu) og efnismeðferð. Verkin ýmist lengdust eða styttust og sem dæmi má nefna að í elstu gerð hins fræga kappakvæðis *Rólantskviðu* er kaflinn sem helgaður er unnustu Rólants aðeins 30 ljóðlínur en um 950 í yngri og lengri gerðum kvæðisins. Þýðingar voru unnar á svipaðan hátt og algengt að sleppt væri úr línum og köflum og öðrum jafnvel skeytt við.[2] Í norrænni þýðingu kvæðisins,

1 Ég færi ritstjórum *Milli mála*, ritrýnum og yfirlesara bestu þakkir fyrir góðar athugasemdir.

Af Rúnsivals bardaga, er hlutskipti unnustunnar svo enn rýrara en í frönskum gerðum verksins enda megináhersla lögð á karlmennsku og hetjuskap.[3] Þannig mátti aðlaga verk nýjum áheyrendum, ólíkum væntingum og annarri frásagnarhefð.

Þessi breytileiki stangast á vissan hátt á við viðhorf menntamanna til hins ritaða máls. Latína var lengi vel helsta ritmál lærðra manna og flest af því sem sett var á bókfell tengdist kristinni trú eða stjórnsýslu. Innihald textanna var mikilvægt og með því að skrifa það niður var hægt að festa það í minningunni og stuðla að varðveislu þess í óbreyttri mynd. Ekki er ólíklegt að þetta hlutverk ritmálsins hafi sótt á höfunda fyrstu skáldverkanna sem skrifuð voru á talmáli.[4] Hér verður fjallað um eitt þeirra, *Perceval eða sagan um gralinn* (fornfr. *Li contes del graal*) eftir Chrétien de Troyes, sem er ein frægasta riddarasaga miðalda. Verkið var samið á árunum 1182–1191 og er almennt talið vera síðasta verk höfundar.[5] Ljóðsögur Chrétiens eru fróðlegar með tilliti til þess hvernig evrópska skáldsagan varð til og endurgerðir þeirra á öðrum tungumálum eru ekki síður forvitnilegar. Þær sýna hvaða viðtökur efniviðurinn frá Bretaníu fékk á öðrum málsvæðum og eru gott dæmi um vinnubrögð þýðenda á miðöldum. Síðast en ekki síst urðu þær svo kveikjan að fjölmörgum frumsömdum riddarasögum sem Íslendingar áttu eftir að ylja sér við fram á 20. öld.

Þegar *Sögunni um gralinn* var snúið á norrænu á síðari hluta 13. aldar urðu til tvö verk: *Parcevals saga* og *Valvens þáttur*.[6] Þessi skipting endurspeglar tvíþætta uppbyggingu frönsku riddarasögunnar þar sem fyrri hlutinn er helgaður hinum unga og óreynda

---

2 Sjá til dæmis Ástráður Eysteinsson, *Tvímæli. Þýðingar og bókmenntir*, Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun/Háskólaútgáfan, 1996, bls. 45.

3 *Af Rúnzivals bardaga*, *Karlamagnús saga ok kappa hans*, Bjarni Vilhjálmsson bjó til prentunar, Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan/Haukadalsútgáfan, 1950, 3. bindi, bls. 828. Sjá líka Jonna Kjær, „La réception scandinave de la littérature courtoise et l'exemple de la *Chanson de Roland*“, *Romania*, 114/1996, bls. 50–69.

4 Það eru þó skiptar skoðanir á því hvort um talmál sé að ræða eða öllu heldur eins konar samræmt ritmál. Sjá einkum Bernard Cerquiglini, *Une langue orpheline*, París: Les Éditions de Minuit, 2007; sami, *La Naissance du français*, París: Presses Universitaires de France, 1991.

5 Þessi grein er óbeint framhald greinarinnar „Að búa til sögu. *Sagan um gralinn*“, *Milli mála. Ársrit Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum*. Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum/Háskólaútgáfan, 2009, bls. 55–76. Þar er að finna ágrip af verki Chrétiens de Troyes, *Perceval eða Sögunni um gralinn* (bls. 61–63).

6 Bæði verkin eru gefin út í *Norse Romance*, I–III, útg. Marianne E. Kalinke, Cambridge: D.S. Brewer, 1999, hér 2. bindi, bls. 108–205.

Perceval (Parceval) en sá síðari Gauvain (Valven) sem er einn af riddurum hringborðsins svonefnda. Hér verður einkum staldrað við þá viðleitni höfundar að gera skáldverk sitt trúverðugt, þótt ekki sé um sögulegan sannleik að ræða heldur merkingarlegan. Dregnar verða fram nokkrar af þeim breytingum sem urðu á verkinu þegar því var snúið úr fornfrönsku á norrænu á síðari hluta 13. aldar og spurt hvaða áhrif þær höfðu á móttökur þess og merkingu.[7]

I

Talið er að *Sagan um gralinn* hafi verið eitt þeirra frönsku bókmenntaverka sem þýdd voru í Noregi á síðari hluta 13. aldar í stjórnartíð Hákonar gamla Hákonarsonar (1217–1263) eða sona hans. Umtalsverðum fjölda erlendra rita var þá snúið á norrænu.[8] Þó er erfitt að segja með vissu hvort Hákon konungur hafi í raun látið þýða öll þau verk sem honum eru tileinkuð.[9] Fimm riddarasögur sem eignaðar eru Chrétien de Troyes hafa varðveist á frönsku. Þrjár þeirra voru þýddar á norræna tungu: *Erec og Enide* sem hlaut nafnið *Erex saga*, *Ívan eða ljónsriddarinn* sem kölluð er *Ívens saga* og að lokum *Perceval eða Sagan um gralinn* sem skiptist sem fyrr segir í *Parcevals sögu* og *Valvens þátt*. Þýðingin á *Parcevals sögu* og *Valvens þætti* hefur varðveist í mjög heillegri mynd í íslensku handriti frá um 1400.[10] Eins

---

7 Þegar vísað er í ljóðlínur franska frumtextans er stuðst við útgáfu Daniels Poirion í Chrétien de Troyes, *Perceval ou le Conte du Graal*, *Œuvres complètes*, París: Gallimard, 1994, bls. 783–911. Einnig er stuðst við nýja þýðingu á verkinu, sem fylgir útgáfu Daniels Poirion: Chrétien de Troyes, *Perceval eða Sagan um gralinn*, þýð. Ásdís R. Magnúsdóttir, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2010.

8 Sjá til dæmis Jürg Glauser, „Romance (Translated *riddarasögur*), *A Companion to Norse-Icelandic Literature and Culture*, útg. Rory McTurk, Oxford: Blackwell, 2005, bls. 372–387. Gott yfirlit má einnig finna í kaflanum „Hefðin auðgast – þýddar riddarasögur“ eftir Torfa H. Tulinius í *Íslenskri bókmenntasögu*, ritstj. Vésteinn Ólafson, Reykjavík: Mál og menning, 2. bindi 1993, bls. 195–217.

9 Sverrir Tómasson, „Hvenær var Tristrams sögu snúið?“, *Gripla*, 1/1975, bls. 47–78.

10 Stockholm Perg. 6 4to, Royal Library, Stockholm; handrit frá 17. öld (AM 179 fol., AM 181a fol., Add. 4859 fol.) eru öll frá Stock. Perg. 6 4to. Brot af textanum hefur varðveist í handriti frá um 1350 (NkS 1794b 4to), Konunglega bókasafnið, Kaupmannahöfn; *Parcevals saga*, *Norse Romance*, 3 bindi, útg. Kirsten Wolf, Cambridge: D.S. Brewer, 1999, hér 2. bindi, bls. 105. Í þessari útgáfu er einnig að finna enska þýðingu textans.

Þótt *Parcevals saga* hafi – eins og *Erex saga* og *Ívens saga* – haft bæði bein og óbein áhrif á höfunda frumsömdu riddarasagnanna hafa ekki varðveist rímur um þá félaga Parceval og Valven. Þar urðu Rólant og kapparnir fræknu úr *Rúnzivals bardaga* hlutskarpari.

og flest önnur verk sem snúið var á norrænu á þessu tímabili stakk *Sagan um gralinn* allrækilega í stúf við norræna sagnaritun 13. aldar. Þýðandinn, sem er óþekktur, stóð andspænis sama vandamáli og þýðendur nú á dögum. Hlutverk þeirra felst ekki einungis í að þýða verk af einu tungumáli yfir á annað heldur þurfa þeir einnig að hafa í huga hvort þau orð og hugtök sem bregður fyrir í frummáli eigi sér hliðstæður í því tungumáli sem þýtt er á og hvort sá menningarheimur og hugmyndafræði sem textinn sprettur upp úr séu skiljanleg þeim lesendahópi sem hann er ætlaður.

Þær riddarasögur sem kenndar eru við Artúr konung voru ekki trúverðugar frásagnir í sagnfræðilegum skilningi; söguhetjurnar sem þar voru settar á svið voru sjaldan sögulegar og auk þess voru verkin uppfull af alls kyns furðum enda efniviður þeirra að stórum hluta sóttur í brunn bretónskra þjóðsagna og kvæða sem flutt voru við hirðir konunga og aðalsmanna. Þessar sögur nutu mikilla vinsælda og þýðingar á þeim urðu til þess að Íslendingar hófust handa við að semja sínar eigin riddarasögur. Óhætt er að segja að þýðingarstarf á miðöldum hafi haft mikil áhrif á íslenska bókmenningu.[11] Það er þó ekki síst vegna bretónska efniviðarins að Chrétien de Troyes var umhugað um að sögur hans væru vel samsettar; hann vildi að verk sín stæðu framar kvæðum og frásögnum farandsöngvara og sagnamanna. Það kemur skýrt fram í riddarasögunni *Erec og Enide* sem var líklega samin um 1170.[12] Chrétien lýsti því til að mynda yfir í inngangsorðum sínum að *Perceval eða Sögunni um gralinn* að hann ætlaði sér að skrifa bestu sögu sem samin hefði verið við konunglega hirð.[13] Í þeim tilgangi að auka gildi og trúverðugleika *Sögunnar um gralinn* greip Chrétien til ýmissa ráða. Í inngangi tilgreinir hann að verkið sé samið fyrir Filippus greifa af Flandri og hann segist styðjast við bók sem Filippus hafi fengið honum. Sögumaður lætur alloft í sér heyra í verkinu, tjáir sig um það sem er að gerast í frásögninni og vísar nokkrum sinnum í fyrrnefnda bók. Lýsingar á umhverfinu eru raunsæjar og endurspegla

11 Ástráður Eysteinsson, *Tvímæli*, bls. 47–48. Sjá einnig *Íslensk bókmenntasaga*, ritstj. Vésteinn Ólafson, Reykjavík: Mál og menning, 1. bindi 1992, bls. 411–479, og 2. bindi 1993, bls. 179–217. Um frumsamdar riddarasögur, sjá einnig gott yfirlit Matthews Driscoll, „Late Prose Fiction (*lygisögur*)“, *A Companion to Norse-Icelandic Literature and Culture*, útg. Rory McTurk, Oxford: Blackwell, 2005, bls. 190–204.

12 Chrétien de Troyes, *Érec et Énide*, *Œuvres complètes*, bls. 3, l. 9–18.

13 Chrétien de Troyes, *Perceval eða Sagan um gralinn*, bls. 44.

veruleika sem áheyrendur hans þekkja (sbr. akuryrkja, iðandi mannlíf, málsverðir og klæðnaður). Innan verksins sjálfs er síðan nokkuð um endursagnir sem hafa það hluverk að staðfesta atburði sem orðið hafa fyrr í frásögninni. Að lokum má nefna trúarlegt vægi verksins, sem er ekki síst mikilvægt í þessu sambandi: kristilegur kærleikur Filippusar greifa, áminningar um trúrækni, heilagleiki gralsins sem ber fyrir augu Percevals í kastala hins svonefnda fiskikonungs, og að lokum synd, iðrun og yfirbót söguhetjunnar. Erfitt er að segja með nokkurri vissu hvers vegna Chrétien vildi að verk sitt yrði besta saga sem samin hefði verið við konunglega hirð en þó má ætla að það sé að hluta til vegna þeirrar áherslu sem þar er lögð á kristin gildi. Þau gáfu verki hans afgerandi trúarlegt yfirbragð sem átti eftir að hafa djúpstæð áhrif á riddaramennsku miðaldarómönsunnar og gralinn í framhaldinu.

Í þessu samhengi er forvitnilegt að sjá hvernig þýðandinn miðlaði verkinu til lesenda sinna og áheyrenda. Um leið verður að hafa í huga að þau handrit sem þýðendur studdust við hafa ekki varðveist og því vitum við ekki hvaða texta þeir höfðu fyrir augunum. Því má heldur ekki gleyma að sú gerð *Parcevals sögu* sem við þekkjum samsvarar ekki endilega upprunalegu þýðingunni þar sem hún er varðveitt í mun yngra handriti. Þar af leiðandi getur verið vandasamt, eða jafnvel ógerlegt, að greina hvort breytingar eða frávik frá frumtexta skuli rekja til þýðanda eða skrifara.[14] Í þessari grein mun athyglinni þó ekki beint að álitamálum sem þessum heldur verður litið á *Parcevals sögu*, í þeirri mynd sem íslenskir lesendur 14. og 15. aldar þekktu hana, sem heildstætt verk og almennt talað um þýðanda þegar vísað er til frávika verksins í samanburði við texta Chrétiens de Troyes þótt í því felist vissulega nokkur einföldun.

Þýðingarstarfið við hirð Noregskonungs er gjarnan tengt áhuga konungs á bókmenntum og löngun hans til að fræða og

14 Þetta á að sjálfsögðu einnig við um frumtexta verksins sem varðveist hefur í mörgum gerðum. Fræðimenn hafa nú þegar fjallað ítarlega um þær breytingar sem urðu á *Sögunni um gralinn* þegar henni var snúið og hvort þær breytingar skuli rekja til þýðanda eða skrifara; sjá til dæmis Henry Kratz, „The *Parcevals saga* and *Li contes del graal*“, *Scandinavian Studies*, 49(1)/1977, bls. 13–47, hér bls. 14, 21; Álfrún Gunnlaugsdóttir, „Um Parcevals sögu“, *Gripla* 6/1984, bls. 218–240, hér bls. 239–240; Marianne E. Kalinke, „The saga of Parceval the Knight“, *Perceval/Parzival. A Casebook*, New York: Routledge, 2002, bls. 219–236, hér bls. 221. Það eru til að mynda skiptar skoðanir um hvort inngangs- og lokaorð *Parcevals sögu* megi rekja til þýðanda eða hvort þau hafi bæst við á seinni stigum.

upplýsa hirð sína um siði og venjur sunnan úr álfunni.[15] Í hópi þeirra rita sem þýdd voru kenndi ýmissa grasa en eitt af því sem einkennir norrænar þýðingar á frönskum bókmenntum þessa tíma er að nær öllum verkunum var snúið yfir á prósa.[16] Þannig voru ólík verk að vissu leyti steypt í sama mót því formleg einkenni bundins máls sem aðgreindu verkin á frummálinu hurfu í þýðingunni.[17] Sum verkanna eru tileinkuð konungi og oftar en einu sinni gefur þýðandinn til kynna skemmtanagildi verksins. Þetta á við um *Elís sögu og Rósamundu*, þýðingu á kappakvæðinu *Élie de Saint Gille*, þar sem þýðandi tekur fram í lok ritsins að því hafi verið snúið til að skemmta þeim sem verkið var ætlað.[18] Þýðandi *Strengleika* er sama sinnis og í *Möttuls sögu* (fr. *Le Mantel mautaillé*) má lesa: „Enn þvílík sannendi, sem valskan sýndi mér, þá norræna ek yðr áheyröndum til gamans ok skemtanar, svá sem virðuligr Hákon konungr, son Hákonar konungs, bauð fákunnugleik mínum at göra nökkut gaman af þessu eptirfylgjanda efni.“[19]

Gerd Wolfgang Weber, sem fjallað hefur um hlutverk riddarasagna, hefur bent á að skemmtanagildi þeirra hafi vegið þungt og víst er að sögusvið þeirra og heimsmynd hafi auðveldað hlustendum að láta sig dreyma um fjarlæg og framandi lönd.[20] Ekki er ólíklegt að þannig megi skýra vinsældir þeirra en einnig má ætla að skemmtanagildið hafi meðal annars orðið til þess að riddarasögur voru lengi vel litnar hálfgerðu hornauga af velflestum fræðimönnum innan

15 Jónas Kristjánsson, *Sagas and Eddas. Iceland's Medieval Literature*, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 2007 (1. útgáfa 1988), bls. 314–315. Sjá einnig Charles A. Knudson, „Les versions norroises des romans de Chrétien de Troyes: le cadre“, *Mélanges de langue et de littérature du Moyen Age et de la Renaissance, offerts à Jean Frappier*, Genf: Droz, 1970, 1. bindi, bls. 533–541; Jonna Kjær, „La réception scandinave de la littérature courtoise“, bls. 57.

16 Þetta á þó ekki við um *Merlínusspá*, sem er brot út verkinu *Historia regum Britanniae* (*Breta sögur*) eftir Geoffroy af Monmouth. Hún var þýdd undir fornyrðislagi og mun íslenski munkurinn Gunnlaugur Leifsson hafa verið þar að verki um 1200.

17 Sjá til dæmis Jonna Kjær, „La réception scandinave de la littérature courtoise“, bls. 50.

18 *Elís saga og Rósamundu*, Bjarni Vilhjálmsson bjó til prentunnar, *Riddarasögur*, Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan/Haukadalsútgáfan, 1954, 4. bindi, bls. 107.

19 Sverrir Tómasson, „Hvenær var Tristrams sögu snúið?“, bls. 53.

20 Gerd Wolfgang Weber, „The Decadence of feudal myth – towards a theory of *riddarasaga* and romance“, *Structure and Meaning in Old Norse Literature. New Approaches to Textual Analysis and Literary Criticism*, ritst. John Lindow, Lars Lönnroth, Gerd Wolfgang Weber, Odense: Odense University Press, 1986, bls. 415–454, hér bls. 432.

íslenskra miðaldabókmennta.[21] Þýddu riddarasögurnar voru auk þess því marki brenndar að vera álitnar ófullkomnar endurgerðir annarra verka.[22] Eitt af því athyglisverðasta í verki Chrétiens er að fylgjast með því hvernig skáldsagan verður til. Það er líka forvitnilegt að sjá hvernig frönsku riddarasögurnar voru þýddar, ekki síst með tilliti til þess hvernig riddarasagan sem bókmenntagrein festir rætur í norrænni bókmenntahefð.[23] Þar hljóta þýðendur að hafa gegnt lykilhlutverki þó svo að verk þeirra séu iðulega býsna frábrugðin frumtextunum. *Perceval eða Sagan um gralinn* er dæmi um frásögn sem tók miklum breytingum í meðförum þýðandans.

II

Norræna þýðingin á *Sögunni um gralinn* hefur oft verið borin saman við franska gerð verksins.[24] Hugtakið þýðing í þeirri merkingu sem það er nú oftast notað á varla við í þessu samhengi og ef til vill væri réttara að tala um aðlaganir eða endurgerðir þegar miðaldatextar eiga í hlut. Eitt af því fyrsta sem lesandinn tekur eftir er að franska textanum hefur verið skipt í tvö verk; fjallar annað um Parceval (fr. Perceval), hitt um Valven (fr. Gauvain) og endurspeglar þessi skipting uppbyggingu frönsku riddarasögunnar.[25] Fyrri hlutanum lýkur á því að Parceval snýr aftur til Fögruborgar (fr. Biaurepaire) og gengur að eiga Blankiflúr (fr. Blancheflor), meyna sem hann hafði komið til bjargar með því að binda enda á umsátur hins grimma Klamadiusar um borg hennar. *Valvens þáttur* hefst með fundi Valvens og særða riddarans og lýkur þar sem söguhetjan sendir boð til hirðar Artúrs konungs um einvígi sitt við ridd-

21 Matthew James Driscoll, „Þögnin mikla. Hugleiðingar um riddarasögur og stöðu þeirra í íslenskum bókmenntum“, *Skáldskaparmál* 1/1990, bls. 157–168, hér bls. 157.

22 Í grein sinni „Hvenær var Tristrams sögu snúið?“ benti Sverrir Tómasson á mikilvægi þess að skoða þýddu sögurnar út frá fleiri sjónarhornum, sjá bls. 76.

23 Oft er erfitt að draga mörkin milli riddarasagna og fornaldarsagna, og jafnvel milli þýddrar riddarasögu og frumsaminna, sjá til dæmis Matthew Driscoll, „Late Prose Fiction (*lygisögur*)“, bls. 190–192.

24 Sjá til dæmis Henry Kratz, „The *Parcevals saga* and *Li contes del graal*“; Álfrún Gunnlaugsdóttir, „Um Parcevals sögu“; Marianne E. Kalinke, „The saga of Parceval the Knight“.

25 Sjá nmgr. 5.

arann Grinomalant. Þýðingin er einnig mun styttri en franska verkið. Samkvæmt talningu Henrys Kratz er *Parcevals saga* 16.495 orð og *Valvens þáttur* 5.024, samtals 21.519 orð en það er um það bil 2/5 hlutar franska textans.[26] Algengt var að norskir og/eða íslenskir þýðendur styttu þá texta sem þeir unnu með og legðu meiri áherslu á atburðarásina en lýsingar og samtöl. Þetta á einnig við um *Parcevals sögu*, að minnsta kosti að hluta því að sums staðar virðist þýðandi hafa fylgt frumtextanum af nákvæmni. Þótt sum frávik í texta megi eflaust rekja til misskilnings eða mistaka endurspegla önnur og mun fleiri þær breytingar sem þýðandinn ákveður að gera á verkinu. Þannig er ýmist dregið úr vægi þátta eða það aukið. Óhætt er að segja að oft og tíðum er þýðingin eins og veikur endurómur af frumtextanum eins og Álfrún Gunnlaugsdóttir benti réttilega á.[27] Það á ekki síst við um upphaf verksins. Fyrsti kafli *Parcevals sögu* samsvarar 634 ljóðlínum í frönsku gerð verksins.[28] Í stað formála Chrétiens hefst *Parcevals saga* á örstuttri kynningu á aðalsöguhetjunni sem hefur á sér yfirbragð þjóðsögu eða ævintýris:[29]

> Svá byrjar þessa sögu at karl bjó ok átti sér kerlingu. Þau áttu son at einberni er hét Parceval. Þessi karl var bóndi at nafnbót, en riddari at tign. Hann hafði verit allra kappa mestr. Hann hafði tekit kóngsdóttur at herfangi ok settiz síðan í <ó>bygð, þvíat hann þorði eigi millum annarra manna at vera.[30]

Svo hefst frásögn sem lætur kunnuglegar í eyrum þeirra sem þekkja verk Chrétiens:

> Einn dag þá er Parceval tólf vetra gamall. Hann hafði áðr kent honum skot ok skylmingar, ok svá kunni hann gaflök-

26 Henry Kratz, „The *Parcevals saga* and *Li contes del graal*“, bls. 21.

27 Álfrún Gunnlaugsdóttir, „Um Parcevals sögu“, bls. 227.

28 Chrétien de Troyes, *Perceval ou le Conte du Graal*, bls. 685–701, l.1–634; *Perceval eða Sagan um gralinn*, bls. 43–58. Til samanburðar má geta þess að 1. kafli verksins er 52 línur í útgáfu Kirsten Wolf í *Norse Romance*.

29 Marianne E. Kalinke, „The Saga of Parceval the Knight“, bls. 221.

30 *Parcevals saga*, bls. 108.

> um at skjóta svá at þrjú váru á lopti senn. Nú sem faðir hans var andaðr, þá hafði Parceval þat til siðar, at hann reið á skóg með fola sinn ok gaflök ok skaut dýr ok fugla. Ok einn dag sá hann ríða fimm riddara, ok hann reið í skóginn, ok einn af þeim sá at piltrinn var skammfulligr ok reið hann til hans ok spyrr, ef hann hefði sét um ríða fjóra riddara ok með þeim tvær konur. En honum varð ekki annat á munni en spyrja riddarann, ef hann væri guð; kvað móður sína hafa sagt sér at ekki væri jafn fagrt sem guð.[31]

Þar næst spyr Parceval nokkurra spurninga um vopn og herklæði riddaranna, ríður svo heim á leið og tilkynnir móður sinni að hann ætli að fara til hirðar Artúrs konungs og gerast riddari. Móðir hans er leið yfir ákvörðun hans en gerir honum klæði að sveitasið, segir honum þar næst stuttlega frá því hverra manna hann er og leggur honum lífsreglurnar.

Vorstemningunni sem einkennir margrætt upphaf franska textans er sleppt, hvort sem fuglasöngur eða vorstörf akurkarla eiga í hlut. Þýðandinn hefur einnig fellt niður vangaveltur piltsins yfir því sem hann heyrir og sér. Broslega hliðin á samtali sveinsins og riddarans hefur gufað upp og frásögn móðurinnar af fjölskyldumálum Parcevals, sem nær yfir 82 ljóðlínur í franska textanum, dregur þýðandinn saman í fimm línur þar sem móðirin segir syni sínum af ættgöfgi hans og horfnum auðæfum þeirra foreldranna. Hins vegar staldrar þýðandinn við heilræði móðurinnar og verða þau fleiri hér en hjá Chrétien. Þessi byrjun er í samræmi við þær áherslur sem eru í verkinu öllu: Þýðandi hefur einkum áhuga á Parceval sjálfum, þroska hans og framgangi.

Nafn aðalsöguhetjunnar og uppruni er mikilvægur þáttur í sögu Chrétiens. Strax í upphafi verksins, þegar Perceval hittir riddarana, kemur í ljós að hann veit ekki hvað hann heitir. Móðirin hefur kallað hann ýmsum gælunöfnum og sveinninn ungi heldur að þetta séu nöfn sín. Í *Parcevals sögu* er nafn söguhetjunnar notað frá upphafi. Parceval er þó hvorki ávarpaður með nafni né spurður nafns fyrr en hann hittir frænku sína rétt eftir að hafa kvatt kastala fiskikonungsins: „En hinn er eigi vissi nafn sitt, nema hann gat til: ‘Þat

31 Sama rit, bls. 108.

ætla ek,' sagði hann, 'at ek heiti Pacuvaleis.' En eigi vissi hann hvár<t> hann sagði satt eða eigi."[32] Efanum er ef til vill ætlað að koma til skila þeirri leynd sem hvílir yfir uppruna söguhetjunnar og nafni í verki Chrétiens þótt erfitt sé að segja til um hvaða skilning lesendur og áheyrendur *Parcevals sögu* hafi lagt í þennan þátt verksins. Þetta einkenni verksins fer að mestu forgörðum í þýðingunni og um leið sú áhersla sem höfundurinn leggur á þekkingar- og sannleiksleit söguhetjunnar.

Annað dæmi um þær áherslubreytingar sem eiga sér stað í þýðingunni er frásögn af kvöldverði í kastala fiskikonungsins. Chrétien de Troyes segir vandlega frá því hvernig Perceval verður vitni að göngu ungra manna og kvenna með spjót sem blóð drýpur úr, kertastjaka og dýrmætan gral – stóra skál eða fat – áður en kvöldverðurinn hefst. Þessum atburði er stuttlega lýst í þýðingunni og halda mætti að þýðandinn hafi búist við því að lesendur hans ættu í erfiðleikum með að skilja hvað væri þarna á ferð því hann reynir að útskýra merkingu franska orðsins *graal*, sem hann ritar reyndar sem *braull*: „Því næst gekk inn ein fögr mær ok bar í höndum sér því líkast sem textus væri, er þeir í völsku máli kalla braull, en vér megum kalla ganganda greiða."[33] Í útgáfu sinni á *Parcevals sögu* bendir Kirsten Wolf á að með því að líkja gralnum við *textus* – skrautlega og innbundna bók með guðspjöllunum – eigi þýðandinn líklega við að hann sé borinn inn eins og dýrmætt rit. Hún telur að ritháttur orðsins *braull* sé líklega mistök og hafi þýðandi ætlað að skrifa *graull*. Orðin *gangandi greiði* megi svo skilja sem einhvers konar „þjónustu" eða jafnvel „næringu" sem borin er um.[34] Þetta er þó alls óvíst og hafa margir spreytt sig á túlkun prósessíunnar og leitað í forna siði, ýmist í heiðni eða kristni, en Chrétien leiðir lesanda sinn vissulega í þá átt með því að setja oblátu í skálina eins og kemur í ljós síðar. Hafi þýðandinn ætlað sér að varpa ljósi á hlutverk gralsins í höllu fiskikonungsins tekst honum það

32 Sama rit, bls. 152.

33 Sama rit, bls. 148. Orðinu *braull* bregður aðeins einu sinni fyrir í sögunni, *gangandi greiði* er notað upp frá þessu þegar gralinn ber á góma.

34 „The key elements in the phrase seem to be firstly, that of mobility, and secondly, that of the provision of a service or, possibly, of nourishment", sama rit, bls. 212–213. Sjá einnig P. G. Foote, „Gangandi greiði", *Einarsbók. Afmæliskveðja til Einars Ól. Sveinssonar 12. desember 1969*, Reykjavík: Nokkrir vinir, 1969, bls. 48–58; Álfrún Gunnlaugsdóttir, „Um Parcevals sögu", bls. 222–223.

ekki þótt *gangandi greiði* hafi ef til vill látið kunnuglegar í eyrum áheyrenda en *braull* og *textus* efalítið líka. Einnig má vera að hann hafi viljað fela vanskilning sinn á því sem þarna fór fram.[35]

Þótt gralinn hafi ekki sama vægi í *Parcevals sögu* og í *Sögunni um gralinn* er hann upphafið að leit riddarans í báðum verkunum. Ljót mær og leiðinleg kemur til hirðar Artúrs konungs og ásakar Parceval um að hafa þagað gæfuna úr hendi sér með því að spyrja ekki fiskikonunginn hvers vegna blæði úr spjótinu og hvað hinn gangandi greiði sé; þannig hefði hann getað veitt gestgjafa sínum ómetanlega hjálp. Þá strengir Parceval þess heit að snúa ekki aftur til hirðarinnar fyrr en hann viti hvað gangandi greiði sé.[36] Því er það svo að þegar einsetumaður sem Parceval hittir fimm árum síðar segir riddaranum að gangandi greiði sé heilagur hlutur er hann laus allra mála og leit hans lokið.[37] Í *Sögunni um gralinn* hefst leitin að gralnum einnig við komu ófríðu meyjarinnar til hirðar Artúrs. Perceval kveðst ekki munu dvelja tvær nætur á sama stað fyrr en hann fái svör við spurningunum tveimur sem honum láðist að spyrja hjá fiskikonunginum. Chrétien skilur svo við söguhetju sína hjá einsetumanninum, við altarið á páskadag, og þar næst víkur sögunni aftur að Gauvain. Leit Percevals er þó tæpast lokið því að hann veit ekki enn hvers vegna blæðir úr spjótinu. Heilagleiki gralsins í sögu Chrétiens hafði þau áhrif að leit riddarans varð trúarlegs eðlis og hafði sú breyting mikil áhrif á framtíð – og fortíð – gralsins í miðaldabókmenntum.

Þrátt fyrir ríka tilhneigingu til að stytta þýddu söguna er söguþráður verkanna beggja eins í öllum meginatriðum. *Parcevals saga* er þó ólík *Sögunni um gralinn* að því leytinu til að hún endar á hefðbundinn hátt og skilur ekki við lesandann og sögupersónur í miðjum klíðum. Snaggaralegum endi hefur verið bætt við eftir heimsókn Percevals til einsetumannsins, enda leit riddarans lokið:

> Hann reið nú brott ok létti eigi fyrr en hann kom til Fögruborgar, ok varð Blankiflúr unnasta hans honum harðla fegin ok allir aðrir þeir sem þar váru fyrir. Fekk Parceval þá Blankiflúr ok gerðiz ágætr höfðingi yfir öllu ríki hennar, svá

35 Henry Kratz, „*Textus*, *braull* and *gangandi greiði*“, bls. 382.

36 *Parcevals saga*, bls. 166.

37 Sama rit, bls. 180.

> ágætr ok sigrsæll, at aldri átti hann svá vápnaskipti við riddara, at eigi sigraðiz hann, ok mætti hann öllum inum snörpustum riddurum er váru um hans daga.
>
> Ok lýkr hér nú sögu Parceval riddara.[38]

Þessi hamingjuríki endir bindur þéttan hnút á þræði sögunnar; leitin er á enda og Parcevals bíður brúðkaup, ást og sigrar í lok verksins. Þýðandinn skeytir lítið um hina aðalsöguhetjuna, Valven, og styttir mjög hans hluta af *Parcevals sögu*. Hann tekur svo upp þráðinn aftur í *Valvens þætti*, en að sama skapi hikar hann ekki við að skera niður og stytta frásögnina af ferðum Valvens. Það er þó ekki síður í þeim kafla sem Chrétien slær á létta strengi og gerir grín að riddaramennsku þótt með öðrum hætti sé en í fyrri hluta verksins.

Sagan um gralinn er margþætt og flókin skáldsaga, ekki síst með tilliti til ritunartíma hennar. Höfundurinn er meðvitaður um vandann sem fylgir verkinu, það er að flétta saman trú og skáldskap af þeim toga eða efnivið sem hann notar í þessu riti og ætla má að það hafi ekki síður reynst honum erfitt að tvinna saman hlutana tvo sem sagan byggist á. Í þeirri mynd sem *Parcevals saga* hefur varðveist er hún þroskasaga ungs manns, með öðrum áherslum en frumtextinn. Breytingarnar eru þó ekki handahófskenndar heldur virðist sem þýðandinn hafi viljað laga frönsku riddarasöguna að nýjum áheyrendum og annarri frásagnarhefð með því að gera úr henni annað verk, sögu um Parceval.

III

Sagan um gralinn er eina riddarasaga Chrétiens sem ekki er kennd við aðalsöguhetju eða hetjur verksins. Í flestum handritum er sagan kennd við fat eða skál, sem er harla óvenjulegt en bendir til þess að gralnum hafi verið ætlað að vera einhvers konar táknrænn miðpunktur verksins.[39] Í norrænu þýðingunni er verkið kennt við aðalsöguhetjurnar. Trúverðugleiki þess virðist ekki vaka fyrir þýð-

38 *Parcevals saga*, bls. 182.

39 Í tveimur handritum er heiti verksins *Sagan um Perceval* (*Li Romans de Perceval*), Chrétien de Troyes, *Œuvres complètes*, bls. 1301.

anda í jafnríkum mæli og í franska textanum, enda hlýtur sagan að hafa haft á sér mun exótískara yfirbragð á norðurslóðum en í Frakklandi. Því er ef til vill ekki að undra að við þýðingu á *Sögunni um gralinn* sleppir þýðandinn nær öllum þeim brögðum sem höfundur beitir til að ýta undir trúverðugleika verksins. Chrétien hefur verk sitt með eftirfarandi orðum:

> Sá sem sáir litlu uppsker lítið og sá sem vill fá góða uppskeru verður að sá fræjum sínum í jarðveg þar sem hann mun uppskera hundraðfalt því að góð fræ þorna og deyja í einskis nýtum jarðvegi. Chrétien sáir og dreifir fræjum skáldsögu sem hann byrjar á og hann sáir í svo frjóan jarðveg að hann hlýtur að uppskera ríkulega því að hann gerir þetta fyrir þann hugprúðasta mann sem fyrirfinnst í Rómaveldi, Filippus greifa af Flandri.[40]

Þessi dæmisaga sem franski textinn hefst á er sótt í Biblíuna og samlíkingin upphefur verk Chrétiens og réttlætir um leið og hún fléttar lesandann inn í það sem viðtakanda eða jarðveg. Inngangsorð verksins eru ekki í norrænu þýðingunni og vera má að þau hafi ekki verið í handritinu sem þýðandinn studdist við. Þar með hverfur nafn Filippusar af Flandri, sem höfundurinn tileinkar verk sitt, og einnig nafn höfundarins sjálfs. Ætla má að hvorugt nafnanna hafi haft merkingu í því norræna umhverfi sem verkið var þýtt inn í en með formálanum hverfur einnig umfjöllun Chrétiens um þau kristilegu gildi sem tengjast greifanum og síðast en ekki síst þær línur þar sem höfundurinn nefnir „bókina“ sem hinn góði Filippus lét hann fá og þar sem söguna um gralinn er að finna.[41] Inngrip sögumanns eða höfundar í *Sögunni um gralinn*, sem snúast iðulega um „söguna“ eða „bókina“ sem er heimild höfundar, eru einnig tekin út í þýðingunni. Þar heyrist aðeins í sögumanni eða þýðanda þegar hið sérkennilega orð *braull* er útskýrt. Á samsvarandi stað í *Sögunni um gralinn* er sögumaður Chrétiens hins vegar hljóður enda þarflaust að skjóta inn orðskýringu fyrir frönskumælandi áheyrendur sem vissu vel hvað

40 Chrétien de Troyes, *Perceval eða Sagan um gralinn*, bls. 43.

41 Sama rit, bls. 44.

gral var þótt þeim – eins og Perceval – væri hulið fyrir hvern gripurinn væri borinn í sögunni.

Þýðandinn fer sínar eigin leiðir þegar að því kemur að gefa endurgerð sinni á franska textanum merkingu. Hann forðast endurtekningar eða styttir þær eins og hægt er, til dæmis þegar Parceval hittir frænku sínu og segir henni frá heimsókn sinni í kastala fiskikonungsins. Þetta á við um allar endursagnir af þessu tagi og þannig verður frásögnin þéttari og athyglin beinist sem mest að Parceval. Samt sem áður er Parceval mun einfaldari sögupersóna í norrænu þýðingunni en í verki Chrétiens. Nafni hans er ekki haldið leyndu fyrir lesendum og sverð sem hann fær að gjöf hjá fiskikonunginum hefur ekki verið smíðað með hann í huga eins og í frumtextanum. Í *Sögunni um gralinn* er það synd Percevals – að valda móður sinni svo mikilli sorg þegar hann yfirgaf hana að hún dó – sem veldur því að hann þegir sem steinn er hann sér gralinn og spjótið en í þýðingunni er það einungis af ótta við að vera ókurteis að Parceval þegir við þetta tækifæri og missir gæfuna úr hendi sér. Einsetumaðurinn segir þó við hann að það hafi verið mikil synd af hans hálfu að spyrja ekki „um ganganda greiðann ok um spjótit er jafnan blæðir ór oddinum“.[42] Þetta er greinileg einföldun á synd söguhetjunnar en hún er í stíl við aðrar einfaldanir þýðandans á Parceval.

Með hliðsjón af skemmtanagildi þýddu bókmenntaverkanna er einkennilegt hversu lítið þýðandi *Parcevals sögu* gerir úr því broslega í fari Percevals. Þótt *Sagan um gralinn* sé nokkuð torræð á köflum og með kristilegri slagsíðu er hún nefnilega í senn fyndin og kaldhæðin frásögn af riddaramennsku þar sem veikleikar beggja aðalsöguhetjanna, Percevals og Gauvains, eru dregnir fram. Þýðandinn hefur hins vegar lagt ríkari áherslu á menntunarþátt verksins og dregur frekar úr klaufaskap söguhetjunnar en hitt þótt fram komi í þýðingunni að menn Artúrs konungs haldi Parceval „fyrir heimskan mann“ og að ekki leyni sér að hann sé „heima alinn“.[43]

Í verki Chrétiens er talsvert um málshætti og heilræði. Móðirin leggur syni sínum lífsreglurnar áður en hann fer að heiman og

42 *Parcevals saga*, bls. 180.

43 Sama rit, bls. 114, 122.

Gornemant af Goort gefur sveininum góð ráð þegar hann kennir honum vopnaburð og mannasiði.[44] Í frönsku ljóðsögunni er það stundum sögumaður sjálfur sem skýtur inn athugasemdum um söguhetju sína með vel völdum orðum. Þar sem þýðandi heldur eftir slíkum umsögnum er framsetningu þeirra breytt á þann veg að rödd sögumanns hljómar ekki í gegnum þær. Dæmi um það má finna í frásögninni er hina fágætu hluti ber fyrir augu Parcevals í kastala fiskikonungsins en ungi riddarinn þegir sem gröfin. Í *Sögunni um gralinn* segir: „Ég [sögumaður] er hræddur um að þetta verði ekki til góðs því að ég hef oft heyrt að rétt eins og hægt sé að vera of málglaður þá sé líka hægt að vera of þögull.“[45] Í *Parcevals sögu* má þá lesa: „En svá sem maðr má vera ofmálugr sér til meina, svá má hann ok vera ofþögull sér til skaða, þvíat hvárttveggja má mein gera, ofmælgi ok ofþögli.“[46] Í norræna textanum er frekar bætt í þennan þátt heldur en hitt, eins og bent hefur verið á, ekki síst í lok atburða, og hljóma þeir þá eins og umsögn um það sem á undan kemur.[47] Þeir geta líka haft almenna skírskotun og siðfræðilegt gildi þar sem áhersla er lögð á mikilvægi þess að láta gott af sér leiða.

Með því að stytta *Söguna um gralinn* leggur þýðandinn áherslu á atburðarásina en um leið gefur hann einum þætti verksins meira vægi en öðrum, söguhetjunni Parceval. Geraldine Barnes hefur bent á að ferðir og þroski Parcevals endurspegli grundvallaratriði úr *Konungs Skuggsjá*, sem var líklega samin um svipað leyti og *Sögunni um gralinn* var snúið á norrænu og ef til vill fyrir syni Hákonar konungs.[48] Hún telur að sá siðaboðskapur sem kemur fram í þýðingunni eigi meira sameiginlegt með því sem þar kemur fram en þeirri dulúð sem einkennir verk Chrétiens. Álfrún Gunnlaugsdóttir er sama sinnis og bendir á að sum þeirra heilræða og málshátta sem finna megi í *Parcevals sögu* minni auk þess

44 F. Regina Psaki hefur bent á aukið og ólíkt vægi kvennaráða í norrænu þýðingunni í grein sinni „Women's Counsel in the Riddarasögur: The Case of *Parcvals saga*“, *Cold Counsel. Women in Old Norse Literature and Mythology. A Collection of Essays*, ritstj. Sarah M. Anderson ásamt Karen Swenson, New York, London: Routledge, 2002, bls. 201–224.

45 Chrétien de Troyes, *Perceval eða Sagan um gralinn*, bls. 116.

46 *Parcevals saga*, bls. 150.

47 Sjá einkum grein Álfrúnar Gunnlaugsdóttur „Um Parcevals sögu“.

48 Geraldine Barnes, „*Parcevals Saga*: Riddara Skuggsjá?“, *Arkiv för nordisk filologi*, 99, 1984, bls. 49–62.

mikið á kvæðið *Hugsvinnsmál*, sem er frá 13. öld og er þýðing á *Disticha Catonis*.[49] Þessar viðbætur hafi það hlutverk að undirstrika menntunar- og siðfræðilegan þátt verksins. Hún dregur þá ályktun að þýðandi hafi fyrst og fremst talið að viðfangsefni *Sögunnar um gralinn* væri af siðfræðilegum toga og sá skilningur hafi haft áhrif á þýðinguna. Marianne E. Kalinke er því sammála og sér í verkinu eins konar dæmisögu sem byggist á vaxandi siðferðilegum þroska söguhetjunnar.[50] Því megi ætla að með hliðsjón af þeirri siðfræðilegu undiröldu sem einkennir verkið hafi þýðandinn, rétt eins og Chrétien sjálfur, viljað gefa sögu sinni einhvers konar sannleiksgildi sem áheyrendur hans könnuðust við. Í því samhengi má benda á að þýðandi tekur fram í sögulok að hjá einsetumanninum hafi Parceval lært „eina góða bæn ok lifði síðan sem góðr kristinn maðr“.[51] Gerd Wolfang Weber dregur þessa túlkun á *Parcevals sögu* í efa og minnir á skemmtanagildi riddarasagna um leið og hann ítrekar hversu mjög merking þeirra hafi farið forgörðum við þýðingu.[52] Skýringin sé sú að viðtakendur í Noregi og Íslandi hafi ekki haft forsendur til að skilja hugmyndafræði frönsku riddarasögunnar og því hafi textarnir verið aðlagaðir og dregnir saman í stuttar einfaldar sögur í stíl við þá frásagnarhefð sem viðtakendur þekktu: fornaldarsögur, ævintýri og goðsögulegar frásagnir.[53] Hann telur því að þær breytingar sem orðið hafi til að mynda á gralnum í *Parcevals sögu* megi skýra með vangetu þýðandans sem hafi ekki gert sér grein fyrir því hversu flókið verk Chrétiens var. Annað dæmi væri hinn hamingjuríki endir *Parcevals sögu* sem rekja megi til fornaldarsagna og ævintýra.[54]

Að mörgu leyti er það rétt að hinn flókni merkingarvefur sem Chrétien setur upp í verki sínu kemst ekki til skila í þýðingunni. Það á reyndar líka við um frumtextann vegna þess að endinn vantar á söguna. Þessi vefur tengist þó greinilega viðleitni höfundar til að auka vægi verksins og trúverðugleika með því að ýta því, meðal

49 Álfrún Gunnlaugsdóttir, „Um Parcevals sögu“, bls. 238–239.

50 Marianne E. Kalinke, „The Saga of Parceval the Knight“, bls. 228–232.

51 *Parcevals saga*, bls. 182.

52 Gerd Wolfgang Weber, „The Decadence of feudal myth – towards a theory of *riddarasaga* and romance“, bls. 432–433.

53 Sama rit, bls. 425–426.

54 Sama rit, bls. 438.

annars, hægt en markvisst í átt til kristinna gilda. Þetta á einkum við þann hluta verksins sem fjallar um Perceval sjálfan. Merkingarvefurinn veitir okkur líka innsýn í vangaveltur og hugmyndir höfundar í átökum hans við ómótað form. Vel má vera að þýðandi hafi ekki skilið dulúðina sem umlykur gralinn hjá Chrétien en ýmislegt gefur til kynna að hann hafi haft annað í huga með verkinu en franski höfundurinn. Hvernig hann skildi – eða misskildi – verk Chrétiens vitum við ekki en ef til vill má túlka áhuga hans á Parceval og þroska söguhetjunnar í verkinu sem viðleitni til að þrengja merkingarsvið þyddu sögunnar. Hann skeytti lítið um trúverðugleika en þær breytingar sem urðu á verkinu benda til þess að hann hafi ekki einungis viljað stytta það.[55] Árangurinn er athyglisverður því í stað margræðninnar sem einkennir *Söguna um gralinn* þá er *Parcevals saga* einföld og skýr, þótt hinn „gangandi greiði“ sé enn óleyst ráðgáta. Úr ljóðsögu Chrétiens býr þýðandinn til annað verk, ef til vill á svipaðan hátt og franski höfundurinn sjálfur endurmótaði þann efnivið sem hann vann úr í sínum eigin sögum.

Þótt undarlegt megi virðast vógu trúverðugleiki og/eða „sannleikur“ þungt í frönskum 12. og ekki síður 13. aldar riddarasögum sem sóttu í ríkum mæli í þá frægu uppsprettu bretónskra ævintýra og sagna sem enn nýtur vinsælda. Þær breytingar sem verða á *Sögunni um gralinn* þegar henni er snúið á norrænu eru forvitnilegar hvað viðtökur efniviðarins frá Bretaníu snertir en ekki síður þegar starf miðaldaþýðandans á í hlut. Hann þýddi verkið inn í annan menningarheim og ólíka frásagnarhefð stytti verkið um meira en helming og felldi niður flest af því sem höfundurinn notaði til að auka trúverðugleika þess. *Parcevals saga* er stutt og hnitmiðuð frásögn með mun alvarlegra yfirbragði en fyrirmyndin þótt minna fari þar fyrir kristinni trú og fylgifiskum hennar svo sem syndinni. Því er hæpið að ályktа að það sé skemmtanagildið eitt sem þýðandinn hafi viljað miðla til áheyrenda sinna. Hann stytti sögu Chrétiens – og misskildi hana ef til vill – en rétt eins og aðrir höfundar sem endurrituðu og/eða spunnu við ólokið verk Chrétiens gerir hann

55 Sjá einnig F. Regina Psaki, „Women's Counsel in the Riddarasögur: The Case of *Parcevals saga*“.

breytingar á því verki sem hann vinnur með. Í þeirri mynd sem hún hefur varðveist *endar* norræna sagan um Parceval og þannig er frásögninni „lokað“. Fjöldi varðveittra handrita bendir til þess að *Parcevals saga* hafi verið nokkuð vinsæl á Íslandi en vera má að sú ákvörðun þýðandans að gera Parceval að miðpunkti verksins og sú einföldun sem á því varð skýri hvers vegna gralinn sjálfur vakti ekki meiri forvitni en raun ber vitni innan íslenskra bókmennta þótt riddarasagan ætti langt líf fyrir höndum.

Útdráttur

Um þýðingu og endurritun í *Sögunni um gralinn* og *Parcevals sögu*

Perceval eða Sagan um gralinn eftir Chrétien de Troyes var samin í Frakklandi í árunum 1182–1191, á fyrstu áratugum skáldsagnaritunar. Eins og mörg önnur frönsk bókmenntaverk var hún þýdd á norrænu, líklega í Noregi á síðari hluta 13. aldar. Chrétien lagði mikla áherslu á uppbyggingu og gerð verka sinna og var umhugað um merkingu þeirra. Hann beitir því ýmsum brögðum til að auka trúverðugleika þeirra, ekki síst í *Sögunni um gralinn* þar sem kristin gildi eru áberandi. Norræna þýðingin á verki hans (*Parcevals saga* og *Valvens þáttur*) er mikið stytt en sums staðar hefur einnig verið bætt við söguna. Bent hefur verið á skemmtanagildi riddarasagna og vissulega á það við um *Parcevals sögu*. Í samanburði við franska textann er þó broslegi þáttur verksins rýr og lítið fer fyrir dulúðinni og þeirri trúarlegu áherslu sem einkennir sögu Chrétiens. Flestum þeim brögðum sem Chrétien beitir til að auka trúverðugleika verksins hefur einnig verið sleppt. Í norrænu þýðingunni er lögð greinileg áhersla á menntun og þroska söguhetjunnar. Hér er leitt getum að því að þýðandinn hafi unnið með verk Chrétiens á svipaðan hátt og Chrétien vann sjálfur með sinn efnivið, þ.e. á meðvitaðan hátt. Þannig hafi franska ljóðsagan verið endurrituð og löguð að þeim áheyrendum sem sagan var þýdd fyrir og því umhverfi sem þýðandinn starfaði í.

ABSTRACT

Translation, Adaptation and Meaning in the *Story of the Grail* and *Parcevals saga*

This article deals with the Old Norse translation of *The Story of the Grail* (Perceval). As many other French literary works *The Story of the Grail*, written around 1182–1191 by the French author Chrétien de Troyes, was translated into Old Norse, probably in the second half of the 13th century. Chrétien was concerned about the structure of his romances in order to endow them with meaning and authenticity and he used several protocols for that purpose, not least in the *Story of the Grail* where Christian values are important. The Old Norse translation of this story (*Parcevals saga*, *Valvens þáttr*) is much shorter than the French text but the translator has also added some lines to his work. The entertainment value of the romances is well known but in *Parcevals saga* the comical aspect of Chrétien's story is weak. Religion and mystery are not important elements of the work and Chrétien's efforts in the field of authenticity are left out. On the contrary a special emphasis seems to be put on the moral education of Parceval. The translator seems to have worked with the French text in much the same way as Chrétien did with his sources, conscious of his possibilities of changing the work. Thus the changes made by the translator may reflect his efforts in adapting the *Story of the Grail* to the audience for whom the story was translated and the environment in which the work was done.

François Heenen
Université d'Islande

Les traductions islandaises du futur simple français

Introduction

Dans son ouvrage *Translation and Relevance, Cognition and Context*[1] E-A Gutt s'inspirant de la théorie de la pertinence de D. Sperber et D. Wilson définit la traduction comme un usage interprétatif du langage. Le terme « usage interprétatif » désigne l'usage d'un code (le langage) pour communiquer l'interprétation d'une représentation mentale (une phrase, une expression, une pensée) attribuée à une autre personne que le locuteur. L'exemple le plus classique d'usage interprétatif est le discours rapporté, direct ou indirect. Le parallèle entre traduction et discours rapporté est évident si on pense au fait que c'est le texte à traduire qui est interprété et que ce texte est attribué à une autre personne que le traducteur, en l'occurrence à l'auteur du texte originel. Une chose cependant distingue la traduction d'autres cas d'usages interprétatifs, c'est que le code choisi pour communiquer l'interprétation est différent de celui qui a servi à communiquer la représentation initiale. Cette définition de E.-A. Gutt permet de décrire de façon la plus générale possible comment fonctionne la traduction en tant que fonction cognitive. Elle est cependant intuitive et doit être confirmée par des recherches objectives qui font comprendre les mécanismes cognitifs en action durant l'exercice de la traduction. Une des questions que l'on doit se poser est de savoir comment le traducteur décide le degré de ressemblance entre la pensée de l'auteur et celle qu'il communiquera à son lecteur? Comment peut-il

1 Ernst-August Gutt, *Translation and Relevance, Cognition and Context*, Manchester, London: St. Jerome Publishing, 1 éd., 2000.

savoir ce qui sera pertinent dans le message originel pour le lecteur de la traduction ? L'analyse des traductions islandaises de formes verbales françaises au futur simple s'inscrit dans le cadre de cette question primordiale.

Le futur simple est une catégorie verbale commune à presque toutes les langues romanes de l'ouest. À l'origine il s'agissait d'une formation périphrastique composée de l'infinitif et du verbe *avoir* conjugué au présent. Avec l'évolution de l'accent tonique dans la langue proto-romane, ces deux éléments se regroupent pour ne plus former qu'un seul mot. Dans un troisième stade le second de ces éléments, le verbe *avoir*, est analysé comme la terminaison indiquant la personne. Le sens de la périphrase au départ était semblable à celui de la périphrase *devoir* + infinitif, c'est à dire la nécessité relative d'une action. Grammairiens et linguistes s'accordent à dire que le futur simple en français moderne indique à la fois la temporalité et la modalité d'une action. Voici deux exemples caractéristiques:

> Plus temporel que modal*:* «Quel réveil douloureux, demain, et comme toute la journée je serai triste. (Jules Renard)».[2]
>
> Plus modal que temporel: «Allons, en voilà assez. Vous quitterez cette femme. Tout à l'heure je vous en priais, maintenant je vous l'ordonne. (Al. Dumas fils)».[3]

Le futur simple n'ayant aucune correspondance directe en islandais, le traducteur doit choisir entre différents substituts qui, chacun à sa manière, transmettent certaines données sémantiques du verbe tout en sacrifiant d'autres. Donc le présent islandais, s'il est capable d'exprimer la postériorité d'une action ne peut communiquer d'autre valeur modale que celle de l'indicatif. La formation périphrastique *munu* + infinitif exprime une modalité différente de l'indicatif mais qui n'est pas forcément la même que celle du futur simple. Les formes verbales utilisées pour traduire le futur simple sont les suivantes: *munu* + infinitif, *verða* + infinitif, le présent (nútíð), *skulu* + infinitif, *eiga eftir* + infinitif, le subj. passé, *eiga* + infinitif, *ætla* + infinitif

2 *cf.* P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*. *Essai de grammaire descriptive*, Paris: Klincksieck, 1968, p. 42.

3 *cf.* P. Imbs id. p. 50.

On peut dire que chaque forme dans chaque traduction reflète une caractéristique du verbe au futur simple que le traducteur a jugé plus pertinente que d'autres. La traduction d'une forme sans équivalence nécessite un effort de jugement de la part du traducteur. Identifier les critères qui influencent le traducteur dans son choix de l'unité de traduction est un moyen de comprendre la façon dont le traducteur interprète, cognitivement parlant, le texte original. La sélection qu'il applique aux unités sémantiques de la phrase est directement liée au degré de ressemblance qu'il a projeté pour sa traduction.

1. Objectif et fondement théorique de l'analyse

L'analyse tentera d'expliquer dans quel cas le traducteur choisit une forme modale et dans quels autres cas il choisit le présent ou une autre forme non-modale. Les formes modales attestées en tant que traductions du futur simple sont: *munu* + infinitif, *verða* + infinitif, *skulu* + infinitif , *eiga eftir* + infinitif, le subj. passé et *eiga* + infinitif. La notion de modalité à laquelle il est fait référence ici est celle de la sémantique formelle. Selon ce point de vue, la forme sémantique de toute phrase modale est composée de trois parties:

Une proposition *p*
Un domaine *D*
Un opérateur

Ainsi la phrase *selon les lois ce traître doit être emprisonné* est composée des parties suivantes:

p = ce traître est emprisonné
D = les lois
Opérateur = devoir = nécessité (= conséquence logique)

Sa forme propositionnelle sera lue de la manière suivante: Les lois ont comme conséquence logique *p* (*ce traître est emprisonné*).

Le domaine, appelé également le fond conversationnel, est une fonction *f* qui a comme argument une situation ou un monde déter-

miné et comme valeur un ensemble de propositions relié à ce monde. Cette fonction est le plus souvent «d'après ce qu'on sait». Donc la phrase *selon les lois ce traître doit être emprisonné* est vraie dans tous les mondes dans lesquels, d'après ce qu'on sait, il est une conséquence logique des lois que le traître en question est emprisonné. Il y a cependant d'autres fonctions possibles comme par exemple «d'après le cas échéant», ou encore «d'après l'évolution normale des choses».

Les deux opérateurs les plus courants sont la nécessité et la possibilité. A. Kratzer définit la simple nécessité de la manière suivante : «A proposition is a simple necessity in a world w with respect to the conversational background f if and only if, it follows from f(w).»[4] La même auteur définit aussi la simple possibilité: «A proposition is a simple possibility in a world w with respect to the conversational background f if, and only if, it is compatible with f(w).»[5]

Concernant le futur simple, nous avons déjà vu que sa valeur modale est plus ou moins évidente selon le contexte. Les arguments pour une analyse modale de cette catégorie sont néanmoins importants:

1) La modalité se ressent nettement lorsqu'on compare des phrases contenant le verbe soit au présent soit au futur simple:
   Je m'embarque ou *je m'embarquerai dans une semaine.*
   Nous cessons ou *nous cesserons le travail à six heures.*
2) La valeur temporelle devient inconsistante lorsqu'on retire d'une phrase les compléments de temps, à l'inverse de la valeur modale qui, elle, apparaît plus nettement.
   Les élections auront lieu en mai prochain / Les élections auront lieu. (promesse)
   Bientôt tu seras plus forte. / Tu seras plus forte. (prédiction)
3) Une catégorie grammaticale est caractérisée par un lien constant entre forme et fonction. Étant donné qu'aucune

4 Angelika Kratzer, *Words, Worlds, and Contexts. New Approaches in Word Semantics*, éd. par Hans-Jürgen Eikmeyer et Hannes Rieser, Berlin, New-York: Walter de Gruyter 1981, p. 43.

5 Angelika Kratzer id.

> variation formelle ne communiquerait un passage de catégorie temporelle à catégorie modale, envisager deux catégories grammaticales dans le futur simple reviendrait à admettre son ambiguïté.

En conséquence, il sera considéré pour cette analyse que les phrases contenant un verbe au futur simple expriment un domaine et une relation modale de simple nécessité[6] comme la périphrase *devoir + infinitif*.

En ce qui concerne les formes modales islandaises, aucune étude systématique de ces formes n'ayant été faite, il n'est pas possible de dire avec sûreté avec quel opérateur elles fonctionnent ni comment leur domaine est composé.

2. La notion de contexte selon la théorie de la pertinence

La grande particularité de la théorie de la pertinence[7] sur laquelle E.-A. Gutt base sa définition de la traduction, est de considérer les opérations inférentielles durant les interprétations d'énoncés comme indispensables. Ces opérations inférentielles sont régies par un principe particulier que les auteurs de la théorie, D. Sperber et D. Wilson, nomment le «principe de la pertinence». Selon ce principe une interprétation optimale donne lieu à un effet cognitif dont la taille est proportionnelle à l'effort consenti pour l'obtenir. Donc un effort important devra être contrebalancé par un effet cognitif d'autant plus élevé, alors qu'un effort moindre couronné par un effet cognitif même limité peut s'avérer tout aussi avantageux. Tout dépend bien sûr des attentes de l'interprétateur. Ces opérations inférentielles consistent à trouver un ensemble d'images mentales (propositions ou hypothèses) qui associé à une forme

6 *Cf.* la définition de Andrea Rocci «Fut(p) = La proposition p est une conséquence de C È N» dans *L'interprétation épistémique du futur en italien et en français: Une analyse procédurale*. In: *Cahiers de Linguistique Française*, 22: 219–239, 2000, p. 267, où C représente un ensemble de propositions contextuelles et N un ensemble de «circonstances normales» selon les propres termes utilisés par l'auteur.

7 Dan Sperber et Deirdre Wilson *Relevance Communication and Cognition*, second Edition, Oxford: Blackwell Publishing, 1995.

désambiguïsée de la phrase à interpréter, soit se retrouvera enrichi d'une nouvelle proposition (extension contextuelle), soit sera renforcé en terme de crédibilité (une ou plusieurs de ses propositions seront plus crédibles qu'elles n'étaient avant l'interprétation de l'énoncé). Cet ensemble de propositions auquel l'interprétateur associe la phrase à interpréter s'appelle le contexte, selon la terminologie de D. Sperber et D. Wilson. Le contexte dans le cadre de cette théorie n'est donc pas quelque chose de préétabli comme c'est le cas dans la plupart des autres théories de pragmatique mais est sélectionné par le destinataire de l'énoncé selon le principe de la pertinence.

Certains contextes sont plus accessibles que d'autres et exigent moins d'efforts lorsqu'ils sont utilisés pour l'interprétation d'énoncés. Pour le lecteur d'un roman, les images mentales les plus accessibles au moment de la lecture d'une phrase sont certainement celles qu'il vient d'interpréter à partir des phrases du même passage. Ces images mentales constituent ce que nous appellerons le contexte immédiat du passage. Elles jouent un rôle particulièrement important pour l'analyse des traductions car elles représentent un environnement cognitif mutuel de l'auteur (du texte original ou de sa traduction) et de ses lecteurs.[8]

3. Matériel de l'analyse

L'analyse est fondée sur un corpus de cent cinquante exemples de traduction en islandais de passages en français contenant une forme verbale au futur simple. La majorité des passages proviennent des œuvres suivantes:

- *L'Amant* de Marguerite Duras
- *La Valse aux adieux* de Milan Kundera

Ces deux romans présentent une grande variété dans l'usage du futur simple. Le style narratif de *L'Amant* fait qu'il y a beaucoup d'exemples

8 Un environnement est dit mutuellement cognitif pour x et y lorsqu'il est manifeste (= représentable) pour x et pour y que tous les éléments de cet environnement sont manifestes pour x et y.

de futur des historiens alors que dans les nombreux dialogues de *La Valse aux adieux* le futur est le plus souvent descriptif.[9]

Des caractéristiques communes aux exemples traduits par une même forme islandaise ont été systématiquement recherchées. La principale caractéristique des exemples où le futur simple est traduit avec une forme modale est que certains éléments de l'action, le plus souvent le cadre temporel mais aussi parfois l'objet direct, sont indéterminés et ne possèdent pas de référence dans le contexte immédiat.

1. «il dit qu'il sait déjà que lui je le tromperai et aussi que je tromperai tous les hommes avec qui je serai.» (*L'Amant*[10], 54)

   «hann segist vita nú þegar að ég muni verða honum ótrú eins og ég verði ótrú hverjum þeim manni sem ég eigi eftir að binda trúss mitt við.» (*Elskhuginn*[11], 48–49)

   Le lecteur n'a aucune difficulté à trouver les références pour les pronoms personnels: «Il» et «lui» se réfèrent à l'amant de Marguerite Duras et «je» fait référence à Marguerite Duras adolescente, personnage principal du roman. Par contre aucun mot dans la phrase n'indique de circonstance temporelle pour l'action de «tromperai» et de «serai». Plusieurs phrases précédentes du même passage, telles «Je (= Marguerite Duras) lui (= son amant) dis de venir, qu'il doit recommencer à me prendre. Il vient... », «Je (= id.) lui (= id.) dis ce désir de lui» suggèrent l'image d'une relation sexuelle imminente entre les deux personnages. L'action de «tromper» n'a donc pas sa place dans ce contexte et le lecteur est obligé de lui attribuer un cadre temporel extérieur au moment de l'énoncé. Aucun indice ne permet de déterminer ce cadre d'une quelconque manière.
2. «Elle fera finalement ce que sa mère voudra.» (*L'Amant*, 90)

   «Hún mun á endanum gera eins og móðir hennar vill.» (*Elskhuginn*, 83)

---

9 Pour les définitions des termes «futur des historiens» et «usage descriptif» v. Andrea Rocci, *L'interprétation épistémique du futur en italien et en français: Une analyse procédurale*. In: *Cahiers de Linguistique Française* 22: 219–239, 2000, p. 251.

10 Marguerite Duras, *L'Amant*, Paris: Les Editions de Minuit, 1984.

11 Marguerite Duras, *Elskhuginn*, traduit par Hallfríður Jakobsdóttir, Reykjavík: Iðunn, 1986.

Le pronom «Elle» se rapporte à Hélène Lagonelle, un personnage secondaire de l'histoire, dont le passage fait la description. Deux éléments de la phrase n'ont pas de référence dans le passage: l'adverbe «...finalement... » alors que le passage ne communique aucune période dont les actions «fera» et «voudra» seraient situées dans la phase finale, et le pronom relatif composé «ce que», objet direct de ces deux formes verbales. Pour ce pronom on pourrait accorder comme référence la proposition [vouloir marier sa fille] suggérée par la phrase du contexte immédiat «ils (= les parents) cherchent à la (= Hélène Lagonelle) marier au plus vite», mais on s'étonnera du changement de sujet: «...ils... » dans cette phrase et «...sa mère... » dans la phrase contenant ces deux verbes au futur simple.

Dans beaucoup d'exemples traduits avec une forme modale, le cadre temporel de l'action du verbe au futur simple est une projection dans le futur que le lecteur ne connaît pas et doit lui-même interpréter.

3. «Pendant tout le temps de notre histoire, pendant un an et demi nous parlerons de cette façon, nous ne parlerons jamais de nous.» (*L'Amant*, 62)

   «Í gegnum allt okkar samband, í eitt og hálft ár verða samræður okkar með þessum brag, við tölum aldrei um okkur.» (*Elskhuginn*, 56)

   Le lecteur doit lui-même imaginer comment la relation entre les deux amants évoluera après le cadre présent de l'histoire.

La projection dans le futur est souvent imposée par un adverbe ou une locution adverbiale tels que «jamais», «toujours», «une fois», qui n'ont pas de référence fixe:

4. «Ce que j'ignorerai toujours c'est le genre de faits concrets qui la faisaient chaque jour nous quitter de la sorte.» (*L'Amant*, 22)

   «Það sem verður mér ætíð hulið, er hver var yfirleitt upp-

spretta þeirrar sannfæringar sem greip hana og leiddi til þessarar uppgjafar.» (*Elskhuginn*, 19)

5. «rien n'en atteint encore la perfection, rien n'en atteindra jamais la perfection» (*L'Amant*, 83)

   «ekkert jafnast enn á við fullkomleika hans, ekkert mun nokkurn tíma ná að skerða fullkomleika hans» (*Elskhuginn*, 75–76)

6. «Je lui dis que de ma mère une fois je me séparerai, que même pour ma mère une fois je n'aurai plus d'amour.» (*L'Amant*, 58)

   «Ég segi að einn góðan veðurdag muni ég skiljast við móður mína, að einn góðan veðurdag muni ég meira að segja hætta að elska móður mína.» (*Elskhuginn*, 53)

Une autre caractéristique commune à beaucoup d'exemples traduits avec une forme modale est le fait qu'une phrase antonyme à celle contenant le verbe au futur simple y est facilement inférable.

7. «je vous apporterai mon aide même si je vous désapprouve.» (*La Valse aux adieux*[12], 45)

   «ég skal liðsinna þér þótt ég sé ekki sammála þér.» (*Kveðjuvalsinn*[13], 29)

   Les deux personnages conversant dans ce passage sont Klima et Bertleff. Klima confesse à Bertleff que son amante est enceinte et qu'il veut la persuader d'avorter. Bertleff est fondamentalement opposé à l'avortement mais promet néanmoins son soutien à Klima sur base de leur amitié réciproque. Le lecteur est donc confronté à des propositions contradictoires, d'une part [Bertleff est opposé à l'avortement] et donc [Bertleff n'apporte pas son aide à Klima] et d'autre part [Bertleff apporte son aide à Klima] suggéré par la phrase contenant un verbe au futur simple.

12 Milan Kundera, *La Valse aux adieux,* traduit du tchèque par François Kerel, Paris: Gallimard, « Folio », 1986.

13 Milan Kundera, *Kveðjuvalsinn, skáldsaga*, traduit par Friðrik Rafnsson, Reykjavík: Mál og menning, 1992.

8. «Ces cheveux remarquables je les ferai couper à vingt-trois ans à Paris» (*L'Amant*, 24)

   «Þetta athyglisverða hár á ég eftir að láta klippa tuttugu og þriggja ára gömul í París» (*Elskhuginn*, 20)

   Dans ce passage Marguerite Duras évoque la beauté de sa chevelure lorsqu'elle était adolescente: «Mes cheveux sont lourds souples douloureux, une masse cuivrée qui m'arrive aux reins», «On dit souvent que c'est ce que j'ai de plus beau». Le lecteur ne s'attend donc pas à apprendre qu'elle ait fait couper ses cheveux mais s'attend plutôt à la proposition inverse, [Marguerite Duras ne fait pas couper ses cheveux].

4. Le choix de la forme modale

Dans ce chapitre nous allons nous pencher sur les motifs qui incitent le traducteur à traduire le verbe au futur simple avec une forme modale lorsque la phrase, soit inclut des éléments indéterminables à travers le contexte immédiat, soit contredit le contexte général du passage. Ce qui nous intéresse c'est de comprendre comment la modalité facilite l'interprétation d'une phrase qui présente une de ces caractéristiques sémantiques. Nous allons d'abord tenter de répondre à cette question en imaginant un modèle général d'interprétation de phrase à éléments indéterminés où la modalité jouerait un rôle central.

Imaginons un interlocuteur interprétant une phrase modale et découvrant que certaines circonstances de l'action exprimée par le verbe sont indéterminées. Il cherche une explication dans le contexte immédiat mais n'en trouve aucune qui soit satisfaisante. D'autre part, il sait que le locuteur a exprimé sa phrase avec un verbe modal parce qu'il était persuadé qu'en identifiant le domaine associé à ce verbe son interlocuteur ressentirait un effet cognitif positif. Or l'effet cognitif que ce dernier recherche en premier lieu est l'identification des circonstances indéterminées de l'action. Il considère donc que ce sont justement ces circonstances que le locuteur avait l'intention de lui faire inférer à travers le domaine. Il imagine alors un monde où la phrase serait vraie et lui associe les propositions circonstancielles qui lui semblent les plus pertinentes.

Le rôle spécifique de la modalité dans ce processus d'interprétation est de confirmer aux yeux de l'interlocuteur l'intention du locuteur de communiquer la pertinence des circonstances de l'action. En d'autres mots l'interlocuteur est plus directement convaincu de la pertinence incluse dans ces circonstances, grâce à la modalité du verbe.

Il n'y a bien sûr aucun moyen de prouver de façon irréfutable que ce soit exactement cette fonction-là que le traducteur a en tête lorsqu'il choisit une forme modale pour traduire le futur simple. Nous pouvons néanmoins argumenter cette hypothèse en montrant que les circonstances de l'action du verbe exprimé au futur simple sont particulièrement pertinentes dans les exemples traduits avec une forme modale. Vérifions cet argument dans deux exemples caractéristiques du matériel.

2.[14] «Elle fera finalement ce que sa mère voudra.» (*L'Amant*, 90)
«Hún mun á endanum gera eins og móðir hennar vill.» (*Elskhuginn*, 83)

Le contexte immédiat ne permet ni de définir les causes de l'action de «fera», ni son complément, même si pour ce dernier le lecteur peut substituer l'infinitif «se marier» au pronom «ce». Pour comprendre plus précisément ce que la mère a pu forcer sa fille à faire, et par quel moyen, le lecteur utilise les connaissances qu'il a acquises à travers la lecture du passage concernant ces deux participants à l'action, Hélène Lagonelle, sujet de «fera», et sa mère. Le lecteur a pu à partir de phrases du même passage comme par exemple «Elle a peur, elle se met à côté de vous, elle reste là à ne rien dire, souvent à pleurer» interprété qu'Hélène Lagonelle était un personnage introverti et mal dans sa peau, ce qui pouvait la rendre vulnérable à des pressions de l'entourage. Au sujet de la mère, il a pu interpréter qu'elle avait un caractère dominateur et de là imaginer qu'elle exerçait une pression intolérable sur sa fille. L'identité du complément direct de «fera» peut très bien être «se marier» comme déjà suggéré, mais le lecteur peut également se satisfaire du pronom sans référen-

14 v. p. 37.

ce. Le seul fait que la mère ait exercé des pressions sur sa fille peut lui sembler cognitivement intéressant.

Il y a bien d'autres manières d'identifier les circonstances de «fera» mais quelle que soit son cheminement de pensée, le lecteur sera toujours guidé dans sa recherche par la certitude que l'auteur a considéré ces circonstances comme mutuellement pertinentes. Donc, au delà de l'événement exprimé par la phrase, le lecteur peut aussi retenir comme circonstances des faits plus généraux comme par exemple le fait qu'à cette époque les parents dominaient ou cherchaient beaucoup plus à dominer leurs enfants qu'ils ne le font maintenant. Cette remarque peut sembler intéressante à plusieurs égards. D'abord parce qu'elle renforce l'image d'une société coloniale répressive, mais aussi parce qu'elle met en évidence la particularité du milieu familial de Marguerite Duras, où l'autorité parentale était considérablement affaiblie par les problèmes psychiques de la mère et par l'absence du père.

8.[15] «Ces cheveux remarquables je les ferai couper à vingt-trois ans à Paris» (*L'Amant*, 24)

«Þetta athyglisverða hár á ég eftir að láta klippa tuttugu og þriggja ára gömul í París» (*Elskhuginn*, 20)

Comme expliqué dans le chapitre précédent le contexte immédiat de cet exemple suggère une proposition de sens opposé: [Marguerite Duras (= je) ne fait jamais couper ses cheveux (= les)]. Pour interpréter «je les ferai couper... » le lecteur doit imaginer un monde où cette phrase serait vraie et en déterminer les circonstances. Certaines de ces circonstances sont exprimées dans la phrase, comme le lieu «Paris», et la référence temporelle «vingt-trois ans», qui correspond à une époque postérieure de huit ans au cadre temporel du roman.

La phrase du passage «On dit souvent que c'est ce que j'ai de plus beau et moi j'entends que ça signifie que je ne suis pas belle» peut suggérer que Marguerite Duras était prête

15 v. p. 40.

depuis longtemps à sacrifier ses cheveux pour que les gens découvrent d'autres aspects de son physique, une remarque qui souligne son caractère indépendant et sa forte personnalité. Une autre façon d'influencer l'image du personnage est d'imaginer cette décision de couper les cheveux comme un coup de tête, interprétation qui révélerait un côté impulsif ou même instable du caractère. Beaucoup d'éléments dans le roman pourraient servir d'explication à ce trait de caractère comme l'agressivité du frère de Marguerite Duras ou les problèmes psychiques de la mère.

Toutes ces images mentales sont inférables par le lecteur et potentiellement pertinentes en fonction bien sûr de son interprétation personnelle du texte à ce stade précis de la lecture. C'est également en fonction de son interprétation personnelle que le lecteur attribuera à ces circonstances des degrés de crédibilité différents.

Nous avons donc démontré que dans ces deux exemples du matériel les circonstances de l'action du verbe exprimé au futur simple étaient effectivement pertinentes et que le lecteur disposait de nombreux moyens de les inférer. Remarquons également que si nous modifions la traduction de ces passages en mettant le verbe au présent nous constatons que la phrase incite moins à identifier les circonstances de l'action. Comparons les deux traductions à leur modification:

«Hún mun á endanum gera eins og móðir hennar vill»
«Á endanum gerir hún eins og móðir hennar vill»
«Þetta athyglisverða hár á ég eftir að láta klippa tuttugu og þriggja ára gömul í París»
«Þetta athyglisverða hár læt ég klippa tuttugu og þriggja ára gömul í París».

Avec le présent indicatif le lecteur interprète que l'auteur veut simplement communiquer la description d'un événement. L'indétermination de certaines circonstances de cet événement peut être considérée comme due à un effet de style, délibérément choisi par l´auteur. Le lecteur pourrait en effet imaginer que le langage soit

volontairement elliptique, ce qui l'inciterait à trouver une explication pour ces éléments obscurs de la phrase. Mais rien n'empêcherait le lecteur de considérer ce langage elliptique comme involontaire, s'il pensait par exemple que la narratrice ne se rappelait plus de tous les détails de l'événement. Rien n'empêcherait non plus le lecteur de ne pas tenir compte de toutes les circonstances de l'action et de ne garder de la phrase que les éléments les plus facilement interprétables. Le choix de la procédure d'interprétation est donc plus large lorsque le verbe est au présent. La modalité insiste beaucoup plus sur la pertinence des circonstances de l'action.

5. Les caractéristiques des phrases traduites avec le présent

Pour confirmer cette explication concernant le critère utilisé par le traducteur il serait nécessaire de faire une analyse systématique des exemples traduits avec le présent afin de vérifier s'ils présentent effectivement les caractéristiques inverses de ceux traduits par une forme modale, à savoir que toutes les références des mots indéterminés de la phrase soient facilement inférables à partir du contexte immédiat. Une étude limitée aux deux ouvrages déjà cités, *L'Amant* et *La Valse aux adieux* confirme cette hypothèse. Voyons deux exemples caractéristiques :

9. «Parce que cet enfant est la seule chose que tu possèdes, dit la quadragénaire. Si tu fais passer l'enfant, tu n'auras plus rien» (*La Valse aux adieux*, 105)

   «„Vegna þess að barnið er það eina sem þú átt," sagði sú fertuga. „Ef þú gloprar barninu út úr höndunum á þér, hefurðu bókstaflega ekkert í höndunum …"» (*Kveðjuvalsinn*, 67)

   Le pronom personnel de «tu n'auras plus rien» ne pose aucun problème puisque il se réfère à Ruzena, un des personnages principaux du roman. Les circonstances de «auras plus rien» sont complètement éclaircies par les deux propositions précédentes «...cet enfant est la seule chose que tu possèdes» et «tu fais passer l'enfant». En fait ces deux phrases à elles-seules peuvent constituer un ensemble dont *p*

[Ruzena n'a rien] serait la conséquence logique. Nous pouvons d'ailleurs tester cette relation logique en joignant ces phrases de la manière suivante: [l'enfant est la seule chose que Ruzena possède] ET [Ruzena fait passer l'enfant] SI BIEN QUE *p* [Ruzena n'a plus rien].

10. «Je t'attendrai à 4 heures devant la brasserie.» (*La valse aux adieux*, 50)

    «Ég bíð eftir þér fyrir framan kaffihúsið klukkan fjögur.» (*Kveðjuvalsinn*, 33)

    Ici également les références des pronoms sont évidentes «Je» représente Klima et «t'» Ruzena, deux des personnages principaux du roman. La proposition [Klima attend Ruzena à 4 heures devant la brasserie] est sans ambiguïté puisque les phrases du passage «On peut se voir à 4h» et «Il fallut ensuite convenir d'un lieu de rendez-vous. Ruzena proposa la grande brasserie de la station», expriment l'organisation d'un rendez-vous au lieu et à l'heure concernée.

Il y a néanmoins des phrases contenant des éléments dissociés du contexte mais dont le verbe au futur simple est malgré cela traduit avec le présent. Une caractéristique commune à ces exemples est que la proposition *p* ne doit pas y être interprétée littéralement. Reprenons l'exemple n.9 (v. p. 12) pour examiner cette caractéristique:

11. «Parce que cet enfant est la seule chose que tu possèdes, dit la quadragénaire. Si tu fais passer l'enfant, tu n'auras plus rien et il te crachera dessus.» (*La Valse aux adieux*, 105)

    «Ef þú gloprar barninu út úr höndunum á þér, hefurðu bókstaflega ekkert í höndunum og hann hrækir á þig.» (*Kveðjuvalsinn*, 67)

    La seconde forme au futur simple de ce passage «crachera» est traduite avec le présent alors que le syntagme [Klima crache] a peu de sens par apport aux phrases du contexte immédiat. Mais [cracher sur quelqu'un] peut vouloir dire [mépriser quelqu'un] ce qui est déjà plus facilement reliable à la phrase précédente, puisque quelqu'un qui ne possède

plus rien peut devenir un sujet de méprise pour une personne sans coeur. Or le personnage de Klima, dans le contexte du passage, est justement dépeint comme égoïste.

Il est donc clair que le traducteur ne veut pas inciter le lecteur à saturer les éléments de *p* si celui-ci est seulement une interprétation d'une autre proposition *p´* qui elle-même est facilement associable au contexte immédiat.

Dans l'exemple suivant le style métaphorique tourne à la caricature, rendant l'interprétation littérale des phrases encore plus inutile.

12. «Je n'admets que les chiens policiers ou les chiens de chasse, disait le père. Mais je ne comprends pas les gens qui ont un chien chez eux. Bientôt les femmes cesseront de mettre des enfants au monde et il y aura des caniches dans les berceaux!» (*La valse aux adieux*, 60)

    «„Ég get ekki fallist á að hér séu aðrir hundar en lögreglu-hundar eða veiðihundar," sagði faðir hennar. „Ég get ómögulega skilið fólk sem er með hunda heima hjá sér. Bráðum hætta konurnar að eignast börn og hafa hvolpa í vöggunum!"» (*Kveðjuvalsinn*, 39)

Conclusions

Dans l'introduction nous avions posé la question du degré de similitude entre la phrase du texte originel et la phrase traduite: Comment le traducteur peut savoir ce qui sera pertinent pour son lecteur dans la phrase originelle si le seul environnement mutuellement cognitif entre lui et son lecteur est l'ensemble des propositions du contexte immédiat du passage ? Le degré de similitude entre deux propositions s'évalue en termes de propriétés logiques communes. En comparant le futur simple avec l'ensemble des formes modales choisies pour le traduire nous constatons que la propriété logique commune est la relation logique qui lie la proposition à son domaine. Donc entre «fera» dans l'exemple n.2 (v. p. 6) et sa traduction *mun ... gera* le point commun est que l'action de «faire» (≈

gera) est logiquement liée à un certain ensemble de propositions. La question était donc: comment le traducteur évalue-t-il la pertinence de cette relation logique entre *p* et son domaine ? La réponse apportée par l'analyse des exemples est que le traducteur se base sur un critère purement sémantique. Ce critère est la présence dans la phrase française d'éléments indéterminés sans référence dans le contexte immédiat. Pour expliquer l'importance de ce critère nous avons ensuite émis l'hypothèse que la présence de tels éléments dans la phrase française était l'indice aux yeux du traducteur d'une fonction particulière de la modalité qui est d'insister sur la pertinence du contexte (ou du monde) dans lequel la phrase doit être interprétée.

Útdráttur

Íslenskar þýðingar á franskri ósamsettri framtíð

Ósamsett framtíð í frönsku hefur enga samsvörun í íslenska sagnkerfinu og þýðendur sem fást við sagnmyndir af þessari formgerð þurfa að velja á milli mismunandi staðgengla. Í þessari grein er reynt að greina hvenær þýðandi ákveður að nota háttarsögn, eins og t.d. sögnina *munu* eða *skulu* ásamt nafnhætti aðalsagnarinnar, frekar en nútíð í framsöguhætti. Merkingarfræðileg rannsókn á slíkum dæmum bendir til þess að þegar háttarmyndir eru valdar í íslenskri þýðingu eru sumir merkingarlegir þættir sem tengjast verknaðinum oft óákveðnir í franska textanum og hafa enga viðmiðun í setningum í sama samhengi. Annað sem getur einkennt franska textann er að samhengið hvetji lesandann til að álykta setningu með andstæðumerkingu. Sú tilgáta er sett fram í greininni að þýðandi velji sérstaklega háttarmynd í þessum tilvikum til að fullvissa lesandann um að samhengið sem setningin er sönn í sé vitsmunalega mikilvægt. Þessi tilgáta myndi styðja þá kenningu Ernst August Gutts að þýðing sé alltaf háttuð sérstaklega til að auka vitsmunaleg áhrif textans því hún bendir til þess að háttarmyndin sé valin einungis þegar lesandinn fær tækifæri í gegnum túlkun hennar til að álykta nýjar gildismiklar röksetningar án erfiðleika.

ABSTRACT

Icelandic Translations of the French Simple Future

The French simple future has no equivalent in the Icelandic verbal system and translators confronted with a verbal form from this category have to choose a substitut which express only part of the meaning. In this article we investigate how translators decide to use a modal form, like f.ex. *munu* + infinitif, or *skulu* + infinitif, rather then the present. Samples analysis indicate that when a modal form is used in Icelandic, certain components of the action which in French is expressed through the simple future are undefined and have no reference in the sentences of the same passage. This is especially true for the temporal frame and the direct object. Another characteristic in the French text is that the sentence seems to contradict the general context of the passage from which one would rather infer a proposition expressing the opposite meaning. The hypothesis which is made in this article is that translators use a modal form when the French text has one of these characteristics in order to ensure the reader that the context in which the sentence is true is cognitively relevant. This hypothesis could add credit to the theory of Ernst August Gutt who defines translation as a relevant driven cognitive activity, because it would indicate that the modal form is especially chosen when it leads to the interpretation of new propositions with a minimal effort.

Guðrún Björk Guðsteinsdóttir
Háskóla Íslands

Þýðing, sköpun, aðlögun?

Smásagan „Guest“ í *The Axe's Edge* eftir Kristjönu Gunnars

1. Skrifað á mörkunum

Kristjana Gunnars er póstmóderníska höfundur sem er ekki þekktur sem skyldi meðal Íslendinga sökum þess að hún hefur skrifað á ensku allan sinn rithöfundarferil og engin af fjölmörgum bókum hennar hefur verið þýdd í heild sinni á íslensku. Faðir hennar, Gunnar Böðvarsson, var frumkvöðull í jarðvarmafræðum hér á landi og kenndi við Háskóla Íslands, en dönsk móðir hennar, Tove Christensen Bodvarsson, var veflistakona. Þegar Kristjana var sextán ára hlaut Gunnar prófessorsstöðu við ríkisháskólann í Oregon og fjölskyldan flutti þangað. Lengstan hluta ævinnar hefur Kristjana þó búið og starfað í vesturfylkjum Kanada, nú sem listamaður í Bresku Kólumbíu (BC) eftir að hafa verið prófessor í skapandi skrifum við Albertaháskóla í Edmonton um árabil – en ferill hennar á ritvellinum hófst af fullum krafti árin 1980–1981 þegar hún vann sem aðstoðarritstjóri *Iceland Review* en hóf síðan framhaldsnám við Háskólann í Winnipeg. Á sama tíma gaf hún út fjórar bækur vestanhafs: *One-Eyed Moon Maps*, *Settlement Poems* I og *Settlement Poems* II árið 1980 og *Wake-Pick Poems* árið 1981.

Kristjana er virtur, fjölhæfur og mikilvirkur höfundur, sem hefur hlotið margvíslega viðurkenningu fyrir frumleg og grípandi verk. Auk stakra ljóða, smásagna og fræðilegra greina um bókmenntir, bókmenntaritun og þýðingar sem hafa birst í tímaritum og safnritum hefur hún gefið út um 20 bækur.[1] Of langt mál yrði að telja upp

[1] Sjá yfirlit Monique Tschofen um feril Kristjönu, „Critical Bibliography“, í greinasafninu *Kristjana Gunnars. Essays on Her Work*, ritstj. Monique Tschofen, Toronto, Buffalo,

þau verðlaun og tilnefningar sem hún hefur hlotið en einna mesta athygli vöktu skáldsagan *The Prowler: A Novel* (1989) og endurminningabókin *Zero Hour* (1991).[2] Nýjustu bækur hennar eru greinasafnið *Stranger at the Door. Writers and the Act of Writing* (2004) og smásagnasafnið *Any Day But This* (2004).

Fyrstu bækur Kristjönu voru ljóðabækur en það er einkennandi fyrir allt höfundarverk hennar að torvelt er að beita einhverju einu formgerðarhugtaki á einstök verk því að þau eru yfirleitt það sem kalla mætti „blendingur“, til skýringar á enska hugtakinu *hybrid* (sem vísaði upphaflega til kynblöndunar). Í verkum sínum hefur hún jafnan unnið úr samtímalegri fræðiumræðu og gagnrýni sem hún skoðar að meira eða minna leyti í ((sjálfs)ævi)sögulegu ljósi. Ljóðabækurnar og prósaverkin bera að auki sameiginleg einkenni því mál- og myndbygging er jafnan ljóðræn (einnig í prósaverkum) en um leið svipar brotakenndri heildarbyggingu verkanna annaðhvort til samfelldrar skáldsögu eða samtengdra smásagna (einnig í ljóðabálkum). Allt fer það eftir efniviði hvar Kristjana leggur áherslur í formgerð, efnistökum og framsetningu, en iðulega gegnir bygging verka hennar táknrænu hlutverki. Í ritgerðasafni um verk Kristjönu frá árinu 2004 nefnir Monique Tschofen að gagnrýnendur bendi oft á að Kristjana geri víðreist um lendur hinna ólíkustu formgerða í einum og sama textanum; hún skeyti saman harmakvæðum og ljóðrænum kveðskap, rómönum og leynilögreglusögum, fræðilegum og skapandi skrifum sem og sjálfsævisögulegum áherslum á sjálfið (e. *the self*) og bókfræðilegum áherslum á hið ókunna eða annkannalega (e. *the other*) og því hafi verk hennar alltaf verið blendingar.[3]

Chicago, Lancaster (Bretlandi): Guernica, 2004, bls. 223–237. Yfirlitið, ásamt öðrum upplýsingum og greinum um Kristjönu og verk hennar, er einnig aðgengilegt á slóðinni http://www2.athabascau.ca/cll/writers/english/writers/kgunnars/kgunnars.php.

2 Í „Critical Bibliography“ nefnir Monique Tschofen til dæmis að *The Prowler* var verðlaunuð sem bók ársins 1989 í Manitoba en þýðing Anne Malena á henni á frönsku, *La maraude: roman*, var tilnefnd til Landstjóraverðlaunanna, virtustu bókmenntaverðlaun Kanada, fyrir árið 1995. *Zero Hour* var tilnefnd til Landstjóraverðlaunanna fyrir árið 1991 (bls. 237). Auk frönsku og smáræðis á íslensku hafa verk hennar m.a. verið þýdd á spænsku og kínversku (bls. 223–224).

3 Sjá bókarkafla Monique Tschofen, „„With a Ruse of Heart and Language“. Movements of Thought in Gunnars's Writing“, *Kristjana Gunnars. Essays on Her Work*, bls. 190–222, hér bls. 192.

Tilraunastarfsemi sem endurskoðar og reynir á þensluþol frásagnaraðferða, viðtekinna hugmynda um sannleikann, sögulegan skilning og áreiðanleika, og höfundinn sem uppsprettu þess sem er frumlegt, einstakt og ósvikið er meðal helstu einkenna póstmóderníska verka, en þau riðla iðulega hefðbundnum mörkum á milli há- og lágmenningar, jaðars og miðju, og slá eign sinni á verk sem teljast meðal helgidóma bókmenntastofnunarinnar.[4] Þessir þættir lýsa vel verkum Kristjönu. Áleitin stef í bókum hennar eru áhrif, eðli og innbyrðis tengsl farandlífs (e. *migrancy*), útlegðar og skáldskapar en endurskoðun á hugmyndakerfum og afleiðingum heimsvaldastefnunnar var ákaflega virk í vestrænum fræðaheimi á þeim tíma sem Kristjana steig fram sem rithöfundur. Hún tók ríkan þátt í þeirri endurskoðun, ekki síst með vangaveltum um hliðstæður á milli undirokunar nýlenduþegna annars vegar og kvenna hins vegar, og hvernig hlutverkaskipan kúgarans og þess kúgaða fara eftir aðstæðum og geta auðveldlega víxlast. Auk þess var henni hugleikið hvernig beita mætti tungumálinu án þess að hefta, kúga eða gera lítið úr viðfangsefnum (málefnum, hugmyndum, félagseða menningarhópum) sem maður aðhyllist ekki eða tilheyrir ekki sjálfur (e. *the other*). Kristjana beitir m.ö.o. þeirri gerð af orðræðu sem Mikhaíl M. Bakhtín sýndi fram á að sprytti skýrast fram og tækist á við, riðlaði og endurnýjaði ríkjandi rithefðir og hugmyndakerfi þegar þau væru orðin einsleit og steinrunnin, enda eru margar grunnhugmyndir í eftirlendufræðum (e. *postcolonialism*) runnar frá greiningu hans á áhrifum og birtingarmyndum samræðu- og hláturhefðarinnar.[5]

Í smásagnasafninu *The Axe's Edge* (Axareggin, 1983)[6] má glögglega sjá hvernig Kristjana Gunnars vinnur á þeim margslungnu mörkum sem oft eru kennd við þriðja aflið, eða „þriðja

4 Sjá Alex Murray, „Postmodern Fiction" í *The English Literature Companion*, ritstj. Julian Wolfreys, Palgrave Macmillan, 2011, bls. 198–202. Sjá einnig úttekt Lindu Hutcheon á markmiðum og leiðum póstmódernisma í *The Politics of Postmodernism*, London, N.Y.: Routledge, 1989.

5 Sjá t.d. greinar Bakhtíns og inngang Holquists í *The Dialogic Imagination. Four Essays*, ritstj. Michael Holquist, þýð. Caryl Emerson og Michael Holquist, Austin: University of Texas Press, 1981. Sjá einnig skilgreininguna „alterity" bls. 11–12 og „hybridity" bls. 118–121 í bókinni *Key Concepts in Post-Colonial Studies* eftir Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin, London, New York: Routledge, 1998.

6 Kristjana Gunnars, *The Axe's Edge,* Toronto: Press Porcépic, 1983. Allar þýðingar úr ensku eru eftir greinarhöfund.

textann“ eins og Ástráður Eysteinsson nefnir þá „málamiðlun“ sem myndast í þýðingum á milli tungumála í bók sinni *Tvímælum* (1996).[7] Ef myndmáli Kristjönu er beitt, þá er þetta snertiflöturinn sem sameinar, tengir eða dregur dám af andstæðum sem mætast og takast á, og kemur því í veg fyrir að vitundin klofni á axaregg tvíhyggjunnar. Safnið samanstendur af samtengdum smásögum þar sem sú fyrsta virðist gerast á Íslandi, eins og sú síðasta, en þær tvær mynda nokkurs konar ramma utan um hinar sögurnar sem allar gerast í Norður-Ameríku. Sögurnar virðast rekja sig áfram í tímaröð frá því á nítjándu öld, einhvern tíma fyrir Vesturferðirnar, og allt þar til kanadískur afkomandi Jóns Arasonar hefur snúið aftur til lands forfeðranna á seinni hluta tuttugustu aldarinnar, en í sögulok gengur hún í sjóinn við Ægisíðu. Þessar sögur sýna hlutdeild Kristjönu í endurskoðun á viðteknum gildum og hefðum, en ég mun nú skoða nánar eina þeirra, söguna „Guest“ (Gestur),[8] sem forvitnilegt dæmi um það hvernig skrif Kristjönu leika á mörkum skapandi og fræðilegra vinnubragða, afritunar og frumsköpunar, þýðingar og aðlögunar, og tala tveimur tungum til mismunandi lesendahópa.

2. Annarleg kanadísk saga

Sagan „Guest“ er unnin með svipuðum hætti og aðrar sögur í *The Axe's Edge* en í formála skýrir Kristjana frá því að sögurnar séu afrakstur mikillar heimildavinnu og bókin sé tilraun hennar til að hlusta eftir því hvernig kanadísk saga hljómi með tilliti til þess að tungutak stórs hluta þjóðarinnar eigi uppruna sinn annars staðar en í Kanada (bls. 2). Hún segist hafa leyft efniviðnum sem hún gróf upp að rata í búning við hæfi þegar hún fléttaði aðfengnu efni við stoðgrind frásagnarinnar sem ber söguna uppi – eins og uppistaðan sem fyrst er hnýtt í hring í botni tágakörfu (bls. 1–2), en körfugerð var eitt helsta handverk sem indíánakonur gátu nýtt sér til tekjuöflunar í samskiptum við hvíta innflytjendur. Umfram allt segist

7 Ástráður Eysteinsson, „Tveir textar, þrír textar“, *Tvímæli. Þýðingar og bókmenntir*, Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun H. Í., 1996, bls. 173–222.

8 Kristjana Gunnars, „Guest“, *The Axe's Edge*, bls. 37–44. Hér eftir verður vísað til þessarar heimildar með blaðsíðutali innan sviga í meginmáli.

Kristjana þó hafa unnið í anda lýsingar Josephs Conrads á sköpunarlist rithöfunda sem hann taldi mega líkja við björgunarstarf sem unnið er í myrkri og á móti vindi (bls. 2–3). Frásagnargerð hennar er því mjög blönduð og þar með í samræmi við það meginþema hennar og póstmóderníska afstöðu að rjúfa þurfi hamlandi mörk og sundurgreiningu því veruleikinn sé margslunginn – ekki samsettur úr einföldum andstæðum.

Uppistöðuna í mörgum sögunum í *The Axe's Edge* má finna í þremur bókum um sögu Nýja Íslands sem Þorleifur Jóakimsson (Jackson) gaf út en *Brot af landnámssögu Nýja Íslands* (1919)[9] var fyrsta bókin um þetta landnám. Að hluta er efnið frumsamið af Þorleifi en í bækurnar safnaði hann einnig saman og birti óbreytt efni sem landnámsmenn Nýja Íslands höfðu áður skráð og jafnvel birt í blöðum og tímaritum sem héldu byggðasögum til haga frá fyrstu tíð og lögðu þar með traustan grunn að vestur-íslenskri söguritun. Bækurnar eru nokkuð dæmigerðar fyrir þá frásagnargerð sem einkennir landnámssögur Íslendinga vestanhafs og austan; þær snúast mest um ættfærslur og afrekaskrár einstaklinga – fyrst og fremst karlmanna – en endurspegla jafnframt sameiginleg gildi og markmið þeirra sem félagshóps.

Einn þáttur í bókum Þorleifs sker sig þó verulega úr, en það er „Póstferða-saga Hálfdáns Sigmundssonar, frá landnámstíð Nýja Íslands, rituð af honum sjálfum“[10] sem ber svipmót helgisögu. Hálfdán lýsir því hvernig hann bjargaðist með yfirnáttúrulegum hætti frá því að verða úti í hrakningaferð yfir ísilagt Winnipegvatn í fimbulfrosti, niðamyrkri og blindhríð þegar hann starfaði sem póstur fyrir byggðir Nýja Íslands á árunum upp úr 1880. Þessi sjálfsævisögulega frásögn er uppistaðan í sögunni „Guest“.

Hálfdán hljóp jafnan við fót á milli staða með póstpokann á bakinu; honum var létt um að hlaupa þótt ferðirnar væru oft erfiðar en hann lagði ávallt áherslu á að vera yfirvegaður, spara kraftana og svitna ekki því annað var glapræði. En svo fór þó að Hálfdán

9 Þorleifur Jóakimsson (Jackson), *Brot af Landnámssögu Nýja Íslands*, Winnipeg: Columbia Press, 1919. Í kjölfar þessarar bókar gaf Þorleifur út tvær bækur með viðbótarefni um landnám Nýja Íslands: *Frá Austri til vesturs*, Winnipeg: Columbia Press, 1921, og *Framhald á landnámssögu Nýja Íslands*, Winnipeg: Columbia Press, 1923.

10 Hálfdán Sigmundsson, „Póstferða-saga Hálfdáns Sigmundssonar, frá landnámstíð Nýja Íslands, rituð af honum sjálfum“, *Brot af Landnámssögu Nýja Íslands*, Þorleifur Jóakimsson (Jackson) tók saman, Winnipeg: Columbia Press, 1919, bls. 41–43.

örmagnaðist í sunnanstormi sem blés í fangið með „hríð og heiftar frosti“ þegar hann átti drjúgan spotta eftir frá Sandy Bar yfir ísilagt vatnið, að Gimli.[11] Hann „hné niður af þreytu“, bað bæn sem móðir hans hafði kennt honum á barnsaldri og „virtist [hafa] sofnað“ en hrökk svo upp til meðvitundar við að heyra kallað: „Sjáðu ljósið!“ Hann reis á fætur en þar sem buxurnar voru frosnar í eina stífa ískellu þá braut hann klakann með krepptum hnefunum til að geta gengið, sá að rofað hafði til og hraðaði sér í átt að luktarljósi sem brá fyrir framundan honum eitt augnablik en það leiddi hann rétta leið í húsaskjól.

Lífsbjörg Hálfdáns er sannarlega kraftaverk en áleitnustu þættirnir í frásögn hans eru samt óbifandi og æðrulaus trú hans á guðlegan verndarmátt og jafnóbifandi ást hans á konu sinni. Þegar vinur hans á Sandy Bar taldi það vera „óvit“ að halda áfram til Gimli svaraði Hálfdán: „Kvað eg það mundi satt vera, en trú mín væri sú, að drottinn gæfi mér þrek til að yfirvinna alla örðugleika, og lítið væri það harðara á mér en fyrir elsku konuna mína heima, að hirða gripi okkar og hita upp húsið og sjá um börnin“.[12] Hálfdán felur sálu sína í Guðs hendur með bæn áður en hann sofnar, bæði úti á ísnum og fyrir svefninn þegar í hús kemur, og því liggur beinast við að álykta að Hálfdán hafi verið bænheyrður. En í lok frásagnar verða mörkin milli Guðs og eiginkonunnar aftur á móti nokkuð óljós. Hann segir:

> Að endurkalla í huga minn, hve glaður ég varð, þegar ég úti á Winnipeg-vatni sá ljósið á landi, sem lýsti mér til manna bygða er mér ávalt kært. Þó er mér enn kærara að endurkalla í hugann, hvað vel konan mín fagnaði mér, þegar ég kom heim. Kærleiksljós hennar hefir á okkar samverutíma lýst sálu minni og mun lýsa til æviloka.[13]

Hálfdán kemst lífs af með því að reiða sig ekki einungis á sjálfan sig – eða alfarið á Guð og lukkuna, og ekki aðeins á heilbrigða skynsemi – eða eðlisávísun eina saman; hann treystir á bland

11 Sama rit, bls. 42.

12 Sama rit, bls. 42.

13 Sama rit, bls. 43.

beggja. Eflaust hefur þessi óræðni í sögu Hálfdáns hjálpað til við að kveikja hugmynd Kristjönu að sinni sögu en ljóst er í bók Þorleifs að þessi helgisaga skipar mikilvægan sess sem vitnisburður um að allar góðar vættir hafi haldið áfram að vaka yfir brottfluttum landsmönnum á Nýja Íslandi.

Sagan „Guest“, skrifuð um 100 árum eftir að Hálfdán Sigmundsson hraktist á ísnum, er í grunninn nokkuð nákvæm ensk þýðing Kristjönu á frásögn hans í *Broti af landnámssögu Nýja Íslands*, „rituð af honum sjálfum“ eins og segir í fyrirsögninni. Hún kallar því óneitanlega á spurningar um það hver sé í raun höfundur sögunnar. Getur Kristjana talist höfundurinn með réttu eða er hún sek um ritstuld? En frá hverjum? Það er Þorleifur Jóakimsson (Jackson) sem er titlaður höfundar bókarinnar, en ekki Hálfdán, sem er þó skilmerkilega tilnefndur sem höfundur í fyrirsögninni. Þar að auki þarf lesandinn að skilja íslensku og bera kennsl á sögurnar sem upprunna úr heimild um landnám Nýja Íslands til að átta sig á því að hve miklu marki sagan er þýdd en ekki frumsamin, sem getur verið þónokkuð snúið ef til þess er litið úr hversu ólíkum áttum efnið er aðfengið.

Það sem er óvanalegt í þessari og fleiri sögum í *The Axe's Edge* er aftur á móti hversu skilmerkilega Kristjana kvittar fyrir aðfengið efni í sjálfum textanum. Eins og allar aðrar sögur í *The Axe's Edge* er þessi greinilega merkt aðalpersónunni, því að skör ofan við heiti smásögunnar, „Guest“, stendur „*Halfdán Sigmundsson:*“ (upprunaleg leturbreyting) en tvípunkturinn gefur til kynna að sagan sé annaðhvort sögð af honum eða sé um hann. Smávægileg breyting á nafni Hálfdáns í *Halfdán* aðgreinir einstaklinginn frá sögupersónu Kristjönu en lagar nafnið um leið að enskri tungu í hálf-gerðri endurheimt á upprunalegri stafsetningu og merkingu nafnsins, sem þýðir „hálfur Dani“. Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson útskýra þetta í *Nöfnum Íslendinga*: „Nafnið er sett saman af forliðnum Hálf- „hálfur“ og viðliðnum -dan „Dani“, merkir eiginlega „hálf-Dani, danskur í aðra ættina““; Hálf-*dan* er upprunaleg orðmynd en breyttist í Hálf-*dán* þegar leið á tuttugustu öld.[14] Með rithætti sem lagar sig að enskri

14 Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson frá Arnarvatni, *Nöfn Íslendinga*, [Reykjavík]: Heimskringla, háskólaforlag Máls og menningar, 1991, bls. 283. Sjá einnig leitarorðið „Hálfdán“ á *Snara. Vefbókasafn*: http://snara.is/vefbaekur/g.aspx?dbid=36&sw=H%C3%A1lfd%C3%A1n&btn=Leita&action=search&b=x [sótt 26. júlí 2009].

tungu, *Half*-dán,[15] gerir Kristjana nafnið að nýjum blendingi sem er við hæfi þar sem hún er sjálf hálfur Dani, dönsk í aðra ættina.

Kristjana dregur semsagt enga dul á að hún fái að láni, heldur fer hún að dæmi kanadíska höfundarins Timothy Findley (1930–2002), sem gerði eina frægustu ljóðapersónu Ezra Pounds, Hugh Selwyn Mauberley í samnefndu ljóði (1920), að aðalpersónu í skáldsögu sinni *Famous Last Words* (1981). Findley staðhæfði að ritstuldur væri einfaldlega syndsamlegur, en þjófnaður á efni frá öðrum höfundum væri í stakasta lagi svo fremi sem nafn fórnarlambsins væri hrópað af húsþökum og höfundurinn hefði nægilegt ímyndunarafl til að grípa umfram þjóftekið efnið og setja það í nýtt samhengi.[16] Í stað þess að nafns upprunalegs sögumanns sé alls ekki getið eða að það birtist í smáu letri í neðanmálsgrein hjá Kristjönu, að hætti fræðimannsins, er það stórletrað efst á blaði og Halfdán er aðalsöguhetjan í sögunni „Guest“.

3. Endurheimtur

Sögumaður Kristjönu og helsti túlkandi er hinsvegar dóttir Halfdáns, Anna, og það er afar mikilvæg kúvending á sjónarhorni. Hálfdán nefnir engan úr fjölskyldu sinni í upprunalegri frásögn í bókinni um Nýja Ísland, nema konuna sína elskulega sem sér um börn og bú og tekur bónda sínum eilíft fagnandi að ferð lokinni. Það er ekki Hálfdán heldur Þorleifur Jóakimsson sem segir í *Broti af landnámssögu Nýja Íslands*: „Hálfdán telur ætt sína til Jóns biskups Arasonar í 11. lið“.[17] Í smásögu Kristjönu rekur Anna aftur á móti ættfærslur Þorleifs: hún byrjar á að kynna sig sjálfa, svo móður sína Solveigu og loks föður sinn Halfdán; þá segist hún hafa átt sjö systkini um ævina en að lokum nefnir hún Valdimar bróður sinn. Þorleifur segir þrjú börn Hálfdáns og Solveigar af átta hafa lifað, þau Önnu, Valdimar og Jóhönnu.

---

15 Í enskri þýðingu yrði nafnið *half-Dane*.

16 Kristjana Gunnars, „Transcultural Appropriation. Problems and Perspectives“, *Stranger at the Door. Writers and the Act of Writing*, Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2004, bls. 43–53; hér bls. 43–46.

17 Þorleifur Jóakimsson (Jackson), *Brot af Landnámssögu Nýja Íslands*, Winnipeg: Columbia Press, 1919, bls. 40.

Og því fer aftur fjarri að hún sé ein til frásagnar, heldur vitnar hún ýmist í Valdimar bróður sinn eða Solveigu móður sína, og ljær þessum fjölskyldumeðlimum úr þurri upptalningu Þorleifs rödd og sjálfstæða sýn sem kallast á við orð og gerðir föðurins. Anna skýrir, ræðir, íhugar og endurskoðar atburðarásina í sögu föður síns frá sjónarhorni sínu og annarra og hrekur jafnvel sínar eigin staðhæfingar í upphafi frásagnar um að fjölskyldan sé sammála um að Halfdán sé of fifldjarfur á ferðum sínum.

Auk þess að flétta þýðingu sinni á ættfræði-innleggi Þorleifs inn í smásöguna „Guest“ skeytir Kristjana inn í frásögn Önnu af hrakningum föður síns völdum köflum úr þjóðháttabók Jónasar Jónassonar frá Hrafnagili[18] svo að úr verður frásagnarlegur bútasaumur eða flétta þar sem auðvelt er að bera kennsl á frumtextana hverju sinni, ef maður þekkir þá á annað borð; hvort heldur er ágrip Þorleifs af ættum og ævi Hálfdáns, frásögn Hálfdáns sjálfs af háskaförinni, rituð eigin hendi, eða viðbættar upplýsingar um íslenska þjóðtrú frá Jónasi. Drýgst fær hún að láni frá Jónasi úr kaflanum „Gestur kemur á bæ“,[19] sem greinir frá fyrirboðum, fylgjum og ýmiss konar annarri þjóðtrú varðandi gestakomur, eins og að kettir setji upp gestaspjót, að gestaflugur erti fólk og að hundar verði fyrstir varir fyrirboða, en hún kvittar fyrir lánið með heiti sögunnar: „Guest“.

Í upprunalegri frásögn leitast Hálfdán ekki á nokkurn hátt við að skýra röddina sem vakti hann til lífsins, né heldur luktarljósið sem leiddi hann úr lífsháska, heldur eftirlætur hann lesandanum endanlega túlkun. Ljóst er þó að Halfdán á lífgjöfina að þakka kraftaverki, annað hvort með bænheyrn eða með einhverjum öðrum yfirskilvitlegum hætti, en Anna leggur þann fornnorræna heiðna skilning í ljósið að þar hafi farið fylgja hans og vísað honum veginn. Auk þessa sækir Kristjana til Jónasar efni um trúarlíf Íslendinga og er þar á meðal kaþólsk bæn sem hún leggur Halfdáni í munn[20] en sú bæn er meðal margra bæna sem Jónas tilgreinir að hafi viðhaldist þrátt fyrir siðbreytinguna. Anna lýsir föður sínum sem „einfaldlega uppfullum af trú“ („simply full of faith“) og rekur hvernig forfeðurnir á Íslandi báðu bænir frá fótaferð til svefnmála en ljóst er af frásögn hennar að í raun ægði saman

18 Jónas Jónasson, *Íslenzkir þjóðhættir*, Reykjavík: Ísafold, 3. útg., 1961.

19 Samar rit, bls. 224–229.

20 Kristjana Gunnars, *The Axe's Edge*, bls. 41 og 44; Jónas Jónasson, *Íslenzkir þjóðhættir*, bls. 375.

kaþólskum bænum og lúterskum, kristnum venjum og heiðnum í íslensku trúarlífi, eins og glöggt kemur fram í bók Jónasar. Kristjana nýtir sér með öðrum orðum rödd Önnu sem sögumanns og túlkanda til að rekja meginþættina þrjá sem höfðu samtvinnast í eina órofa heild í íslensku trúarlífi – heiðni, kaþólsku og lútersku.

Kristjana þýðir því ekki aðeins reynslu- og átakasögu Hálfdáns Sigmundssonar úr sögubókinni um Nýja Ísland, heldur þýðir hún jöfnum höndum og túlkar heildstætt það menningarsamhengi sem sagan sprettur úr. Sagan er sögð frá ytra sjónarhorni konu sem túlkar og tengir reynslusöguna hlutlægt, en einnig af skilningi, því hún setur hana í víðara samhengi við þá menningarsýn og -gildi sem ríkjandi voru á tímum Vesturferða og langt fram eftir tuttugustu öld. Þetta samsetta sjónarhorn sem Kristjana kallar fram í gegnum Önnu svipar mjög afgerandi til skilgreiningar sem Homi Bhahba fékk að láni frá Claude Lévi-Strauss á þeirri menningarlegu tvísýn sem hann taldi nauðsynlega ef menningargreining ætti að teljast marktæk, og nefndi „þriðja svæðið“ eða „þriðju víddina“ (e. *third space*), sem er beggja blands, svipað skilgreiningu Ástráðs Eysteinssonar á „þriðja textanum“.[21]

Það er frábær þýðingarlausn hjá Kristjönu að nota samskeytingartækni (e. *pastiche*),[22] til að koma á framfæri þeirri menningarbundnu sýn sem maraði í kafi en stýrði engu að síður vitund og túlkun íslenskra landnámsmanna í Nýja Íslandi. Kristjana færir í orð ýmsar þær kerlingabækur sem gátu verið undirliggjandi í vitund og umræðum manna í milli um lífsbjörg Hálfdáns en fengu þó ekki að skjalfestast í opinberri orðræðu íslenskra Kanadamanna. Í meðferð Kristjönu verður frásögn Hálfdáns að uppskafningi þar sem eldri, undirskipuð orðræða um dulræn fyrirbrigði er endurheimt, en helsti heimildarmaður Önnu um dulræn efni – kerlingabækur (e. *old wives' tales*) – er Solveig móðir hennar. Helga Kress

21 Homi K. Bhabha, „Tvístrun þjóðarinnar“, ritstj. Ólafur Rastrik, þýð. Steinunn Haraldsdóttir, *Ritið* 5(2)/2005, bls. 194–195. Sjá þessa og aðrar greinar í bókinni *The Location of Culture*, London, New York: Routledge, 1994.

22 Sjá skilgreiningu Lornu Sage í *A Dictionary of Critical Terms*, ritstj. Roger Fowler, aukin og endurbætt útg., London: Routledge/Kegan Paul, 1987, bls. 173–174. Sjá einnig John Anthony Cuddon og Claire Preston, *A Dictionary of Literary Terms and Theory*, 4. útg., Oxford: Penguin, 1998, bls. 644. Sjá nánar um mikilvægi *pastiche* í póstmóderníska skrifum undir leitarorðinu „Postmodernism“ á vefsíðu L. Kip Wheeler, *Literary Terms and Definitions*, http://web.cn.edu/kwheeler/lit_terms_P.html, 1998–2009, [sótt 6. júlí 2009].

bendir á í bókinni *Máttugar meyjar*[23] að hugtakið uppskafningur (e. *palimpsest*) vísar til handrita sem skafin voru upp og áritуð að nýju en upphaflega handritið má þó að einhverju leyti kalla fram aftur og gera læsilegt með nútímatækni.[24] Í skýringum Helgu kemur m.a. fram að Sandra Gilbert og Susan Gubar hafi notað hugtakið í yfirfærðri merkingu um þaggaða rödd kvennamenningar í *The Madwoman in the Attic* (1979) en hugtakið henti vel til að lýsa því hvernig ríkjandi menning verður víkjandi og er þögguð af annarri menningarhefð sem yfirtekur hana.[25]

Athyglisvert er að kerlingabækurnar sem Anna bætir við í sögunni eiga í afar íróníska samræðu við hefðbundna hejtumynd karlmennskunnar, án þess þó að minnka hlut hennar á nokkurn hátt. Sá menningarbræðingur sem Kristjana dregur upp mynd af er í fullu samræmi við skilning okkar sjálfra, í það minnsta fram að þessari öld. En hvernig getur það farið saman að Kristjana segist vera að gera tilraunir með að leyfa kanadískri rödd að hljóma óhindrað og að þessi og fleiri sögur í *The Axe's Edge* eru meira og minna samskeyttar þýðingar úr söguþáttum um Nýja Ísland og þjóðtrú gamla Íslands? Svarið er væntanlega að þótt efnið sé að sönnu „innflutt" frá gamla og Nýja Íslandi í ensk-kanadískt tungutak þá er hvorki „Guest" né aðrar sögur Kristjönu í *The Axe's Edge* einungis um (Vestur-)Íslendinga, heldur vísa þær jafnframt út fyrir íslenska sögu og arfleifð.

4. Aðlögun

Þýðing sem er jafn samsett og sagan „Guest" hlýtur að vera komin yfir ákveðin mörk í sköpunarferlinu og teljast „aðlögun". Sagan ber reyndar óræk merki aðlögunar, en eins og Linda Hutcheon bendir á í bók sinni *A Theory of Adaptation* (2006) hefur hugtakið aðlögun þrennskonar merkingu. Í fyrsta lagi vísar orðið í ferli þar sem saga eða frásögn er löguð að nýjum miðli eða birtingarmynd, en í öðru lagi í afurð þess ferlis, t.d. þegar saga sem upphaflega var flutt í kvæði, skáldsögu, smásögu, eða myndasögu á bók er endursögð í kvikmynd, sjónvarpsþáttum, tölvuleikjum, leiksviði eða ein-

23 Helga Kress, *Máttugar meyjar*, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 1993.

24 Sama rit, bls. 15.

25 Sama rit, bls. 190 n6–7, bls. 15.

hverjum öðrum miðlum sem ekki eru bókfastir, eða jafnvel færðir aftur til bókar í breyttri mynd, og umfram allt með breyttum áherslum og túlkun.[26] Hutcheon telur að endurgerð uppfylli einfaldlega ekki skilyrði aðlögunar nema þegar hún er um leið skapandi endurtúlkun sem stendur undir sér án stuðnings upprunalega verksins. Þriðja merking aðlögunar að mati Hutcheon felst í viðtöku verksins, þar sem textatengsl veita þá sérstöku ánægju sem gefst þegar við berum kennsl á frumverkið en njótum samtímis frávikanna sem gæða nýja verkið nýju lífi. En þá er ónefnd sú merking orðins sem vísar til menningaraðlögunar, sem er jafnframt undirstaða þýðinga og aðlagana, sem nú mun verða gerð skil.

Bandaríkin og Kanada eiga það sameiginlegt að vera að stofninum til fjölþjóðleg og fjöltyngd innflytjendasamfélög þar sem ensk tunga og menning náðu yfirhöndinni, en yfirlýst menningarstefna þjóðanna hefur verið býsna ólík. Í bandarísku samfélagi er yfirlýst markmið að hræra fjölbreytta og ólíka menningarstrauma í einn tiltölulega einsleitan bandarískan þjóðarbræðing (e. *melting pot*)[27] en í Kanada var hugmyndin um mósaík-mynd höfð að leiðarljósi í opinberri menningarstefnu (e. *cultural mosaic*) allt þar til hugtakið um fjölmenningu tók að leysa hana af hólmi í opinberri stefnumótun á níunda áratug tuttugustu aldar.[28] Bandaríska deiglan og kanadíska mósaíkið eru því hvort tveggja blendingshugtök en lögmálin sem liggja þeim til grundvallar eru þó allt önnur því í mósaíkmynd er hver flís eða myndbrot sérstakt og aðgreinanlegt þótt það sé fyrst og fremst nauðsynlegur hluti af heildarmyndinni.

Fram til ársins 1947, þegar frumvarp um kanadískan þegnrétt öðlaðist gildi, voru Kanadamenn þó einfaldlega breskir þegnar;

---

26 Linda Hutcheon, *A Theory of Adaptation*, New York; London: Routledge, 2006, bls. 7–9.

27 Laura Laubevoá, „Melting Pot vs. Ethnic Stew“, í *Encyclopedia of The World's Minorities*, ritstj. Carl Skutsch, 2. bindi, New York, London: Routledge, 2004. Sjá færslu á vefslóð höfundar: http://www.tolerance.cz/courses/texts/melting.htm. Hugtakið „melting pot“ er rakið til frægrar bókar Michel-Guillaume-Saint-Jean de Crèvecoeur (1735–1813), *Letters from an American Farmer* (1872) sem hann birti undir höfundarnafninu J. Hector St. John. Sjá nánar um hann í *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online*. Encyclopædia Britannica, 2010, á slóðinni http://www.britannica.com/EBchecked/topic/142841/Michel-Guillaume-Saint-Jean-de-Crevecoeur [sótt 18. desember 2010].

28 John Murray Gibbon (1875–1952) fannst bræðslupotts-hugmyndin vera byggð á menningarlegu ofríki og taldi vænlegra að viðhalda menningarlegum tengslum innflytjenda við uppruna í bókinni *Canadian Mosaic* (1938), en hún lagði grunninn að opinberri menningarstefnu Kanadamanna.

allt fram til 1970 var þess vænst í kanadísku regluverki að landsmenn allir, frumbyggjar jafnt sem innflytjendur, tileinkuðu sér ensk-kanadíska siði og viðhorf.[29] Það var því töluverður þrýstingur á innflytjendur og frumbyggja, hvaðan sem þeir komu, að aðlaga sig svo fullkomlega að bresk-kanadískum siðvenjum og hugsun að frávik væru lítt eða ekki sýnileg. Á sjöunda áratugnum hófst gagnmerk endurskoðun á kanadískum mann- og þegnréttindum, sem efldist sífellt þar til fjölmenningarstefna var innleidd opinberlega árið 1988, en markmið og leiðir hennar eru stöðugt til umræðu og endurskoðunar með virkri þátttöku kanadískra rithöfunda og menntamanna. Kristjana var meðal þeirra fjölmörgu sem höfnuðu alfarið þeirri hugmynd að menningarleg aðlögun skyldi öll ganga í eina átt, til samræmis við hegðun, eiginleika og færni sem hafði sprottið upp úr valdbeitingarkerfum eins og nýlendurekstri og karlaveldi.

Diane Brydon telur t.d. að *The Prowler*, bók Kristjönu sem kom út sex árum eftir *The Axe's Edge*, sé gott dæmi um að í kanadískum bókmenntum feli póstmódernísk afbygging og fjölhyggja ekki í sér fælni frá því að taka menningarpólitíska afstöðu, heldur komi fram skýr krafa Kristjönu um endurmat á mannlegum hvötum og endurheimt á menningarlegum gildum sem hafa verið gerð tortryggileg, hunsuð eða kæfð, skilgreind sem kvenleg eða útúrboruleg.[30] Brydon finnst framsetning og túlkun Kristjönu á Íslending-

---

29 Michael Dewing, *Canadian Multiculturalism*, endurskoðuð útg. 15. sept. 2009, Ottawa: Parliamentary Research Branch, Political and Social Affairs Division, bls. 1–10. Má nálgast á slóðinni http://www.parl.gc.ca/information/library/PRBpubs/936-e.pdf [sótt 18. desember 2010].

30 Diane Brydon, „The White Inuit Speaks. Contamination as Literary Strategy" í *Past the Last Post. Theorizing Post-Colonialism and Postmodernism*, ritstj. Ian Adam og Helen Tiffin, Calgary: University Of Calgary Press, 1990, bls. 191–203. Greinin hefur m.a. verið endurútgefin í *The Post-Colonial Studies Reader*, ritstj. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin, New York: Routledge, 1995. Greinin er fyrst og fremst hörð gagnrýni á staðhæfingar Lindu Hutcheon á níunda áratugnum (þá helsti sérfræðingur Kanadamanna um póstmódernisma) um að ríkjandi sjónarmið og gildismat meirihlutans í Kanada hafi ekkert tengst við hugmyndakerfi annarra menningarhópa, og frumbyggjar einir gætu gert tilkall til hreinræktaðs nýlenduástands. Brydon telur evrópsk viðmið glepja Hutcheon sýn. Titill greinar Brydon kallast kankvíslega á við víðfræga og feikilega umdeilda bók eftir John G. Neihardt, *Black Elk Speaks* (1932), en höfundurinn sætti tortryggni og gagnrýni fyrir að hafa farið frjálslega með þýddar, endursagðar og umritaðar endurminningar Sioux indíánans Black Elks (1863–1950). Bók Neihardts er orðin táknmynd blandaðrar orðræðu því ógerlegt er að greina hvar/hvort rödd hvíta rithöfundarins er aðskilin frá Black Elk, en þar að auki telst hún dæmi um það hvernig hvítir menn hafa rænt frumbyggja sagnaarfi sínum og ímynd, og haft að féþúfu í skrumskældum, einfölduðum útgáfum sem uppfylltu væntingar hvítra lesenda.

um sem menningarlegum blendingjum, hvítum inúítum (e. *White Inuit*), sýna með sérlega skýrum hætti nauðsyn þess að gagnkvæmt „smit“ verði á milli staðnaðra hugmynda, t.d. um að inúítar standi ávallt saklausir en séu um leið valdalausir og varnarlausir gagnvart hvíta manninum, en hins vegar um að hvíti maðurinn sé alltaf sá sem valdið hefur og sé ávallt siðspilltur.

Í huga Kanadamanna má í grófum dráttum heimfæra heiðni eða trú á dulræna verund upp á frumbyggja Kanada, kaþólskuna upp á franska Kanadamenn en mótmælendatrúna upp á þá bresku. Varla er þörf á að fjölyrða um að ríkjandi valdahópi tilheyrðu þeir, samkvæmt klisjunni, sem voru hvítir, engilsaxneskir og mótmælendatrúar (e. *White Anglo-Saxon Protestant – WASP*) en veldistign kaþólikka í veldisskipaninni (e. *hierarchy*), og ekki síst Frakka, var fram eftir síðustu öld lítið hærri en frumbyggja, sem hafði verið skákað neðst í veldisstigann, skilgreindir sem óæðri. Kristjana lætur Önnu og Valdimar bróður hennar vera sammála um að best sé að forðast villu og hringsól í byl með því að þrír fari saman sem mætti vel skilja sem svo að best færi ef þessir þrír hópar sem hér voru nefndir og teljast stoðir kanadísks samfélags stæðu jafnfætis og væru samstiga – en það eru þó fyrst og fremst þau gildi sem þeir standa fyrir sem Kristjana leggur áherslu á að meta þurfi jafnt.

Ef klisjur um kynhlutverk eru heimfærðar á kanadísku „stofnþjóðirnar“ (e. *founding members*/*Charter groups*) svonefndu þá hafa karlmannleg gildi verið talin birtast í engilsaxneskum hefðum, en óæðri kvenleg gildi í þeim frönsku.[31] En þessar staðalmyndir af kynhlutverkum afbyggir Kristjana líka. Solveig er hin umhyggjusama móðir og eiginkona sem Virginia Woolf og fleiri samtíðarkonur hennar kölluðu „Engil hússins“[32] en hún hefur vak-

31 Sjá t.d. grein Pam Perkins, „Imagining Eighteenth-Century Quebec. British Literature and Colonial Rhetoric“ í *Is Canada Poscolonial? Unsettling Canadian Literature*, ritstj. Laura Moss, Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University Press, 2003, bls. 151–161.

32 Sjá t.d. smásögu Charlotte Perkins Gilman, „An Extinct Angel“ (1891), endurútgefin í „*The Yellow Wall-Paper*“ *and Other Stories*, ritstj. Robert Shulman, Oxford: Oxford UP, 1995. 48–50. Sjá einnig erindið „Professions for Women“ sem Woolf flutti árið 1931 en var fyrst útgefið að henni látinni í *The Death of the Moth and Other Essays* (1942); rafræna útgáfu má nálgast á http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91d/chapter27.html; báðar höfnuðu staðalmyndinni af engli hússins sem ávallt er reiðubúin til sjálfsfórna á þeirri forsendu að hún væri ógn við velferð kvenna. Madame Ratignolle, holdgerður engill hússins í skáldsögu Kate Chopin *The Awakening* (1899), er aftur á móti öllu óræðari túlkun, en Kristjana kallast á við sögu Chopin í endalokum *The Axe's Edge* þegar söguhetjan gengur í sjóinn eftir að hafa háð

andi auga með því að öryggi Halfdáns sé tryggt og telur áhættuna við póstburðinn ekki peninganna virði þótt þröngt sé í búi. Þótt Solveig sé holdgervingur kvenlegra dyggða þá bætir hún við sig hefðbundnu karlhlutverki og sér um búið og heggur í eldinn þegar Halfdán er fjarri. Að sama skapi sýnir Halfdán hefðbundna karlmennsku og djörfung en jafnframt alla þá „kvenlegu“ fórnfýsi, hógværð og viðkvæmni sem best getur prýtt Engil hússins. Þeir sem fyrst byggðu land í Ameríku fá viðurkenningu sem *First Nations* en teljast aftur á móti ekki meðal þeirra þjóðarbrota sem stofnuðu kanadískt samfélag heldur er þeim samkvæmt venju stillt upp sem andstæðum við tvenndaparið í foreldra-klisjunni og þeir eru sýndir sem bernskir – óforráða – en jafnframt frumstæðir og jafnvel dýrslegir.

Kristjana nýtir frásögn Önnu og túlkun á Halfdáni til að leysa þessar andstæður upp, en í lýsingum Önnu á öryggisatriðum varðandi vetrarferðir föður síns barnar Kristjana frásögn Hálfdáns all verulega. Hún fléttar inn kanadískum veruleika til að skerpa á þeirri hugmynd að lífsnauðsyn sé að kunna að bjarga sér í óbyggðum með traustri blöndu af þekkingu, hugkvæmni og dýrslegu innsæi frumhvatanna. Anna dregur upp mynd af öllum þeim erfiðleikum og hættum sem póstferðunum fylgja allan ársins hring og tefja för með mismunandi hætti en Hálfdán tíundaði ekkert slíkt í sinni frásögn. Þegar Anna íhugar aðstæður verður henni hinsvegar ljóst að flest sem ætla mætti að tryggði öryggi á ferð um ísilagt vatnið, eins og nesti, eldfæri, öxi, sólskyggni, og vatnsþétt yfirbreiðsla, er í raun íþyngjandi og til trafala en Halfdán vissi að eina haldbæra öryggið væri að ferðast hratt yfir: eftir dýrastígum þar sem snjóléttast væri. Anna segir að hann losi alltaf um snjóþrúgurnar áður en hann stígur á ísinn, hafi hnífinn ávallt á sér utan við kuldastakkinn og gangi alltaf með gott stafprik til að sannreyna að klakinn haldi. Þá segir hún föður sinn hafa fundið upp hjá sjálfum sér aðferð til að setja saman sleða og snjóþrúgur úr birki án fyrirvara og hann gæti jafnvel fléttað sér bakpoka úr birkiberki, en svo hafi hann orðið sér úti um æðar-

innri baráttu um það hvort hún vilji eða geti varðveitt sjálf sitt gagnvart ytri kröfum um að hún aðlagist hugmyndum samfélags síns um hlutverk og hegðun kvenna. Ekki er ólíklegt að þarna vísi Kristjana íróníska í viðvaranir um að íslensk arfleifð myndi hverfa eins og dropi í hafið ef íslenskan glataðist vestanhafs þegar hún lætur afkomanda Halfdáns ganga óhikað í sjóinn frá Íslandsströnd því ljóst er að vitund um íslenskan uppruna var ekki fórnað með tungumálinu.

dúnsbrækur og ullarskyrtur til að halda betur á sér hita. Ekkert þessara fjölmörgu öryggisatriða nefnir Hálfdán einu orði í endurminningum sínum í bók Þorleifs og hann hefur heldur ekki til að bera þá hæfileika til að nýta sér náttúruna sem Kristjana ljær persónunni Halfdáni í smásögunni. Úrið var það eina sem Hálfdán hafði meðferðis í buxnavasanum en í frásögn sinni segir hann það hafa virst vera „fremur klakaköggull en úr“ þegar gestgjafar hans að Gimli hjálpuðu honum úr stíffrosnum fötunum.[33] Augljóst er að í þeim fjölmörgu hæfileikum sem Kristjana eignar söguhetju sinni sameinast tæknivit og náttúruþekking í órofa heild í stað þess að annað dugi án hins. Að sögn Önnu var úrinu næstum fargað af því að það virtist vera ísmoli, en ofurvald klukkunnar er jafnan talið eitt helsta einkenni vestrænnar tæknihyggju sem segir náttúrunni og lögmálum hennar stríð á hendur. Í skýringum á því hvað hafi orðið föður sínum til bjargar segir Anna að ætla mætti að hann hefði þefskyn á við eskimóahunda sem vita að stormur er í aðsigi, en staðhæfir svo að það hafi verið óhaggandi trú sem hafi orðið honum til bjargar (bls. 41).

Sagan „Guest“ endurspeglar gagnrýni Kristjönu á hefðbundna tvíhyggju og veldisskipan og teflir fram annarri sýn sem endurheimtir lífsgildi sem hafa verið fótum troðin. Hún minnir á að þessi lífsgildi skildu iðulega á milli lífs og dauða meðal landnema og frumbyggja á sléttunum sem skipt var niður í Manitoba-, Saskatchewan- og Alberta-fylki í lok nítjándu og upphafi tuttugustu aldar og gera enn. Frásagnaraðferðir og viðbætur Kristjönu miða sem sagt allar að því að endurskoða og afbyggja stöðnuð og úrelt tvenndarkerfi og veldislíkön þar sem ólík menningarbundin gildi eru sett fram sem ósættanlegar andstæður í stað þess að vera metin að verðleikum eftir aðstæðum hverju sinni. Flestum finnst fátt um að frumbyggjar hafi getað fléttað sér fjölbreytt ílát í gegnum aldirnar, en ef Halfdán sýnir þessa leikni þá fyllist maður lotningu yfir því hugviti og hæfni sem hann hljóti að hafa til að bera.

En sagan „Guest“ er margræð og býður upp á margvíslega táknræna túlkun. Hana má t.d. lesa sem hnyttna táknsögu um ögrandi en um leið skapandi verk þýðandans sem ber skilaboð á milli

33 Hálfdán Sigmundsson, „Póstferða-saga Hálfdáns Sigmundssonar, frá landnámstíð Nýja Íslands, rituð af honum sjálfum“, bls. 43.

manna eins og pósturinn Hálfdán gerði yfir ísilagt Winnipeg vatn, oft við mótvind, og hvernig óvænt hugljómun getur leyft lausninni að birtast í sortanum þegar allt hefur verið gefið upp á bátinn.

Söguna má jafnframt lesa sem táknsögu um aðlögun, og þá er rétt að leggja áherslu á að atburðarás frásagnar Hálfdáns er óbreytt í meðförum Kristjönu. En jafnvel þótt Kristjana geri ekkert annað en að fylla í frásagnareyður með stefjum úr þjóðsögum, færa líf í ættarsögu Hálfdáns og leggja söguna í munn dóttur hans, þá umbreytist öll sagan við sérhvern þátt sem bætist við. Allir þættirnir mynda samfellu þar sem jafnvel úreltur þjóðlegur fróðleikur virðist hafa fundið stað við hæfi og hegða sér eins og vænta má af nútímalegri smásögu sem virðist um leið ævaforn. Það er því aðalsagan sem virðist hafa aðlagast jaðar-efninu sem er þó eins og gestur í upprunalegu frásögninni. Það má því e.t.v. sjá hér hliðstæðu við innflytjendasamfélag, þar sem yfirbragð ríkjandi hóps umbreytist eftir því sem fleiri gestir bætast í hópinn, sökum þess að aðlögun er gagnvirkt ferli. Og fyrir harða andspyrnu indíána, kvenna, innflytjenda og annarra jaðarhópa hefur sannarlega þokast verulega í rétta átt.

Óefað er smásagnasafnið *The Axe's Edge* eitt helsta átak Kristjönu í að yfirfæra það menningarbundna samhengi sem hún taldi sig þurfa til að skiljast sem rithöfundur, eða þýða sjálfa sig á annað tungumál og í aðra sjálfsmynd, eins og Ástráður Eysteinsson kallar það í *Tvímælum*.[34] En með því að skrifa á mörkum þýðingar, fræðilegrar greiningar og skapandi túlkunar, í stað þess að skrifa aðskilda texta á þessum sviðum, nær Kristjana til víðtæks lesendahóps sem er fús til að lesa forvitnilegar smásögur en myndi aldrei nenna að lesa þýðingu eða fræðitexta um íslenska arfleifð. Það er því full ástæða til að taka undir með Kristjönu um að verkið megi skilja sem menningarlegt björgunarstarf, en eins og Hutcheon bendir á er það einn af athyglisverðustu þáttunum í bókmenntalegum aðlögunum að endurheimta, endurnýja og gera læsilegar sögur og sagnir sem annars myndu falla í glatkistu tímans.[35] Kristjana minnir á að menningarlegir túlkendur

34 Ástráður Eysteinsson, „Tveir textar, þrír textar“, bls. 214–216.

35 Linda Hutcheon, *A Theory of Adaptation*, bls. 8.

sýna jafnan tvö andlit og tala tveimur tungum, sem margfaldast eftir því sem textinn hvílir á fleiri menningarlegum og textafræðilegum landamærum.[36] Bók hennar getur þó ekki framkallað þessi blendnu áhrif aðlögunarinnar nema hjá þeim sem bera á einhvern hátt kennsl á íslensku frumtextana.[37]

5. Sagan fléttuð upp á nýtt

Í sögunni „Guest“ og öðrum í smásagnasafninu *The Axe's Edge* fer Kristjana Gunnars óhefðbundnar leiðir í að þýða, aðlaga og endurskapa frásagnir af landflutningum Íslendinga til Nýja Íslands – að umrita íslenska menningu á ensku. Það er ögrun að ætla að túlka framandleik eigin menningar á nýju tungumáli og í nýju samhengi sem mistúlkar eða misskilur nema efnið sé á einhvern hátt sett í þekkt samhengi. Samfella ólíkra hugmynda sem skilgreindar eru sem ó- eða illsættanlegar í ensku samhengi, svo sem blanda heiðni, kaþólsku og mótmælendatrúar, eða blanda frumhvata og siðmenningar, er okkur Íslendingum svo töm að við gefum því ekki gaum, t.d. þegar við signum yfir leiði, að víða annars staðar í heiminum, eins og í Kanada, sést slíkt ekki nema meðal kaþólikka og telst því órækt merki um trúarbrögð viðkomandi. Þetta samkrull hugmynda og hefða okkar Íslendinga, sem okkur finnst svo sjálfsagt, gengur í berhögg við aldagamla sannfæringu nýlenduþjóðanna um að heiðni og kristni séu jafn ósættanlegar andstæður eins og frumstætt líferni við veiðar, annars vegar, og tæknilega framþróað borgarlíf hinsvegar, sem kemur t.d. fram í árekstrum vegna hvalveiða sem eru eingöngu takmarkaðar við frumbyggja vestanhafs.

Kristjana dregur fram í dagsljósið þær kerlingabækur sem opinber vestur-íslensk orðræða gekkst lengst af ekki við sökum þess að þær voru bendlaðar við indíána, konur og allt annað sem var frum-

36 Kristjana Gunnars, „Transcultural Appropriation. Problems and Perspectives“, bls. 50–53.

37 Í B.A.-ritgerð frá enskudeild H.Í. árið 1996, „In the Trail of Ghosts. Kristjana Gunnars' Improvations on History in *Settlement Poems 1* & *2* and *The Axe's Edge*“, rekur Dr. Anna Heiða Pálsdóttir hvernig Kristjana (endur)vann efni úr bókum Þorleifs Jóakimssonar (Jackson) í bókunum *Settlement Poems* 1 og 2. Hún vann ritgerðina m.a. úr vinnuskjölum og frumdrögum sem Kristjana hafði gefið íslenska safninu í Manitobaháskóla, en vel má vera að þar megi finna fullnaðarupplýsingar um þá frumtexta sem hún lagði til grundvallar skrifum sínum. Sjá slóð á heimasíðu hennar: http://www.ritlist.is/anna/ritstorf_ba_ritg.htm.

stætt, þaggað og kæft í bresk-kanadískri menningu. Kristjana afhjúpar hið undirskipaða sem marar í hálfu kafi í frumtexta Hálfdáns. Í upprunalegri frásögn hans er aðeins ein túlkandi vitund. Í sögu Kristjönu talar Anna hinsvegar í nafni föðurins, sonarins, og móðurinnar. Móðurinni var opinberlega skákað út úr lúterskum sið þótt bænir til heilagrar móður legðust seint af hér á landi, enda átti sterk kvenímynd vafalítið djúpar rætur meðal norrænna manna í heiðnum hugmyndum um dísir, fylgjur og sjálfa hamingjuna – lukkuna.

Viðleitni Kristjönu til að endurheimta jákvætt gildi órökrænna þátta í mannlegu eðli, til jafns við þá sem eru skilgreindir sem jákvæð tákn um forfrömun og opinbert samþykki ríkjandi menningarhópa, er auðsæ allt frá hennar fyrstu bókum. Daisy Neijmann bendir á í bókinni *The Icelandic Voice in Canadian Letters*, sem veitir yfirlit yfir íslensk-kanadískar bókmenntir í samhengi við íslenska hefð og kanadíska þróun, að raddir sögumanna í *The Axe's Edge* hafi ekki mjög enskan blæ því að þeir fari ekki hratt yfir í vangaveltum sínum og séu langtum fúsari til að leggja trú á það sem er yfirskilvitlegt eða óskýranlegt en venja er meðal enskumælandi fólks, en segir þó augljósa breytingu hafa orðið þannig að hugmyndir um andleg efni frá gamla landinu séu ekki lengur feimnismál sem þurfi að skammast sín fyrir og dylja.[38] Neijmann bætir við að íslensk-kanadíski rithöfundurinn David Arnason hafi í ritdómi sínum verið fyllilega sammála Kristjönu um að kanadísk sagnagerð hljóti að hljóma svolítið útlendingslega.[39]

Beiting Kristjönu á *pastiche*-frásagnaraðferðum, eða samskeytingu á mismunandi textum, aðfengnum og skálduðum, er því vel til þess fallin að túlka kanadíska „rödd" – fjölmenningarlega margröddun – sökum þess hve auðvelt er að sjá hvaðan hvert textabrot kemur, eins og í mósaíkmynd, en þó er um leið ólíklegt að lesandinn greini samskeytin nema hann þekki til frumtextanna, enda er það heildarmyndin sem máli skiptir.

Kristjana þaggar ekki rödd eldri höfunda sem skrifuðu verk á íslensku, eins og Hálfdáns Sigmundssonar, Þorleifs Jóakimssonar

38 Daisy Neijmann, *The Icelandic Voice in Canadian Letters. The Contribution of Icelandic-Canadian Writers to Canadian Literature*, Carleton, Ontario: Carleton University Press, 1997, bls. 253, 344–345.

39 David Arnason „Dislocations", *Prairie Fire* 5(2)/1984, bls. 109–110.

(Jacksons), Jónasar Jónassonar frá Hrafnagili, og þeirra fjölmörgu annarra beggja vegna Atlantshafs sem eru meðhöfundar hennar að *The Axe's Edge*. Í stað þess vinnur hún sögu-fléttuna (listræna þáttinn að mati rússnesku formalistanna og seinni tíma frásagnarfræðinga) eins og körfu þar sem stoðþræðir og þverbönd birtast á víxl, en ótvíræða merkingarmiðju vantar, rétt eins og þegar tágakarfa hverfist um hringlaga eyðu. Fáir myndu draga í efa að hún noti raunsannar menningarsögulegar heimildir en um leið er ljóst með hvaða hætti hún dregur í efa sannleiksgildi sögunnar sem flétt-an hverfist um – sögunnar sem hún hefur bjargað úr glatkistu íslenskrar tungu vestanhafs.

The Axe's Edge er án efa einna „íslenskast" verka Kristjönu og ekki síst sagan „Guest" þótt hún spretti upp úr sögu og sögusögn-um Nýja Íslands. Þetta getur byrgt lesendum sýn á að hún fjallar ekki einvörðungu um það sem virtist framandi og ankannalegt við íslenska menningu, séð frá bresk-kanadískum sjónarhóli á níunda áratug síðustu aldar, heldur dregur hún einnig fram að mannlegt eðli er fjölþættara og dularfyllra en vestræn menningarviðmið gera yfirleitt ráð fyrir og þurfi beinlínis að vera það til að unnt sé að komast lífs af við erfiðar aðstæður. Skrif Kristjönu spretta upp á óræðum mörkum mismunandi frásagnargerða, menningarheima og túlkunar, og eru óræk sönnun þess sköpunarkrafts sem ryðst fram þegar ankannalegir og ókunnuglegir straumar riðla gömlum reglu-verkum.

Útdráttur

Þýðing, sköpun, aðlögun?
Smásagan „Guest" í *The Axe's Edge* eftir Kristjönu Gunnars

Meðal helstu einkenna póstmóderníska verka er endurskoðun á bókmenntahefðum, frásagnaraðferðum, hugmyndum og gildismati og tilhneiging til að láta reyna á þensluþol og innbyrðis mörk. Þannig eru verk Kristjönu Gunnars, sem er íslensk en hefur skrifað á ensku allan sinn rithöfundarferil og búið lengst í Kanada. Kristjana er virtur, fjölhæfur og mikilvirkur höfundur, sem hefur hlotið margvíslega viðurkenningu fyrir frumleg og grípandi verk.

Einkennandi er að torvelt er að beita einhverju einu formgerðarhugtaki á verk hennar því að þau eru yfirleitt „blendingur“ en það fer eftir efniviði hvar hún leggur áherslur í formgerðareinkennum, efnistökum og framsetningu.

Í *The Axe's Edge* (1983, Axareggin) má glögglega sjá hvernig Kristjana Gunnars vinnur á margslungnum mörkum en bókin samanstendur af samtengdum smásögum. Fyrsta sagan virðist gerast á Íslandi, eins og sú síðasta, en þær tvær mynda nokkurs konar ramma utan um hinar sem allar gerast í Norður-Ameríku. Sögurnar sýna hlutdeild Kristjönu í endurskoðun eftirlenduhyggjunnar á viðteknum gildum og hefðum, en sagan „Guest“ (Gestur) er greind og rædd sem forvitnilegt dæmi um það hvernig skrif Kristjönu leika á mörkum afritunar og frumsköpunar, fræðilegra og skapandi vinnubragða, þýðingar og aðlögunar, og tala tveimur tungum til mismunandi lesendahópa þegar hún miðlar íslenskri menningararfleifð og sögu í vesturheimi í ensk-kanadísku samhengi.

Abstract

Translation, Fiction, Adaptation?
The Short Story “Guest” in *The Axe's Edge* by Kristjana Gunnars

The works of Kristjana Gunnars resist boundaries, as tends to be the case in postmodern works that test generic flexibility, questioning literary traditions, narrative methods, ideas and values. Gunnars is Icelandic but has written in English and lived in Canada for all of her writing career. She has gained recognition as a versatile and prolific writer and has been variously rewarded for original and compelling work.

The Axe's Edge (1983) is a collection of interconnected short stories that exemplifies Gunnars' valorization of hybridity, as well as her efforts to have the medium fit the message. The first and the last stories are set in Iceland and frame the rest of the stories, set in North America. I analyse one of the stories, “Guest”, as representative of her reconsideration of (his)story in the book as a whole. The story is a pastiche of identifiable cultural and historical

narratives, using a story from New Iceland as the narrative frame but weaving through it passages from a book on Icelandic folklore as well as Canadian nature lore. Gunnars, in other words, treats the basic story as palimpsest where (her)story needs to be recovered, balancing her writing upon the edge of rewriting and original composition, academic and creative methods, translation and adaptation, and speaking in different voices to different groups of readers when she disseminates Icelandic-Canadian history and culture, adding Icelandic voices to Canadian story.

Irma Erlingsdóttir
Háskóla Íslands

Tungumál útlegðar – um skrif alsírska rithöfundarins Assiu Djebar

1. Inngangur

Margir frönskumælandi rithöfundar[1] hafa verið meðvitaðir um stöðu sína milli málheima. Oft felst kjarninn í skrifum þeirra í togstreitunni á mótum tungumála: „stóru Frönskunnar“ og hinnar „smáu frönsku“ eða annarra tungumála (móðurmála eða málýskna), sem rekja má til fyrrverandi nýlendna Frakka eða annarra landsvæða þar sem töluð er franska. Bókmenntir á frönsku frá þessum svæðum eru oft aðgreindar frá frönskum bókmenntum eða „Frakklands-frönsku“ undir heitunum minnihlutabókmenntir (fr. *littérature minoritaire*) eða svæðisbundnar bókmenntir (fr. *littérature régionale*). Gilles Deleuze og Felix Guattari þrengdu hins vegar hugtakið minnihlutabókmenntir og töluðu um „smábókmenntir“ (fr. *littérature mineure*) í bók sinni *Kafka*: *Pour une littérature mineure* (Kafka:Drög að smábókmenntum,1975)[2] til þess að skilgreina skáldskap þar sem staða eða staðsetningar verða megininntak verksins. Um er að ræða þrennskonar einkenni: afsvæðingu (fr. *déterritoralisation*), sem er um leið valdaleysi; pólitíska afstöðu, þar sem málefnin eru pólitísk, jafnvel upp á líf og dauða; og byltingarkenndar aðstæður, þar sem sameiginleg eða samfélagsleg nauðsyn knýr textann.[3]

---

1 „Frönskumælandi rithöfundar“ er hugtak sem er almennt notað yfir rithöfunda sem eru ekki af frönsku þjóðerni og/eða eiga sér annað eða fleiri móðurmál en frönsku og/eða rekja uppruna sinn til fyrrverandi nýlendna Frakka eða annarra landsvæða þar sem töluð er franska.

2 Gilles Deleuze & Felix Guattari í *Kafka: Pour une littérature mineure*, Paris: Minuit, 1975.

3 Sjá umfjöllun um hugtakið smá-bókmenntir í grein Irmu Erlingsdóttur, „Á milli mála. Um annarleika í bókmenntum á frönsku“, *Kynjafræði – kortlagningar*, ritstj. Irma Erlingsdóttir, Reykjavík: Rannsóknastofa í kvenna- og kynjafræðum/Háskólaútgáfan, 2004, bls. 63–73.

Assia Djebar er einn þeirra frönskumælandi rithöfunda sem skrifa út frá staðsetningu sinni á mörkum menningarsvæða. Djebar, sem fæddist í sjávarbænum Cherchell í Alsír árið 1936, er einn helsti núlifandi rithöfundur Norður-Afríku. Hún lærði sagnfræði í París og árið 1962 fékk hún stöðu við háskólann í Alsír og var fyrsti Alsírbúinn sem kenndi við sagnfræðideildina þar. Árið 1966 flutti hún aftur til Parísar, en átta árum síðar sneri hún til baka til móðurlandsins, þar sem hún kenndi franskar bókmenntir og kvikmyndafræði við háskólann í Alsír. Hún hefur starfað sem háskólaprófessor í Alsír, Frakklandi og síðast Bandaríkjunum. Assia Djebar hefur gefið út skáldsögur, smásögur, leikrit, þýðingar, fræðirit og að auki hefur hún gert tvær kvikmyndir.

Í þessari grein verður fjallað um tilraunir Djebar til að glíma í skáldverkum sínum við „ómöguleika“ þess að skrifa á frönsku og jafnframt ómöguleika þess að skrifa ekki á frönsku. Hún þarf að glíma við tungumálið, eigin bakgrunn og sjálfa sig. Hún þarf að sigla milli skers og báru. Sú krafa var gerð til hennar líkt og margra annarra alsírskra höfunda að hún legði frönskuna til hliðar í skrifum sínum ásamt franskri menningu og gengist alfarið við alsírskri arfleifð, sem felst ekki síst í því að skrifa á arabísku. Djebar velur hins vegar þriðju leiðina milli öfganna sem felast í samruna við franska bókmenntahefð og upphafningu á hinu staðbundna, hinu upprunalega. Hér verða greindar birtingarmyndir þessa mótsagnakennda tvítogs og áhrifa sem einkenna skáldverk Djebar og frásagnarstíl hennar. Í því samhengi þarf að beina sjónum að hugtakinu „þýðing“ í skrifum og verkum hennar. Hún semur á frönsku, en ritar arabískt eða berbískt hljómfall inn í tungumálið. Segja má að hún „tvítyngi“ frönskuna, (yfir)færi framandi sögu, reynslu og raddir yfir á frönsku.

2. Konan inni í myndinni

Ljósmyndin er af drengjabekk í þorpinu Mouzaïaville í Alsír: Fyrir miðju er Assia Djebar, eina stúlkan meðal 40 drengja. Það hafði aldrei staðið til að Assia, eða Fatma eins og hún hét áður en hún tók upp skáldanafn, gengi menntaveginn, ekki frekar en aðrar múslímskar stúlkur. Hún átti því láni að fagna að faðir hennar, kennarinn, tók hana með sér í vinnuna, í franska skólann, þar sem þau

dvöldu á heimavist. Þannig gafst henni tækifæri til að menntast. Ljósmyndin er fyrsta myndin sem tekin var af Assiu.[4] Í skáldævisögu sinni *Vaste est la prison* (Gríðarstórt er fangelsið, 1995)[5] lýsir hún því þegar hún rýnir í myndina og á drengina sem hún þekkir ekki lengur. Hún spyr sig hvort hana hafi dreymt þá og veltir fyrir sér þeim veruleika sem mætti henni í þessum bekk föðurins. Hún segir frá augnabliki uppstillingarinnar:

> Faðir minn stillir nemendum sínum upp fyrir framan skóladyrnar: Þeir lágvöxnu eru fremst, en þeir hávaxnari standa fyrir aftan; hann stillir sér svo upp til hliðar og ekkert er að vanbúnaði að smella af. Og ég? Ég átti að bíða, þæg og þögul aðeins utan við hópinn. Þetta var í fyrsta skiptið; enginn hafði kennt mér hvernig bekkjarmyndir eru teknar. Allt í einu … allt í einu er eins og faðir minn átti sig: Hann lítur til mín, sér að ég er ein og feimin eins og vanalega. Hvað kom yfir hann? Tók hann eftir því að ég var ein, til hliðar, eins og útskúfuð?

4 Myndin er fengin úr bókinni *Assia Djebar* eftir Mireille Calle-Gruber, París: adpf, 2006, bls. 90.

5 Assia Djebar, *Vaste est la prison*, París: Albin Michel, 1995.

> Hann hafði eitt andartak gleymt því að ég var stelpa og þar með utanveltu í augum skóladrengja. Hann gekk til mín, tók um hönd mína og leiddi mig að miðjum hópnum, lét drengina hliðra til fyrir mér og setti mig fyrir miðju, beint fyrir framan ljósmyndarann. Svo fer hann á sinn stað, ábyrgðarfullur og athugull kennari. Og ég, tróni þarna, ólíkindaleg drottning meðal verðandi stríðsmanna. Tróni, án þess að vita það … Allt er fallið í ljúfa löð og kennarinn sáttur; hann reigir sig og stendur við hlið þeirra sem hann kennir. Hann stillir sér upp fyrir hina – allt þorpið … Hann stillir sér upp, hreykinn af piltunum fjörutíu sem hann menntar og líka hreykinn af elsta barni sínu, stúlku, sem hann hefur sett inn í miðjan hópinn.[6]

Eins og sjá má á ljósmyndinni situr Assia fyrir miðju, hallar sér aðeins fram, svolítið óttaslegin. Hún skynjar að hún vekur furðu; svona á ekki að gera, að setja stúlku inn í hóp fjörutíu drengja, sem þar að auki eru eldri en hún sjálf. Þessi mynd óvæntrar tilfærslu er fyrirboði um stöðu hennar síðar sem rithöfundar á mörkum tveggja menningarheima. Þetta er portrett hins óviðurkvæmilega eða jafnvel portrett bókmenntanna sjálfra (sem eru í ákveðnum skilningi óviðurkvæmilegar).[7] Þau átök sem greina má á ljósmyndinni endurspeglast í bókmenntaverkum Djebar.

---

6 „[…] mon père a fait asseoir dehors, devant la porte, tous ses élèves : les petits d'âge ou de taille moindres devant, assis sur deux rangs, les plus grands derrière debout. […] Il s'est ensuite placé sur le côté : tous sont prêts pour le déclic. Et moi ? Je devais attendre, docile et silencieuse, un peu plus loin, sur le côté. C'était la première fois : personne ne m'avait expliqué le protocole de la photo de la classe. Soudain… Soudain quelle impulsion a entraîné mon père ? Il m'a regardée, il m'a vue seule, dans l'attente, intimidée à mon habitude. Que lui a-t-il pris ? Une brusque tendresse ? Un sentiment d'injustice vague de me voir seule, écartée de ces enfants, comme exclue ? Il a oublié une seconde que j'étais une fille, donc pour ses élèves garçons quelqu'un à part… Il est venue me chercher, il m'a prise par la main ; il a fait reculer les garçons du premier rang et il m'a fait asseoir au centre, face au photographe… Il a repris, sur le côté, sa place de maître vigilant. Et moi alors, comme trônant, reine inattendue parmi ces futurs guerriers! Trônant et ne le sachant pas. Tout va bien maintenant, juste avant le déclic, pour le maître : il redresse sa haute taille, il attend près de ceux qu'il instruit. Il pose pour les autres – tout le village, y compris la petite société coloniale qu'il nargue par sa fierté et ses revendications égalitaires. Il pose, fier à la fois de ses quarante garçon qu'il éduque, et pas seulement dans leur apprentissage du français, et fier aussi de son enfant aînée – c'est une fille, et puis après, il l'a placée ainsi au milieu." Sama rit, bls. 270–271. Eigin þýðing.

7 Eins og Mireille Calle-Grüber bendir á í bók sinni um Assiu Djebar með tilvísun í Maurice Blanchot sem segir einu tilhlýðilegu tjáskiptin eiga sér stað innan „ótilhlýðilegra bókmennta" („la seule communication qui désormais convienne et qui passe par l'inconvenance littéraire"), *Assia Djebar ou la résistance de l'écriture. Regards d'un écrivain d'Algérie*, París: Maisonneuve et Larose, 2001, bls. 16–17.

Ljósmyndin verður einhvers konar frummynd, ljósmynd dögunar, ekki aðeins hvað varðar skáldskap Djebar, heldur líka hlutverk föðurins, Tahar Imalhayénel. Hann fremur í myndinni áhrifamesta gjörning sinn sem kennari: Hann setur inn í myndina aðskotahlut sem er fyrirboði nýrrar veraldar þar sem karlar og konur ganga saman. Kennarinn er óafvitandi frumkvöðull – fyrir tíð frumkvöðla. Hann sér til þess að elsta barn sitt, þrátt fyrir kyn þess, öðlist menntun sína og menningarlega arfleifð. Assia Djabar, konan, er inni í myndinni.

3. Konur og þjóðernishyggja

Verk Djebar fjalla um baráttuna fyrir félagslegu réttlæti og frelsi múslímskra kvenna. Nokkur þeirra fjalla einnig um áhrif stríðs á líf kvenna. Femínísk afstaða hennar og nálgun hafa vakið upp andúð þjóðernissinna og bókstafstrúarmanna í Alsír. Mjög lítið hefur verið birt eftir hana á arabísku í Alsír, en hún er þekkt í Evrópu og Bandaríkjunum, þar sem hún er nú prófessor við New York-háskóla, og er enn að skrifa á áttræðisaldri. Fyrsta skáldverk hennar, *La soif* (Þorstinn)[8], kom út árið 1957 og var strax þýtt á ensku. Enska útgáfan vakti mikla athygli í Bandaríkjunum; hún var gefin út í kilju og náði mikilli útbreiðslu. Verk hennar hafa nú verið þýdd á 23 tungumál.

Assia Djebar hefur getið sér góðan orðstír, en hún skapaði sér einnig nafn í öðrum skilningi. Tilviljanakennd og lýsandi saga liggur að baki því skáldanafni sem hún gaf sér – því að „Assia Djebar“ er nafn sem hún valdi sér sem rithöfundur. Þegar fyrsta skáldsaga hennar var á leið í prentsmiðju þurfti hún að finna skáldanafn í hvelli, þar sem hún vildi ekki að fjölskylda sín kæmist að því að hún væri að gefa út bók. Einkum var mikilvægt að faðir hennar yrði þess ekki áskynja. Þegar hún var á leið í prentsmiðjuna í bíl bað hún kærasta sinn að þylja eftir minni 99 lofgjörðir til Allah í þeirri von að finna hentugt pennanafn. Hún valdi „Djebbar“, en það orðtak lofar Allah hinn ósveigjanlega. Í flýti skrifaði hún orðið með einu b-i *djebar* sem þýðir „heilari“ á arabísku.

8 Assia Djebar, *La soif*, París: Julliard, 1957.

Fornafnið Assia felur í sér tilvísun til Asíu og hinna dularfullu Austurlanda. Þannig má segja að Djebar hafi staðfest „hinn“ í nafni sínu, ólíkt t.d. kvenrithöfundum eins og George Eliot, Georges Sand – eða Karen Blixen sem notaði karlkynsnafn þegar hún gaf fyrst út *Out of Africa* (*Jörð í Afríku*, ísl. þýðing 1952) og Anne Brontë sem gaf út bækur undir nokkrum karlkynsnöfnum. Djebar felur sig ekki bak við nafnið gagnvart hinum almenna (frönskumælandi) lesanda heldur dregur athyglina að uppruna sínum. Hún skrifar á frönsku „þrátt fyrir“ arabískt nafn sitt – og hún skrifar á frönsku sem Assia Djebar – sem kona af alsírskum uppruna og með sterkri tilvísun til menningar og sögu alsírskra kvenna.

Djebar varð fyrir miklum þjóðernisáhrifum í háskólanámi sínu vegna Alsírsstríðsins 1954–1962 og baráttunni gegn franskri nýlendustefnu í Alsír. Hún tók þátt í verkföllum námsmanna í Frakklandi til stuðnings kröfunni um sjálfstæði Alsírs og skrifaði bókina *Les alouettes naïves* (Grunlausir lævirkjar, 1967)[9] sem fjallar um reynslu flóttamanna frá Alsír í stríðinu, en því lauk þannig að Frakkar viðurkenndu sjálfstæði Alsírs árið 1962. Eftir að sjálfstæðismarkmiðinu var náð lagði Þjóðfrelsisfylkingin (Front de Libération National, FLN), sem hafði skipulagt andstöðuna gegn Frökkum og komist til valda, mikla áherslu á að eyða frönskum áhrifum. Það átti að byggja upp hið nýja ríki á arabískum forsendum og menningu. Djebar vann með Þjóðfrelsisfylkingunni um tíma, m.a. með því að taka viðtöl við alsírska flóttamenn í Túnis og Marokkó. Eftir að Alsír öðlaðist sjálfstæði var Djebar gagnrýnd fyrir að skrifa áfram á frönsku í stað arabísku eins og þá var ætlast til af alsírskum rithöfundum. Þá var hún hins vegar orðin fullgildur frönskumælandi rithöfundur en var jafnframt mjög trú alsírskum uppruna sínum og gildum.

Höfundarverki Assiu má skipta í tvö tímabil. Á árunum 1957–1962 skrifaði hún fjórar skáldsögur sem tengjast á einn eða annan hátt ástandinu í Alsír, stöðu kvenna og baráttu gegn feðraveldi og andspyrnu gegn nýlendustefnu: *La Soif*, *Les Impatients* (Hinir óþolinmóðu, 1958), *Les enfants du nouveau monde* (Börn í nýjum heimi, 1962) og *Les alouettes naîves*. Síðan tók við langt hlé á rithöfundarferli hennar, en hún gaf ekkert út í 12 ár. Á því tímabili sneri hún sér

9 Assia Djebar, *Les alouettes naïves*, París: Julliard, 1967.

að kvikmyndagerð og nýtti sér þjóðfélagsáhrif kvikmynda. Mynd hennar *La Nouba des femmes du Mont Chenoua* (Hóf kvennanna frá Mont Chenoua, frumsýnd 1978), fjallar t.d. um líf konu sem sneri aftur til Alsír á 8. áratugnum eftir 15 ára dvöl erlendis. Sjónum er beint að muninum á þessari konu og þeim sem ekki yfirgáfu Alsír og sagan er sögð í formi hefðbundins alþýðusöngtexta í fimm köflum. Myndin fékk mjög góðar viðtökur og verðlaun gagnrýnenda á kvikmyndahátíðinni í Feneyjum árið 1979. Árið 1981 hóf Djebar að vinna að annarri mynd sinni *La Zerda ou les chants de l'oubli* (Zerda og aðrir óminnissöngvar, 1983). Þessi mynd, sem fjallar einnig um stöðu kvenna í samfélagi Berba í Alsír, fékk ekki síður góða dóma og hlaut verðlaun gagnrýnenda sem besta sögulega kvikmyndin á kvikmyndahátíðinni í Berlín árið 1983. Þessar myndir vöktu hins vegar litla hrifningu ráðandi menningarafla í Alsír sem vildu halda annarri menningararfleifð að fólki. Það var í anda svokallaðrar „arabavæðingar" Alsírs, þar sem tilraun var gerð til að þurrka út berbíska menningu og tungumál og sömuleiðis franska menningu og tungumál.

Þögn Djebars á bókmenntasviðinu skýrði hún þannig að hún hefði í fjórðu bók sinni snert á sjálfsævisögulegum þáttum sem hefðu í raun gert henni ókleift að halda áfram að skrifa. Það eitt að skrifa væri mjög stórt skref fyrir alsírska konu. Á þessum tíma jafngilti það því að „sýna sig", „afhjúpa sig", eða eins og Djebar orðaði það „s'exposer" – opinbera sig – „halda sýningu á sér". Það þýddi líka að stofna sjálfri sér í hættu því að slík opinberun var lögð að jöfnu við lauslæti. Hún rakti einnig ástæður þess hlés sem hún tók sér frá skrifum til þeirra átaka tungumála er á þessum tíma fóru fram á pólitískum vettvangi í Alsír.

Með útgáfu smásögusafnsins *Les femmes d'Alger dans leur appartement* (Alsírskar konur í íbúðum sínum)[10] árið 1980 tók Djebar upp bókmenntaþráðinn á nýjan leik. Þar ber hún saman vitnisburð alsírskra kvenna og vestræn viðhorf til „Austursins". Á níunda og tíunda áratugnum samdi hún svo tíu skáldsögur auk kvikmyndanna. Í skrifum sínum á þessu tímabili beinir hún sjónum að þjóðfélagsólgu og áhrifum stríðsástands á líf fólks í Alsír. Hún leggur þar sérstaka áherslu á stöðu múslímskra kvenna, ekki aðeins í samtímanum heldur einnig sögulegu ljósi. Eitt dæmi þess er

10 Assia Dejbar, *Les femmes d'Alger dans leur appartement*, París: L'Harmattan, 1980.

L'Amour, la fantasia (Ástin, riddarasveitin), sem kom út árið 1985 og er ein þekktasta bók hennar. Í umfjöllun sinni um konur í Alsír leitar hún fyrirmynda úr tónlist eins og í kvikmynd sinni *La Nouba des femmes de Mont Chenoua* og blandar saman á mjög áhrifaríkan hátt „tónlistarstefjum", munnmælum og ritmáli til að draga upp mynd af brotnu eða sundruðu sjálfi höfundarins.

Djebar notfærði sér nám í arabísku til að auka breiddina í skrifum sínum á þessu tímabili. Þannig lék hún sér með franskt mál með því að gefa því tóna og hrynjandi arabísku í þeim tilgangi að snúa tungumáli nýlendukúgarans í tungumál andspyrnu. Hún taldi sig þurfa að komast yfir „ópersónuleika" franskrar tungu og þá staðreynd að hún væri að nota tungumál „hinna". Í þeim skilningi glímir hún við lykilspurningar eftirlendufræða[11] – togstreituna milli hinnar evrópsku/vestrænu „miðju" og „jaðarsins" og áhrif herraþjóðarinnar á tungumál, menningu og hugsunarhátt í fyrrverandi nýlendum. En þótt Djebar leggi áherslu á slíkan bræðing (e. *hybridity*) í anda Homi K. Bhabha[12], er erfitt að staðsetja hana kenningarlega innan eftirlendufræða. Spurningar um afbyggingu, mismun og tungumálið eru áleitnari í verkum hennar. Þannig má greina ákveðna þróun þar sem hún fjarlægist Alsír, þótt það sé enn kjarninn í frásögnum hennar. Í stað þess að samsama sig móðurlandinu lítur hún æ oftar á Alsír sem sundurlimað land undir oki fortíðarinnar. Þar togast á minningar og gleymska og frásagnir af missi, oft persónulegum, gegna þar mikilvægu hlutverki.[13] Þessi reynsla er óþýðanleg, enda á hún sér ekki stað í frönsku tungumáli, og endurspeglar veruleika sem er henni náinn og framandi í senn.

11 Um eftirlendufræði sjá t.d. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin, *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Postcolonial Literature*, London, New York: Routledge, 1989 [endurútg. 2002]; Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London og New York: Routledge, 2004; Christ Tiffin og Alan Lawson, *De-Scribing Empire: Post-Colonialism and Textuality*, London: Routledge, 1994; Gayatri Spivak, „Can the Subaltern speak?", *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*: *A Reader*, ritstj. Patrick Williams og Laura Chrisman, New York: Columbia University Press, 1994, bls. 66–111.

12 Sjá Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*.

13 Sjá Jane Hiddleton, *Assia Djebar*: *Out of Algeria*, Liverpool: Liverpool University Press, 2006, bls. 131.

4. Alsír sem táknmynd ofbeldis

Þegar ný ofbeldisalda hófst í Alsír á tíunda áratug 20. aldar hafði það mikil áhrif á Djebar – ekki aðeins á það hvernig hún hugsaði um hlutverk tungumálsins í eigin landi heldur einnig um hlutverk landsins í tungumálinu.[14] Rekja mátti þjóðfélagsólguna að miklu leyti til blóðbaðsins sem varð í tengslum við þingkosningarnar þar árið 1991. Þetta var fyrsta lýðræðistilraunin í Alsír frá því að landið fékk sjálfstæði, enda hafði stjórnarflokkurinn, Þjóðfrelsisfylkingin, verið eini löglegi flokkurinn til ársins 1989. Stór hluti kjósenda ákvað að sýna óánægju sína með stjórn Þjóðfrelsisfylkingarinnar með því að styðja íslamskan flokk (Front Islamique du Salut, FIS) í fyrri umferð kosninganna. Þegar allt benti til þess að sá flokkur næði völdum var ákveðið að fella niður seinni umferð kosninganna. FIS var bannaður og leiðtogar hans fangelsaðir. Þetta leiddi til mikillar þjóðfélagsólgu og síðan borgarastríðs. Íslamskir hópar vígvæddust og lýstu yfir stríði á hendur Hizb-Fransa (Franska flokksins), þ.e. frönskumælandi menntamönnum, blaðamönnum, útlendingum og öllum sem þeir töldu hafa unnið með stjórnvöldum gegn íslamska flokknum. Í kjölfarið var fjöldi menntamanna myrtur, en hugtakið „menntamorð“ hefur verið notað um þessa atburði.[15]

Djebar brást strax við með því að að leggja til hliðar skáldsögu sem hún var með í smíðum til að skrifa gegn ofbeldinu í Alsír. Hún skrifaði þrjár bækur í þessu skyni: *Vaste est la Prison, Le Blanc d'Algérie* (Algeirshvítur, 1995)[16] og *Oran, langue morte* (Oran, dautt tungumál, 1997)[17]. Í öllum þessum bókum er glímt við eyðileggingu heimalands hennar. Markmiðið var ekki að skilja það sem henni fannst óskiljanlegt, heldur að takast á við harmleikinn með því að hugsa upp á nýtt svæði tungumálsins, þar sem fjölmörg tungumál leysa af hólmi tvískiptingu/andstæður frönskunnar og arabískunnar.

---

14 Sjá Julija Šukys, „Language, the enemy: Assia Djebar's response to the Algerian intellocide“, *Journal of Human Rights,* 3(1)/2004, bls. 115–131.

15 Um ofbeldið í Alsír sjá t.d. Mohammed H. Hefez, „Armed Islamist Movements and Political Violence in Algeria“, *Middle East Journal*, 54(4)/2000, bls. 571–592; Mohamed Samroui, *Chronique des Années de Sang: Algérie, Comment les Services Secrets ont Manipulé les Groupes Islamistes*, París: Denoël, 2003.

16 Assia Djebar, *Le Blanc d'Algérie*, París: Alben Michel, 1995.

17 Assia Djebar, *Oran, langue morte*, París: Actes Sud, 1997.

Á tíunda áratug 20. aldar var franskan í Alsír orðin að hugmyndafræðilegum óvini frekar en hernaðarlegum, eins og hún hafði birst í hernámi Frakka á 19. og 20. öld. Fyrir þá Alsírbúa sem vildu koma á íslömsku ríki var franskan tákn fyrir veraldarhyggju og óvelkomin vestræn áhrif. Djebar hafði þegar í *L'Amour, la fantasia* reynt að svara hugmyndum sem fengu sífellt meira vægi í Alsír um að alsírskir höfundar ættu ekki að nota tungumál nýlenduherranna vegna þess að Alsír-franska væri herfang, eiturgjöf og stjúpmóður-tungumál. Í bókinni styðst Djebar við frönsk skjöl frá nýlendutímabilinu og endurritar söguna með því að færa í orð þá sögu sem þessar heimildir greina ekki frá. Þetta á við bæði í eiginlegri og óeiginlegri merkingu því að í frönskum texta hennar koma hvað eftir annað upp á yfirborðið arabísk og berbísk orð og/eða orðtök. En vonir Djebar um að unnt væri að sýna alsírskar hefðir tungumála-margbreytileika í jákvæðu ljósi brugðust – þegar vinir og kunningjar hennar urðu fórnarlömb íslamista í Alsír.[18] Morðin voru yfirleitt framin í skjóli nætur og þeir sem ráðist var á voru ekki aðeins menntamenn, heldur einnig almennir borgarar og jafnvel börn. Í stað endurnýjunar, eins og Djebar vonaðist til, varð tungumálið að sjúkdómsmerki þess ofbeldis sem hrjáði alsírskt þjóðfélag.

5. Eintyngi eins og „annarra"

Stríðið gegn menntamönnum í Alsír var vitaskuld áfall fyrir alsírskar bókmenntir, þar sem raddir rithöfunda voru að stórum hluta þaggaðar. Margir urðu landflótta og ófáir voru myrtir. Eins og einræðisöfl víða annars staðar beittu yfirvöld „eintyngi" eða „monolinguisma" til að breiða yfir tvímæli með hinu „ríkjandi" tungumáli. Í bók sinni *Monolinguisme de l'autre* (Tvítyngi hins, 1996) afbyggir Jacques Derrida hugtakið „eintyngi" með því að benda á að hinn eintyngdi einstaklingur tali alltaf annað tungumál – eða eins og hann sagði um sjálfan sig: „Ég tala aðeins eitt tungumál og það er ekki mitt."[19] Hann telur tungumál varðveita „mis-

18 Sjá Julija Šukys, „Language, the enemy: Assia Djebar's response to the Algerian intellocide", bls. 116.

19 Jacques Derrida, *Le Monolinguisme de l'autre*, París: Galilée, 1996, bls. 13.

mun“ (fr. *différence*) eða „skilafrest“ (fr. *différance*) og vera opin fyrir allskyns umbreytingum og ígræðslum. Að tala tungumál er að fara eins og köttur í kringum heitan graut – mismuninn. Það að tala felur í sér að taka á móti óskiljanlegum gesti sem neyðir mann fyrr eða síðar til að tala öðruvísi. Það að tala, að skrifa, að þýða er að bæta hið óbætanlega – láta áður óþekkt tungumál heyrast. Þessi sýn Derrida á fjöltyngi tungumálsins er andstæð þjóðernislegum eða staðbundnum skilgreiningum á tungumálum sem úthýsa hinu framandlega. Markmið Djebar, að „tvítyngja tungumálið“, verður í þessu ljósi skýrara. Tvítyngið er einskonar afbygging, sem dregur fram skilafrestinn og/eða mismuninn í tungumálinu.

Í *Vaste est la prison*, sem fjallar um átökin í Alsír á tíunda áratugnum, snýr Assia Djebar aftur til viðfangsefna sem hún hafði lengi verið upptekin af: kúgun kvenna, undirokun nýlendustefnunnar og frelsandi möguleika tungumálsins. Túlka má skrif hennar í þessu verki sem vopn eða athvarf lágstéttanna og þeirra undirokuðu. Í skáldsögunni beitir hún sjálfsævisögulegri nálgun, en bókin fjallar um unga alsírska menntakonu sem elst upp við nýlendukúgun Frakka á tímum Alsírsstríðsins. Hún upplifir sundrun hjónabands síns í þjóðfélagi sem sýnir konum ekkert umburðarlyndi.

Djebar tengir saman einkalíf þessarar konu við ævaforna menningarsögu lands síns. Hún rekur hvernig upprunalegt tungumál þess glatast, hvernig landið þurfti að þola stríð og hernám og hvernig brot af þessari sögu hafa varðveist með einhverjum hætti. Djebar tengir eigin rödd og líf við raddir og líf alsírskra byltingarkvenna í þeim tilgangi að upphefja kvenlega reynslu og tjáningu á kostnað þöggunar og söguskoðunar nýlendukúgarans. Hún vill gera konur sýnilegar og ljá þeim rödd í verkum sínum. Markmið Djebar með því að segja sögu sína ásamt sögum hinna er m.a. að endurheimta einstaklingsbundnar raddir. Það á við um rödd Djebar sjálfrar og byltingarkvenna fyrri tíma – ekki aðeins raddir þeirra, heldur einnig líkama.

Djebar tekur bæði pólitíska afstöðu í skrifum sínum og fræðilega stöðu í ritgerðum og stefnuyfirlýsingum um skrif sín og skáldskap. Þetta á hún sameiginlegt með marokkóska rithöfundinum Abdelkebir Khatibi sem einnig skrifar á frönsku þótt móðurmál hans sé arabíska. Hann notar t.d. hugtakið „tví-tunga“ (fr. *bi-langue*)

til að marka sér stöðu í tungumálinu. Það er því kannski ekki undarlegt að hann leggi að jöfnu störf rithöfundarins og þýðandans: Með þeim hætti tengir hann þýðingarhugtakið við hugtakið um „tví-tunguna“. Hann segir móðurmálið sífellt að verki í hinu erlenda máli og að í textanum eigi sér stað stöðug „þýðing“. Málið (textinn) snýst ekki um annað hvort frönsku eða arabísku; meginatriðið er að framkalla nýja fleti innan eða inn á milli mála (fr. *infraliminaire*).[20] Eftirfarandi tilvitnun er að finna í bók Khatibis *Maghreb pluriel* (Hin fjölþætta Maghreb, 1983): „Allar þessar marokkósku frönskumælandi bókmenntir eru frásagnir af þýðingum. Ég á ekki við að þær séu einungis þýðingar; ég árétta að um er að ræða frásagnir sem tala tungum.“[21] Í huga Khatibis eru frönskumælandi bókmenntir þannig fjöltyngdar; þær miðla erlendum menningarheimum, gera ólík tungumál sýnileg (með því að láta þau „heyrast“ í frönskunni) og sviðsetja (fr. *mettre en récit*) samfund þeirra í annarlegu máli – kannski „þriðja“ málinu. Þýðingin sem fer fram er á „frummáli“, en sú franska sem töluð er í þessum bókmenntum ber með sér að hún sé í stöðugri samræðu við önnur tungumál og aðra menningarheima. Öll skapandi skrif felast í því að „þýða hugsun sína“ (fr. *traduire sa pensée*) eins og Michel Deguy orðar það.[22]

Þýðing er í þessum skilningi grundvallarforsenda skrifa og öll skrif eru hlaðin innri og ytri þýðingum. Í grein sinni um þýðingar „Qu’est-ce qu’une traduction „relevante“?“ (Hvað er viðeigandi þýðing?), talar Derrida um að tungumál snerti hvert annað, sleiki hvert annað líkt og tungur eða eldtungur, hvort sem við erum innan eins máls eða milli mála eins og þegar við þýðum frá einni tungu yfir á aðra. Þegar kemur að tungumálum er alltaf um mergð tungumála að ræða og landamærin eða mörkin eru aldrei fullkomlega hrein eða held.[23] Í bók sinni *Tvímæli. Þýðingar og bókmenntir* fjallar Ástráður Eysteinsson um þriðja textann sem afurð óbeins

20 Abdelkebir Khatibi, *Maghreb pluriel*, París: Denoël, 1983.

21 „Toute cette littérature maghrébine dite d’expression française est un récit de traduction. Je ne dis pas qu’elle n’est que traduction, je précise qu’il s’agit d’un récit qui parle en langues.“ Sama rit, bls. 186.

22 Michel Deguy, „Traduire, disent-ils“, *L’Écrit du temps. La décision de traduire: l’exemple Freud*, 7/1984, bls. 91–100.

23 Jacques Derrida, „Qu’est-ce qu’une traduction “relevante”?“, *Jacques Derrida*, París: Éditions de l’Herne, 2004, bls. 561–562.

samruna tveggja texta, frumtexta og þýðingar.[24] Ástráður leiðir líkur að því að eitthvað svipað gerist við allan skapandi lestur: Þýðingar „skerpa sýn okkar á aðstæður sem einkenna alla meðtöku þess sem er í senn framandi og krefjandi“. Þær séu á ákveðinn hátt „forsenda skilnings og sköpunar“ og „[koma] á undan og ekki eingöngu eftir á“.[25] Þýðing „sem gengur til móts við framandleikann þýði[r] í senn frumtextann og sitt eigið tungumál og þjóðlegt samhengi. Hún breytir hvoru tveggja um leið og hún skapar hið þriðja“.[26] Varðandi „tví-tunguna“ þyrfti ef til vill að gera fyrirvara: Það er alkunna hver það er sem talar „tungum tveim“! Skáldskapur er stundum sagður tóm lygi og mætti með nokkrum sanni halda því fram að allir textar séu skrifaðir á „tví-tungu“. Rithöfundurinn er aldrei fullkomlega heill og einn við iðju sína: Hann hefur ekki einkarétt á merkingu textans. Að henni koma lesendur (innra með höfundi og utan hans) og klofinn rithöfundurinn í textaneti skáldskaparins.

Djebar er á svipuðum slóðum og Khatibi. Hugtakið „milli-tveggja-tungna“ (fr. *l'entre-deux-langues*) er mikilvægt í skrifum hennar. Þarna er um að ræða millibil eða merkingarrými sem tengir frönsku og arabísku. Í þessu rými ríkja átök og tortryggni, en á stundum gagnkvæm virðing. Í þessu sambandi hefur Djebar fjallað um flókin tengsl í „málsniði útlegðarinnar“ og „tungumáli hins ósmættanlega/ósamrýmanlega“.[27] Það hefði engu breytt, segir Djebar, hefði hún verið Kelti, Baski eða Kúrdi: Fyrsta tungumálið hefði iðað innra með henni við kringumstæður þegar yfirgnæfandi ríkisvald, kirkjuvald eða annað kúgunarvald hefði gert allt til að afmá þetta fyrsta tungumál. „Nei“ þvermóðskunnar, þagnarinnar og andspyrnunnar, sem stundum virðist ofaukið, hefði brotist fram í skrifum hennar.[28]

Þótt Djebar hafi á sínum tíma búið í París, í hjarta Frakklands, taldi hún sig að miklu leyti framandi í frönsku samfélagi. Henni var engu að síður tamt að tileinka sér franska þekkingu. Sem dæmi um

---

24 Ástráður Eysteinsson, *Tvímæli. Þýðingar og bókmenntir*, Reykjavík: Háskólaútgáfan/Bókmenntafræðistofnun, 1996, bls. 173–175.

25 Sama rit, bls. 173.

26 Sama rit, bls. 178.

27 Í ávarpi sem Djebar hélt árið 2000 í tilefni af því að henni voru afhent friðarverðlaun útgefenda og bóksala í Þýskalandi. Sjá: http://remue.net/spip.php?article681, [sótt 10. desember 2010].

28 Sama heimild.

það nægir að benda á að hún var fyrsta alsírska konan sem innritaðist í École Normale Supérieure, skóla sem telst ein æðsta menntastofnun Frakklands, þaðan sem hún lauk síðar doktorsprófi í sagnfræði. Árið 2005 hlotnaðist henni sú upphefð að vera kosin inn í frönsku Akademíuna, l'Académie Française (eða „samfélag hinna ódauðlegu" (fr. *les immortels*), eins og sagt er), fyrst magrebískra (arabískra) höfunda.

Arabíska er móðurmál Djebar og það tengir hana við samfélag alsírskra kvenna. En hún hlaut háskólamenntun sína í franska skólakerfinu, skrifar ekki klassíska arabísku heldur stendur á milli tveggja menningarheima. Hún var t.d. ekki lokuð inni á heimilinu heldur fékk að vera utandyra án slæðu. Hún naut þannig óvenjulegs „kvenfrelsis", en þurfti í staðinn að taka upp tungu nýlenduherranna. Djebar hefur sagt að til þess að slíta af sér fjötra frönskunnar verði að beita hana „ofbeldi", menga hana arabísku talmáli og marka hana þannig sporum þjóðar sinnar og sögu sinna þögguðu alsírsku systra.

Djebar hefur haldið því fram að hún hafi litið á frönsku sem sitt svæði (fr. *territoire*). Þar hafi hún haslað sér völl, en samt verið á mörkum tungumálsins. Engin raunveruleg breyting varð þar á þegar hún flutti til Frakklands: Tungumálið hélt áfram að vera samastaður hennar, ekki sjálft Frakkland.[29] Það er á mörkum tungumála sem Djebar stendur frammi fyrir „ómöguleikanum". Hún telur það skyldu sína að greina frá píslargöngu þjóðar sinnar. En til þess að viðhalda minningunni þarf hún að nota frönskuna, hið „erlenda tungumál". Hún segist auk þess þurfa að „létta af þessu skrifmáli hinum þunga skugga sem hvílir á því vegna fortíðar þess í Alsír" (franskan sem breiddist út í Alsír með innrásaraðilum árið 1830 og fylgdi þeim í hrottafengnu stríði sem stóð um 40 ár – en einnig franskan sem tilheyrir tímabilinu sem er kennt við frið í Alsír (fr. *l'Algérie pacifiée*) á árunum 1920–1930).[30]

Á það hefur verið bent að skáldsögur Djebar séu eins konar sögulegur uppskafningur (fr. *palimpseste*), þ.e. handrit sem hefur verið skafið upp til að hægt væri að skrifa nýjan texta á síðurnar.[31]

29 Sama heimild.

30 Sama heimild.

31 Sjá m.a. Anne Donadey „Elle a résumé le vif du passé. L'écriture-palimspeste d'Assia Djebar", *Postcolonialisme and Autobiographie*, ritstj. Alfred Hornung og Ernstpeter Ruhe, Amsterdam: Rodopi, 1998, bls. 101–115, hér bls. 103–104.

Með sérstakri tækni er þó hægt að kalla fram upprunalegu skrifin bak við þau nýju. Á sama hátt skráir Djebar og endurskrifar sögu sína í eyðurnar í orðræðu „hins“ (hvort sem um er að ræða nýlenduvaldið eða föðurlegt hefðarvald). Djebar dregur þannig fram andóf alsírskra kvenna og þöggun þeirra og bregst við frönskum frásögnum af nýlendum frá sjónarhorni kvenna.

Í bók sinni *Loin de Médine* (Fjarri Medínu, 2001)[32] dregur Djebar t.d. upp mynd af múslímsku samfélagi í mótun og þegar múslímskar arabískar konur gegndu lykilhlutverki. Hún tekur síðan upp þráðinn í bók sinni um Alsírsstríðið frá 1954 til 1962. Bók hennar *L'Amour, la fantasia* fjallar um sjálfstæðisbaráttu landsins og andspyrnu gegn nýlendustefnu frá sjónarhóli kvenna. Þær mótsagnir sem einkenndu þessa baráttu endurspeglast í henni sjálfri og samfélagsstöðu hennar sem alsírskrar menntakonu (sem hefur hlotið menntun í Frakklandi og skrifar á frönsku) og í togstreitunni milli hins þjóðernislega og heimsborgaralega. Alsírska þjóðfrelsisfylkingin (FLN) tileinkaði sér bæði íslömsk og vestræn gildi í baráttu sinni gegn Frökkum á sjötta áratugnum og upphafi þess sjöunda. FLN neitaði að gangast við tvíhyggjunni sem fólst í að stilla þeim upp sem andstæðum. Þannig má einnig lýsa alsírsku þjóðinni á tímabili sjálfstæðisbaráttunnar: Hreyfingin var bæði mjög þjóðernissinnuð og heimsborgaraleg – samtímis höll undir íslam og ekki síður móttækileg fyrir vestrænum gildum.

Eftir að Alsír fékk sjálfstæði lenti Djebar milli þessara menningarheima. Þegar eftirlendurithöfundar skrifuðu á „tungumáli andstæðingsins“ – jafnvel þótt þeir berðust gegn nýlendustefnunni eins og hún – voru þeir sakaðir um svik eða um að ná ekki til eigin fólks. Fyrir kvenrithöfunda var um tvenns konar svik að ræða: Þær skrifuðu ekki á móðurmáli sínu og virtu að vettugi ráðandi þjóðernishugmyndafræði, þar sem konur voru aðeins notaðar sem tákn fyrir þjóðina. Engu breytti þótt helstu andstæðingar nýlendustefnunnar eins og Frantz Fanon og Aimé Césaire skrifuðu á tungumáli nýlenduherranna. Í þeirra augum var tungumálið baráttutæki eða vopn í þágu þjóðarbókmennta.

Djebar glímir við þennan flókna veruleika í skrifum sínum. Nýlenduna skilgreinir hún þó aldrei sem átök tveggja aðskilinna

32 Assia Djebar, *Loin de Médine,* París: Albin Michel, 1991.

heilda; hún lýsir því hvernig hver og einn aðili í þessari blóðugu baráttu er sundraður hið innra sem ytra.[33] Þrátt fyrir baráttu hennar gegn nýlendustefnunni skrifar hún einnig gegn Fanon og öðrum sem skrifuðu um þjóðernisbaráttu og andspyrnu gegn frönsku nýlenduvaldi eingöngu út frá karllegri reynslu, þar sem raddir kvenna heyrast ekki eða eru bældar. Hún heldur því áfram í bókum sínum um borgarastyrjöldina sem braust út í Alsír á tíunda áratug 20. aldar (þ.e. í *Vaste est la Prison*, *Oran, langue morte* og *Le Blanc d'Algérie*). Markmiðið er að gera reynslu kvenna miðlæga og tengja hana við hina pólitísku baráttu gegn valdi: feðraveldinu, nýlenduherrum eða trúarofbeldi. Í *Oran, langue morte* og *Le Blanc d'Algérie* fjallar Djebar um hina brotnu ímynd heimalands síns sem orðið hefur íslömsku ofbeldi að bráð – og það gerir hún með beinum skírskotunum til menntamannamorðanna eins og áður sagði. Hún dregur upp átakanlegar myndir af menntamönnum sem hafa verið myrtir, fjallar um minninguna um vini sem hún hefur misst. Frásögnin einkennist af spennu milli þess að muna og gleyma.

Umfjöllun Djebars um sorgina ber merki þess að hún sé stöðugt að fjarlægjast heimaland sitt. Þetta kemur síðan enn betur fram í *Les Nuits de Strasbourg* (Næturnar í Strassborg, 1997)[34], en þar tekur hún upp þráðinn þar sem frá var horfið áður en hún fór að skrifa um borgarastyrjöldina í Alsír. Dregin er upp mynd af Alsír sem landi sem hefur liðast í sundur. Gegn heimalandi sínu teflir hún Strassborg sem rými fyrir samræðu ólíkra menningarheima og sem mögulegum stað sátta. Djebar er hætt að skrifa um ofbeldið og hefur snúið sér að því skrifa um ímyndað Alsír. Þetta nýja Alsír, eins og hið nýja tungumál hennar, er ekki bundið landsvæði, heldur beinist gegn ofbeldi og er hlutlaust: Það er byggt á hugmyndum og minningum um stað sem hefur tortímt sjálfum sér.

33 Sjá grein Mireille Calle-Gruber „La servante du texte", *Assia Djebar: la littérature et la transmission*, ritstj. Wolfgang Asholt, Mireille Calle-Grube og Domique Combe, París: Presses Sorbonne Nouvelle, 2010, bls. 197–210, hér bls. 202.

34 Assia Djebar, *Les Nuits de Strasbourg*, París: Actes Sud, 1997.

6. Lokaorð

Það að vera á milli mála einkennir verk Assiu Djebar og fleiri „nýlenduhöfunda“. Eins og Derrida bendir á í bók sinni *Le Monolinguisme de l'autre* er einstök staða rithöfunda eins og Djebar dæmi um altæka formgerð sem sýni eins konar frumlægt afsal eða firringu sem geri sérhvert tungumál að tungumáli hins. Um leið sé þetta lýsandi dæmi um hið ómögulega eignarhald tungumála.[35] Khatibi orðaði þetta svo: „Franskt tungumál er ekki franskt tungumál: Franskan er að meira eða minna leyti öll þau innri og ytri tungumál sem leysa hana upp“.[36] Sögulega er Alsír land sem hefur mátt þola innrásir, nýlendustefnu og stríð. Minni um stríð einkennir alsírskar bókmenntir, munnmæli og frásagnir. Og sama máli gegnir um sögu Alsírs í bókum Djebar og hlutverk kvenna í henni. Hún leitast við að skrifa á annan hátt um þessa sögu í póstkólónílísku samhengi með því að beina sjónum að sögulegu og pólitísku hlutverki kvenna í Alsír og reyna að komast að kvikunni og hrynjandinni í sjálfsmynd þeirra. Markmiðið er að skapa rými fyrir þátttöku kvenna í sjálfstæðisbaráttunni með því að neita að gangast undir söguskoðun nýlenduherranna eða hina karllægu útgáfu þjóðfrelsisbaráttunnar. Í þessu felst framlag hennar til sjálfstæðisbaráttunnar og „þjóðaruppbyggingar“: Hún vill endurskapa þessa sögu með því að gera framlag kvenna miðlægt.

Sögulegar skírskotanir Djebar einskorðast ekki við þjóðfrelsisbaráttu Alsírs á 20. öld, sem náði hámarki í Alsírsstríðinu, og afleiðingar hennar í samtímanum. Þær ná mun lengra aftur í tímann eða til innrásar og hernáms Frakka árið 1830 og stundum lengra þegar hún leitar aftur til 7. aldar eftir Krist til að kryfja sögu íslams og stöðu kvenna innan hennar. Djebar fjallar um hina póstkólónílísku konu, um kúgunarkerfi, um kvenlega meðvitund sem andfrásögn (fr. *contre-narration*). Með femíníska gagnrýni að leiðarljósi dregur Djebar fram spennuna milli einstaklingsins og samfélagsins. Samstaða er nauðsynleg til að skapa andstöðu, en

35 Jacques Derrida, *Le Monolinguisme de l'autre*, bls. 121.

36 „La langue française n'est pas la langue française: elle est plus ou moins toutes les langues internes et externes qui la font et la défont“, Abdelkebir Khatibi, *Maghreb pluriel*, París: Denoël, 1983, bls. 188.

samstaðan getur borið einstaklinginn ofurliði. Samfélag kvenna og kvenleg reynsla verður þannig að átakapunkti. Þrátt fyrir leitina að rödd heildarinnar, samstöðunnar, neita kvenpersónurnar í bókum Djebar oft að lúta – eða láta loka sig inni í – stöðnuðum félags- og menningarkerfum.

Þessari stöðu deilir rithöfundur eins og Djebar með fleiri frönskumælandi rithöfundum sem velta fyrir sér leið sinni um tungumálið, hvort sem það er móðurmál, annað eða þriðja mál. Djebar er tíðrætt um „tungumál hins ósmættanlega“, en það stendur fyrir minningarnar sem hún skráir í textann. Djebar gagnsýrir frönskuna með arabískum tungum, þögn og röddum kvenna, alsírskri menningu og sögu. Franskan verður „hennar“ („franskan mín“, eins og hún segir sjálf).[37] En til að draga fram minningarnar í málinu reynist nauðsynlegt að þvinga þær fram, hrista af því nýlendurykið, kúgun og blóðsúthellingar. Hið ósamrýmanlega tungumál felur í sér mótspyrnu. Nei-ið, sem endurómar í huga Assiu og höfundarverki hennar, er tákn uppreisnar gegn þöggun alsírskrar menningar og sögu og alsírskra kvenna sérstaklega. Franskan rúmar þannig hið ósamrýmanlega – sem málsnið útlegðarinnar.

Útdráttur

Tungumál útlegðar – um skrif alsírska rithöfundarins Assiu Djebar

Fjallað er um tilraunir alsírska rithöfundarins Assiu Djebar til að glíma við mótsögn í skáldverkum sínum: „ómöguleika“ þess að skrifa á frönsku og skrifa ekki á frönsku. Djebar þarf að finna þriðju leiðina milli öfga sem felast í einföldum samruna við franska bókmenntahefð eða upphafningu á hinu staðbundna og upprunalega í alsírskri menningu. Í því samhengi verður sjónum beint að hugtakinu „þýðing“ í skrifum Djebar: Hún semur á frönsku, en gagnsýrir texta sinn arabískum áhrifum. Þannig „tvítyngir“ hún frönskuna eða yfirfærir framandi sögu, reynslu og raddir á tungumálið. Tvítyngið er afbygging sem dregur fram skilafrestinn, eins

37 „Un texte nouveau, […] une graphie qui devient „mon français“, Assia Djebar, *Ces voix qui m'assiègent… en marge de ma francophonie*, París: Albin Michel, 1999, bls. 28.

Jacques Derrida skilgreindi hann, og/eða mismuninn í tungumálinu. Sýnt verður hvernig Djebar endurskrifar sögu sína í eyðurnar í orðræðu „hins“ – hvort sem um er að ræða nýlendustefnu Frakka eða föðurlegt hefðarvald alsírskrar menningar. Sérstök áhersla er lögð á hvernig Djebar dregur fram þöggun og andóf alsírskra kvenna í því sambandi.

Abstract

The Language of Exile: On the Algerian Writer Assia Djebar

The article explores the works of the Algerian Francophone writer Assia Djebar. Her task is to find a way to avoid the two extremes, or contradictions, of either being incorporated as a woman and a writer into a French literary tradition or being reified in the local and primordial in Algerian culture. For this purpose, the concept of "translation" in Djebar's writings is analyzed, especially as regards her practice of infusing the French language with Arabic influences. In this way she "bi-tongues", or translates into French foreign history, Algerian experiences and voices. This is a form of deconstruction, drawing on Derrida's term "différance", which entails deferral and difference, within the language itself. Djebar, thus, rewrites her own story, and that of other women, from the perspective of the Other – whether it involves French colonialism or Algerian patriarchy. Djebar highlights the oppression and silencing of Algerian women from historical and contemporary perspectives, while at the same time underlining their various forms of resistance.

Kristín Guðrún Jónsdóttir
Háskóla Íslands

Grafið úr gleymsku

Um smásagnaþýðingar úr spænsku á íslensku

1. Inngangur

Árið 1951 birti fræðimaðurinn Þórhallur Þorgilsson greinina „Ecos españoles en Islandia“ eða „Spænskt bergmál á Íslandi“ í háskólatímaritinu *Revista Universitaria* í Salamanca á Spáni. Þetta er yfirlitsgrein yfir alla þá spænskumælandi höfunda sem hafa verið þýddir á Íslandi allt frá „upphafi“ til ársins 1942. Það sem kemur helst á óvart við lestur greinarinnar er hversu margir höfundar eru nefndir til sögunnar, en því miður er í fæstum tilvikum minnst á hvaða verk eða hvers kyns texta um ræðir. Af fjölda höfunda má þó ráða að textar frá Spáni og spænskumælandi löndum Rómönsku Ameríku hafa rekið á fjörur Íslendinga í áranna rás. Flest eru þessi verk á víð og dreif í bókum og tímaritum sem voru gefin út á árum áður eða í handritum og eru mönnum ekki aðgengileg nú á dögum.

Þórhallur Þorgilsson var ötull við að safna upplýsingum um þýðingar úr rómönskum málum á íslensku og skrá þær auk þess sem hann var þýðandi sjálfur og vann á því sviði frumkvöðlastarf eins og verður vikið að síðar. Hann hugðist gera heildarskrá yfir öll verk sem höfðu verið þýdd úr latínu og rómönskum málum á íslensku allt frá því að fyrstu textar birtust á Íslandi eða frá „elstu tímum“. Þórhallur dó frá því verki ókláruðu en tókst að gefa út fyrstu tvö bindin af *Drögum að skrá um ritverk á íslenzku að fornu og nýju af latneskum eða rómönskum uppruna*. Fyrsta bindið er tileinkað Frakklandi og er skrá yfir þýðingar úr frönsku og annað bindið, *Ítalía*, yfir þýðingar úr ítölsku.[1] Í formála fyrsta bindisins

[1] Landsbókasafn Íslands gaf bækurnar út 1954 og 1958.

segir hann frá framtíðaráformum um bindi þrjú og fjögur sem hann nefnir Spán og Portúgal, en fimmta og síðasta bindið, Róm, átti að vera helgað latínu.[2] Útkomnu bindin tvö eru skrár yfir ýmiss konar texta: ljóð, prósa (skáldsögur og smásögur) frásagnir, blaðagreinar og ýmislegt fleira.

Í fyrrnefndri grein, „Spænskt bergmál á Íslandi“, segir Þórhallur að fyrstu fregnir af Spáni í íslenskum bókmenntum séu frá 12. öld og tiltekur að í Íslendingasögunum sé oft og tíðum minnst á árásir víkinganna á Pýreneaskagann annars vegar og hins vegar á pílagrímaferðir norrænna manna til borgarinnar Santiago de Compostela.[3] Í greininni fer hann yfir tímabil sögunnar og rekur þannig sögu þýddra höfunda. Oft eru þetta óbeinar þýðingar, til að mynda textar eftir Seneca og Lucían og miðaldahöfunda á borð við Alfonso 10. hinn fróða, heilagan Ísidór, Pablo Orossio og Pedro Alfonso. Aftur á móti ber lítið á þýðingum frá hinni svonefndu gullöld Spánar, 16. og 17. öld, en dreifð textabrot frá þeim tíma fyrirfinnast þó, til dæmis eftir Tirso de Molina og jafnvel ljóðaþýðingar eftir Luis de Góngora, eitt af höfuðskáldum Spánverja.[4] Úr þessu hefur þó verið bætt eftir ritun greinarinnar og nægir þar að nefna þýðingar Guðbergs Bergssonar á „Króksa og Skerði“ og *Don Kíkóta* eftir Miguel de Cervantes sem og *Lasarus af Tormes*, einnig þýðingu Helga Hálfdanarsonar á leikverki Pedros Calderón de la Barca, *Lífið er draumur*. Þá hafa Berglind Gunnarsdóttir og Jón Hallur Stefánsson spreytt sig á ljóðum Góngora og Helgi Hálfdanarson og Jóhann Hjálmarsson á Félix Lope de Vega og Calderón de la Barca.

Þórhallur nefnir einnig í grein sinni forvitnilega þýðingu Eggerts Ólafssonar á verkinu *El Discreto* eftir 17. aldar höfundinn Baltasar Gracián y Morales og telur víst að Eggert hafi kunnað spænsku en þýtt verkið úr franskri útgáfu textans.[5] Þýðingin er ennþá í handriti en unnið er að því að draga það mikla verk fram í dagsljósið í 18.

---

2 Þórhallur Þorgilsson, *Drög að skrá um ritverk á íslenzku að fornu og nýju af latneskum eða rómönskum uppruna*, *I Frakkland*, Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1954, bls. v.

3 Þórhallur Þorgilsson, „Ecos españoles en Islandia“, *Revista Universitaria*, Salamanca, 15/1951, bls. 15–16, hér bls. 15.

4 Til eru athyglisverðar þýðingar Jóns Þorkelssonar á ljóðum Góngora sem voru lesnar upp á 5. og 6. fundi félagsins Ingólfur í Lærða skólanum árið 1879 og eru handskrifaðar í fundarbók félagsins.

5 Þórhallur Þorgilsson, „Ecos españoles en Islandia“, bls. 16.

aldar þýðingu Eggerts.[6] Auk þess minnist Þórhallur á þýðingar á kronikum og textum tengdum landkönnun og landvinningum í Ameríku. Flesta þá texta sem hér hafa verið nefndir, ef ekki alla, á eftir að skoða skipulega og athuga tengsl þeirra við frumtextann.

Á þessum síðum er ekki ætlunin að fara yfir alla þá höfunda sem Þórhallur minnist á í grein sinni heldur beina sjónum að þeim prósaverkum sem voru þýdd úr spænsku á íslensku og gefin út á prenti í ýmsum tímaritum og bókum á síðari hluta 19. aldar og fyrri hluta þeirrar tuttugustu. Þetta eru einkum smásögur og þjóðsögur. Í kjölfarið verður farið yfir sögu smásagnaþýðinga á 20. öld og fram til dagsins í dag, og leitast við að fylgja þýðingunum eftir birtingarári þeirra þó út af verði vikið í einhverjum tilvikum. Ekki verður lagt mat á þýðingarnar sjálfar heldur er megintilgangurinn að gefa yfirlit yfir þær sögur sem hafa verið þýddar, höfunda þeirra og þýðendur, og einnig hvar og hvenær verkin birtust. Afar fáar þýðingar á lengri prósatextum komu út á fyrri hluta síðustu aldar og verður lítillega minnst á þær.

Við vinnslu þessarar samantektar hef ég meðal annars stuðst við þá höfunda sem Þórhallur nefnir í fyrrnefndri grein sinni. Það var þrautin þyngri að hafa upp á öllum textum þeirra. Er hér fyrst og fremst átt við smásögur sem birtust í tímaritum og bókum í lok 19. aldar og á fyrstu áratugum 20. aldar. Í fyrstu reyndi ég að finna alla prósatexta (aðallega smásögur) sem hafa verið þýddir á íslensku með rafrænu leitarkerfi bókasafna á Íslandi, gegnir.is[7], en þar reyndust upplýsingar takmarkaðar. Svo mörg eru tímaritin sem hafa verið gefin út á landinu í tímans rás að það sætir furðu hversu mikil gróska hefur verið á því sviði. Ennþá á þó eftir að koma öllu efni þeirra í ritaskrár eða tölvutækt form. Eftir að ég hóf rannsókn þessa benti Berglind Gunnarsdóttir, skáld og bókavörður, mér á að spjaldskrá sem áður var í eigu Þórhalls Þorgilssonar væri á Þjóðdeild Háskólabókasafnsins.[8] Þessi spjaldskrá (eða sneplasafn), sem er eins

6 Óvíst er hvort hér sé um að ræða verkið *El Discreto* eða *El Cortesano* eftir Gracián y Morales sem bæði komu út um miðja 17. öld. Verkin voru þýdd á mörg tungumál, meðal annars frönsku, ensku og þýsku. Margar þýðingar voru gerðar eftir frönsku útgáfunni, *L'Homme de cour* og þeirri ensku, *The Art of Wordly Wisdom*. *Veraldarviska* eftir Gracián y Morales kom út 1998 í þýðingu Ísaks Harðarsonar. Þórhallur á hér líklegast við *El Cortesano*.

7 Hér naut ég aðstoðar Halldóru S. Gunnlaugsdóttur sem útskrifaðist með B.A. í spænsku frá H.Í. vorið 2010. Vil ég þakka henni kærlega fyrir sérlega vel unnin störf.

8 Berglind Gunnarsdóttir fær sérstakar þakkir fyrir að hafa veitt þessar mikilvægu upplýsingar. Einnig fyrir alla aðstoð og sýndan áhuga.

konar kistill með handrituðum spjöldum í litlum skúffum, hefur reynst fjársjóður og hefur sennilega verið grunnur Þórhalls að verkinu *Drögum að skrá um ritverk á íslenzku að fornu og nýju af latneskum eða rómönskum uppruna.* Síðar, með hjálp góðra starfsmanna Þjóðdeildar, tókst að hafa upp á drögum að handriti Þórhalls að spænskuhluta þessa verks. Þar var kominn enn annar fjársjóðurinn sem hefur verið ómetanlegur en þaðan hef ég fengið miklar upplýsingar. Auk þessa hafa rafræn tímarit frá timarit.is komið að gagni. Síðast en ekki síst var gamla aðferðin notuð: Ritum var flett.

Ég hef reynt af fremsta megni að hafa upp á öllum smásögum eftir spænskumælandi höfunda sem hafa verið þýddar á íslensku. Líta má á þessa samantekt sem tilraun til að gefa heildaryfirlit yfir smásagnaþýðingar úr spænsku – fyrstu niðurstöður í þeirri „leit“ sem samantektin hefur óneitanlega kallað á. Í lok greinarinnar eru drög að lista yfir þær smásögur sem hafa verið þýddar á íslensku, höfunda þeirra og birtingarstað. Hafi einhver saga eða þýðandi orðið útundan er beðist velvirðingar á því og leiðréttinga óskað.

2. Fyrstu prósatextar. Frásagnir og þjóðsögur

Fyrstu þýðingar úr spænsku á íslensku sem birtust á prenti á 19. öld eru smásögur eftir samtímahöfunda og textar í ætt við þjóðsagnir – þeir eru að minnsta kosti skráðir sem „þjóðsögur“. Jafnvel þótt rekja megi margar „þjóðsagnanna“ til Don Juans Manuel og rits hans *El Conde Lucano*, sem hann skrifaði snemma á 14. öld eða í kringum 1335, og þjóðsagnasafns Antonios de Trueba frá 19. öld, er uppruna þeirra ekki getið. Þær birtust með undirtitlum líkt og „Spánskt æfintýri“, „Spönsk þjóðsaga“ eða „Spánverkst ævintýri“. Þetta eru meðal annars sögurnar „Erkidjákninn í Badajoz“ og „Kona byggingameistarans“.

Sagan „Erkidjákninn í Badajoz“ birtist fyrst í tímaritinu *Ný sumargjöf* árið 1862 sem Páll Sveinsson gaf út í Kaupmannahöfn. Ritstjóri var Steingrímur Thorsteinsson meðal annarra. Eins og siður var á þessum tíma var þýðenda yfirleitt ekki getið og því síður sagt úr hvaða tungumáli var þýtt. Ekki er ósennilegt að Steingrímur Thorsteinsson hafi þýtt söguna, en hann var umsjónarmaður ritsins á þessum tíma. Þýðingin er stílfærð en efni hennar er hið sama og í 11.

sögu í *El Conde Lucanor* og því erfitt að segja til um hver frumtextinn var. Sögurnar úr *El Conde Lucanor* ferðuðust víða um Evrópu allt frá útkomu verksins og urðu grunnurinn að sögum margra höfunda.[9] Eru einhverjar þeirra til hér á landi í gömlum handritum en á prenti birtust til dæmis sögurnar „Af riddara Romano“ og „Af meistara Pero ok hans leikum“ í *Íslendzkum ævintýrum* frá árinu 1882. Ein þekktasta saga *El Conde Lucanor* er eflaust „Lo que sucedió a un rey con los burladores que hicieron el paño“ (Það sem henti konung af völdum loddaranna) sem varð síðar að „Nýju fötum keisarans“ í meðförum H.C. Andersens.

Vitað er að Steingrímur þýddi mörg verk úr þýsku, ensku og Norðurlandamálunum en hann réð einnig við önnur tungumál og þýddi úr þeim. Hannes Pétursson segir frá því í bók sinni *Steingrímur Thorsteinsson. Líf og list* að þegar Steingrímur sótti um styrk úr sjóði Árna Magnússonar árið 1868 tiltók hann í bréfi sínu til Árnanefndar – umsókn sinni til rökstuðnings – að auk bókmenntasögulegrar þekkingar, sem hann gæti stuðst við í störfum sínum fyrir safnið, hefði hann tungumálaþekkingu „sem ef til vill megi einnig að gagni koma, að hann lesi frönsku auðveldlega og sé ekki heldur með öllu fákunnandi í spönsku og ítölsku.“[10] Má þess vegna leiða líkur að því að hann hafi þýtt sögur eftir spænskumælandi höfunda beint úr frummáli, jafnvel þótt hann hafi haft aðrar þýðingar til hliðsjónar. Fyrrnefnd saga, „Erkidjákninn í Badajoz“, birtist svo mörgum áratugum síðar, eða árið 1931, í *Rökkri* og *Vísi* og er þá þýðandi tiltekinn Steingrímur Thorsteinsson. Þorsteinn Antonsson og María Anna Þorsteinsdóttir birtu sömu þýðingu árið 2007 í markverðu riti sínu með þýðingum Steingríms, *Undir sagnamána: Sögur*.[11] Þýðingin í *Nýrri sumargjöf* er þó ekki hin sama og

9 Í *El Conde Lucanor* eru um 50 dæmisögur þar sem gefin eru siðferðileg ráð um góða hegðun. Bókin er líka þekkt undir heitunum *Libro de los ejemplos del conde Lucanor y de Patronio* og *Libro de los ejemplos*. Þetta er með fyrstu bókmenntaverkunum sem voru skrifuð á spænska tungu en Don Juan Manuel er álitinn einn fyrsti stílsnillingur Spánverja. Uppruni sagnanna er héðan og þaðan; meðal annars endurspegla þær *Dæmisögur Esóps* og arabísk ævintýri.

10 Hannes Pétursson, *Steingrímur Thorsteinsson. Líf og list*, Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1964, bls. 141. Steingrímur þýddi ljóð eftir spænsku skáldin Ramón de Campoamor og Tomás de Iriarte sem birtust í *Iðunni* 1885.

11 Þar kemur fram að sagan er tekin úr Lbs. 1736 4to. Sjá *Undir sagnamána: Sögur*. Þýtt og frumsamið hefur Steingrímur Thorsteinsson, útg. Þorsteinn Antonsson og María Anna Þorsteinsdóttir, Reykjavík: Sagnasmiðjan, 2007, bls. 190.

virðist unnin eftir öðrum frumtexta. Enn önnur útgáfa af sögunni og mun styttri birtist í *Alþýðublaðinu* árið 1936 undir titlinum „Prófasturinn og töframaðurinn. Spönsk þjóðsaga“. Þar er þýðanda ekki getið og þaðan af síður höfundar. En inntak sögunnar er það sama og í þeirri fyrri og byggist án efa á sömu sögu eftir Don Juan Manuel.

Sagan „Kona byggingameistarans“ birtist í *Iðunni* árið 1887 og er þýðandi Steingrímur Thorsteinsson. Sama saga birtist árið 2007 í fyrrnefndu riti Þorsteins Antonssonar og Maríu Önnu Þorsteinsdóttur. Önnur þýðing er til af sömu sögu. Var hún gefin út í *Lögbergi* árið 1908 undir sama titli; innihaldið er svipað þótt hún sé mun styttri. Þar er hvorki höfundar né þýðanda getið frekar en fyrri daginn enda er þetta „þjóðsaga“. Þórhallur Þorgilsson telur að söguna megi rekja til þjóðsagnasafns Antonios de Trueba frá 19. öld, en hann gaf út nokkrar bækur með stílfærðum þjóðsögum.[12]

Aðrar sögur sem fundist hafa og eru af þessum toga eru „Gamli Lótan. Persnesk-spönsk þjóðsaga“ í þýðingu Þorsteins Erlingssonar sem kom út í *Dýravininum* 1893 og í *Lögbergi* 1920, „Mexicönsk saga“ sem birtist í *Lögbergi* 1894 og „Lífselixirinn. Spönsk saga“ í sama riti 1935. Eitthvað var um það að þjóðsögur birtust á barnasíðum dagblaða, til dæmis í *Morgunblaðinu*: „Drengurinn sem kunni fuglamál. Spönsk þjóðsaga“ og „Sjóðurinn í Alhambra. Spönsk þjóðsaga“ (1953 og 1955). Í *Skinfaxa*, tímariti Ungmennafélags Íslands var árið 1960 birt sagan „Fjallapúkinn. Spænsk frásögn“ og árið 1963 birtist í *Samvinnunni* „Litli hálfkjúklingurinn. Spænskt ævintýri“. Á síðari árum hefur Baldur Óskarsson fengist við að þýða þjóðsögur frá Ameríku sem hafa birst í *Jóni á Bægisá*.[13] Þessum sögum verða ekki gerð frekari skil hér þar sem meginefni greinarinnar eru smásögur eftir nafngreinda höfunda.[14]

---

12 Handrit Þórhalls, bls. 9, Handritadeild Landsbókasafns Íslands. Um er að ræða bókina *Cuentos populares* sem kom út árið 1862.

13 Sjá „Sagan um það hvernig tónlistin barst til jarðarinnar“, *Jón á Bægisá* 4/1999, bls. 63–65; „Jómfrúin sem lék á alla. Saga frá Guatemala“; *Jón á Bægisá* 4/1999, bls. 66–68; „Maðurinn, tígurinn, máninn. Saga frá Venesúela“, *Jón á Bægisá* 6/2001, bls. 55–57; „Sjö liti folinn. Saga frá Dóminíska lýðveldinu“, *Jón á Bægisá* 12/2008, bls. 114–117.

14 Þessar sögur eru ekki taldar upp í drögunum að lista yfir smásögur hér að aftan. Þar eru aðeins smásögur eftir nafngreinda höfunda.

3. Smásögur á fyrstu áratugum 20. aldar

Á svipuðum tíma og fyrrnefndar þjóðsögur birtust komu einnig út í tímaritum þýðingar á smásögum úr spænsku eftir þekkta samtímahöfunda. Þar ber mest á sögum eftir einn helsta höfund Spánar þeirra tíma, Pedro Antonio de Alarcón. Árið 1896 birtist saga hans „Lúðurþeytarinn“ í *Þjóðviljanum unga* sem neðanmálssaga í nokkrum heftum og síðar í *Sögusafni Þjóðviljans unga*. Þar er höfundar ekki getið (undirtitill er „Spænsk frásaga“) en það er engum vafa bundið að þetta er þýðing á sögunni „La corneta de llaves“ sem Alarcón gaf út árið 1854. Uppgefinn þýðandi er K. B. Sá hinn sami þýddi megnið af neðanmálssögunum í *Þjóðviljanum unga*, sem Skúli Thoroddsen gaf út á Ísafirði. Steingrímur Thorsteinsson virðist hafa þýtt sömu sögu eftir Alarcón þótt hún kæmi ekki út fyrr en ríflega öld síðar í bókinni *Undir sagnamána*: *Sögur*. Þá var hún tekin úr handriti Lbs. 1904 8vo sem geymt er á Þjóðdeild Landsbókasafns – Háskólabókasafns. Í því handriti eru nokkrar smástílabækur og í einni þeirra er þýðing fyrrnefndrar sögu eftir „Alarkon“ sem hjá Steingrími heitir „Klapphornið“. Hvenær Steingrímur hefur þýtt söguna er erfitt að segja til um en samkvæmt *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*[15] voru smástílabækurnar ritaðar milli 1880–1913. Í einni þeirra eru dagatöl fyrir árin 1885 og 1886. Jafnvel þótt það segi ef til vill ekki mikið er freistandi að ætla að Steingrímur hafi þýtt söguna einhvern tíma á níunda áratugnum eða um svipað leyti og hann þýddi „Konu byggingameistarans“. Í sömu stílabók eru líka nokkrar þýðingar á ljóðum eftir Túrgenev sem voru reyndar ekki birtar fyrr en í *Eimreiðinni* 1908 og *Lögbergi* sama ár.

Árið 1904 kom út skáldsagan *Veneno sveitarhöfðingi* eftir Alarcón í þýðingu Runólfs Magnúsar Jónssonar, prests. Ætla má að þetta sé fyrsta skáldsagan eftir spænskan rithöfund sem þýdd er í heild sinni á íslenska tungu. Sagan var gefin út á Ísafirði í ritröðinni „Í tómstundum“ en útgefandinn var *Haukur. Heimilisblað með myndum*. „Í tómstundum“ var „safn af úrvalssögum, þýddum og frumsömdum“ sem kom út í litlum mislöngum heftum. Saga Alarcóns var

15 Páll Eggert Ólason, *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins* II. bindi, Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1927, bls. 372.

númer 7–8 og var auglýst með eftirfarandi hætti: „Ástarsaga kvenhatara eins, sem er dæmdur til að vera margar vikur samvistum við tómt kvenfólk. Sögupersónurnar eru svo ágætlega „dregnar upp“, og sagan svo fjörlega og skemmtilega skrifuð, að það er dauður maður, sem ekki hlær sig máttlausan, er hann les hana.“[16] Verk Alarcóns eru þekkt fyrir að vera hnyttin, full af kímni og háði og nær höfundur oft inn að rótum manneðlisins með skörpum mannlýsingum. Hann er þó ekki þekktastur fyrir *Veneno sveitarhöfðingja* heldur *El sombrero de tres picos* (1874) og *El escándalo* (1875). *Veneno sveitarhöfðingi* kom út á frummálinu árið 1881 sem *El capitán Veneno*. Íslenska þýðingin á titlinum missir í raun marks og nær ekki tvíræðni höfundar því *veneno* merkir ‚eitur‘ en bókin gerir óspart grín að karlmennsku og hlutverki karla og kvenna. Alarcón virðist hafa notið vinsælda hér á landi, að minnsta kosti hefur þó nokkuð af verkum hans borist hingað til lands, sennilega gegnum ólíka miðla og mismunandi tungumál. Á næstu áratugum komu út nokkrar þýðingar á smásögum Alarcóns, til dæmis „Tvenns konar frægð“ árið 1919 í þýðingu Árna Þorvaldssonar. Tekið er fram að sagan sé þýdd úr spænsku en hún birtist í *Iðunni*. „Spá tatarans“ í þýðingu Þórhalls Þorgilssonar kom út í *Samtíðinni* 1946 og sama ár „Giftingatilboð Veneno liðsforingja“. Sú síðarnefnda kom út í þremur hlutum í blaðinu *Verkamaðurinn* sem „framhaldssaga verkamannsins“. Þetta er þó ekki eiginleg saga eftir Alarcón heldur stílfærður síðasti kafli skáldsögunnar *Veneno sveitarhöfðingi*. Þýðandi er ekki nefndur og allt bendir til þess að sagan hafi verið þýdd úr enskri útgáfu sögunnar, „Captain Veneno’s Proposal of Marriage“.[17] Árið 1949 birtist svo „Gúrkurnar hans gamla Drésа“ í þýðingu S.S., sem líklega stendur fyrir Svein Sigurðsson ritstjóra *Eimreiðarinnar*.[18]

En snúum okkur aftur að fyrsta áratug 20. aldar. Ekki voru allar þýddar sögur eftir spænskumælandi höfunda gamansögur í anda

16 *Haukur. Heimilisblað með myndum.* Ókeypis vikublað fyrir auglýsingar, bls. 3.

17 „Captain Veneno’s Proposal of Marriage“ birtist í *Little Blue Book* númer 1195 sem hafði undirtitilinn *Stories by Foreign Authors: Spanish* og kom út árið 1898. Í íslensku þýðingunni er talað um „Avenue“ og spilið „écarté“ eins og í ensku útgáfunni.

18 *Þríhyrndi hatturinn,* þýðing Sonju Diego á *El sombrero de tres picos,* var fluttur í Ríkisútvarpinu sem kvöldsaga árið 1961. Eyvindur Erlendsson las. Árið 1971 las Steindór Hjörleifsson í Ríkisútvarpinu smásöguna „Síðasta gjálífisævintýrið“ eftir Alarcón í þýðingu Sveinbjörns Sigurjónssonar. Þessar þýðingar hafa ekki verið gefnar út á prenti.

Alarcóns. Sama ár og *Veneno sveitarhöfðingi* kom út birti ritið *Templar* smásögu eftir annan þekktan rithöfund þessa tíma, José María Pereda, undir titlinum „Erfisdrykkjan“. Pereda var eitt helsta skáld Spánar á 19. öld og er einkum þekktur fyrir skáldsögur sínar *Sotileza* frá 1885 og *Peñas arriba* frá 1895. Stórstúka Íslands gaf út *Templar* og hefur efni sögunnar eflaust hentað tímaritinu en sagan fjallar um erfisdrykkju sem fer úr böndunum sökum víndrykkju. Sögunni fylgir hvorki fróðleiksmoli um höfund né er þýðanda getið en strax á eftir sögulokum er klausa sem útskýrir þann undarlega spænska sið að neyta víns við erfisdrykkju. Þar segir: „Á Spáni hefir siður þessi, að drekka full fyrir eilífri sáluhjálp hins látna, verið í margar aldir. Hvernig það hefir komið á vita menn ekki. Prestarnir hafa barist ötullega til þess að fá hann afnuminn, og margir rithöfundar hafa og gert það.“[19] Sagan er að öllum líkindum þýdd úr dönsku.[20]

Í lok fyrsta áratugar aldarinnar var gefin út bók með forvitnilegum titli: *Bifreiðin. Útlendar sögur*. Guðmundur Guðmundsson, cand. philos., þýddi og gaf bókina út á Ísafirði árið 1909. Í henni eru þrjár sögur eftir útlenda höfunda, meðal annars sagan „Ekkjan í Alquezar“ eftir Juan R. de Menéndez. Hér er höfundur sennilega rangnefndur (Menandez) en ekki hefur tekist að hafa uppi á honum. Guðmundur – betur þekktur sem Guðmundur skólaskáld – fékkst töluvert við þýðingar úr ýmsum málum og þýddi meðal annars ljóð úr spænsku eftir José Zorilla og Gustavo Adolfo Bécquer.[21]

Allmargar þýðingar á smásögum frá þessum tíma eftir spænskumælandi höfunda birtust í íslenskum tímaritum sem gefin voru út í Winnipeg, meðal annars tímaritunum *Öldin*, *Breiðablik*, *Rökkur*, *Saga* og *Lögberg*. Í lok 19. aldar, eða 1896, birti *Öldin* smásöguna „Chonita“ með undirtitlinum „mexíkönsk frásaga“ eftir Beatriz Bellido

19 Höfundur aftanmálstextans heldur áfram og segir: „Meira að segja, siðirnir hafa verið bannaðir af páfa. Þrátt fyrir þetta mun siður þessi þó finnast þar enn á stöku stað […] Hér á landi hefir það ríkt, að drekka við jarðarfarir, og þótt það hafi ekki gengið til eins og áður er sagt, þá vonum vér, að allir sjái, hversu óviðeigandi það er. Enda er það mikið að minka, og í sumum prófastsdæmum landsins mun það vera alveg eða mestmegnis hætt, fyrir góða framkomu prestanna.“ *Templar*, 11–14/1904, bls. 56.

20 Orðið „alcalde“ (bæjarstjóri) er notað sem sérnafn eða titill (með dönskum greini og stórum staf nafnorða eins og tíðkaðist í dönsku á þessum tíma): „Alcalder“.

21 Þau eru í bókinni *Erlend ljóð. Nokkrar þýðingar* sem var gefin út 1924, nokkrum árum eftir fráfall höfundar en hann var að búa bókina til prentunar þegar hann lést. Útgefandi var Prentsmiðjan Gutenberg.

de Luna. Sagan er mjög líklega þýdd úr ensku, að minnsta kosti er hún tekin úr ágústhefti *Frank Leslies Popular Monthly* 1896. Í ritinu *Breiðablik* birtist árið 1908 sagan „Bonita Estrella“ eftir Mariano Casa-Escrito sem getur ekki talist þekktur höfundur frekar en höfundur „Chonitu“. Báðar sögurnar fjalla um það hvernig ólíkir menningarheimar mætast þegar Bandaríkin sölsa undir sig fyrrverandi umráðasvæði Mexíkómanna. Þessar sögur hafa borið lesendum annað sögusvið og nýjan andblæ en sögurnar frá Spáni. Árið áður hafði *Breiðablik* birt söguna „Heitið“ eftir Emiliu Pardo Bazán. Nafn hennar hefur þó eitthvað skolast til og lítur einna helst út fyrir að vera karlmannsnafn: Emillo Padro Bazán. Pardo Bazán er einn helsti rithöfundur Spánverja á 19. öld, var boðberi natúralismans þar í landi og skrifaði mikilvæga bók um þá stefnu.[22] Hún sendi frá sér skáldsögur auk fjölda smásagna og eru margar þeirra afbragðsgóðar. Líkt og oft áður er þýðanda sögunnar ekki getið og engar upplýsingar eru um höfund frekar en sagnanna sem var minnst á fyrr. *Breiðablik* var „Mánaðarrit til stuðnings íslenzkri menning“[23] og hefur eflaust auðgað íslenska menningu bæði í Ameríku og á Íslandi, en hér heima höfðu menn almennt greiðan aðgang að þessum tímaritum, að minnsta kosti voru hér margir áskrifendur.[24] Einnig var eitthvað um að rit hérlendis og í Kanada deildu með sér efni.

Af þessari upptalningu má ljóst vera að íslenskar þýðingar á sögum frá spænskumælandi málsvæðum hafa verið nokkuð algengar síðustu ár 19. aldar og á fyrsta áratug þeirrar tuttugustu jafnvel þótt þær séu afar fáar miðað við þýðingar úr öðrum tungumálum: Norðurlandamálunum, ensku, þýsku og frönsku.[25]

---

22 Þetta er bókin *La cuestión palpitante* sem kom út árið 1883. Þekktustu verk hennar eru skáldsögurnar *Los pazos de Ulloa* (1886) og *La madre naturaleza* (1887).

23 Þetta kemur fram í almennri kynningu í hverju riti. Sjá til dæmis *Breiðablik*, 11/1907, bls. 180.

24 Var leitað upplýsinga hjá sérfræðingum í málefnum Vesturheims um það hvort lesendur á Íslandi hafi haft aðgang að tímaritum sem gefin voru út í Winnipeg. Viðar Hreinsson upplýsti eftirfarandi í tölvupósti frá 17. september 2010: „Í raun var þetta um hríð einn bókmenntamarkaður, þar sem gefið var út nærri jöfnum höndum í Winnipeg, Reykjavík og Kaupmannahöfn.“ Guðrún Björk Guðsteinsdóttir svaraði á eftirfarandi hátt í tölvupósti 16. september 2010: „Jú, mjög margir Íslendingar voru áskrifendur en voru almennt ekki duglegir að borga áskrift.“

25 Í bókinni *Af erlendri rót. Þýðingar í blöðum og tímaritum á íslensku 1874–1910* eftir Svanfríði Larsen kemur í ljós að á þeim 35 árum sem bókin spannar er lítið þýtt úr spænsku og/eða eftir spænskumælandi höfunda miðað við Norðurlandamálin, ensku, þýsku og frönsku. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands/Háskólaútgáfan, 2006, bls. 63.

Aftur á móti verður breyting á þessu næsta áratuginn því þá má segja að ríki „þögn“; engar þýðingar á sögum frá þessum áratug hafa fundist. Á þriðja áratugnum glæðist útgáfa á þýðingum úr spænsku á ný en þá koma út nokkrar sögur í ýmsum ritum. Flestar eru þær eftir þekkta og virta höfunda á borð við Pío Baroja, Ricardo Jaimes Freyre, Rubén Darío og fyrrnefnda Pardo Bazán. Sagan „Ástarsaga flakkara“ eftir Pío Baroja birtist í *Sunnudagsblaðinu* í þýðingu Axels Thorsteinssonar. Er tekið fram að sagan sé þýdd úr ensku. „Ástarsaga flakkara“ er eina verk Baroja sem hefur birst í íslenskri þýðingu. Hann er einkum þekktur fyrir skáldsagnaskrif sín og er talinn til svonefndrar ‘98 kynslóðar á Spáni. Sömu sögu gaf Axel út löngu síðar, eða 1972, í smásagnasafninu *Ástardrykkurinn og sögur eftir aðra heimskunna höfunda*. Axel Thorsteinsson gaf út nokkrar frumsamdar bækur og þýðingar en hann var blaðamaður, útvarpsmaður og tímarita- og bókaútgefandi.[26] Hann fór ungur til Kanada og stofnaði þar tímaritið *Rökkur* árið 1922. Í því riti voru margar smásagnaþýðingar[27] en það hefur ekki reynst auðvelt að taka af tvímæli um útgáfusögu þess. Fyrstu tveir árgangarnir voru gefnir út í Winnipeg en útgáfa þess virðist hafa flust til Íslands með Axel og var gefið út hér frá 1924.[28] Í því birtist sama ár sagan „Juan Neira“ eftir chileanska höfundinn Joaquín Díaz-Garcés. Hann var blaðamaður og rithöfundur sem skrifaði í anda *costumbrista*-hefðarinnar, eins konar sveitasögur með þjóðlegum fróðleik. Þýðandi er óþekktur og ekki vitað úr hvaða tungumáli er þýtt; nafn höfundar hefur misfarist: Jouquin. Sagan hafði birst fyrr á árinu sem neðanmálssaga í *Morgunblaðinu*. Tímaritið *Saga*, einnig gefið út í Winnipeg, birti í lok áratugarins söguna „Blæja Mab drottningar“ eftir skáldið Rubén Darío frá Nicaragua. Þýðanda er ekki getið. Á þeim tíma var Darío orðinn þekktur og verk hans höfðu borist víða. Darío er eitt mesta skáld Ameríku og spænskrar tungu og var upphafsmaður módernismans í Ameríku í lok 19. aldar, stefnu sem fluttist síðan til Spánar

26 Þess má geta að Axel var sonur Steingríms Thorsteinssonar.

27 Axel virðist hafa verið aðdáandi smásagna. Hann þýddi meðal annars *Ítalskar smásögur* I og *Ítalskar smásögur* II – úr ensku – sem komu út 1937 og 1938. Útgefandi var Rökkur.

28 Sjá Ólafur F. Hjartar, *Vesturheimsprent. Skrá um rit á íslensku prentuð vestanhafs og austan af Vestur-Íslendingum*, Reykjavík: Landsbókasafn Íslands, 1986, bls. 40.

og annarra Evrópulanda.[29] Fyrsta verk hans, *Azul* kom út 1888, en í því var fyrrnefnd saga hans. Í þeirri bók voru bæði ljóð og prósatextar. Önnur þýðing á stuttum prósa Daríos – eins konar prósaljóð, mætti jafnvel nefna örsögu – er „Satan og rósin“ sem *Eimreiðin* birti 1937. Þar er þýðandi Sveinn Sigurðsson. Tekið er fram að þýtt sé úr spænsku og sagan tekin úr *Revista Hispánica Moderna*. Þessi texti birtist þó upphaflega í dagblaðinu *La Tribuna* í Buenos Aires 1893 undir titlinum „El nacimiento de la col“ sem gæti útlagst „Uppruni kálsins“ eða jafnvel „Hvernig kálið varð til“. Aðrar þýddar sögur frá þessum áratug voru „Ferðalangur“ eftir Pardo Bazán og „Í fjöllum Bólivíu“ eftir Ricardo James Freyre sem báðar birtust í *Lesbók Morgunblaðsins*, 1928 og 1929. Þýðandi var Þórhallur Þorgilsson.

Sögurnar sem hafa verið nefndar fram að þessu voru þýddar ýmist úr spænsku eða millimálum, líklegast ensku eða dönsku. Valið virðist nokkuð handahófskennt og það efni þýtt sem hefur af tilviljun rekið á fjörur þýðenda og/eða útgefenda.

4. Næstu áratugir

Þegar komið er fram á fjórða áratuginn verður mikil gróska í þýðingum smásagna úr spænsku og hver sagan á fætur annarri birtist í ýmsum tímaritum, eða hátt á þriðja tuginn. Hér ber þýðingar Þórhalls Þorgilssonar hæst. Val sagnanna virðist nú markvissara og ekki jafn handahófskennt og fyrr og höfundar oft kynntir með stuttum inngangi. Auk þýðinga Þórhalls eru einnig frá þessum tíma sögur þýddar af Sveini Sigurðssyni, Þóroddi frá Sandi, Axel Thorsteinssyni og Árna Óla.

Árni Óla gaf út þýðingu sína „Maese Pérez organleikari“ eftir Gustavo Adolfo Bécquer í *Úrvalssögum* 1930 ásamt „Drengskap“ eftir Ricardo Fernández Guardia. Fyrri sagan er óbein þýðing (úr ensku) en Þórhallur Þorgilsson bætti um betur og birti nýja þýðingu sögunnar úr frummáli 1950 í *Samtíðinni* undir titlinum „Meistari Pérez“. Bécquer var helsta síðrómantíska skáld spænskra bók-

29 Hér er vitanlega átt við módernisma hins spænskumælandi heims og má ekki rugla saman við samnefnda stefnu sem kom fram seinna í enskumælandi löndum. Þýðingar Þórhalls Þorgilssonar á tveimur þekktum ljóðum Daríos birtust í *Morgunblaðinu* 1928.

mennta en stundum er talað um verk hans sem for-módernísk. Eftir hann liggja bæði ljóð og ljóðrænir prósatextar. Sagan eftir Fernández Guardia var einnig þýdd aftur síðar. Þar var að verki Axel Thorsteinsson og hét nú sagan „Riddaraskapur“ og kom út í *Sunnudagsblaði Vísis* árið 1939 og sama ár í bókinni *Fegurst á jörðu og nokkurar smásögur aðrar*. Í bæði skiptin er höfundur rangnefndur Fernández García. Hafa þýðendur líklegast stuðst við sama textann úr ensku. Enska þýðingin birtist í ritinu *Great Short Stories of the World: A Collection of Complete Short Stories Chosen from the Literatures of all Periods and Countries* sem kom fyrst út árið 1926 og þar er höfundur rangnefndur. Villuna má eflaust rekja þangað; bókin hefur verið til hér á landi og nokkur eintök af henni eru á bókasöfnum landsins.[30] Árið 1947 kom út enn önnur útgáfa af sögunni undir titlinum „Göfuglyndi“. Það var í *Fálkanum*. Hér er sagan í styttri útgáfu, höfundur rangnefndur sem fyrr og þýðandi ekki nafngreindur. Af öðrum höfundum og þýðingum má nefna þýðingu Þórodds frá Sandi á sögunni „Vertu sæl, Cordera!“ eftir Clarín (Leopoldo Alas) sem birtist í *Viðari*, ársriti héraðsskólanna. Þetta er ein af klassísku sögunum eftir Clarín, einn atkvæðamesta höfund Spánar á 19. öld. Má leiða líkur að því að saga Claríns sé þýdd úr ensku en hana er einnig að finna í *Great Short Stories of the World* ásamt fyrrnefndum sögum eftir Bécquer og Fernández Guardia.

Aðrar sögur frá fjórða áratugnum þýddi Þórhallur Þorgilsson – úr frummáli. Þýðingar hans birtust víða, svo sem í *Vísi, Rökkri*, *Fálkanum*, *Borginni*, *Vikunni*, *Lesbók Morgunblaðsins* og *Tímanum*. Val smásagna hans ber vott um yfirgripsmikla þekkingu á bókmenntum Spánar og spænskumælandi landa Rómönsku Ameríku. Höfundar allra sagnanna voru og eru þekktir. Að því er best verður séð er fyrsta smásagnaþýðing Þórhalls frá 1928 og birtist í *Lesbók Morgunblaðsins*. Það var sagan „Ferðalangur“ eftir Pardo Bazán, sem áður var nefnd. Árið eftir kom út „Í fjöllum Bólivíu“ eftir Ricardo Freyre. Síðan þýddi Þórhallur hverja söguna á fætur annarri: „Hitaslagið“, „Fábjánarnir“ og „Skógarhunang“ eftir Horacio Quiroga sem þá þegar var orðinn einn markverðasti smásagnahöfundur Rómönsku Ameríku. Hann var frá Uruguay og var einn

30 William Heinemann Ltd. gaf bókina út í London. Hún var endurútgefin 1927, 1928, 1929 og 1930.

fyrsti höfundur álfunnar sem tók þetta listform alvarlega og skrifaði greinar þar um. Aðrir höfundar sem Þórhallur þýddi voru Manuel Ugarte: „Benito hómopati“, Felipe Sassone: „Pizarro í Isla del Gallo“, Alberto Insúa: „Undrabarnið“ og Armando Palacio Valdés: „Óbrigðul lögmál“. Sömuleiðis þýddi hann sögurnar „Gasparón“ eftir Jacinto Octavio Picón, „Malpocado fer í vist“ eftir Ramón María del Valle-Inclán og „Múrinn“ eftir Vicente Blasco Ibáñez.

Margar af þessum þýðingum Þórhalls komu síðar út í bókinni *Spænskar smásögur* árið 1937, eða níu af tólf sögum.[31] Í þeirri bók er langur og ítarlegur inngangur, fyrstur sinnar tegundar hér á landi, að minnsta kosti hvað varðar bókmenntir skrifaðar á spænskri tungu, en fyrir Þórhalli vakti að kynna rithöfunda bæði frá Spáni og spænskumælandi löndum Rómönsku Ameríku. Viðbótarsögurnar voru „Skógarmenn“ eftir Quiroga, „Kertasteyparinn“ eftir José Fernández Bremón og „Hin eilífa hringrás“ eftir Amado Nervo.

Á árunum 1938 og 1939 birtist um tugur smásagna eftir ýmsa höfunda þar sem þýðanda er ekki getið. Ekki er ólíklegt að Þórhallur hafi verið þar að verki. Sögurnar birtust í sömu ritum og á sama tíma og margar þýðingar hans. Þetta eru sögurnar „Giovanni“ eftir Manuel Ugarte, „Máttur sorgarinnar“ eftir Picón, „Apal-Gráni“ eftir Palacio Valdés, „Útburður“ eftir Alfonso Hernández Catá, „Undan straumi“ eftir Quiroga og „Maðurinn í speglinum“ eftir Amado Nervo.

Á þessum síðum hefur aðeins verið minnst á eina skáldsögu sem þýdd var í heild sinni, *Veneno sveitarhöfðingja*; fram að þessu höfðu einkum verið þýddir styttri textar eftir spænskumælandi höfunda: smásögur auk þjóðsagna. Þórhallur Þorgilsson segir í viðtali árið 1937 að hann hafi „lokið við að þýða skáldsögu eftir hinn heimsfræga, spænska rithöfund: Pérez Galdós, og k[omi] hún væntanlega út áður en langt um líður.“[32] Þetta verk var aldrei gefið út og er það ennþá í handriti, eins og Þórhallur gefur til kynna einum og hálfum áratug síðar í grein sinni „Ecos españoles en

31 Sagan „Gasparón“ fékk nú nýjan titil: „Hefndin“, og titillinn „Malpocado fer í vist“ styttist í „Malpocado“.

32 „Við þekkjum of lítið til suðurlanda“, *Morgunblaðið*, 25. sept. 1937, bls. 5. Sjá einnig Þórhallur Þorgilsson, *Spænskar smásögur*, Reykjavík: Bókaútgáfa Guðjóns Ó. Guðjónssonar, 1937, bls. 23.

Islandia“ frá 1951 sem getið var hér í upphafi.[33] Hvar handritið er niðurkomið er óvíst en leit að því stendur yfir. Benito Pérez Galdós var eitt af stórskáldum Evrópu og eitt helsta raunsæisskáld Spánar. Óneitanlega væri fengur að þessari bók á íslensku.

Eftir þennan gróskumikla áratug dregur eitthvað úr þýðingum á fimmta áratugnum og enn meira á þeim næstu. Þórhallur hélt þó áfram kynningarstarfi sínu og þýddi sögurnar „Asninn og uxinn“ eftir Pérez Galdós, „Furstinn af Magaz“ eftir Insúa og fyrrnefnda sögu, „Spá tatarans“ eftir Alarcón. Hann birti einnig eins konar útdrátt eða samantekt á 17. aldar prakkarasögunni *El Buscón* (Skálkurinn) eftir Francisco de Quevedo undir heitinu „Skálkurinn frá Segovíu“.[34] Áður hafði Þórhallur farið svipaða leið þegar hann birti í þremur þáttum samantekt á skáldsögunni *La vorágine* (Svelgurinn) eftir kólumbíska höfundinn José Eustasio Rivera í *Vikunni* undir heitunum „Eustacio Rivera: Æfintýri frá Suður-Ameríku“, „Eustacio Rivera: Frumskógurinn og leyndardómar hans“ og „Frá heimkynnum kátsjúksins“.[35]

Allmargar þýðingar á sögum eftir spænska rithöfundinn Blasco Ibáñez komu út á þessum tíma. Vinsældir hans náðu hingað til lands en hann var mjög áberandi í fjölmiðlum víða um heim á þessum áratugum sökum andstöðu hans við Alfonso 13. Spánarkonung. Blasco Ibáñez var ákafur lýðveldissinni og skrifaði harðort árásarrit gegn kónginum og var rekinn úr landi fyrir það. Hann var þó ekki síður þekktur fyrir Hollywoodkvikmyndir sem voru gerðar eftir skáldsögum hans og voru ófáar þeirra sýndar hér á landi.[36] Smásagnaþýðingarnar voru „Æfisaga gömlu skútunnar“ sem kom út 1941 í jólablaði tímaritsins *Sjómaðurinn*. Ekki er vitað hver

33 Þórhallur Þorgilsson, „Ecos españoles en Islandia“, bls. 15.

34 „Skálkurinn frá Segovíu“, *Vísir Sunnudagsblað*, 5. sept. 1943, bls. 1–6.

35 Þórhallur Þorgilsson, „Eustacio Rivera: Æfintýri frá Suður-Ameríku“, *Vikan* 1/1938, bls. 17, 20; „Eustacio Rivera: Frumskógurinn og leyndardómar hans“, *Vikan* 2/1938, bls. 14, 21–22; „Frá heimkynnum kátsjúksins“, *Vikan* 3/1938, bls. 17–18, 21.

36 Kvikmyndin *Riddararnir fjórir (úr Opinberunarbókinni)* var sýnd 1923 og 1924 hér á landi, *Kvenhatararnir* árið 1925, *Heitt blóð* 1926, *Freistingarnar* 1927, *Hringiðan* 1928 og *Aðdráttarafl konunnar* 1929. Gerð var mynd eftir einni frægustu skáldsögu hans *Blóð og sandur* og var hún sýnd hér 1931 og aftur í nýrri gerð 1942. Sjá dagblaðaauglýsingar frá þessum árum. Þórhallur Þorgilsson skrifaði kynningargrein um skáldið 1928: „Spænskur skáldsagnahöfundur. Vicente Blasco Ibáñez“, *Vikan*, 37/1928, bls. 293–294. Þess má geta til gamans að löngu síðar, eða árið 1984, voru sýndir í Ríkissjónvarpinu þættirnir „Fólkið við lónið“ eftir skáldsögunni *Cañas y barro* eftir Blasco Ibáñez.

þýðandinn er en sagan er líklega þýdd úr dönsku.[37] Önnur þýðing á sömu sögu undir titlinum „Flakið“ birtist nokkrum árum síðar í *Sjómannablaðinu Víkingi*. Hér er þýðanda ekki heldur getið en hugsanlega er þýtt úr dönsku sem fyrr.[38] Efni sögunnar tengist sjómennsku og hefur átt vel við lesendur viðkomandi blaða. Nokkru síðar komu út tvær þýðingar á annarri sögu eftir Blasco Ibáñez: „Nótt í Serbíu“, sem birtist í *Ritlist og myndlist* 1948, og „Serbnesk nótt“, sem birtist í *Víði* 1950. Þýðandi fyrri útgáfu er Kristmundur Bjarnason en þýðandi þeirrar síðari er óþekktur.

Nokkrar þýðingar komu út eftir kvenrithöfund sem gekk undir karlmannsnafninu Fernán Caballero. Þetta voru „Bella Flor“ sem birtist sem barnasaga í *Sunnudagsblaði Vísis* og síðar í þýðingu Gunnars Árnasonar í *Ljósberanum* og „Stúlkan sem játaðist þremur mönnum“. Þessar sögur eru teknar úr bókinni *Cuentos de encantamiento* frá 1877 sem var ætluð börnum, en sögurnar eru eins konar ævintýri. Fernán Caballero er þó einkum þekkt fyrir skáldsöguna *La Gaviota* sem kom út árið 1849 og er almennt talin hafa markað upphafið að raunsæisstefnunni á Spáni. Aðrar þýðingar frá þessum tíma voru „Einvígi í Andalusíu“ eftir Estébanez Calderón, „Svarta mamma“ eftir José Francés í þýðingu Ásthildar Egilson, „Skæri“ eftir fyrrnefnda Pardo Bazán í þýðingu Leifs Haraldssonar, „Eftir orrustuna“ eftir Jacinto Octavio Picón í þýðingu Jóns Helgasonar og „Garður Maríu Antoníu“ eftir Alejandro Nieto.

Eins og sjá má er fjöldi þýðenda allnokkur og sumir þeirra hafa látið sér nægja að þýða aðeins eina sögu. Val smásagnanna virðist nokkuð handahófskennt og jafnvel fara eftir því hvað hefur rekið á fjörurnar líkt og á þriðja áratugnum. Bendir allt til þess að margar sögur séu þýddar gegnum önnur mál en spænsku og hafa þær eflaust komið hingað til lands eftir ýmsum leiðum og tungumálum.

Á næstu áratugum dregur nokkuð úr þýðingum. Á þeim sjötta birtust fáeinar þýddar sögur. Þórhallur hélt áfram starfi sínu og birti fyrrnefnda sögu, „Meistari Perez“ eftir Bécquer. *Bæjarblaðið* gaf út tvær sögur árið 1950: „Ægilegur fréttasnápur“ eftir spænska rithöfundinn og háðfuglinn Ramón Gómez de la Serna og „Draum-

37 Orðið „alcalde“ (bæjarstjóri) er notað sem sérnafn eða titill: „Hann Alcalden var …“.

38 Hér er bæjarstjóri einnig þýtt sem sérnafn: „Jafnvel Alkalden var …“.

rós“ eftir Alberto Insúa. Þýðandi var Þórhallur en hann er ekki nafngreindur.[39] *Morgunblaðið* birti þýðingu á sögu eftir Quiroga: „Innflytjendurnir“. Sagan „Don Rafael, hinn hreinskilni“ eftir jöfur spænskra bókmennta, Miguel de Unamuno, birtist í *Heimilsblaðinu* og ári síðar í *Heimskringlu*. Þar er mjög góð höfundarkynning en nafn þýðanda ekki tekið fram. Allt eru þetta þekktir höfundar og vegur þeirra fór vaxandi á þessum tíma. Höfundurinn Arturo Barea var töluvert þýddur á þessum árum. Hann var einn þeirra fjölmörgu rithöfunda sem flýðu Spán undan einræðisstjórninni. Árið 1950 birtist sagan „Brennivín“ í *Lífi og list* en áður hafði önnur þýðing á sömu sögu komið út í *Víði* undir titlinum „Vökunótt“ og þá í þýðingu Helga Sæmundssonar. Þessar sögur fjalla um átökin í borgarastyrjöldinni spænsku. Aðrar sögur eftir Barea frá þessum tíma voru „Vatn undir brúnni“ í *Fálkanum*, „Strokjárnið“ í *Heima er best* og „Nautabaninn og zigaunamærin“ í *Fálkanum* (endurútgefin í sama riti 1962). Sagan „Stelsýki“ hafði birst í *Sunnudagsblaði Alþýðublaðsins* 1939. Tveir aðrir höfundar rata til Íslendinga: Argentínumaðurinn Arturo Cancela og dularfullur rithöfundur að nafni Martín Arrillaga sem ekki hefur tekist að hafa upp á. Í kynningu er hann sagður hafa gefið út kúbanskar smásögur í Bilbao undir þessu nafni en hafi svo bókstaflega gufað upp á tímum borgarastyrjaldarinnar.[40] Athygli vekur hversu margar sögur hafa verið þýddar oftar en einu sinni en það bendir til þess að menn hafi haft aðgang að sömu erlendu tímaritunum og bókunum á þessum árum hér á landi.

Þess má geta hér að tvær þýðingar á barna- og unglingabókum komu út á þessum áratug, nánar tiltekið 1955 og 1958. Sú fyrri var *Frumskóga-Rútsí* eftir Carlotu Carvallo de Nuñez frá Perú í þýðingu ferðalangsins Kjartans Ólafssonar og hin síðari *Marselínó* eftir Spánverjann José María Sánchez Silva en þýðendur voru José Antonio Fernández Romero og Sigríður Thorlacius. Sú bók kom út á frummálinu 1954. Var gerð kvikmynd eftir bókinni 1955 sem sló í gegn víða um heim, meðal annars hér á landi. Auglýsingar bókarinnar *Marselínó* virðast ganga út frá því að íslenskir lesendur þekki

39 Einar G. Þórhallsson, sonur Þórhalls Þorgilssonar, veitti mér aðgang að ýmsum gögnum föður síns sem hann hefur tekið saman í mörg hefti og þar komu þessar upplýsingar fram.

40 *Vikan* 13/1954, bls. 4.

til myndarinnar.[41] Sigríður Thorlacius þýddi töluvert og hafði „löngum viðað að sér góðum erlendum barnabókum og þýtt margar þeirra“ eins og hún sagði í viðtali árið 1979 þegar hún las *Marselínó* í Ríkisútvarpinu.[42] Fernández Romero var spænskur námsmaður sem dvaldi hér á sjötta áratugnum við íslenskunám og varð síðar mikilvirkur þýðandi norrænna bókmennta á spænsku. Hann þýddi meðal annars verk eftir Halldór Laxness meðan hann var hér á landi. Það er ekki ólíklegt að Fernández Romero hafi átt hugmyndina að því að fá Helga Hálfdanarson til að þýða spænsk skáld, meðal annars Federico García Lorca.[43]

Á sjöunda áratugnum var lítið um smásagnaþýðingar en Blasco Ibáñez vitjar þó aftur íslenskra lesenda. Saga hans „Flautuleikarinn frá Benicofar“ birtist í *Tímanum* en þýðandinn er óþekktur. Það sem einkennir helst þennan áratug og þá sem fylgja í kjölfarið er að nú beinast þýðingar að rithöfundum frá spænskumælandi löndum Rómönsku Ameríku. Á þessum árum fara Evrópumenn að kynnast bókmenntum ýmissa landa í Ameríku og verk rithöfunda þaðan rata út fyrir álfuna og ná meðal annars til Íslands gegnum ýmis tungumál. Tvær sögur eftir Juan Rulfo, hinn mikla smásagnahöfund frá Mexíkó, voru þýddar, „Segðu þeim að drepa mig ekki“ og „Vegna fátæktar okkar“. Þær birtust í *Lesbók Morgunblaðsins* 1963 og *Sunnudagsblaði Tímans* 1965. Þýðanda að fyrri sögunni er ekki getið en þá síðari þýddi Helgi H. Jónsson.[44] Þessar sögur eru báðar í smásagnasafninu *Sléttan logar* frá 1953. Rulfo er án efa einn markverðasti smásagnahöfundur álfunnar ef ekki heimsins. Árið 1962 birti *Félagsbréf AB* „Babýlóníuhappdrættið“ eftir annan „risa“

41 Sjá ýmsar dagblaðaauglýsingar, til dæmis *Vísir*, 12. des. 1958, bls. 7 og *Morgunblaðið*, 11. des. 1958, bls. 16. Einnig umfjöllun um bókina: „Nýjar bækur frá Iðunnarútgáfunni“, *Morgunblaðið*, 2. des, 1958, bls. 14 og „Frásagnir af örlagaríkum atburðum. Sex nýjar bækur Iðunnarútgáfunnar og meðal þeirra Akú-Akú“, *Vísir*, 3. des, 1958, bls. 4. Höfundurinn fékk bókmenntaverðlaun H.C. Andersens árið 1968.

42 *Þjóðviljinn*, 25. júlí 1979, bls. 13.

43 Jón Ármann Héðinsson sagði frá því í viðtali við undirritaða (24. nóv. 2010) að hann hafi komið Fernández Romero í kynni við Helga Hálfdanarson þegar hann dvaldi á heimili hans á Húsavík og var að þýða verk Halldórs Laxness. Má ætla að þessi kynni hafi að hluta til leitt til þess að García Lorca varð vinsæll hér á landi og þýddur svo mjög sem raun ber vitni. Fyrstu þýðingar Helga á García Lorca komu út 1957 í *Nýju Helgafelli*, en áður hafði Magnús Ásgeirsson þýtt (úr sænsku) „Vögguþulu“ úr leikritinu *Blóðbrúðkaup* eftir spænska skáldið og birt í *Helgafelli* 1945.

44 Hólmfríður Matthíasdóttir þýddi einnig fyrri söguna og las í Ríkisútvarpinu árið 1985. Hún er óútgefin.

spænskrar tungu: Jorge Luis Borges í þýðingu Ólafs Jónssonar. Tekið er fram að sagan sé þýdd úr ensku. Ef mér skjátlast ekki er þetta fyrsta smásaga eftir Borges sem birtist hér á landi, en hann átti eftir að verða Íslendingum kær og fleiri þýðingar á verkum hans komu út nokkru síðar.

Á áttunda áratugnum birtust örfáar þýðingar úr spænsku í tímaritum og dagblöðum: saga Nóbelsverðlaunahafans frá Guatemala, Miguels Ángels Asturias, „Johndel“, sem birtist í *Lesbók Morgunblaðsins* í þýðingu Kristins Jóhannssonar,[45] „Maður rósarinnar“ eftir Manuel Rojas í þýðingu Guðbergs Bergssonar auk sögunnar „Dásamlegur dagur í lífi Baltazars“ eftir Gabriel García Márquez sem Erla Sigurðardóttir birti í *Svart á hvítu* 1978. Síðastnefnda smásagan ásamt þýðingu Guðbergs Bergssonar á skáldsögunni *Hundrað ára einsemd* eru fyrstu textarnir sem komu út á íslensku eftir García Márquez, en hann átti eftir að verða sá höfundur sem var hvað mest þýddur úr spænsku næstu árin.[46] García Márquez varð að eins konar tákngervingi fyrir þær nýju bókmenntir sem bárust til Evrópu frá Rómönsku Ameríku og hinar fjölbreyttu bókmenntir álfunnar fengu með tímanum á sig einhliða stimpil töfraraunsæis, því miður á kostnað margra góðra rithöfunda álfunnar. Á áttunda áratugnum kom einnig út sagan „Króksi og Skerðir“ eftir Cervantes í lítilli bók. Guðbergur Bergsson, sem átti eftir að verða einn okkar helsti þýðandi, þýddi söguna. Þetta er einn af styttri prósatextum eftir Cervantes.

Stakar smásagnaþýðingar voru fáar á þessum áratug eins og áður sagði en Guðbergur Bergsson gaf út smásagnasafnið *Suðrið* 1975 með sögum eftir Borges. Þetta er fyrsta smásagnasafnið hér á landi með þýðingum eftir einn spænskumælandi höfund.

5. Níundi áratugurinn til dagsins í dag. Stutt yfirlit

Á níunda áratugnum hleypur mikil gróska í þýðingar smásagna úr spænsku en þar ber þýðingar Guðbergs Bergssonar hæst sem og Ingibjargar Haraldsdóttur; aðrir koma þó við sögu. Um er að ræða

45 Ekki hefur tekist að taka af öll tvímæli um uppruna þessarar sögu.

46 Erla las þýðingu sína á smásögunni í Ríkisútvarpinu 1976. Síðar birtist hún í kennslubókinni *Örbirgð og auður* sem Námsgagnastofnun gaf út 1983.

ríflega tuttugu sögur. Árið 1981 tileinkaði *Tímarit Máls og menningar* 4. hefti ársins bókmenntum Suður Ameríku. Guðbergur tók heftið saman. Í því eru smásögur – auk ljóða og brota úr skáldsögum – eftir eina sjö höfunda: José María Arguedas, Julio Cortázar, Juan Carlos Onetti, Alfonso Reyes, Augusto Roa Bastos, Manuel Rojas og Juan Rulfo. Einnig er þar saga eftir Quiroga, en hún var í smásagnasafni hans *Ævintýri úr frumskóginum* sem Bjallan gaf út 1981 í þýðingu Guðbergs Bergssonar. Sú bók er oftast flokkuð sem barnabók. Quiroga samdi sögurnar fyrir börn sín þegar hann bjó ásamt þeim í frumskóginum í héraðinu Misiones í Argentínu. Bókin er gullmoli og verðskuldar endurútgáfu. Sagan „Höggna hænan“ eftir sama höfund birtist 1982 í bókinni *Hrollvekjur: Átta sögur* í þýðingu Guðbergs ásamt „Beatrís“ eftir spænska höfundinn Valle-Inclán. Fyrri söguna hafði Þórhallur Þorgilsson þýtt áður (1932) undir heitinu „Fábjánarnir“. Guðbergur þýddi einnig söguna „Spegillinn hennar Lídu Sal“ eftir Asturias 1986. Flestir eru þetta höfundar frá spænskumælandi þjóðum Rómönsku Ameríku en þýðingar þaðan eru áberandi á þessum áratug og þeim næstu eins og þegar hefur komið fram. Ingibjörg Haraldsdóttir þýddi sögurnar „Mjög gamall maður með afarstóra vængi“, „Fegursta sjórekið lík í heimi“ eftir García Márquez og „Samruni garðanna“ eftir smásagnameistarann Julio Cortázar. Þær birtust í *Tímariti Máls og menningar* eins og svo margar aðrar þýðingar, en það gegndi lykilhlutverki í því að kynna þessa „nýju“ höfunda ásamt tímaritinu *Teningi*, þó í minna mæli væri. Þá birti Ingibjörg þrjár þýðingar eftir kúbanska höfundinn Onelio Jorge Cardoso: „Við fjallveginn“ og „Gamalt járn“ í *Rétti* og „Ísabelíta“ í *Tímariti Máls og menningar*. Undir lok áratugarins fer að bera mjög á þýðingum smásagna eftir Íslandsvininn Borges: *Teningur* tileinkaði honum 7. hefti sitt árið 1989 með smásagna- og ljóðaþýðingum auk greina um hann. Smásögurnar voru: „Hógvær sögunnar“ og „Úlríka“ í þýðingu Sigrúnar Á. Eiríksdóttur, „Vinur í raun“ í þýðingu Einars Más Guðmundssonar og „Hringlaga rústir“, „Dauðinn og áttavitinn“ og „Um vísindalega nákvæmni“ í þýðingu Sigfúsar Bjartmarssonar.[47] Í byrjun áratugarins hafði *Tímarit Máls og menningar* birt „Allt og ekkert“ eftir Borges en þýðandi var Jón Viðar Jóns-

47 Síðasta sagan er einn af styttri textum Borgesar og er nú stundum flokkuð sem örsaga.

son. Verk Borgesar hrifu Íslendinga og voru þeir nú smám saman að kynnast honum í gegnum ýmis tungumál. Allir höfundar smásagnanna sem þýddir voru á þessum áratug eru karlmenn frá Rómönsku Ameríku að undanskildum Spánverjunum Valle-Inclán og Rosu Chacel. Berglind Gunnarsdóttir þýddi söguna „Hnúturinn óleysanlegi“ eftir þá síðarnefndu en *Tímarit Máls og menningar* birti hana 1989.

Um miðjan áratuginn kom út bókaflokkurinn *Íslenskar smásögur* og í þeim tvö bindi sem báru hið kynlega nafn *Íslenskar smásögur: Þýðingar*. Í þeim voru nokkrar þýðingar úr spænsku sem áður höfðu birst á prenti.[48]

Á síðasta áratug aldarinnar dregur enn og aftur úr stökum þýðingum en nokkur smásagnasöfn koma út. Hið fyrsta var *Blekspegillinn* frá 1990 með smásögum eftir Borges í þýðingu Sigfúsar Bjartmarssonar; sögurnar eru sautján en þrjár þeirra höfðu birst áður í *Teningi*. Þremur árum síðar kom út smásagnasafn með sögum eftir Cortázar undir titlinum *Endilöng nóttin* í þýðingu Jóns Halls Stefánssonar. Í bókinni eru 17 sögur. Cortázar er löngu orðinn einn merkasti smásagnahöfundur heimsins og bók hans á íslensku verðskuldar vissulega endurútgáfu. Enn liðu þrjú ár og út kom *Lambið og aðrar sögur* eftir spænska rithöfundinn José Jiménez Lozano í þýðingu Jóns Thoroddsen og Kristínar Guðrúnar Jónsdóttur. Smásagnaheftin þrjú eru öll úrvalsrit með sögum eftir einn höfund. Nokkrar stakar þýðingar birtust þó einnig hér og þar á þessum tíma: Jón Hallur Stefánsson hélt áfram kynningarstarfsemi sinni á Cortázar og þýddi fjórar stuttar sögur eða örsögur eftir hann í hið skemmtilega smátímarit *Ský* 1990: „Leiðbeiningar um ótta með nokkrum skýringardæmum“, „Örlög dropa“, „Hegðun spegla á Páskaeyju“ og „Ávarp bjarnarins“. Söguna „Fallbyssan frá Punta Grande“ eftir Néstor Taboada Terán þýddi Ástvaldur Ástvaldsson í *Tímarit Máls og menningar* 1993. Þessi saga fjallar um indíána í Andesfjöllunum og afdrif þeirra nú á dögum. Í lok áratugarins komu út tvær þekktar sögur eftir margnefndan Quiroga í þýðingu Guðbergs Bergssonar: „Dáni maðurinn“ og „Á reki“. Önnur þýðing af síðari sögunni hafði birst árið 1939 í *Vikunni* sem

48 Þetta voru sögurnar „Hitaslagið“ eftir Quiroga í þýðingu Þórhalls Þorgilssonar, „Samkvæmt guðspjalli Markúsar“ eftir Borges, „Tekna húsið“ eftir Cortázar og „Sléttan logar“ eftir Rulfo, í þýðingu Guðbergs Bergssonar.

„Undan straumi“. Eins og sjá má hefur komið út þó nokkuð af þýðingum smásagnameistara álfunnar, þá Quiroga, Rulfo, Borges og Cortázar, þótt enn megi bæta um betur.

Við gerð yfirlitsgreina sem þessarar lenda sumir textar í „vafaflokki“. Þetta á við bókina *Eva Luna segir frá* eftir Isabel Allende sem kom út 1990; hana mætti flokka sem smásagnasafn þótt hún sé í raun framhald af skáldsögunni *Eva Luna* í smásagnaformi. Sama á við um einhverja texta Nóbelskáldsins Octavios Paz frá Mexíkó, þeir gætu talist smásögur og jafnvel örsögur þótt sumir kynnu að nefna þá prósaljóð. Þar er átt við texta á borð við „Vöndur af bláum“ sem Sigfús Bjartmarsson þýddi árið 1987 í *Tening*. Sama „saga“ birtist síðar í úrvalssafninu *Allra átta,* sem kom út 1993 í þýðingu Sigfúsar Bjartmarssonar og Jóns Thoroddsen, en nú undir heitinu „Blá í vönd“. Að uppistöðu er *Allra átta* ljóðasafn en þar eru einnig textar í ætt við prósatexta svo sem „Skáldið að störfum“ og „Sambúð mín við ölduna“.[49]

Fyrsti áratugur 21. aldar virðist heldur daufur en árið 2001 birtust þýðingar Erlu Erlendsdóttur á nokkrum smásögum og örsögum. Þær voru þáttur í kynningu á bókmenntum frá Kúbu og hétu: „Afkomandi ringulreiðarinnar“, „Á gönguför um Alameda“, „Maður og maðkur“ og „Sá útvaldi“ eftir Pedro Juan Gutiérrez, Vladimir Bermúdez García, Rafael de Águila Borges og Enrique del Risco. Þetta voru allt ungir höfundar, fæddir 1950–1967. Sama ár birtist „Ljósið er eins og vatnið“ í *Jóni á Bægisá* eftir García Márquez í þýðingu Stefáns Sigurkarlssonar. Á síðari hluta áratugarins fjölgar þýðingum og nýir höfundar eru kynntir, meðal annars Eduardo Galeano, Ángeles Mastretta, Ana María Matute, Rodrigo Rey Rosa, Ana María Shua, Rosario Sanmiguel og Luis Humberto Crosthwaite, allt höfundar smásagna eða örsagna.[50] Sögurnar voru birtar í *Tímariti Máls og menningar*, *Skírni*, *Stínu*, *Ritinu* og víðar. Einnig komu út tvö smásagnasöfn. Hið fyrra, *Svo fagurgrænar og frjósamar. Smásögur frá Kúbu, Púertó Ríkó og Dóminíska lýðveldinu*, er yfirlitsrit smásagnagerðar hinna þriggja spænskumælandi

49 Þar sem *Allra átta* er ljóðasafn eru þessir prósatextar ekki taldir með í smásagnalistanum sem fylgir greininni.

50 Auk Galeanos og Shua má nefna höfunda þyddra örsagna, s.s. Vicente Huidobro, Nellie Campobello, Angélica Gorodischer, René Avilés Fabila, Ednodio Quintero, Ethel Krauze, Diego Muñoz Valenzuela, Triunfo Arciniegas og Armando José Sequera.

eyja í Karíbahafi. Í safninu eru þrjátíu sögur eftir þrjátíu höfunda, tíu frá hverri eyju. Þýðendur eru Erla Erlendsdóttir og Kristín Guðrún Jónsdóttir sem einnig rita inngang. Hið síðara, *Raddir frá Kúbu. Smásögur kúbanskra kvenna*, kom út ári síðar, eða 2009. Í bókinni eru fjórtán sögur eftir fjórtán konur í þýðingu Erlu Erlendsdóttur sem einnig ritar inngang ásamt Luisu Campuzano. Þetta eru fyrstu ritin hér á landi sem taka skipulega fyrir smásagnagerð ákveðinna landsvæða. Árið 2010, í byrjun nýs áratugar, birtist svo í *Tímariti Máls og menningar* „Hinn“ eftir Borges í þýðingu Maríu Gestsdóttur.

Hér lýkur yfirferð þessari á þýðingu smásagna eftir spænskumælandi höfunda á íslensku, frá síðari hluta 19. aldar til upphafs annars áratugar 21. aldar. Í kjölfarið verður stuttlega gerð grein fyrir starfi og verkum Þórhalls Þorgilssonar, eins fyrsta Íslendingsins sem sérmenntaði sig í spænsku og öðrum rómönskum málum.

6. Þórhallur Þorgilsson. Gleymdur þýðandi og fræðimaður[51]

Þórhallur Þorgilsson er án efa fyrstur manna hér á landi sem byrjar skipulega að þýða úr spænsku og vinna að því að kynna Íslendingum tungumál og menningu Spánar og annarra spænskumælandi þjóða ásamt Frakklandi, Ítalíu og Portúgal. Eftir hann liggur ógrynni verka á þessu sviði, svo sem þýðingar, greinar, bækur og kennslubækur. Hann getur talist „Fyrsti sérmenntaði Íslendingurinn í nýrómönskum málum“ eins og segir í inngangi að viðtali sem var tekið við hann árið 1937.[52] Hann virðist hafa verið heillaður af suðrænni menningu; „hann var ekki Íslendingur … hann var alltaf útlendingur“ er haft eftir syni hans, tónlistarmanninum Ólafi Gauki.[53]

Þórhallur lagði stund á rómönsk mál í Frakklandi 1923–1929 en á þeim árum fór hann í langar námsferðir til Ítalíu, Spánar og

51 Ólafi Gauki og Einari G., sonum Þórhalls Þorgilssonar, eru færðar sérstakar þakkir fyrir allar þær upplýsingar sem þeir veittu um föður sinn sem og einstaklega ljúft viðmót þegar leitað var til þeirra. Þessi kafli byggist einkum á upplýsingum frá þeim bræðrum, blaðaviðtölum við Þórhall og greinum úr dagblöðum.

52 „Við þekkjum of lítið til suðurlanda“, bls. 5.

53 Viðtal höfundar við Ólaf Gauk tekið 16. okt. 2010.

Portúgals. Hann lauk magistersprófi frá Sorbonne 1929. Síðar fór hann í tvær námsferðir til Spánar, 1951 og 1957. Í þeirri fyrri fékk hann magistersnafnbót frá Salamanca-háskóla.

Þegar Þórhallur kom aftur heim að námi loknu í lok þriðja áratugar síðustu aldar hóf hann að kenna rómönsk tungumál í einkatímum. Seinna kenndi hann einnig hermönnum á Keflavíkurflugvelli en þar var útibú Maryland-háskóla. Meðfram þessu stundaði hann verslunarstörf. Hann varð löggiltur skjalaþýðandi og túlkur í spænsku og frönsku árið 1931, varakonsúll Ítalíu 1937, kenndi við Háskóla Íslands 1940–1942 en varð árið 1943 bókavörður Landsbókasafns og gegndi því starfi til dauðadags, 1958. Nokkrum árum eftir heimkomuna hófst hann handa við að gefa út kennslubækur í spænsku og ítölsku sem og málfræði og leskafla í sömu tungumálum. Þetta eru bækurnar: *Kennslubók í spænsku* (1931), *Ítölsk málfræði* (1932), *Ítalskir samtalskaflar og málfræðiæfingar* (1935), *Ítalskir leskaflar með ítalsk-íslensku orðasafni* (1937) og *Spænsk málfræði handa framhaldsnemum* (1944). Síðar komu út eftir hann *Spænsk lestrarbók* (1948), *Kennslubók í ítölsku* (1949) og *Frönsk hljóðfræði* (1951).[54] Þegar hann lést árið 1958 var kennslubók í íslensku fyrir Spánverja á leið í prentun.

Þórhallur hélt marga fyrirlestra tengda menningu rómanskra þjóða: um Spán, land og þjóð; spænska tungu, uppruna og þróun; tökuorð í spænsku; aðfengin orð og nýyrði í spænsku og áhrif suðrænna bókmennta á íslenskar bókmenntir. Hann hélt einnig fjölda útvarpserinda, meðal annars um *Don Kíkóta*, lýðveldið Spán, Baska og Baskahéruðin, skemmtanir á Spáni, spænsk þjóðlög, Ítalíu, Dante og skáldskap hans, Portúgalsför, franska skáldið Ronsard og frönsku alfræðingana.[55]

---

54 Þórhallur Þorgilsson, *Kennslubók í spænsku*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1931, *Ítölsk málfræði*, Reykjavík: Ísafold, 1932, *Ítalskir samtalskaflar og málfræðiæfingar*, Reykjavík: 1935, *Ítalskir leskaflar með ítalsk-íslensku orðasafni*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1937, *Spænsk málfræði handa framhaldsnemum*, Reykjavík: Ísafold, 1944, *Spænsk lestrarbók*: *málfræðiæfingar, daglegt mál, bókmentakaflar, málsöguþættir og skýringar*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1948, *Kennslubók í ítölsku*, *Málfræði, málfræðiæfingar, daglegt mál, fróðleikskaflar, sögur og þættir*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1949 og *Frönsk hljóðfræði: ágrip ásamt nokkrum völdum lesköflum með hljóðskrift*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja, 1951.

55 Sjá auglýsingar dagblaða og dagskrá Ríkisútvarpsins í ýmsum dagblöðum frá þessum árum á timarit.is. Einnig „Háskólafyrirlestrar um klassisk og suðræn áhrif á íslenzkar bókmenntir“, *Alþýðublaðið*, 2. nóv. 1950, bls. 8.

Eins og sjá má var Þórhallur mjög iðjusamur og virtist ekkert varðandi málefni rómanskra þjóða vera honum óviðkomandi hvort sem það var á sviði menningar, sögu eða viðskipta. Hann skrifaði greinar um spænskar bókmenntir, um Spán og fjölbreytileika landsins, gröf heilags Jakobs á Spáni og ýmsa spænska rithöfunda, svo sem Blasco Ibáñez, Lope de Vega, Calderón de la Barca, Unamuno, Juan Ramón Jiménez að verkinu *El Cid* ógleymdu. Menning spænskumælandi þjóða Rómönsku Ameríku var honum einnig hugleikin. Hann skrifaði um argentínskar bókmenntir og gátsjóana (argentínsku kúrekana), Kólumbus og Ameríkuför hans, Brasilíufarana og annað efni, svo sem tungumálanám og kennslu, viðskipti við Spán og Filippseyjar sem voru að brjótast undan spænsku herraþjóðinni. En skrif hans einskorðuðust ekki við spænskan arf; hann skrifaði einnig um franskar bókmenntir, Albert Camus og goðsögnina um Sísyfos, þýðingar og endursagnir úr ítölskum miðaldaritum, Luigi Pirandello og íslenska sálma úr trúarljóðum Prúdentíusar.[56] Einnig skrifaði hann um íslensk efni í erlend rit.

Árið 1939 gaf Þórhallur út bókina *Byltingin á Spáni og borgarastyrjöldin 1936–1939*. Bókin er um margt greinargóð og sýnir mikla þekkingu á sögu Spánar, sérstaklega kaflarnir um annað lýðveldið og aðdraganda þess. Aftur á móti hallar á sagnfræðina þegar kemur að kaflanum um stjórn lýðveldissinna, það er „El frente popular“, og borgarastyrjöldina sjálfa. Bókin fékk misjafna dóma. K.B. sagði í *Vísi*: „Bók þessi ber það með sér, að mjög hefir málstaður stjórnar þeirrar, sem nú ríkir á Spáni [Francos] verið afflutturr, einkum í málgögnum socialista og annara rauðliða, og

56 Sjá til dæmis Þórhallur Þorgilsson, „Frá Spáni“, *Borgin* 1/1932, bls. 22–30; „Brasilíufararnir. Frásögn um útflutning Íslendinga til Brasilíu á síðari hluta 19. aldar“, *Borgin* 2/1933, bls. 8–17 (birtist síðar í *Lesbók Morgunblaðsins*, 25. apríl 1971); „Þættir úr spænskri bókmentasögu“ (birtist í mörgum köflum 1932 og 1934) bæði í *Rökkri* og *Vísi*, einnig *Heimskringlu*; „Páfagaukurinn frá Salamanca, Miguel de Unamuno“, *Morgunblaðið*, 14. jan. 1937, bls. 5–6; „Tungumálanám og málakennsla í skólum“, *Víkan* 5/1938, bls. 3–4; „Viðskiptamál Spánverja“, *Frjáls verslun* 3/1939, bls. 6–7, 31; „Um argentínskar bókmenntir“, *Víkan* 1/1939, bls. 10–11; „Þegar Kólumbus fann Ameríku“, *Lesbók Morgunblaðsins*, 18. okt. 1942, bls. 321–323 og 25. okt., bls. 332–334, 336; „Cid – Þjóðhetja Spánverja“, *Vísir Sunnudagsblað*, 24. jan. 1943, bls. 1–4; „Gröf Jakobs“, *Eimreiðin* 1/1940, bls. 70–78; „Nýja ríkið í Kyrrahafinu“, *Samtíðin* 2/1943, bls. 4–10; „Juan Ramón Jiménez“, *Stefnir* 3/1956, bls. 54–57; „Albert Camus og Sísyfosargoðsögnin“, *Dagskrá* 1/1958, bls. 55–61; „Um íslenzka sálma úr trúarljóðum Prúdentíusar“, *Árbók Landsbókasafns Íslands*, 10–11/1953–1954. Fleiri greinar liggja eftir Þórhall.

verður sá málflutningur þeim síst til sóma er stundir líða fram.“ [57] Aftur á móti sagði í *Morgunblaðinu*: „Frásögnin er skýr og víða mjög skemmtileg. En ef litið er á bókina frá sagnfræðilegu sjónarmiði, má telja, að samúð höfundar með öðrum styrjaldaraðiljanum komi óþarflega berlega fram.“[58] Má segja að með þessari bók hafi Þórhallur gerst full einsýnn í skoðunum og það má velta því fyrir sér hvort hann var látinn gjalda þess síðar.

En hvað var til af bókum á spænsku hjá íslenskum menningarstofnunum á þessum árum? Nokkuð barst af spænskum bókum á bókasöfn Íslands. Þórhallur var hvatamaður ásamt landsbókaverði að bókakaupum Landsbókasafnsins árið 1930. Þá voru keypt „úrvalsrit eftir nútímahöfunda spænska og ameríska.“[59] Þetta voru fyrstu bækur þessa eðlis hér á landi. Árið 1940 keypti Þórhallur bækur á spænsku fyrir bókasafn Háskóla Íslands um sama leyti og kennsla í spænsku hófst þar.[60] Menningarfélagið Club Romania, sem var stofnað 1948, átti veglegan bókakost. Í viðtali við *Alþýðublaðið* segir Þórhallur, stofnandi félagsins ásamt kaupmanninum Magnúsi Víglundssyni,[61] að um 1000 bækur á rómönskum málum hafi verið í eigu þess.[62] Mörg ritanna eru núna í kjallara Þjóðarbókhlöðu. Af ritum kjallarans má sjá að spænski hluti safnsins hafi verið veglegur og hefur á sínum tíma opnað mönnum leið að menningarheimi spænskumælandi þjóða.

Þórhallur kom einnig að gerð orðabóka og alfræðirita. Hann fór yfir orðabækur Boots: *Frönsk-íslensk* og *Íslensk-frönsk* orðabók

---

57 K.B., „Bækur á jólamarkaðinum. Þórhallur Þorgilsson: Byltingin á Spáni“, *Vísir*, 20. des. 1939, bls. 6.

58 Snorri, „Tvær bækur. Byltingin á Spáni“, *Morgunblaðið*, 5. janúar 1940, bls. 4.

59 Þórhallur Þorgilsson, „Spænskar bækur“, *Vísir*, 29. maí 1930, bls. 2–3, hér bls. 2; Þórhallur Þorgilsson, *Spænskar smásögur*, bls. 6.

60 „Endurreisnarstarfið á Spáni. Viðtal við Þórhall Þorgilsson, skjalaþýðanda“, *Vísir*, 22. okt. 1940, bls. 2.

61 Magnús Víglundsson varð fyrsti ræðismaður Spánar á Íslandi 1949 og gegndi þeirri stöðu áratugum saman. Viðskiptatengsl hans við Spán voru mjög sterk og hann studdi hvers konar samband við landið. Hann hafði farið snemma á fjórða áratugnum til Spánar í viðskiptaháskóla en áður notið leiðsagnar Þórhalls Þorgilssonar í spænskri tungu. *Morgunblaðið*, 11. nóv. 1933, bls. 4.

62 „‚Club Romania‘ starfar hér að kynnum og menningartengslum við rómönsk lönd“, *Alþýðublaðið*, 2. nóv. 1949, bls. 3. Í viðtalinu segir Þórhallur markmið klúbbsins vera: „að stuðla að gagnkvæmum kynnum Íslendinga og rómanskra þjóða, að aukinni þekkingu hér á rómönskum tungum og bókmenntun, en á íslenzkri tungu og bókmenntum í rómönskum löndum, að koma upp safni bóka, tímarita og blaða, sem mætti með tímanum verða stofn að sérsafni fyrir rómönsk fræði hér á landi.“

sem út komu 1950 og 1953; í þeirri fyrrnefndu er viðauki eftir Þórhall. Til eru fyrstu blaðsíður spænsk-íslenskrar orðabókar (eins konar sýnishorn) sem Þórhallur var að vinna að.[63] Einnig var hann í hópi þeirra manna sem hugðust gefa út *Alfræðabókina* árið 1944. Ekki er vitað til þess að bókin hafi komið út, en hann átti að sjá um efnið „Rómanskar bókm".[64] Sömuleiðis hafði hann hafist handa við undirbúning verksins *Íslensk landfræðiorðabók*.[65]

Hvað snertir þýðingarstarf Þórhalls þýddi hann úr frönsku, ítölsku og portúgölsku en hvað mest úr spænsku. Það kemur ef til vill ekki á óvart í ljósi orða Símons Jóh. Ágústssonar í minningargrein um Þórhall: „Hann felldi snemma djúpa ást til rómanskrar menningar, sem entist honum allt lífið. Sérstaklega var hann heillaður af spænskri tungu og menningu."[66] Einkum voru það smásögur sem Þórhallur þýddi úr spænsku. Þær birtust í hinum ýmsu tímaritum eins og hefur þegar komið fram á þessum síðum. Þýðingarstarfi hans hafa ekki verið gerð skil fram að þessu og í raun er hann „gleymdur" þýðandi. Það sem hamlar góðu yfirliti er að oft er ekki greint frá þýðanda smásagna sem birtust hér og þar á sömu árum og í sömu ritum og Þórhallur birti megnið af þýðingum sínum, þó grunur leiki á að Þórhallur hafi þýtt þær margar. Eins og áður sagði kom út smásagnahefti hans, *Spænskar smásögur,* árið 1937. Undirtitill bókarinnar var: *úrval, eftir spænska og ameríska nútíma höfunda með bókmentasögulegum inngangi og æfiágripum I*. Bókaútgáfa Guðjóns Ó. Guðjónssonar gaf bókina út, en þetta rit átti að verða fyrsta bindið af þremur til fjórum eins og segir í inngangi bókar.[67] Þar er farið yfir bókmenntasögu prósaverka Spánar á 19. og 20. öld en í síðari bindunum átti að taka fyrir aðrar greinar: „Í næsta hefti verður væntanlega drepið á aðrar greinar bókmenntanna (ljóð, leikrit o.s.frv.)."[68] Ekkert virðist þó hafa orðið af útgáfu síðari binda.

Ætla má að Þórhallur hafi þýtt allt að þrjátíu smásögur auk þess sem hann tók saman skáldsögur Quevedos og Riveras. Skáldsög-

63 Sjá Lbs. 216856, frá 1958.

64 Sjá auglýsingar í: *Þjóðviljinn*, 29. nóv. 1944, bls. 2, *Verkamaðurinn*, 16. des. 1944, bls. 6, og *Fálkinn* 44/1944, bls. 16.

65 „Hafinn undurbúningur að ísl. landfræðiorðabók", *Vísir,* 14. mars 1944, bls. 2.

66 Símon Jóh. Ágústsson, „Þórhallur Þorgilsson bókavörður. Minningarorð", *Morgunblaðið,* 29. júlí 1958, bls. 9.

67 Þórhallur Þorgilsson, *Spænskar smásögur*, bls. 6.

68 Sama rit, bls. 63.

una *Doña Perfecta* eftir Pérez Galdós, sem tæpt var á fyrr, var hann þegar búinn að þýða árið 1937 en af óþekktum ástæðum kom hún aldrei út. Ekki er ólíklegt að hún hafi átt að koma út 1944 í flokknum Úrvals skáldrit heimsbókmenntanna en samkvæmt dagblaðaauglýsingum frá sama ári skyldi flokkurinn vera í tólf bindum; Þórhallur bar ábyrgð á þýðingum úr spænsku.[69] Úr frönsku þýddi Þórhallur meðal annars skáldsöguna *Sfinxinn rauf þögnina* eftir Maurice Dekobra árið 1932. Ljóð þýddi hann úr öllum tungumálunum. Þórhallur var hvað afkastamestur í þýðingum sínum úr spænsku frá lokum þriðja áratugar til 1950 en þegar hann hóf störf sín sem bókavörður við Landsbókasafnið 1943 dró úr þýðingastarfinu og hann sneri sér að efni sem átti hug hans allan: að rannsaka og skrá niður þau áhrif sem latneskar og rómanskar bókmenntir hafa haft á íslenskar bókmenntir. Þetta verk virðist hafa fangað hann síðustu ár hans eins og Finnur Sigmundsson landsbókavörður hefur sagt: „En síðustu árin virtist þetta hugðarefni hans vera honum hjartfólgnara en allt annað.“[70] Þýðingar viku til hliðar fyrir þessu verkefni. Afraksturinn af löngum setum við að fletta handritum og gögnum bókasafnsins var *Drög að skrá um ritverk á íslenzku að fornu og nýju af latneskum eða rómönskum uppruna* I og II (frönsku og ítölsku) sem var minnst á í upphafi þessarar greinar. En Þórhalli entist ekki aldur til að ljúka við útgáfu skrárinnar á hinum rómönsku málunum. Sjálfur sagði Þórhallur við útkomu fyrstu binda verksins að fyrir honum vekti að: „rannsaka þann skerf, sem latneskar og rómverskar bókmenntir hafa lagt til íslenzkra ritmennta frá elztu tímum til þessa dags og hvað það sé helzt í bókmenntum vorum, sem beint eða óbeint má rekja til suðrænna fyrirmynda.“[71] Hann hafði haldið fyrirlestra um þetta efni[72] og var með verk um það í smíðum – eins konar sögulegt yfir-

69 Sjá *Alþýðublaðið*, 4. nóvember 1944, bls. 5 og *Morgunblaðið*, 5. nóvember 1944, bls. 6.

70 Finnur Sigmundsson, *Árbók Landsbókasafns Íslands*, 14–15/1957–1958, bls. 11–12, hér bls. 12.

71 „Skrá um ritverk á ísl. af latneskum eða rómönskum uppruna“, *Morgunblaðið*, 19. jan. 1955, bls. 2. Sjá enn fremur „Merkilegt heimildarit“, *Vísir*, 30. ágúst 1955, bls. 4, „Hvað hefir komið út á íslenzku eftir rómanska höfunda“, *Tíminn*, 15. jan. 1955, bls. 3 og „Áhrif latneskra og rómanskra bókmennta á Íslandi, forn og ný“, *Þjóðvilinn*, 20. jan 1955, bls. 3.

72 Hann hélt fjóra fyrirlestra um áhrif suðrænna bókmennta á íslenskar bókmenntir árið 1950 og 1951 við Háskóla Íslands. Sjá „Háskólafyrirlestrar um klassisk og suðræn áhrif á íslenzkar bókmenntir“, *Alþýðublaðið*, 2. nóv. 1950, bls. 8, sem og fleiri fréttatilkynningar frá þessum tíma.

lit yfir nefnd áhrif. *Drögin* samkvæmt Þórhalli „ber því nánast að skoða sem registur við þá sögu“.[73] Verk þetta kom aldrei út því Þórhallur lést um þetta leyti. Rannsókn hans á þessu sviði var þáttur íslenskrar menningarsögu sem hafði fram að þessu ekki verið skoðaður. Verk það sem liggur eftir Þórhall hefur að mörgu leyti gleymst í tímans rás,[74] en hann er án efa frumkvöðull hér á landi í rannsóknum á sviði rómanskrar menningar.

7. Fáein lokaorð

Oft hefur því verið fleygt að smásagnaformið sé nálægt því að vera dautt nú á dögum og útgáfa smásagna nánast ógerleg, að ekki sé minnst á smásögur í þýðingum. Frá lokum 19. aldar hafa komið út hér á landi meira en 100 stakar smásagnaþýðingar eftir spænskumælandi höfunda og átta smásagnasöfn með um 130 sögum. Margir þýðendur hafa spreytt sig á þessu sviði og fjöldi þeirra hefur aðeins þýtt eina sögu, ýmist gegnum önnur mál eða beint úr spænsku. Af ofangreindu má draga þá ályktun að smásagnaformið hafi lifað sæmilegu lífi í þýðingum úr spænsku hér á landi, einkum og sér í lagi á fyrri hluta síðustu aldar, jafnvel þótt fjöldi þýðinga sé ekki nema brotabrot af því sem hefur verið þýtt eftir höfunda frá Norðurlöndunum, enskumælandi löndum, Frakklandi, Þýskalandi og Rússlandi.

Auk þýðinganna sem hefur verið minnst á í þessari samantekt sem og smásagnaþýðinga úr öðrum tungumálum sem birtust í tímaritum og dagblöðum, má geta þess að hér á landi komu út úrvalsrit smásagnaþýðinga eftir erlenda höfunda – ýmist eftir marga eða einn höfund – með nokkuð tíðu millibili á fyrri hluta síðustu aldar, ekki síst á fjórða og fimmta áratugnum. Sem dæmi má nefna:

---

73 „Skrá um ritverk á ísl. af latneskum eða rómönskum uppruna“, bls. 2. Hér segir að Þórhallur vinni að sögu um „bókmenntir suðurlanda og tengsl þeirra við bókmenntir vorar að fornu og nýju“, bls. 2. Aftur á móti tæpir Þórhallur í formála bókarinnar *Spænsk lestrarbók* frá 1948 á „væntanlegri bókmentasögu“, bls. xv, í *Spænsk málfræði handa framhaldsskólanemendum* segir í auglýsingu að *Bókmentasaga suðurlanda* sé í undirbúningi og í auglýsingu *Kennslubókar í ítölsku* frá 1949 stendur að sama verk sé í smíðum. Hér virðist vera um tvö ólík verk að ræða.

74 Þess ber að geta að Berglind Gunnarsdóttir minnist á Þórhall Þorgilsson og verk hans í fyrsta þætti af fimm þátta röð um spænskar bókmenntir sem voru fluttir í Ríkisútvarpinu árið 1993. Þar voru meðal annars lesin brot úr grein Þórhalls um spænsk latínuskáld.

Smásögur eftir fræga höfunda. Sögusafn Tímans I (1928), *Úrvalssögur* I (1930), *Sögur frá ýmsum löndum* 1, 2 og 3 (1932, 1933, 1934), *Úrvalssögur* með sögum eftir Maupassant (1936/37), *4 frægar sögur eftir Robert Louis Stevenson og fleiri* (1937) og *Ítalskar smásögur* I og II (1937, 1938). Má segja að *Spænskar smásögur* (1937) hafi verið innlegg Þórhalls Þorgilssonar í þessa hefð. Á næstu áratugum komu út smásagnasöfnin *Á ég að segja þér sögu?* (1945), *Frægir höfundar. Smásögur* I (1946), *Úrvalssögur Menningarsjóðs*. *Sögur frá Noregi* (1948), *Úrvalssögur Menningarsjóðs. Sögur frá Bretlandi* (1949), *Sól skein sunnan. Sögur frá mörgum löndum* (1956) og *William Faulkner. Smásögur* (1956). Þá gaf Ísafold út samsafn smásagna úr tímariti sínu: *Sögur Ísafoldar* 1–4 (1947).

Af þessari upptalningu má ljóst vera hversu veigamiklu hlutverki smásögur gegndu í íslensku menningarlífi á árum áður, og sjálfsagt eru ekki öll kurl komin til grafar um hið mikla þýðingarstarf sem hefur verið innt af hendi, hvort sem það er á sviði tímaritaútgáfu, blaða eða smásagnahefta. Ekki væri úr vegi að taka þetta gróskumikla starf á árum áður til fyrirmyndar og hefja smásagnaformið aftur til vegs og virðingar.

Drög að lista yfir þýddar smásögur eftir spænskumælandi höfunda sem birst hafa í tímaritum og/eða í bókum
© Listann hefur unnið Kristín Guðrún Jónsdóttir, Háskóla Íslands.

Birtingarár	Höfundur	Verk	Rit	Þýðandi	Athugasemdir[1]
1895–1896	Alarcón, Pedro Antonio de	Lúðurþeytarinn	*Þjóðviljinn ungi*, 16, 17, 18, 21, 22/1896 (50–67). *Sögusafn Þjóðv. unga* 5/1895–1896, (50–67).	K.B	Höf. ekki getið. Sama saga og Klapphornið 2007/þýdd 1880–1913. Þýtt úr?
1896	Bellido de Luna, Beatriz	Chonita. Mexíkönsk frásaga	*Öldin* 11/1896 (172–176)	?	Þýtt úr ensku
1904	Pereda, José María	Erfisdrykkjan	*Templar* 11–14/1904 (42–43, 47, 55–56)	?	Sennilega þýtt úr dönsku
1907	Pardo Bazán, Emilia	Heitið	*Breiðablik* 11/1907 (178–180)	?	Höf. rangnefndur Emillo Padro Bazan. Þýtt úr?
1908	Casa-Escrito, Mariano	Bonita Estrella	*Breiðablik* 11/1908 (173–176)	?	Sennilega þýtt úr ensku
1909	Menéndez, Juan R. de	Ekkjan í Alquezar	*Bifreiðin. Útlendar sögur*, Ísafjörður, 1909 (1–15)	Guðm. Guðmundsson cand.philos.	Höf. rangnefndur Menandez. Þýtt úr?
1919-1920	Alarcón, Pedro Antonio de	Tvennskonar frægð	*Iðunn* 5/1919–1920 (222–230)	Árni Þorvaldsson	
1923	Baroja, Pío	Ástarsaga flakkara	*Sunnudagsblaðið*, 13. maí 1923 (2-3)	Axel Thorsteinsson	1972 í *Ástardrykkurinn og sögur eftir aðra heimskunna höf.* Þýtt úr ensku
1924	Díaz-Garcés, Joaquín	Juan Neira	*Morgunblaðið*, 11., 12. og 13. júlí 1924 (4,4,4) *Rökkur* 2/1924 (3–14)	?	Höf. rangnefndur Jouquin. Þýtt úr?
1928	Pardo Bazán, Emilia	Ferðalangur	*Lesbók Mbl.*, 12. ágúst 1929 (251–253)	Þórhallur Þorgilsson	

1929	Freyre, Ricardo Jaimes	Í fjöllum Bólivíu	*Lesbók Mbl.*, 22. sept. 1929 (301–303)	Þórhallur Þorgilsson	
1929–1930	Darío, Rubén	Blæja Mab drottningar	*Saga* sept.–febr./1929– 1930 (200–203)	?	Þýtt úr?
1930	Bécquer, Gustavo Adolfo	Maese Pérez organleikari	*Úrvalssögur*, Ísafoldar-prentsmiðja, 1930 (46–61)	Árni Óla	Sama saga og Meistari Pérez 1950. Þýtt úr ensku
1930	Fernández Guardia, Ricardo	Drengskapur	*Úrvalssögur*, Ísafoldarprentsmiðja, 1930 (3–14)	Árni Óla	Höf. rangn. García. Sama saga og Riddarask. 1939 og Göfuglyndi 1947. Þýtt úr ensku
1930	Palacio Valdés, Armando	Óbrigðul lögmál	*Lesbók Mbl.*, 22. júní 1930 (194–197)	Þórhallur Þorgilsson (Ekki tekið fram)	1937 í *Spæ. smásögur*
1930	Picón, Jacinto Octavio	Gasparón	*Tíminn*, aukablað í september, 1930 (2–4)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur* m/breyttum titli: Hefndin
1930	Quiroga, Horacio	Hitaslagið	*Fálkinn* 35/1930 (7, 15)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur* 1984 í *Ísl. smásögur*
1930	Ugarte, Manuel	Beníto hómopati	*Lesbók Mbl.*, 8. júní 1930 (178–181)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur*
1930	Ugarte, Manuel	Giovanni	*Lesbók Mbl.*, 27. júlí 1930 (230-231)	?	e.t.v. Þórhallur Þorgilsson
1931	Blasco Ibáñez, Vicente	Múrinn	*Rökkur* 2/1931 (133–137)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur*
1932	Quiroga, Horacio	Skógarhunang	*Morgunblaðið*, 24.des. 1932 (13)	Þórhallur Þorgilsson	
1932	Quiroga, Horacio	Fábjánarnir	*Borgin* 1/1932 (42–48)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur.* Sama saga og Höggna hænan 1982
1932	Valle-Inclán, Ramón María del	Malpocado fer í vist	*Rökkur* 9/1932 (191–195) *Vísir*, 29. ágúst 1932 (3–4)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur*

1933	Sassone, Felipe	Pizarro í Isla del Gallo	*Lesbók Mbl.*, 7. maí 1933 (131–133)	Þórhallur Þorgilsson	
1934	Insúa, Alberto	Undrabarnið	*Samtíðin*, 3. júlí 1934 (22–30)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur*
1935	Dolores, Carmen	Tár Zézé frænku	*Fálkinn* 31/1935 (6)	?	Þýtt úr?
1937 Smásagnasafn	Palacio Valdés, Armando Blasco Ibáñez, Vicente Valle-Inclán, Ramón María del Insúa, Alberto Picón, Jacinto Octavio Fernández Bremón, José Nervo, Amado Quiroga, Horacio Sassone, Felipe Ugarte, Manuel	*Spænskar smásögur: úrval eftir spænska og ameríska nútíma höfunda*	Bókaútgáfa Guðjóns Ó. Guðjónssonar, 1937.	Þórhallur Þorgilsson	12 sögur – 10 höf. frá 5 löndum. 9 höfðu birst áður. 3 nýjar: Kertasteyparinn e. Fernández Bremón, Hin eilífa hringrás e. Nervo Skógarmenn e. Quiroga
1937	Darío, Rubén	Satan og rósin	*Eimreiðin* 2/1937 (198)	Sveinn Sigurðsson	
1938	Alas, Leopoldo (Clarín)	Vertu sæl, Cordera!	*Víðar*, ísl. ársrit héraðssk. 1938 (77–82)	Þóroddur frá Sandi	Þýtt úr ensku
1938	Picón, Jacinto Octavio	Máttur sorgarinnar	*Vikan* 4/1938 (15–16)	?	e.t.v. Þórhallur Þorgilsson
1939	Barea, Arturo	Stelsýki	*Alþýðublaðið Sbl.*, 3. sept.1939 (4,8)	?	Þýtt úr?
1939	Fernández Guardia, Ricardo	Riddaraskapur	*Vísir Sbl.*, 23. júlí 1939 (5–7) *Fegurst á jörðu* og *nokkurar smásögur aðrar,* 1939 (81–89)	Axel Thorsteinsson	Sama saga og Drengsk. 1930 og Göfuglyndi 1947. Höf. rangnefndur García. Þýtt úr ensku
1939	Caballero, Fernán	Bella-Flor	*Vísir Sbl. Jólablað*, 50 (42–44)	?	Þýtt úr ensku
1939	Hernández Catá, Alfonso	Útburður	*Vikan* 26/1939 (18)	?	e.t.v. Þórhallur Þorgilsson

1939	Nervo, Amado	Maðurinn í speglinum	*Vikan* 26/1939 (17)	?	e.t.v. Þórhallur Þorgilsson
1939	Palacio Valdés, Armando	Apal-Gráni	*Vikan* 4/1939 (8–9)	?	e.t.v. Þórhallur Þorgilsson
1939	Quiroga, Horacio	Undan straumi	*Vikan* 3/1939 (21)	?	Sama saga og Á reki 1999. E.t.v. Þórhallur Þorgilsson
1940	Estébanez Calderón,Serafín	Einvígi í Andalúsíu	*Vísir Sbl.*, 15. sept. 1940 (6–7)	?	Höf. rangn. Serasín. Þýtt úr?
1941	Barea, Arturo	Vökunótt	*Samvinnan* 1/1941 (5–6)	Helgi Sæmundsson	Sama saga og Brennivín 1950. Þýtt úr?
1941	Blasco Ibáñez, Vicente	Æfisaga gömlu skútunnar	*Sjómaðurinn* Jólablað 5/1941 (13–15)	?	Sama saga og Flakið 1948. Sennilega þýtt úr dönsku
1941	Caballero, Fernán	Bella-Flor	*Ljósberinn* 28/1941 (28–31)	Gunnar Árnason	Þýtt úr?
1942	Francés, José	Svarta mamma	*Dvöl* 2/1942 (142–145)	Ásthildur Egilsson	Sennilega þýtt úr spænsku
1942	Pardo Bazán, Emilia	Skæri	*Dvöl* 3–4/1942 (277–282)	Leifur Haraldsson	Þýtt úr?
1942	Picón, Jacinto Octavio	Eftir orrustuna	*Dvöl* 1/1942 (1–7)	Jón Helgason	Þýtt úr?
1943	Pérez Galdós, Benito	Asninn og uxinn	*Vísir Jólablað*, 1943 (34–38)	Þórhallur Þorgilsson	
1945	Caballero, Fernán	Stúlkan sem játaðist þrem mönnum	*Fálkinn* 7/1945 (6)	Jóh. Sch.	Þýtt úr?
1945	Nieto, Alejandro	Garður Maríu Antoníu	*Fálkinn* 42/1945 (8–9)	?	Þýtt úr?
1946	Alarcón, Pedro Antonio de	Spá tatarans	*Samtíðin* 3 og 4/1946 (10–14 og 9–12)	Þórhallur Þorgilsson	
1946	Insúa, Alberto	Furstinn af Magaz	*Eimreiðin* 2/1946 (149–152)	Þórhallur Þorgilsson	1937 í *Spæ. smásögur*

1947	Fernández Guardia, Ricardo	Göfuglyndi	*Fálkinn* 15/1947 (8–9)	?	Sama saga og Drengskapur 1930 og Riddaraskapur 1939. Höf. rangnefndur García. Þýtt úr ensku
1948	Blasco Ibáñez, Vicente	Flakið	*Sjómanabl. Víkingur* 11–12/1948 (333–337)	?	Sama saga og Æfisaga gömlu skútunnar 1941. Sennilega þýtt úr dönsku
1948	Blasco Ibáñez, Vicente	Nótt í Serbíu	*Ritlist og myndlist* 1/1948 (73–78)	Kristmundur Bjarnason	Sama saga og Serbnesk nótt 1950. Þýtt úr sænsku
1949	Alarcón, Pedro Antonio de	Gúrkurnar hans gamla Drésa	*Eimreiðin* 3/1949 (202–206)	S.S. Sveinn Sigurðsson?	Þýtt úr?
1950	Barea, Arturo	Brennivín	*Líf og list* 8/1950 (10–11)	?	Sama saga og Vökunótt 1940. Þýtt úr?
1950	Bécquer, Gustavo Adolfo	Meistari Pérez	*Samtíðin* 1–4/1950 (8–11, 8–11,12–14, 9–11)	Þórhallur Þorgilsson	Sama saga og Maese Pérez organleikari 1930
1950	Barea, Arturo	Vatn undir brúnni	*Fálkinn* 2/1950 (7–9)	?	Þýtt úr?
1950	Blasco Ibáñez, Vicente	Serbnesk nótt	*Víðir* 29/1950 (3–4)	?	Sama saga og Nótt í Serbíu 1948. Þýtt úr?
1950	Gómez de la Serna, Ramón	Ægilegur fréttasnápur	*Bæjarblaðið* 20. mars 1950 (7)	Þórhallur Þorgilsson (Ekki tekið fram)	
1950	Insúa, Alberto	Draumrós	*Bæjarblaðið* 4/1950 (10–15)	Þórhallur Þorgilsson (Ekki tekið fram)	
1951	Barea, Arturo	Strokjárnið	*Heima er bezt* 2/1951 (44–46)	?	Þýtt úr?
1951	Unamuno, Miguel de	Don Rafael, hinn hreinskilni	*Heimilisblaðið* 11–12/1951 (147–151)	?	Þýtt úr?
1952	Unamuno, Miguel de	Don Rafael, hinn hreinskilni	*Heimskringla* 1 og 2/1952 (3, 3)	?	Þýtt úr?

1952	Quiroga, Horacio	Innflytjendurnir	*Morgunblaðið*, 17. sept. 1952 (6)	?	Þýtt úr?
1953	Arrillaga, Martín	Að leika sér að eldinum	*Vikan* 13/1954 (4,14)	?	Þýtt úr?
1953	Cancela, Arturo	Sjálfsmorðinginn og ljónið	*Vikan* 20/1953 (3)	?	Höf. rangnefndur Cansela. Þýtt úr?
1954	Barea, Arturo	Nautabaninn og zigaunamærin	*Fálkinn* 20/1954 (8–10)	?	1962 í *Fálkinn* titli breytt: Nautabaninn og sígaunamærin. Þýtt úr?
1961	Blasco Ibañez, Vicente	Flautuleikarinn frá Benicofar	*Tíminn*, 16. apríl 1961 (8)	?	Þýtt úr?
1962	Barea, Arturo	Nautabaninn og sígaunamærin	*Fálkinn* 33/1962 (14–15, 34, 36)	?	1954 í *Fálkinn* sem Nautabaninn og zigaunamærin
1962	Borges, Jorge Luis	Babýlóníuhappdrættið	*Félagsbr. AB* 28/1962 (23–28)	Ólafur Jónsson	Þýtt úr ensku
1963	Rulfo, Juan	Segðu þeim að drepa mig ekki	*Lesbók Mbl.*, 6. okt. 1963 (3, 6)	?	Þýtt úr?
1964	Asturias, Miguel Ángel	Þjóðsagan um Tatóönnu	*TMM* 1/1964 (57–61)	Guðbergur Bergsson	
1965	Rulfo, Juan	Vegna fátæktar okkar	*Tíminn Sbl.*, 26. sept. 1965 (872, 885)	Helgi H. Jónsson	Sennilega þýtt úr ensku
1971	Asturias, Miguel Ángel	Johndel	*Lesbók Mbl.,* 3. jan. 1971 (12–13, 18)	Kristinn Jóhannsson	Þýtt úr?
1972	Baroja, Pío	Ástarsaga flakkara	*Ástardrykkurinn og sögur eftir aðra heimskunna höf.*, Rökkur, 1972 (69–78)	Axel Thorsteinsson	1923 í *Sunnudagsblaðið* Þýtt úr ensku
1973	Cervantes, Miguel de	Króksi og skerðir	Bókaútgáfa menningarsjóðs, 1973	Guðbergur Bergsson	Ein af „novelas ejemplares“ eftir Cervantes
1975 Smásagnasafn	Borges, Jorge Luis	*Suðrið*	Mál og menning, 1975 (í kilju 1999)	Guðbergur Bergsson	15 sögur Skv. guðspj. Mark. í *Ísl. smásögur* 1985

1976	Rojas, Manuel	Maður rósarinnar	*TMM* 2/1976 (440–451)	Guðbergur Bergsson	1981 í *TMM*
1978	García Márquez, Gabriel	Dásamlegur dagur í lífi Baltazars	*Svart á hvítu* 2/1978 (54–65)	Erla Sigurðardóttir	1983 í *Örbirgð og auður*
1980	García Márquez, Gabriel	Mjög gamall maður með afarstóra vængi	*TMM* 2/1980 (229–235)	Ingibjörg Haraldsdóttir	
1980	Borges, Jorge Luis	Allt og ekkert	*TMM* 3–4/1980 (385–386)	Jón Viðar Jónsson	Þýtt úr ensku
1981	Arguedas, José María	Dauðastríð dansarans Rasú Nítí	*TMM* 4/1981 (471–483)	Guðbergur Bergsson	
1981	Cortázar, Julio	Tekna húsið	*TMM* 4/1981 (491–496)	Guðbergur Bergsson	1985 í *Ísl. smásögur*
1981	Onetti, Juan Carlos	Esbjerg er við ströndina	*TMM* 4/1981 (483–491)	Guðbergur Bergsson	
1981	Reyes, Alfonso	Kvöldmáltíðin	*TMM* 4/1981 (433–440)	Guðbergur Bergsson	
1981	Roa Bastos, Augusto	Göngin	*TMM* 4/1981 (522–527)	Guðbergur Bergsson	
1981	Rojas, Manuel	Maður rósarinnar	*TMM* 4/1981 (440–451)	Guðbergur Bergsson	1976 í *TMM*
1981	Rulfo, Juan	Sléttan logar	*TMM* 4/1981 (156–165)	Guðbergur Bergsson	1985 í *Ísl. smásögur*
1981 Smásagnasafn	Quiroga, Horacio	*Ævintýri úr frumskóginum*	Bjallan, 1981	Guðbergur Bergsson	8 sögur
1982	Cardoso, Onelio Jorge	Við fjallveginn	*Réttur* 2/1982 (96–98)	Ingibjörg Haraldsdóttir	
1982	García Márquez, Gabriel	Fegursta sjórekið lík í heimi	*TMM* 2/1982 (146–151)	Ingibjörg Haraldsdóttir	
1982	Quiroga, Horacio	Höggna hænan	*Hrollvekjur: átta sögur,* Iðunn, 1982 (11–19)	Guðbergur Bergsson	Sama saga og Fábjánarnir 1932
1982	Valle-Inclán, Ramón María del	Beatrís	*Hrollvekjur: átta sögur*, Iðunn, 1982 (25–39)	Guðbergur Bergsson	
1983	Cortázar, Julio	Samruni garðanna	*TMM* 2/1983 (206–207)	Ingibjörg Haraldsdóttir	

1983	García Márquez, Gabriel	Dásamlegur dagur í lífi Baltazars	*Örbirgð og auður* (73–82)	Erla Sigurðardóttir	1978 í *Svart á hvítu*
1984 Smásagnasafn	Quiroga (Hitaslagið)	*Íslenskar smásögur. Þýðingar*	Almenna Bókafélagið, 1984 (287–298)	Þórhallur Þorgilsson	1930 í *Fálkinn* og 1937 í *Spæ. smásögur*
1985 Smásagnasafn	Borges (Skv. guðspj. M.) Cortázar (Tekna húsið) Rulfo (Sléttan logar)	*Íslenskar smásögur. Þýðingar*	Almenna Bókafélagið, 1984 (11–20, 271–279, 343–365)	Guðbergur Bergsson	1975 í *Suðrið* 1981 í *TMM* 1981 í *TMM*
1985	Cardoso, Onelio Jorge	Gamalt járn	*Réttur* 1/1985 (32–35)	Ingibjörg Haraldsdóttir	
1985	Cardoso, Onelio Jorge	Ísabelíta	*TMM* 1/1985 (96–100)	Ingibjörg Haraldsdóttir	
1986	Asturias, Miguel Ángel	Spegillinn hennar Lídu Sal	*TMM* 2/1986 (185–200)	Guðbergur Bergsson	
1989	Borges, Jorge Luis	Hógværð sögunnar	*Teningur* 7/1989 (9–10)	Sigrún Á. Eiríksdóttir	
1989	Borges, Jorge Luis	Úlríka	*Teningur* 7/1989 (23–23)	Sigrún Á. Eiríksdóttir	
1989	Borges, Jorge Luis	Hringlaga rústir	*Teningur* 7/1989 (12–14)	Sigfús Bjartmarsson	
1989	Borges, Jorge Luis	Um vísindalega nákvæmni	*Teningur* 7/1989 (14)	Sigfús Bjartmarsson	Örsaga
1989	Borges, Jorge Luis	Dauðinn og áttavitinn	*Teningur* 7/1989 (15–19)	Sigfús Bjartmarsson	
1989	Borges, Jorge Luis	Vinur í raun	*Teningur* 7/1989 (20–22)	Einar Már Guðmundsson	Þýtt úr ensku
1989	Chacel, Rosa	Hnúturinn óleysanlegi	*TMM* 50/1989 (95–105)	Berglind Gunnarsdóttir	
1990 Smásagnasafn	Borges, Jorge Luis	*Blekspegillinn*	Mál og menning, 1990	Sigfús Bjartmarsson	17 sögur 3 þeirra í *Teningi* 1989
1990 Smásagnasafn	Allende, Isabel	*Eva Luna segir frá*	Mál og menning, 1990	Tómar R. Einarsson	23 sögur

1990	Cortázar, Julio	Leiðbeiningar um ótta með nokkrum skýringardæmum, Örlög dropa, Hegðun spegla á Páskaeyju, Ávarp bjarnarins	*Ský* 1/1990 (20–25)	Jón Hallur Stefánsson	Örsögur
1993	Terán, Néstor Taboada	Fallbyssan frá Punta Grande	*TMM* 3/1993 (87–98)	Ástvaldur Ástvaldsson	
1993 Smásagnasafn	Cortázar, Julio	*Endilöng nóttin*	Bjartur, 1993	Jón Hallur Stefánsson	17 sögur
1996 Smásagnasafn	Jiménez Lozano, José	*Lambið og aðrar sögur*	Mál og menning, 1996	Jón Thoroddsen og Kristín Guðrún Jónsdóttir	23 sögur
1999	Quiroga, Horacio	Á reki	*TMM* 3/1999 (76–78)	Guðbergur Bergsson	Sama saga og Undan straumi 1939
1999	Quiroga, Horacio	Dáni maðurinn	*TMM* 3/1999 (79–82)	Guðbergur Bergsson	
2001	Gutiérrez, Pedro Juan Bermúdez García, Vladimir de Águila Borges, Rafael del Risco, Enrique	Afkomandi ringulreiðarinnar, Á gönguför um Alameda. Maður og maðkur, Sá útvaldi	*TMM* 3/2001 (4–8)	Erla Erlendsdóttir	Smásaga og örsögur
2001	García Márquez, Gabriel	Ljósið er eins og vatnið	*Jón á Bægisá* 6/2001 (28–29)	Stefán Sigurkarlsson	
2006	Galeano, Eduardo	Raddir úr tímanum: sjö örsögur	*Skírnir* 180 (haust)/2006 (478–482)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	Örsögur
2006	Mastretta, Ángeles	Clemencía frænka	*Vísbending* 49/2006 (28–29)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	
2006	Matute, Ana María	Samviskan	*TMM* 4/2006 (55–61)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	
2006	Rey Rosa, Rodrigo	Tárin	*Jón á Bægisá* 10/2006 (106–110)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	

2007	Alarcón, Pedro Antonio de	Klapphornið	*Undir sagnamána: Sögur* Sagnasmiðjan, 2007 (23–34)	Steingrímur Thorsteinsson	Þýtt milli 1880–1913. Tekið úr handriti Lbs. 1904. Sama saga og Lúðurþeytarinn 1895–1896
2008	Shua, Ana María	Fáeinar örsögur	*Stína* 2/2008 (63–65)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	Örsögur
2008 Smásagnasafn	Carpentier, Alejo Alonso, Dora Piñera, Virgilio Cardoso, Onelio Jorge Chaple, Sergio Heras León, Eduardo Yáñez, Mirta Paz, Senel Bobes, Marilyn Santiesteban, Ángel González, José Luis Marqués, René Soto, Pedro Juan Sánchez, Luis Rafael Ferré, Rosario García Ramis, Magali Vega, Ana Lydia López Nieves, Luis Sanabria Santaliz, Edgardo Santos-Febres, Mayra Bosch, Juan Contreras, Hilma Díaz Grullón, Virgilio Veloz Maggiolo, Marcio del Risco Bermúdez, René Alfonseca, Miguel Alcántara Almánzar, José Peix, Pedro Hernández, Ángela Arias, Aurora	*Svo fagurgrænar og frjósamar. Smásögur frá Kúbu, Púertó Ríkó og Dóminíska lýveldinu*	Háskólaútgáfan, 2008	Erla Erlendsdóttir og Kristín Guðrún Jónsdóttir	30 sögur – 30 höfundar

2009	Crosthwaite, Luis Humberto	Röðin	*Ritið* 1/2009 (141–146)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	
2009	Sanmiguel, Rosario	Undir brúnni	*Ritið* 1/2009 (63–68)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	
2009	Huidobro, Vicente Campobello, Nellie Gorodischer, Angélica Avilés Fabila, René Quintero, Ednodio Krauze, Ethel Muñoz Valenzuela, Diego Arciniegas, Triunfo Sequera, Armando José	Örsögur um ást	*Stína* 2/2009 (23–28)	Kristín Guðrún Jónsdóttir	Örsögur
2009 Smásagnasafn	Alonso, Dora Díaz Llanillo, Esther Elena Llana, María Fernández, Olga Yáñez, Mirta Bahr, Aida Alonso, Nancy Bobes, Marilyn Celorrio, María Liliana Fernández de Juan, Laidi Fernández Pintado, Mylene Vega Serova, Anna Lidia Suárez, Karla Portela, Ena Lucía	*Raddir frá Kúbu.* *Smásögur kúbanskra kvenna*	Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur/Háskólaútgáfan, 2009	Erla Erlendsdóttir	14 sögur – 14 höfundar
2010	Borges, Jorge Luis	Hinn	*TMM* 3/2010 (60–66)	María Gestsdóttir	

[1] Sögurnar eru þýddar úr spænsku sé ekki annað tekið fram.

Útdráttur

Grafið úr gleymsku
Um smásagnaþýðingar úr spænsku á íslensku

Þegar talað er um þýðingar úr spænsku á íslensku er oft látið sem þær eigi sér stutta sögu, að fyrstu þýðingar séu frá síðustu áratugum 20. aldar. Eftirfarandi grein leiðir í ljós að svo er ekki. Margar þýðingar á smásögum eftir spænskumælandi höfunda er að finna í hinni mjög svo auðugu dagblaða- og tímaritaútgáfu hér á landi sem hefur verið við lýði allt frá lokum 19. aldar. Greinin er tilraun til þess að draga saman þetta þýðingastarf frá lokum 19. aldar til dagsins í dag. Einnig er starfi fræðimannsins og þýðandans Þórhalls Þorgilssonar gerð skil, en hann var fyrsti menntaði íslendingurinn í rómönskum málum. Eftir hann liggur mikið starf, bæði fræðigreinar og þýðingar úr rómönskum málum, einkum spænsku, sem hefur með tímanum fallið í gleymsku. Greininni fylgja drög að lista yfir allar þær smásögur sem fundist hafa við rannsókn þessa.

Abstract

Retrieved from Oblivion: On Short Story Translations from Spanish into Icelandic

It has been a common view that translations from Spanish into Icelandic are fairly recent, that they only date from the last decades of the 20th century. The following article shows that this is not so. Many translations of short stories by Spanish-speaking authors are to be found in the very rich tradition of newspaper and review publication from the end of the 19th century. The article attempts to summarize the history of these translations from the end of the 19th century up to this day. As an appendix there is a list of all the short story translations found during the research. Furthermore, the article explores the work of the scholar and translator Þórhallur Þorgilsson, the first Romanist in Iceland. He left behind a great amount of scholarly work and translations from Roman languages, especially Spanish, which have almost been forgotten.

Þórhildur Oddsdóttir
Háskóla Íslands

Þýðingar úr norðurlandamálum
Þýdd skáldverk á íslensku frá 1960 til 2010

1. Inngangur

Íslendingar hafa löngum litið á sig sem bókaþjóð. Oft er sagt að hvergi í heiminum séu gefnar út jafnmargar bækur ár hvert miðað við höfðatölu og á Íslandi. Þar er átt við bækur útgefnar á íslensku, svo sem skáldrit, fræðirit, rit almenns eðlis og barnabækur, bæði frumsamdar og þýddar úr erlendum málum.

Bókatitlum fjölgar með ári hverju. En í hverju er aukningin fólgin? Er hún fólgin í fleiri frumsömdum verkum á íslensku eða eru fleiri bækur þýddar? Hvers konar bókum fjölgar mest og er kannski meira um endurútgefin verk nú en áður? Hver er þörfin fyrir þýddar bækur og þá hvers konar bækur?

Þýðingar úr erlendum málum yfir á íslensku hafa tíðkast allt frá upphafi ritunar á Íslandi og má þar sem dæmi nefna helgirit og riddarasögur. Í nágrannalöndunum var menntamálið latína fram eftir öldum og lítið fór fyrir þýðingum þar fyrr en ritmáli þjóðtungna óx fiskur um hrygg í kjölfar siðaskiptanna.

Þýðingar á íslensku hafa gegnt stærra hlutverki en að færa þjóðinni inntak þess sem hefur verið hugsað og ritað í heiminum. Samhliða hefur tungumálið, íslenskan, auðgast af glímu þýðenda við að skapa fræðum heimsins rými og farveg í nýju málsamfélagi þar sem þörf hefur verið á að finna ný orð fyrir framandi hugmyndir og veruleika.

Í þessari grein er ætlunin að fara yfir hvað hefur verið þýtt af skáldverkum úr norðurlandamálum síðustu 50 árin, með áherslu á árin 2000 til 2010, og athuga hvað megi lesa úr þeim upplýsingum. Leitast verður við að greina þá þróun sem kann að hafa orðið í þessum efnum á tímabilinu 1960 til 2010. Hugtakið „skáldverk“ er

notað hér í merkingunni skáldsaga sem ekki er sérstaklega ætluð börnum eða unglingum, með öðrum orðum fullorðinsbók. Íslensk skáldverk og þýdd skáldverk eru sérstakir flokkar bóka í *Bókatíðindum* Félags íslenskra bókaútgefenda[1], en flokkurinn þýdd skáldverk er að grunni til athugunarefni þessarar greinar.

2. Um þýðingar og bókaútgáfu á Íslandi

> Árið 1906 var fjöldi bóka á íslenzku á hverja þúsund íbúa 1,6 – sem er meira en nú tíðkast í Noregi og Svíþjóð. Árið 1966 hafði fjöldi útgefinna bóka á Íslandi á hverja þúsund íbúa aukizt í 2,7 – sem er svipað og nú í Danmörku og Finnlandi. Árið 2000 var íslenzka talan komin upp í sjö bækur á hverja þúsund íbúa.[2]

Rétt er að benda á að á þessu tímabili fjölgaði Íslendingum um 344%, úr liðlega 80 þúsundum í rúmlega 319 þúsund,[3] svo fjöldi útgefinna bóka hefur vaxið enn meira en ætla mætti í fljótu bragði út frá stuðlinum sem notaður er í tilvitnuninni hér að ofan.

Í tilefni þess að Ísland verður heiðursgestur á bókamessunni í Frankfurt 2011 hefur verið sett upp vefsíðan Sögueyjan Ísland. Þar er meðal annars hægt að finna tölur um bókaútgáfu á Íslandi, sem sjá má í töflu 1.

Samkvæmt upplýsingum af vefsíðunni Sögueyjan Ísland seljast árlega um 2,5 milljónir bóka hér á landi og fjöldi fáanlegra titla er um 12.000. Að meðaltali kaupir hver Íslendingur átta bækur á ári og 64,5% kaupa að minnsta kosti eina bók árlega.[4]

Þó að Íslendingar eigi og hafi átt bæði marga og góða rithöfunda

---

1 *Bókatíðindi*. Reykjavík: Félag íslenskra bókaútgefenda, 2000–2010, www.bokautgafa.is [sótt 2. desember 2010]. Framvegis talað um *Bókatíðindi* þegar vísað er til þessarar heimildar í meginmáli.

2 Þorvaldur Gylfason, „Þegar Ísland var Gana“, *Þróunarmál*, *fréttabréf Þróunarsamvinnustofnunar Íslands*, 2008, http://www3.hi.is/~gylfason/Gana2008.pdf [sótt 07. desember 2010].

3 „Tölur um mannfjölda á Íslandi“, Hagstofan, http://www.hagstofa.is/Hagtolur/Mannfjoldi/Yfirlit [sótt 10. desember 2010]. Þann 1. janúar 1906 var mannfjöldinn 81.026; 1966: 193.919; 2000: 279.049 og 2009: 319.368.

4 „Sögueyjan Ísland“, http://www.sagenhaftes-island.is/media/pdf/PK071010_Sogueyjan_Island.pdf [sótt 10. desember 2010].

Tafla 1. Bókaútgáfa á Íslandi sl. fimm ár.

Ártal	2005	2006	2007	2008	2009
Fjöldi útgefinna titla á ári	1453	1550	1627	1637	1674
Þar af þýðingar	397	397	463	420	ekki uppgefið

Heimild: Sögueyjan Ísland, http://www.sagenhaftes-island.is/ [sótt 10. desember 2010].

og skáld af öllu tagi, hefur skipt Íslendinga miklu máli að hafa aðgang að bókmenntum annarra þjóða. Þar hafa komið til þýðendur, sem hafa veitt menningu annarra heimshluta inn í vitund þjóðarinnar og auðgað bæði anda og tungu. Ástráður Eysteinsson rekur í bók sinni *Tvímæli* að þegar farið var að prenta veraldlegt efni hér á landi með upplýsingunni, hafi menn reynt að fylla í tómarúm á sviði bókmennta með þýðingum. Samtímis hafi þeir sem mestu eða öllu stjórnuðu í íslensku prentverki á þessu tímabili beitt áhrifum sínum varðandi hvað prentað var og átti það ekki síður við um þýðingar en annað efni. Það sé því umhugsunarefni hvað ekki hafi ratað í bækur á Íslandi.[5] Um þýðingar Jóns Þorlákssonar og Sveinbjarnar Egilssonar, sem eru taldir veigamestir þýðenda upplýsingarinnar, er svo sagt:

> Með þýðingum sínum sinna þeir Jón og Sveinbjörn mikilli og ákafri könnun á tjáningarhæfni og möguleikum nútímaíslensku, tungumáls sem stendur á fornum merg, en verður að vera þess megnugt að innbyrða aðrar hefðir eigi íslensk menning að geta mætt umheimi sem færist stöðugt nær. […] hann [Sveinbjörn] opnar hinum forngríska arfi leið inn í íslenska tungu […] Hann þurfti að láta íslenskuna mæta hugsun og tjáningu sem var henni framandi, […][6]

Það er liðin tíð að geðþótti eins eða örfárra einstaklinga ráði alfarið hvað sé útgefið af bókum á Íslandi. Nú á tímum er tæknin slík að nánast hver sem er getur gefið út sínar eigin bækur. En það er engu

5 Ástráður Eysteinsson, *Tvímæli*, Reykjavík: Háskólaútgáfan/Bókmenntafræðistofnun, 1996, bls. 68–71.

6 Sama rit, bls. 71.

minni þörf en áður fyrir fólk sem getur látið íslenskuna mæta hugsun og tjáningu sem er henni framandi.

Áhyggjur dagsins í dag beinast öllu fremur að því hvort þýðendur séu starfi sínu vaxnir og gildir það vísast hvar sem er í heiminum. Danski þýðandinn Thomas Harder telur að þótt flestir þýðendur séu góðir, séu allt of margir sem ekki uppfylli eðlilegar kröfur. Að hans mati verða þýðendur og forlög að taka á þessum málum og bendir jafnframt á að umræða og gagnrýni sé af hinu góða.[7] Harder hefur miklar áhyggjur af samdrætti í tungumála- og túlkanámi í Danmörku. Menn horfi æ meira til ensku sem *lingua franca* og þeim fari ört fækkandi sem hafi staðgóða kunnáttu í frönsku eða þýsku og leitun sé að einstaklingum sem sleipir séu í báðum tungumálunum.[8]

Ég tel að margir deili þessum áhyggjum með Harder. Hér á Íslandi hafa áherslur í námskrá varðandi tungumálakennslu breyst og reynsla margra kennara er að viðhorf nemenda til að lesa sér til á erlendum málum séu yfirleitt frekar neikvæð.[9] Efla þarf þýðingastarf til að mæta þörfum þeirra sem ekki geta lesið sér til gagns á erlendum tungum, og jafnframt að auka tungumálakennslu til að fleiri verði færir um að þýða af erlendum tungum á íslensku.

Oft er talað um að Íslendingar hafi hér fyrr á árum almennt lesið dönsku sér til gagns.[10] Sú færni virðist ekki hafa gengið til næstu kynslóða, en markaður fyrir lesefni áfram verið til staðar og þýðingar á skáldsögum úr dönsku eða öðrum norðurlandamálum því fallið í góðan jarðveg. Mér er ekki kunnugt um að gerð hafi verið athugun á því hversu mikið Íslendingar lesa á erlendum tungumálum og þá hvaða tungumálum. Það má varpa fram þeirri hugmynd, að um leið og kunnátta almennings í ákveðnu tungumáli

7 Thomas Harder, *Mellem to sprog. Om oversættelse, tolkning, sprogpolitik, og hvorfor det er bedre at være tosproget end tvetunget*, Kaupmannahöfn: Museum Tusculanums Forlag, 2010, bls. 60.

8 Sama rit, bls. 36.

9 Kennarar heyrast oft kvarta yfir því að nemendur veigri sér í æ ríkari mæli við að lesa námsefni á erlendum málum – á það væntanlega jafnt við um ensku sem önnur tungumál. Það er hugsanlega ávísun á meiri þörf fyrir þýðingar. Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir hafa gert rannsókn um tengt efni og má lesa um niðurstöður þeirra í greininni „Coping with English at University. Students' Beliefs," http://netla.khi.is/menntakvika2010 [sótt 31. desember 2010].

10 Hér má vísa til þess að dönsk vikublöð áttu marga dygga lesendur hér á landi langt fram eftir síðustu öld.

verður minni, í þeim skilningi að færri treysti sér til að lesa bækur ritaðar á því, þá verði ríkari tilhneiging en áður til að þýða dægurbókmenntir úr þessu tiltekna tungumáli.[11] Þetta má til sanns vegar færa varðandi norðurlandamálin. En þegar kemur að ensku sem er það erlenda tungumál sem flestir Íslendingar virðast skilja, þá er bæði mikið framboð á bókum á ensku og bókum þýddum úr ensku hér á landi. Þetta samspil tungumálakunnáttu og þýðinga er málefni sem væri full ástæða til að kanna betur. Hér má geta þess að árið 2010 voru þýddar á íslensku 160 bækur úr ensku og 53 úr norðurlandamálunum, þar af flestar úr sænsku, eða 37.

Hér verður athyglinni einkum beint að þeim bókum sem þýddar hafa verið á íslensku úr öðrum norðurlandamálum, hversu mörg skáldverk hafa verið þýdd, hvers konar skáldverk það eru og hvers vegna einmitt þau hafi orðið fyrir valinu og jafnframt kanna hvaða þróun má greina undangengin 50 ár. Hugsanlega má greina einhverja tískustrauma milli áratuga. Það gæti verið áhugavert að skoða hvort svo er og þá af hvaða rót slíkir tískustraumar eru runnir. Einnig vekur það spurningar um hvort þeir séu í takt við alþjóðlega strauma og loks hvort þessara strauma gæti í íslenskum skrifum.

Tímabilið 2000 til 2010 er þungamiðja þessarar athugunar. Svo vill til að *Bókatíðindi* Félags íslenskra bókaútgefenda spanna þetta árabil og því kjörið að byggja á upplýsingum sem þar koma fram. *Bókatíðindin* eru gefin út í nóvember eða desember ár hvert og dreift á öll heimili landsins. Þar er að finna yfirlit yfir bækur frá 42 útgefendum í 9 mismunandi flokkum fyrir árið 2010 og þau hljóta að teljast sá vettvangur sem gefur besta yfirlitið yfir útgáfu ársins á sviði skáldverka.

Til að setja hlutina í samhengi er rétt að byrja á að athuga hve mörg skáldverk eru frumsamin á íslensku árlega og bera saman við fjölda þýddra skáldverka úr öllum tungumálum og síðan hve stór hluti þeirra er þýddur úr norðurlandamálum.

Ekki er hægt að tala um þýðingar úr erlendum málum án þess að geta bóka sem flestir hafa heyrt um en færri vilja kannast við að hafa lesið, og koma heldur ekki við sögu í *Bókatíðindum*. Hér er átt við Rauðu seríuna, afþreyingarbækur, sem hafa verið gefnar út á íslensku frá því um miðjan níunda áratuginn og var heildarfjöldi titla

11 Engar heimildir eru hér til stuðnings, enda einungis tæpt á hugmynd sem vert væri að kanna nánar.

í árslok 2010 orðinn 1.351.[12] Bækurnar skiptast í fimm flokka: ástarsögur, örlagasögur, ást og afbrot, sjúkrahússögur og tímarit mánaðarins.[13] Mánaðarlega kemur út ein bók í hverjum flokki, allar þýddar úr ensku. Alls eru þetta 60 titlar á ári og slagar sú tala hátt í meðalfjölda frumsaminna skáldverka á íslensku annars vegar og þýddra skáldverka ár hvert hins vegar. Meðalfjöldi íslenskra skáldverka útgefinna 2000 til 2010 er 66 titlar á ári. Meðalfjöldi þýddra skáldverka sama tímabils er 62,7, samkvæmt *Bókatíðindum*.

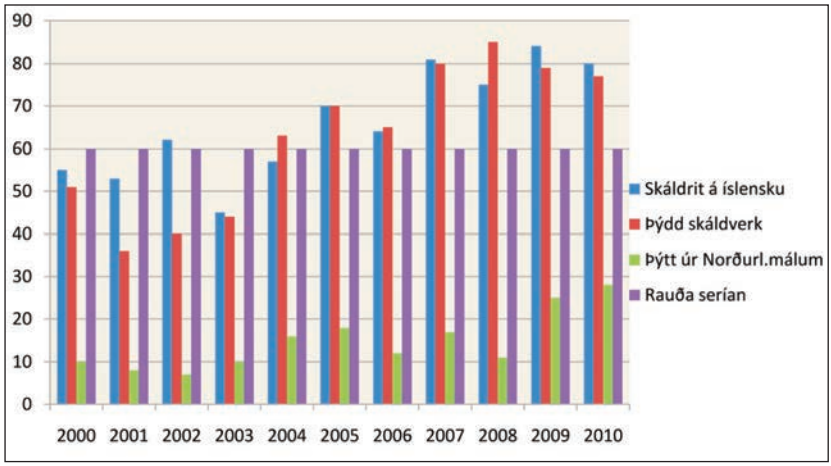

Mynd 1: Fjöldi frumsaminna skáldverka á íslensku borinn saman við fjölda þýddra skáldverka alls og fjölda skáldrita þýddra úr norðurlandamálum fyrir árin 2000 til 2010.

Heimild: Þessar tölur eru unnar upp úr upplýsingum í *Bókatíðindum*, www.bokautgafa.is [sótt 2. desember 2010]. Til samanburðar er hér einnig sýndur fjöldi þeirra titla sem hafa komið út af Rauðu seríunni, www.raudaserian.is [sótt 30.desember 2010].

Mynd 1 sýnir heildarfjölda skáldrita sem voru samin á íslensku og útgefin á ellefu ára tímabili, 2000 til 2010 samkvæmt því sem fram kemur í *Bókatíðindum* sömu ára, þýddra skáldverka á íslensku árin 2000 til 2010 og heildarfjölda skáldverka sem þýdd voru úr norðurlandamálum, þar með taldar bækur þýddar úr finnsku og færeysku. Tafla 2 sýnir til viðbótar hvert hlutfall norðurlandabóka er af heildar-

12 Tölurnar eru unnar úr upplýsingum í Gegni, www.gegnir.is [sótt 11. desember 2010]. Gegnir hefur verið notaður til að afla upplýsinga um verk, útgáfuár, fjölda og fleira þess háttar og á það við í öllum tilfellum þar sem vísað er til *Bókatíðinda* sem heimildar.

13 „Rauða serían“, Ásútgáfan, Reykjavík, www.rauðaserian.is [sótt 30. desember 2010].

Tafla 2. Tölur yfir útgáfu skáldrita sem getið er í Bókatíðindum, auk útgáfu Rauðu seríunnar, en í henni eru eingöngu skáldsögur þýddar úr ensku.

Ártal	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**Alls**
Skáldrit á ísl.	55	53	62	45	57	70	64	81	75	84	80	726
Öll þýdd skáldverk	51	36	40	44	63	70	65	80	85	79	77	690
Þýðingar af Norðurlanda-málum	10	8	7	10	16	18	12	17	11	25	28	162
Hlutfall Norðurlanda-bóka af heild	19,6%	22,2%	17,5%	22.7%	25,4%	25,7%	18,5%	21,3%	12,9%	31,6%	36,4%	23,4%
Rauða serían	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	660

þýðingum skáldverka ár hvert. Lægst var hlutfallið 2008, eða 12,9%, en fer í 31,6% strax árið eftir og metárið 2010 fer hlutfallið í 36,4%. Heildarfjöldi[14] íslenskra skáldverka 2000 til 2010 er samkvæmt *Bókatíðindum* 726, þýdd skáldrit sama tímabils voru 690, þar af þýdd úr norðurlandamálum 162, eða 23,4%.

Erfiðara er að finna heimildir fyrir framboði á erlendum bókum, og er það að mestu byggt á huglægu mati, en í bókabúðum á Íslandi er meira framboð skáldrita á ensku en öðrum tungumálum, megnið í kiljum, en þó fást líka innbundnar bækur. Lítið framboð er á skáldritum á öðrum erlendum málum. Leitun er að bókum á frönsku, þýsku, spænsku eða norðurlandamálum. Sem dæmi má taka, að bækur um Múmínálfana er hægt að kaupa á ensku, en ekki sænsku og að bækur Stiegs Larssons voru í fyrstu aðeins fáanlegar í enskri þýðingu hér á landi.

Áður fyrr var hægt að ganga að þokkalegu framboði á bókmenntum Norðurlanda á þess tíma mælikvarða, og reyndar mátti stundum finna bækur, jafnvel bókaflokka, þýddar af ensku á norðurlandamál. Ég minnist þess að hafa kynnst Agöthu Christie

14 Hér má reikna með smávegis skekkju, þar sem nokkrir titlar eru tvítaldir, þ.e. útgáfa í harðspjaldaformi telst sérstakur titill árið sem hún kemur út og útgáfa í kiljuformi kemur líka fram sem sérstakur titill, oft ári síðar. Þetta gildir jafnt um norrænar bækur sem aðrar svo það hefur lítil áhrif þegar á heildina er litið.

með því að kaupa nokkrar kiljur á dönsku í Máli og menningu á viðráðanlegu verði fyrir menntaskólanema. Það þótti sjálfsagt á þeim árum að flestir Íslendingar gætu lesið dönsku og má í því samhengi minna á vinsældir dönsku blaðanna. Á þeim tíma var heldur ekki jafn mikið úrval af skáldritum á ensku og nú, líkt og áður er getið.

Smátt og smátt minnkaði framboð á bókum á norðurlandamálum. Þau skáldverk sem lesin eru í framhaldsskólum hafa nánast verið það eina sem hægt hefur verið að nálgast á þeim tungumálum. Bókasafn Norræna hússins hefur séð íbúum höfuðborgarsvæðisins fyrir ákveðnu úrvali af norrænum bókum og sum almenningsbókasöfn bjóða upp á þokkalegt úrval skáldrita á ýmsum erlendum málum auk ensku.

Upp á síðkastið er farið að bera á sakamálasögum á norðurlandamálum í bókaverslunum, einkum á sænsku. Helst það í hendur við miklar vinsældir glæpasagna sem ekki sér fyrir endann á. Sænskir höfundar hafa þar verið áberandi og munar þar kannski mestu um vinsældir bóka Stiegs Larssons. Einnig er hlutur norrænna kvenna drjúgur í þessum efnum og má í því samhengi nefna hugtakið *femi-krimi*, sem vísar bæði til þess að bækurnar eru skrifaðar af konum og hafa femíníska nálgun. Raunar eru skandinavískir kvenhöfundar þarna að feta í fótspor kvenna úr öðrum heimshlutum og verður sú saga ekki rakin hér.

3. Þýðingar úr norðurlandamálum á íslensku

Í þessum kafla verður fjallað um þýðingar úr norðurlandamálum á íslensku, fyrst árin 2000 til 2010 þar sem hvert ár er tekið fyrir sig og síðan þýðingar frá 1960 til 2010, en þar er fimmta hvert ár tekið til greiningar.

Á mynd 2 og töflu 3 eru bækurnar flokkaðar eftir þeim tungumálum sem þýtt er úr.[15]

15 Raunar verður að taka einn höfund, Margit Sandemo, út úr samanburðinum, þar sem aðeins er getið um 18 af 60 bókum hennar í *Bókatíðindum* og auk þess komu þessar 60 bækur út á sex ára tímabili og hljóta þar með að skekkja allan samanburð.

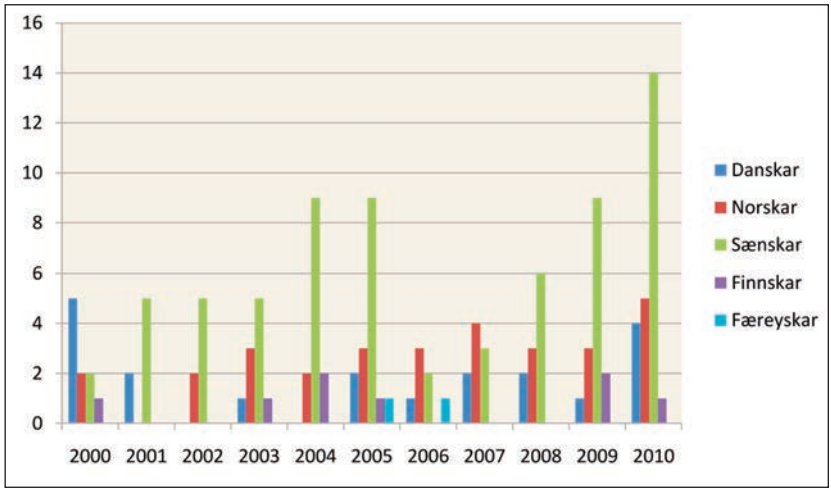

Mynd 2: Fjöldi þýddra skáldverka úr norðurlandamálum ár hvert á tímabilinu 2000 til 2010 samkvæmt upplýsingum sem unnar voru upp úr *Bókatíðindum* 2000 til 2010. (Bækur eftir Margit Sandemo eru ekki taldar með.)

Tafla 3. Sýnir fjölda skáldverka þýddra úr norðurlandamálum og hvernig innbyrðis skipting er eftir tungumálum, hér er um nettófjölda að ræða, þ.e. útgáfa á kiljuformi er ekki talin með þegar áður hefur komið út harðspjaldaútgáfa. (Bækur eftir Margit Sandemo eru ekki taldar með).

Ártal	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**Fjöldi alls**	**Hlutfall**
Danskar	5	2	0	1	0	2	1	2	2	1	4	20	15,5%
Norskar	2	0	2	3	2	3	3	4	3	3	5	30	23,2%
Sænskar	2	5	5	5	9	9	2	3	6	9	14	69	53,5%
Finnskar	1	0	0	1	2	1	0	0	0	2	1	8	6,2%
Færeyskar	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2	1,6%
Alls:	10	7	7	10	13	16	7	9	11	15	24	129	100%

Hér að ofan má sjá nokkrar sveiflur í fjölda þýðinga úr dönsku milli ára og eru þær frá fimm og niður í núll. Meiri stöðugleiki er í þýðingum úr norsku og eru þær í heild þriðjungi fleiri en þær dönsku. Bækur þýddar úr finnsku ná ekki því meðaltali að vera ein á ári og þær færeysku rétt komast á blað. Fjöldi þýðinga úr sænsku er mun meiri, þótt þar hafi líka verið sveiflur milli ára.

Ríflega helmingur bóka þýddra úr norðurlandamálum á þessum ellefu árum eru upphaflega skrifaðar á sænsku og er þó ekki allt talið. Í *Bókatíðindum* áranna 2005 til 2010 er getið átján bóka eftir sænsk-norska höfundinn Margit Sandemo, eða 20,5% allra sænskra bóka, sem þar eru skráðar á því tímabili sem til athugunar er. Við nánari skoðun kom í ljós að í Gegni eru skráðar mun fleiri bækur eftir Sandemo frá þessu sama tímabili, eða alls 60. Af þeim hafa 49[16] verið gefnar út áður (1982–1989) og hafa nú verið endurþýddar, en ellefu eru gefnar út í fyrsta sinn. Bækur Sandemo hafa nokkra sérstöðu í bókaútgáfu landsins. Um er að ræða stóra bókaflokka, þar sem út hafa komið frá tveimur og upp í sautján bækur á ári. Útgáfa sem þessi skekkir heildarmyndina og er þess vegna tekin út úr beinum samanburði. Að bókum Sandemo meðtöldum hafa 189 bækur verið þýddar úr norðurlandamálum á undanförnum ellefu árum, þar af 129 úr sænsku. Hlutfall þýðinga úr sænsku væri þá 68,3% en ekki 53,5% eins og fram kemur í töflu 3 hér að framan.

Til að greina hvað er þýtt úr norðurlandamálum og hvort breytingar hafi orðið á hef ég ákveðið að flokka þýddar bækur í fjóra flokka eftir efnistökum: spennu- og sakamálasögur, fagurbókmenntir[17], ástarsögur og annað. Á meðfylgjandi mynd má sjá hvernig skiptingin er.

Á mynd 3 sést glöggt að þýddum spennu- og sakamálasögum fjölgar á árabilinu 2000 til 2010. Aðeins ein bók fellur í þann flokk árið 2000, síðan eru þær þrjár til fimm næstu árin og frá 2007 er aukningin frá þremur það árið og upp í átján árið 2010. Á meðal höfunda á þessum lista eru: Svíarnir Liza Marklund, Camilla Läckberg, Stieg Larsson, Henning Mankell og Lars Kepler; Norðmennirnir Jo Nesbø, Tom Egeland og Karin Fossum; Danirnir Sara Blædel, Leif Davidsen, Lotte og Søren Hammer og loks Færeyingurinn Jógvan Isaksen. Finnar eiga engan fulltrúa í þessum flokki.

Í flokki fagurbókmennta sker árið 2005 sig úr, en þá voru þýddar tólf bækur, fæstar voru þær 2001 og 2006, þrjár hvort ár. Á meðal höfunda bóka í þessum flokki eru: Færeyingurinn William

16 Öll 47 bindin í Sögu Ísfólksins og tvær fyrstu bækurnar um Galdrameistarann.

17 Hugtakið fagurbókmenntir er hér notað til að tákna skáldverk, sem ekki fellur í ákveðinn flokk efnislega, svo sem ástarsögur eða sakamálasögur. Hér vantar hlutlaust orð eða hugtak sem betur gæti hentað í þessu samhengi.

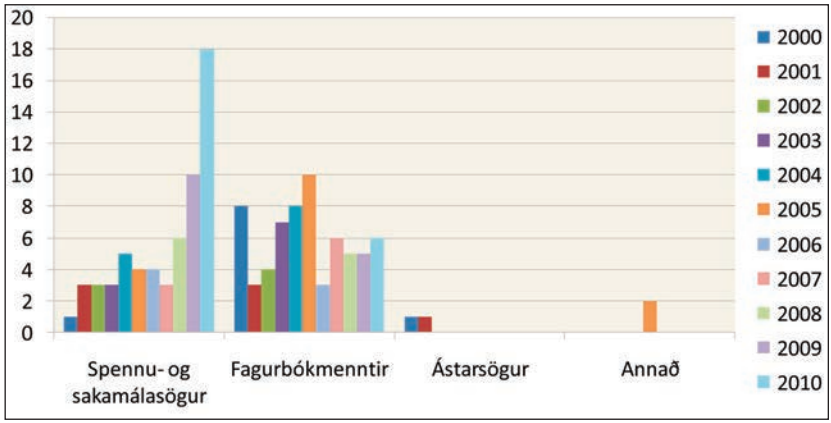

Mynd 3: Dreifing þýddra bóka úr norðurlandamálum 2000 til 2010 eftir efnisflokkum.

Heimild: Bókatíðindi áranna 2000 til 2010.

Heinesen (sem skrifaði á dönsku); Norðmennirnir Knut Hamsun og Anne B. Ragde; Danirnir Hermann Bang og Johannes V. Jensen; Svíarnir Kerstin Ekman, Per Olof Enquist, Marianne Fredriksson og Finnarnir Sofi Oksanen og Väinö Linna.

Undir flokkinn ástarsögur falla einungis tvær bækur og eru þær eftir danska höfundinn Bodil Forsberg. Bækur af svipuðu tagi komu út í tugatali á seinni hluta 20. aldar og verður vikið að þeim síðar. Í flokknum annað eru tvær bækur sem ekki rúmast innan hinna flokkanna.

Hér á undan hefur verið rætt um þýðingar undanfarinna ellefu ára og hvernig þróunin hefur verið á því tímabili, sem einkum einkenndist af auknum þýðingum á spennu- og sakamálasögum. Í þessum hluta verður tekið fyrir mun lengra tímabil, frá 1960 til 2010 en hér verður stiklað á stóru og einungis skoðaðar útgefnar þýðingar áranna 1960 til 2010 á hverju fimm ára bili til að athuga hvort megi sjá einhverja langtímaþróun.

Fyrir árin 1960 til 1990 var ekki unnt að styðjast við *Bókatíðindi*, heldur alfarið leitað á náðir Gegnis.[18] Afraksturinn má sjá á mynd 4 hér að neðan þar sem þýðingar eru flokkaðar eftir tungumálum.

18 www.gegnir.is. Hér var leitað eftir þýðingum úr einstökum tungumálum og síðan kannað hverjar þeirra féllu í flokkinn skáldverk.

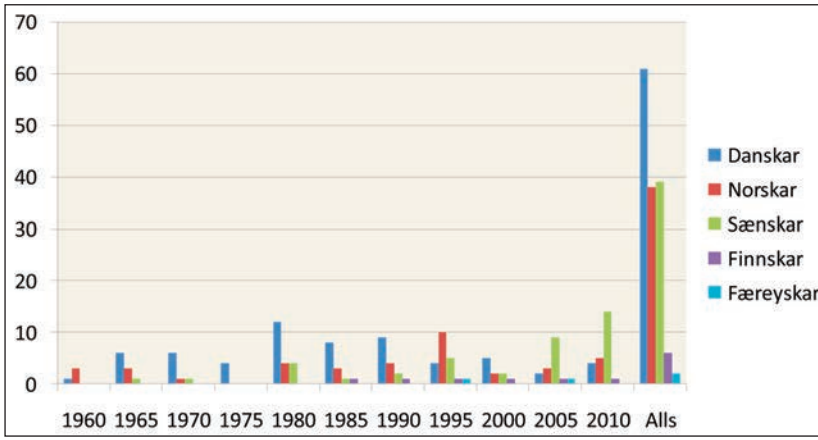

Mynd 4: Fjöldi skáldverka þýddra úr norðurlandamálum fimmta hvert ár 1960 til 2010.

Á mynd 4 má greina áhugaverða þróun. Árið 1960 voru einungis fjögur skáldverk þýdd úr norðurlandamálum, tíu fimm árum seinna, fækkar svo aftur í fjögur 1975. 1980 voru 20 bækur þýddar, síðan lækkar talan aftur, fæstar voru þær árið 2000, tíu alls. Eftir það fjölgar þeim á ný. Athyglisvert er að sjá hvaða hlutfall hvert tungumál á í þessum þýðingum og hvernig það breytist á milli ára. Danska og norska eru ráðandi lengi vel, en sænskan hefur tekið stökk á 21. öldinni og nær nú þeim hæðum sem danskan hafði 1980.

Í töflu 4 og mynd 5 hér að neðan hef ég skipt þýðingunum í fimm flokka. Líkt og áður eru flokkarnir tengdir efnistökum og hefur flokkurinn „bókaflokkar“ bæst hér við. Í hann falla þau verk sem áður hefur verið haldið utan við tölulegar samantektir. Á þeim árum sem rannsóknin nær til voru útgefnir þrír bókaflokkar og þar sést fjöldi útgefinna bóka í samanburði við aðra flokka.

Árið 1960[19] voru gefnar út fjórar skáldsögur þýddar úr norðurlandamálum, þrjár teljast til fagurbókmennta, þar af ein eftir Knut Hamsun og auk þess ein ástarsaga.

Tíu bækur voru þýddar árið 1965. Meðal höfunda það ár voru Jørgen-Frantz Jacobsen, Sigrid Undset, Tarjei Vesaas og Selma

19 Þetta ár voru gefin út 19 skáldverk eftir Gunnar Gunnarsson í 8 bindum undir heitinu *Skáldverk*. Þar af voru 16 frumsamin á dönsku. Þýðanda var ekki getið en öll verkin höfðu áður verið gefin út á íslensku og verða því ekki frekar til umfjöllunar í þessari grein. Sama gildir um bækur sem komu út eftir Gunnar Gunnarsson 1970 og 1980, þýddar af höfundi.

Tafla 4. Flokkun skáldrita eftir efnistökum. Byggt á upplýsingum úr *Bókatíðindum* og Gegni.

Ártal	**1960**	**1965**	**1970**	**1975**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**
Spennu- og saka-málas.	0	0	0	0	2	1	0	3	1	4	18
Fagurbókm.	3	5	5	1	3	3	7	9	8	10	6
Ástarsögur	1	2	2	2	12	8	6	3	1	0	0
Annað	0	3	1	1	3	1	3	0	0	2	0
Samtals	4	10	8	4	20	13	16	15	10	16	24
Morgan Kane-bókafl.					7	6	3				
Sandemo-bókaflokkar						8		1		2	17
Dætur lífsins								5			
Ný samtala	4	10	8	4	27	27	19	21	10	18	41

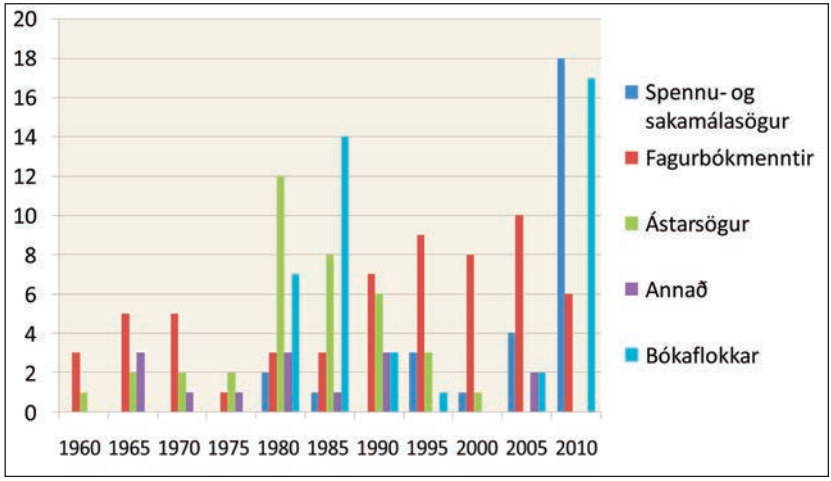

Mynd 5: Flokkun þýddra skáldrita eftir efnistökum. „Bókaflokkar“ sýna útgáfu bókaflokka á athugunartíma (Morgan Kane, Dætur lífsins og svo bækur úr bókaflokkum eftir Margit Sandemo).

Lagerlöf. Átta bækur voru þýddar árið 1970, þar af tvær ástarsögur, söguleg skáldsaga og stríðsbók. William Heinesen og Klaus Rifbjerg áttu sína bókina hvor. En 1975 voru einungis fjórar bækur þýddar, allar úr dönsku. Þar má nefna til höfundana Morten Korch og Ragnheiði Ólafsdóttur. Árið 1980 var metár með tuttugu þýdd skáldverk úr norðurlandamálum, þar af tólf ástarsögur og fjórar

spennu- og sakamálasögur. Ein hinna þýddu bóka var eftir William Heinesen og tvær úr tímamótaritröð eftir Sjöwall og Wahlöö, *Saga um glæp*. Þar fyrir utan voru þýddar sjö bækur í norska bókaflokknum um Morgan Kane.

Fimm árum síðar, 1985 voru þrettán bækur þýddar. Þar má nefna til sögunnar Knut Hamsun, Dan Turéll og Antti Turi með fyrstu finnsku skáldsöguna sem kemst á blað í þessari úttekt. Þar til viðbótar má nefna sex bækur um Morgan Kane og átta bækur eftir Margit Sandemo (Ísfólkið), sem gerir rúman helming þýddra skáldsagna það árið.

Þá voru sextán bækur þýddar árið 1990 þar á meðal ein eftir Antti Tuuri, tvær eftir Herbjørg Wassmo og ein eftir Martin Andersen Nexø. Þá eru þarna sex ástarsögur, ein stríðssaga, tvær bækur úr bókaflokknum um stúlkuna Raiju og þar að auki þrjár Morgan Kane-bækur.

Fjöldi þýðinga 1995 var svipaður, en það ár voru fimmtán bækur þýddar. Þar er að finna höfunda eins og Henrik Ibsen, Kerstin Ekman, Peter Høeg og Leena Lander. Að auki má hér telja einn titil eftir Margit Sandemo og 5 bækur úr bókaflokknum Dætur lífsins.

Árið 2000 komu út tíu þýddar bækur, þar af átta sem telja má til fagurbókmennta, Kerstin Ekman, William Heinesen, Martin A. Hansen og Aleksis Kivi eru þar meðal höfunda og auk þess ein sakamálasaga.

Sextán bækur komu út árið 2005, þar af 4 sakamála- eða glæpasögur, þrjár sænskar og ein norsk. Meðal höfunda eru Johannes V. Jensen, Pero Olof Enquist, Kerstin Ekman, Lars Saabye Christensen og Kari Hotakainen. Loks má telja tvær bækur eftir Sandemo.

Árið 2010 voru 24 bækur þýddar úr norðurlandamálum, þar af sex sem teljast til fagurbókmennta. Knut Hamsun, Sofi Oksanen, Vilhelm Moberg og Anne B. Ragde eru þar meðal höfunda en athygli vekur að átján sakamálasögur eru þýddar og er það metfjöldi.

Fjöldi ástarsagna náði hámarki 1980, en tíu árum síðar hafði þeim fækkað um helming. Blómaskeið þeirra virðist hafa verið frá miðjum áttunda áratugnum og fram undir 1995, en fljótlega eftir það var nánast hætt að þýða slíkar sögur úr norðurlandamálum. Að langmestum hluta er um að ræða þýðingar úr dönsku, níu af tólf

ástarsögum árið 1980, sex af átta árið 1985 og hin árin sem til athugunar eru voru slíkar sögur einungis þýddar úr dönsku.

Athygli vekur að þessar sögur eru að mestu leyti úr smiðju sex höfunda og þeirra þekktastir eru líklega Ib H. Cavling og Bodil Forsberg. Nöfn þessara sex höfunda koma ítrekað upp við fljótlega athugun á þýðingum þeirra ára tímabilsins sem ekki eru til sérstakrar athugunar í þessari grein. Hér er þó ekki um eiginlega bókaflokka að ræða þar sem sömu aðalpersónur koma ítrekað við sögu, en einhver hluti þessara sagna hefur verið gefinn út hér á landi sem Rauðu ástarsögurnar.

Um miðjan níunda áratuginn fóru að koma mánaðarlega út ástarsögur í ódýru broti, þýddar úr ensku og má vera að sú útgáfa hafi yfirtekið þann markað sem dönsku ástarsögurnar höfðu. Vera má að ekki hafi verið af meiru að taka varðandi ofangreinda sex höfunda og útgefendur farið að leita á önnur og öðru vísi mið.[20]

Sakamálasögur, eins og við þekkjum þær nú, koma fyrst við sögu í þessu yfirliti árið 1980. Nýlunda þótti þegar hjónin Sjöwall og Wahlöö hófu að skrifa röð sakamálasagna, tíu talsins þar sem umfjöllun um afbrot og rannsóknir á þeim voru notaðar sem spegill á þjóðfélagið. Fyrsta bókin kom út í Svíþjóð 1965, en var ekki þýdd á íslensku fyrr en 1977. Bækurnar komu svo út hver af annarri næstu árin á eftir. Reyndar er verið að endurútgefa þær þessi árin, og komu tvær þeirra út 2010.

Útgáfa sakamálasagna hefur vaxið hröðum skrefum á Norðurlöndunum undanfarin ár og hafa íslenskir höfundar ekki verið eftirbátar annarra í þeim efnum. Árið 2000 var aðeins ein norræn sakamálasaga gefin út í íslenskri þýðingu en undir lok fyrsta áratugar aldarinnar fjölgaði þýðingum á sakamálasögum og voru nítján norrænar spennu- og sakamálasögur gefnar út 2010.

Í flokkinn „annað“ eru sett þau verk sem erfitt er að flokka í einhvern hinna þriggja. Að auki eru sýndar í töflunni bækur sem eru hluti af bókaflokkum og því ekki taldar með í heildarútreikningum á útgáfu einstakra ára. Þessar bækur hafa verið gefnar út í skorpum og ná því nokkrum fjölda þau ár sem útgáfa bókaflokksins stendur yfir. Hér eru það Morgan Kane[21] (norskur) og Sandemo-bækur (sænskar).

---

20 Við lauslega athugun kom í ljós að alls hafði 131 ástarsaga verið þýdd úr dönsku á árunum 1969 til 2001.

21 74 titlar úr bókaflokknum komu út á árunum 1976 til 1993.

Tafla 5. Fjöldi og hlutfall fagurbókmennta af heildarfjölda skáldverka þýddra úr norðurlandamálum athugunarárin. Ef bókaflokkar eru ekki taldir með þá eru fagurbókmenntir 50,3% af heildinni.

Ártal	**1960**	**1965**	**1970**	**1975**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
Allar bækur	4	10	8	4	20	13	16	15	10	7	7	10	13	16	7
Fagurbókm.	3	5	5	1	3	3	7	9	8	3	4	7	8	12	3
Hlutfall	75%	50%	63%	25%	15%	23%	44%	60%	80%	43%	57%	70%	62%	75%	43%

Nokkuð hefur verið um að bækur útgefnar á árunum 2000 til 2010 hafi áður birst á íslensku. Endurútgefin skáldverk, þýdd úr sænsku, eru meðal annars *Vesturfararnir*[22] eftir Vilhelm Moberg, áður útgefin 1959, og hins vegar tvær bækur úr bókaflokki Sjöwall og Wahlöö[23] sem fyrst voru gefnar út 1977 og 1978. *Sultur* eftir Knut Hamsun var þýdd úr norsku og gefin út á Íslandi 1940. *Við veginn* eftir Herman Bang var þýdd úr dönsku 1964, *Glataðir snillingar*[24] Williams Heinesens kom út á íslensku 1984 og bók Finnans Väinö Linna *Óþekkti hermaðurinn*[25] var þýdd 1971. Bækurnar sem hér eru taldar upp eiga það sameiginlegt að vera eftir mikils metna höfunda, en forsendur fyrir endurútgáfu ólíkar. Þá er ótalinn bókaflokkurinn um Ísfólkið og fleiri bækur Margit Sandemo frá níunda áratugnum, sem nú hafa verið þýddar að nýju og endurútgefnar.

Tafla 5 sýnir fjölda og hlutfall fagurbókmennta af skáldverkum þýddum úr norðurlandamálum frá 1960 til 2010. Enga reglu eða mynstur er að sjá í tölunum en sveiflur eru talsverðar. Enn má undirstrika, að ekki er um

22 Hið fyrsta úr fjögurra binda verki, væntanlega liður í fyrstu heildarútgáfu verksins á íslensku þar sem 2. bindið er þegar komið út.

23 Um er að ræða endurútgáfu á sakamálasögum, sem nutu hylli fyrir tveimur áratugum, og sem hugsanlega er verið að máta inn í núverandi vinsældir glæpasagna.

24 Bókin *De fortabte spillemænd* var fyrst þýdd á íslensku af Guðfinnu Þorsteinsdóttur undir heitinu *Slagur vindhörpunnar,* Reykjavík: Mál og menning, 1956. Í þýðingu Þorgeirs Þorgeirssonar hlaut hún titilinn *Glataðir snillingar*. Reykjavík: Mál og menning, 1984.

25 Väinö Linna, *Óþekkti hermaðurinn*, þýð. Jóhannes Helgi, Hafnarfjörður: Skuggsjá, 1971. Í nýrri þýðingu Sigurðar Karlssonar ber hún titilinn *Óþekktur hermaður*, Akranes: Uppheimar, 2010.

mikinn fjölda að ræða í heild og því vegur hver titill hlutfallslega mikið. Lægst er hlutfallið árið 1980, eða 15%, en hæst árið 2000, eða 80%. Í sjö tilvikum er hlutfallið undir 50%, en í átta tilvikum yfir 50%.

Hér má aðeins staldra við og velta fyrir sér hvaða hugmyndir mætti gera sér um það hvaða verk norrænna höfunda væri eðlilegt og sjálfsagt að þýða á íslensku. Nærtækt er að ætla að skáldverk sem tilnefnd eru til Bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs[26] hverju sinni myndu hafna á þeim lista og verðlaunabækurnar nokkuð örugglega. Raunin er önnur. Frá upphafsári verðlaunanna 1962 hafa fimmtíu bækur verið verðlaunaðar, þar af sex íslenskar. Af hinum 44 hafa aðeins þrettán verið þýddar á íslensku. Reyndar eru allnokkrar ljóðabækur á listanum og snúnara þykir að þýða ljóð en laust mál, þó er vart hægt að horfa fram hjá því að þrettán af 44 er nokkuð lágt hlutfall, eða tæplega 30%.

Af þessum þrettán verðlaunabókum sem þýddar hafa verið á íslensku eru tvær danskar, ein færeysk (skrifuð á dönsku), þrjár finnskar, þrjár norskar og fjórar sænskar. Segja má að skipting milli tungumála sé nokkuð jöfn en ekki verður það sama sagt um dreifingu verkanna í tíma. Á sjöunda áratugnum voru þrjár bækur þýddar, tvær á þeim áttunda, fjórar á þeim níunda, ein á þeim tíunda og þrjár eftir aldamót.

Það má velta því fyrir sér hvers vegna ekki skuli fleiri þessara verka hafa verið þýdd á íslensku. Annars vegar rímar það illa við þá ímynd sem Íslendingar vilja halda á lofti um bókmenntaáhuga þjóðarinnar. Hins vegar er á það að líta að þýðingar á slíkum verkum krefjast bæði fjármagns og hæfra þýðenda. Ekki skal hér lagt mat á hvort ræður meiru kostnaður eða skortur á hæfileikafólki. En markaðurinn virðist móttækilegur sé tekið mið af gengi nýjustu verðlaunabókarinnar, *Hreinsun,* eftir Sofi Oksanen, en hún var í 9. sæti yfir söluhæstu bækur ársins 2010 á Íslandi.[27]

Önnur norræn verðlaun eru glæpasagnaverðlaunin Glerlykillinn,[28] sem veitt hafa verið af samtökunum Skandinavisk krim-

---

26 „Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs“, http://www.norden.org/is/nordurlandarad/verthlaun-northurlandaraths/bokmenntaverthlaunin [sótt 29. desember 2010].

27 „Uppsafnaður metsölulisti tímabilið 1. janúar – 26. desember 2010“, Rannsóknasetur verslunarinnar, Háskólinn á Bifröst, http://www.rsv.is/pages/metsolulisti-boka/metsolulisti-boka/ [sótt 29. desember 2010].

28 „Frederiksborg kommunes biblioteker“, http://www.fkb.dk/voksne/bger/kriminalromaner/glasnglen [sótt 30. desember 2010].

inalselskab frá árinu 1992. Nítján bækur hafa hlotið verðlaunin, tvær þeirra íslenskar, en af hinum sautján hafa átta verið þýddar á íslensku sem er næstum helmingur. Sjö þeirra eru sænskar, fimm norskar, fjórar danskar og ein finnsk.

Af verðlaunabókum sem að framan getur hefur mun hærra hlutfall verið þýtt af glæpasögum en öðrum skáldverkum.[29] Ástæðunnar má ef til vill leita í framboði og eftirspurn á hverjum tíma. Sakamálasögur hafa lengi verið vinsæl bókmenntagrein í hinum enskumælandi heimi, en það er fyrst um og eftir 1990 að Skandinavar hasla sér völl á sviði þeirra fyrir alvöru og vekja athygli utan sinna heimalanda.[30] Íslendingar hafa ekki farið varhluta af þessari þróun, því helmingur þeirra átta verðlaunaglæpasagna sem þýddar hafa verið kom út á íslensku á árunum 1994 til 1999.

4. Lokaorð

Hér á undan hefur verið fjallað um skáldverk, sem hafa verið þýdd úr norðurlandamálum undanfarin 50 ár, með áherslu á það sem af er þessari öld og þau flokkuð. Einnig hefur verið reynt að skilgreina það sem hefur verið þýtt og væri áhugavert að kafa dýpra í það efni sem og að skoða það sem ekki hefur verið þýtt. Þetta er einungis fyrsta skref í langtímaverkefni sem snýr að því að skoða sögu þýðinga úr norðurlandamálum á íslensku.

Útgefnum bókatitlum á Íslandi hefur fjölgað ár frá ári[31] en ekki er gerð grein fyrir því hér hvar fjölgunin kemur helst fram; í þýðingum á erlendum verkum, frumsömdum íslenskum, fræðibókum, ævisögum eða enn öðrum tegundum bóka. Í heild fjölgar þýddum skáldverkum á tímabilinu 2000 til 2010, þótt

29 Hér má geta þess að bók Kerstin Ekmans, *Atburðir við vatn*, var bæði tilnefnd til bókmenntaverðlauna Norðurlandaráðs og Glerlykilsins 1994, og hlaut þau fyrrnefndu. („Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs“, http://www.norden.org/is/nordurlandarad/verthlaun-northurlandaraths/bokmenntaverthlaunin [sótt 29. desember 2010] og „Kochs krimier“, http://www.kochskrimier.dk/oversigter/glasnoeglevindere.htm [sótt 30. desember 2010]).

30 Áður hefur verið minnst á þátt Svíanna Sjöwall og Wahlöö, sem nær aftur til 1975 (sbr. bls. 147)

31 Sjá töflu 1, bls. 135.

sveiflur séu milli ára,[32] en meðaltalið er 62,7 bækur eins og áður hefur komið fram.

Athyglisvert er að þegar tímabilið 2000 til 2010 er skoðað í heild sinni er samanlagður fjöldi bóka úr þremur flokkum nokkurn veginn jafnstór. Þar er um að ræða öll frumsamin íslensk skáldverk á tímabilinu, öll þýdd skáldverk sem getið er í *Bókatíðindum* og loks Rauðu seríuna. Í þessu samhengi má líka benda á að árið 2010 voru þýddar samtals 77 bækur úr sænsku og ensku (Sandemo og Rauða serían) sem flokkaðar eru sem afþreying og sjaldnast sýnd mikil virðing. En útgáfan þrífst og því virðist markaður vera drjúgur fyrir skáldskap af þessu tagi.

Þegar litið er til áranna 2000 til 2010 var árlegt meðaltal skáldverka þýddra úr norðurlandamálum 11,7. Fjöldinn sveiflaðist frá sjö og upp í sextán en árið 2010 voru þau 24, sem er 35% allra þýddra skáldverka það árið. Lægst var hlutfallið 13% árið 2008, en þá voru þýddar 11 bækur. Hér eru talin þau skáldverk sem getið er í *Bókatíðindum* hvers árs en hver titill er aðeins talinn einu sinni, þ.e. endurútgáfur í kilju eru undanskildar.[33] Til að athuga þróun yfir lengri tíma var ákveðið að skoða skáldverk þýdd úr norðurlandamálum síðustu fimmtíu ár, 1960 til 2010, með því að taka stikkprufur fimmta hvert ár. Á þessu tímabili hefur fjöldi þýddra skáldverka úr norðurlandamálum verið æði sveiflukenndur, hann er lægstur árin 1960 og 1975, aðeins fjögur verk hvort ár. Árið 1980 nær fjöldinn 20, en sveiflast frá 10 til 16 eftir það fram til 2010, en þá er metfjölda náð, 24 verk. Séu hins vegar bókaflokkar[34] teknir með breytast tölurnar frá 1980 og 1985 í 27, 1990 í 19 og 2010 í 41, líkt og sýnt er á mynd 5 og í töflu 4. Að meðaltali komu út 12,7 titlar á hverju þessara ára, eða einum fleiri en að meðaltali 2000 til 2010.

Rannsóknin yfir þetta fimmtíu ára tímabil, leiðir í ljós að fjöldi þýddra bóka úr norðurlandamálum sveiflast frá 4 og upp í 24 árlega. Þar er ekki hægt að greina hreina þróun. Hlutur fagurbókmennta[35] í þýðingum úr norðurlandamálum sveiflast frá einni bók og upp í tólf, að meðaltali 5,4 bækur á ári. Hlutfallið er lægst árið

32 Fjöldi þýddra skáldverka sveiflast frá 36 til 85, sbr. töflu 2, bls. 135.

33 Eins og áður er getið eru bækur eftir Margit Sandemo ekki með í þessari tölu.

34 Bækur úr bókaflokknum um Morgan Kane 1980 og 1990 annars vegar og bækur Margit Sandemo frá 2010 hins vegar, alls 27 titlar.

35 Enn sem fyrr er hugtakið „fagurbókmenntir“ skilgreint eftir efnistökum sbr. bls. 142.

1980, eða 15%, hæst fer það árið 2000, eða 80%. Ekki er hægt að greina hneigð eða reglu í fjölda eða hlutfalli frá ári til árs eða yfir tímabilið í heild. Í þessum flokki lenda bækur sem teljast til sígildra verka eða þykja markverðar af öðrum ástæðum. Þar eru með taldar bækur sem hlotið hafa Bókmenntaverðlaun Norðurlandaráðs og vekur athygli hversu fáar þær eru.

Ástarsögur voru áberandi þáttur í útgáfu bóka sem þýddar voru úr norðurlandamálum 1980 til 1995. Fyrir þann tíma virðast þær hafa verið ein til þrjár árlega og álíka margar fyrstu árin á eftir, en hverfa nánast eftir það. Þeim markaði er vísast sinnt á öðrum vettvangi nú.

Sakamálasögur eða glæpasögur komust varla á blað fyrr en eftir árið 2000 en hafa verið vaxandi þáttur frá 2007 og aldrei fleiri en árið 2010.

Athygli vekur einnig hversu margar bækur hafa verið þýddar úr sænsku síðan árið 2000, eða 69 af 129 bókum þýddum úr norðurlandamálum. Enn stærri verður hlutur sænskunnar ef bækur Sandemo eru taldar með, en hún ein á 60 titla á íslenskum bókamarkaði frá þessu tímabili. Það samsvarar samanlögðum fjölda þýðinga úr öllum hinum norðurlandamálunum.

Eftir þessa yfirferð væri óneitanlega forvitnilegt að bera saman það sem þýtt er og það sem kemur út frumsamið ár hvert og hvort samhljómur sé þar á milli. Það bíður betri tíma en þess má geta að spennusögum frumsömdum á íslensku hefur fjölgað í takt við sambærilegar sögur sem þýddar hafa verið úr norrænum málum og raunar fleiri tungumálum. Ef til vill má hugsa sér víðari skírskotun en eingöngu til bóka. Fleiri miðlar gera sér mat úr skáldskap eins og t.d. kvikmyndir og sjónvarpsþættir og þá miðlun er eðli málsins samkvæmt mun auðveldara að nálgast en bækur þó vissulega megi nú orðið hala niður bókum af netinu.

Hér má að lokum minna á að það skiptir máli hvers konar verk eru valin til þýðingar. skáldverk sem krefja þýðanda um flutning hugsunar milli menningarheima, nýsköpun í hugtökum og orðaforða hljóta að vera örþjóð eins og Íslendingum mikilvæg engu síður en á tímum Jóns á Bægisá og Sveinbjarnar Egilssonar.

Útdráttur

Þýðingar úr norðurlandamálum
Þýdd skáldverk á íslensku frá 1960 til 2010

Árlega kemur út fjöldi bóka á íslensku, bæði frumsamdar og þýddar. Í þessari grein verður fjallað um þýðingar á skáldverkum úr norðurlandamálum á íslensku á 50 ára tímabili með hliðsjón af fjölda frumsaminna skáldverka á íslensku og heildarfjölda þýðinga á skáldverkum á ári hverju.

Rannsóknin tekur annars vegar til tímabilsins 2000 til 2010, að báðum árum meðtöldum, þegar 11,7 norræn verk voru þýdd á ári að meðaltali og hins vegar er stiklað á fimmta hverju ári frá 1960 til 1990, en þá var meðaltalið 12,7 verk.

Leitast er við að flokka þýddu skáldverkin eftir frummáli og inntaki, og draga fram það sem einkennt hefur hvern hluta tímabilsins. Fjöldi og inntak þýddra skáldverka úr norðurlandamálum hefur einkennst af sveiflum og erfitt er að greina ákveðin mynstur. Þó má sjá að ástarsögur hafa átt sinn blómatíma og bókaflokkar svo sem Ísfólkið sett sinn svip á tímabilið og síðustu ár hefur spennusögum/glæpasögum þýddum úr norðurlandamálum fjölgað mjög. Hlutfall þýddra fagurbókmennta hefur einnig verið æði sveiflukennt, jafnvel miklar sviptingar á milli ára. Einnig hefur það breyst úr hvaða málum þýtt er, mest hefur verið þýtt úr sænsku síðasta áratuginn, en áður voru danskar bækur mest áberandi.

Abstract

Fifty Years of Literary Translations from
Nordic Languages into Icelandic

Every year a great number of books are published in Icelandic, original titles in Icelandic as well as translations. The purpose of this article is to take a close look on literary translations from Danish, Norwegian, Swedish, Finnish and Faroese into Icelandic, taking into account genre and the ratio of translations from each of these languages. This data will also be compared to the number of

other literary publications, written in Icelandic or translated from other languages.

In order to see if there are any changes in what kind of books are translated and from which languages data has been collected for each of the years 2000–2010 as well as for the years 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 and 1995.

The translated novels were categorised by content and original language to see if there was a pattern to what is translated and from which language. The results indicate that although it is hard to find a pattern each period has its characteristics.

Aðrar greinar

Andrea Milde and Ásta Ingibjartsdóttir
University of Iceland

Creating Space
Drama in the Foreign Languages at the University of Iceland

1. Introduction

After several years of involvement in theatre and teaching in foreign language departments, we both came to realise how important it had become for us to involve drama – and other arts if possible – in our teaching. In line with Fleming[1], we think that dramatic art can enable us to go through and reflect on experiences outside of our daily life, which would not otherwise be possible, not within a face-to-face situation anyway. We want to demonstrate that drama ¾ in general and in the two particular ways that we are presenting here – can provide students with a learning environment in which they can interact, collaborate, engage with a foreign language, and get actively involved in their own learning. In this article, one section will discuss a theatre project in French, drawing on methods developed by Pierra[2], and will focus on oral expression. Another section will discuss a theatre project in German which focuses on how to involve creative writing techniques – which is not a common practice for drama in language teaching – and a reflective practice through portfolios that draws on methods suggested by Bräuer[3].

---

1 Michael Fleming, "Cultural Awareness and Dramatic Art Forms", *Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography*, ed. Michael Byram and Michael Fleming, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, pp. 147–157, here p. 149; Michael Fleming, *The Art of Drama Teaching*, London: David Fulton Publishers, 1997, p. 4.

2 Gisèle Pierra, *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*, Paris: L'Harmattan, 2001.

3 Gerd Bräuer, "Reflecting the Practice of Foreign Language Learning in Portfolios (1)", *German as a Foreign Language Journal*, No. 2/2009, pp. 3–22, here p. 3.

In the past there have been different dichotomies and discussions about 'theatre' and 'drama', 'process-oriented approaches' and 'product-oriented approaches', and a distinction between 'artistic form of drama' and 'educational drama'. A process-oriented approach could briefly be described as focusing on the dramatic medium itself, and as rather informal and improvisational, whereas a product-oriented approach tends to focus on the final staging of the students' performance. The primary learning experience in the latter seems to lie in the dramatic realisation in front of an audience.[4] Fleming describes these dichotomies as false polarities and gives reasons for the emergence of a consensus that incorporates both approaches. The discussion has moved on, and we will not repeat that discussion, but we would like to point out that in our own teaching we neither strictly distinguish between process-oriented and product-oriented approaches, nor distinguish between drama as an arts discipline and drama that is being used as "general pedagogy".[5] We tend to use whichever techniques seem most helpful in any particular situation. At the outset of this polarising debate, educational drama was criticised for watering down or betraying drama as an art form by using drama as a device to facilitate learning.[6] Fleming points out that according to his own experience, new teachers often valued drama mainly as a replacement of real experience, and did not necessarily see drama as a chance to explore situations which would otherwise be denied to us in real life.[7]

We see drama as an arts discipline, and we like to involve it in our teaching. We will not discuss the debate about product-oriented and process-oriented approaches any further at this point as it has been discussed in some detail by Fleming, Heathcote/Bolton, Hornbrook, Moody, Shier[8], and others. Instead we will concentrate on the

4 Douglas J. Moody, "Undergoing a Process and Achieving a Product: A Contradiction in Educational Drama?", *Body and Language: Intercultural Learning through Drama*, ed. Gerd Bräuer, London: Ablex Publishing, 2002, pp. 135–136.

5 For the discussion about drama as an arts discipline and drama as a teaching method, see also David Hornbrook, *Education in Drama: Casting the Dramatic Curriculum*, Routledge, 1991, and Pamela Bowell and Brian S. Heap, *Planning Process Drama*, London: David Fulton, 2001.

6 Fleming "Cultural Awareness and Dramatic Art Forms", p. 148.

7 Ibid, pp. 148–149.

8 Michael Fleming, *The Art of Drama Teaching*, p. 1; Douglas J. Moody, "Undergoing a Process and Achieving a Product: A Contradiction in Educational Drama?", pp. 138–139;

aspects 'oral expression' and how to involve 'creative writing techniques and reflective practice' through portfolios within theatre projects in foreign language teaching. We agree with Moody[9] and think that an open learning environment which uses different approaches that might either fall under a theatre-based (product-oriented) or process-oriented category might be most suitable.

In order to actively engage students with experiences that are otherwise denied to us in real life teachers need to create a specific 'space' in which they are able to stimulate the students' interest in developing and realising their own ideas and engaging with their own learning. In such a 'space', the group dynamics are different from a usual classroom, and according to Boillot and Le Du[10] the relationships among students and between students and teachers are different as these experiences are 'direct' and 'lived' experiences. Drama is also different as it "operates in the realm of the unreal"[11], and according to Fleming that fact "is essential to the way it works as art"[12]. What is interesting and useful about "the realm of the unreal" is not that it replicates experience, but that it opens up various possibilities for the exploration of situations which otherwise could not be explored in real life. A student studying German might not necessarily be interested in becoming a top manager at a leading German airline, but within drama it might be an interesting experience to explore what that manager's life is about within a particular context. Rehearsals can be affected by what kind of rehearsal space (and also performance space) is available in one's institution, and can at times become a challenge.[13]

Janet Hegman Shier, "The Arts and the Foreign-/Second-Language Curriculum: An Interdisciplinary Approach to Actively Engage Students in Their Own Learning", *Body and Language*, p. 184; Dorothy Heathcote and Gavin Bolton, "Teaching Culture through Drama", *Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography*, pp. 158–177; David Hornbrook, *Education in Drama: Casting the Dramatic Curriculum*.

9 Douglas J. Moody, "Undergoing a Process and Achieving a Product", p. 139.

10 Hervé Boillot and Michel Le Du, *La pédagogie du vide. Critique du discours pédagogique contemporain*, Paris: Presses universitaires de France, 1993.

11 Fleming "Cultural Awareness and Dramatic Art Forms", p. 149.

12 Fleming, *The Art of Drama Teaching*, p. 4–5.

13 Having to teach a drama course in Háskólabío (the University Cinema) with its (at the time unadjustable) dimmed light and comfortable seats does not help anyone. Surprisingly, the University of Iceland, in spite of their new building (Háskólatorg), did not include a small

Independently from each other, but for the same reasons, we decided to include a performance at the end of the working process that would be staged outside of the classroom. We think that a performance, as a final stage of the process, has a big impact on the motivation of the participants to be involved and to work collaboratively towards a common goal. A performance beyond the classroom with all the excitement and challenges that performances might involve is in many ways a special learning experience, and most of the participating students have not done anything like this before. We will discuss in the following sections the different methods we use for trying to create a space that is suitable for exploring and critically engaging with experience in a foreign language, and also how teachers and students explore how "to create meaning through an artistic form"[14]. The experience that differences in pitch, facial expression or gesture can change meaning in drama – based on responses in the rehearsals from other participants or in the performance from the audience – could also be relevant for exploring the use of the same features (pitch, gestures, etc.) and their meaning in another culture.

We regard the integration of the arts into foreign language teaching as very useful and inspiring; we also think that it is important to provide the students with space for creativity which will enable them to explore and develop their interests and understanding of a topic. At a time when an entrepreneurial discourse[15] – a discourse that seeks to introduce market characteristics such as competition, customer focus, and performance targets – has been adopted by many universities, it is important to analyse critically the evaluative categories that are used to assess learning outcomes. 'Creativity' as such might not easily translate into such evaluative categories. Drama and other arts can have a profound impact on the learning environment by allowing students to explore and experiment, and to gain a different and deeper understanding of an issue

drama studio that could be used for rehearsals, performances, readings, and voice and speech training, etc. Hopefully the University of Iceland will be aware of this need and will provide an appropriate rehearsal and performance space in the future.

14 Fleming, *The Art of Drama Teaching*, p. 6.

15 Andrea Mayr, *Language and Power. An Introduction to Institutional Discourse*, London: Continuum, 2008, p. 26.

they are studying. For instance, Heathcote and Bolton[16] speak about the impact that drama can have in teaching culture to students who study a foreign language; drama also creates a space for trying things out and allowing the use of imagination in quite a distinctive way. We are writing as people who appreciate drama and provide space for drama, and we value bringing this space for exploring this experience of the 'unreal' (see p. 159) into our teaching. Jean McNiff[17] speaks about the importance of living one's own values and about how her work gives her considerable pleasure, but she is not so pleased when she does not manage to live her values in a way she would like to. We agree with with her and Whitehead[18] and think that it is no good to us or anyone else if the values that give our lives meaning are denied in our practice and make our lives meaningless. Based on this, we should ask ourselves whether we want to subvert and resist entrepreneurialism and its discourses in higher education, which are based on the "new hegemonic managerial discourse"[19], if these turn out to clash with the values that give our lives meaning.

Similar to Pierra[20], the theatre performers Jensen and Hermer[21] speak of "learning by playing" to describe their language teaching approach, which is aimed at the entire person and not only at cognitive skills. They aim for "a full sensory, physical and emotional appreciation of the language"[22] in order to engage the learner with the target language as much as possible. Learning by 'playing' means for them a playful approach but with a serious intention.

---

16 Dorothy Heathcote and Gavin Bolton, "Teaching Culture through Drama", pp. 161–162.

17 Jean McNiff, "How Do I Account For The Good In What I Claim As Quality Educational Research?", a paper presented at the Philosophy of Education Special Interest Group, at the British Educational Research Association Annual Meeting on the 7th September 2007 at the Institute of Education, University of London, 2007, p. 1.

18 Jack Whitehead, "Creating a Living Educational Theory from Questions of the Kind, 'How do I Improve my Practice?'", *Cambridge Journal of Education* 19(1)/1989, p. 137–153.

19 Nigel Thrift, 'Soft capitalism', *Cultural Values*, 1(1)/1997, p. 36, cited in Andrea Mayr, *Language and Power*, 2008, p. 45.

20 Gisèle Pierra, *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*, Paris: L'Harmattan, 2001, p. 79.

21 Marianne Jensen and Arno Hermer, "Learning by Playing: Learning Languages through the Senses", *Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches Through Drama and Ethnography* , pp. 178–192, here pp. 178–179.

22 Ibid, p. 179.

One could say that while drama can be useful for foreign language learning, so too can foreign languages be useful for drama. Several years ago in Sheffield, UK, one of the authors (Milde) was hired by an independent theatre company to teach actors some German phrases and pronunciation which they needed to use in several scenes. The actors didn't speak much German (or hadn't been been using it for a long time), and in order to make German their own for the play, they experimented with the German script and the German language, its sounds, pronunciation, intonation, and its words to explore and develop their roles.

One actress had a role that involved speaking English with a German accent throughout the play, so her way of playing with the language was different from the other actors as she didn't have to memorise any sentences in German. Together we (Milde and the actress) worked on the actress's basic knowledge of German phonetics and phonology (using my own teaching approach that would be useful for the actress in that particular context) which enabled her to develop her role and to be consistent in her accent throughout the play. In this case, experimenting with a foreign language clearly helped to support the actors in their artistic work, and it helped the audience to understand the meaning of the play.

2. Theatre, "paroles", learning

In France I (Ingibjartsdóttir) learned how to speak French, and it was doing theatre there that helped me most to develop a feel for the language and to experience emotions in it. It was an amazing experience to be able to connect with the text (script), and to use my life experience to express my interpretation of a French text. Even if they were not my own words, I still felt that it was me who was expressing these words. My relationship with the French language started to change. I was less afraid and I had the feeling that it could become a part of me or I could become a part of the language. That was the time when I decided to become a French teacher. Since then I have always been concerned about how teachers can stimulate students'oral expression, and how students can

experience 'subjective expression'[23] while studying a foreign language. My interest and motivation for language teaching is based on my experience with theatre.

Why theatre?

During my French studies in Montpellier, France, there was a course for future teachers in French as a foreign language which was taught using theatre techniques, *pratique théâtrale*. The main aims of this course were to increase 'subjective expression' and to perform a play in front of an audience. I participated in this course and I decided that I would integrate this kind of teaching into my work, if possible. I have been teaching French at the University of Iceland since 2005, mostly in the fields of grammar, writing, and oral expression. I had the opportunity to design my own (theatre) course for oral expression, *Leiklist*, based on Pierra's method [24], and was able to draw on my own experience in theatre. I started teaching *Leiklist* in 2007, which is an optional course in the second year of French studies. This course provides a specific pedagogical space and is different from other language courses. I try to create a supportive space for students in their learning process. The framework of the course is to stage a performance in front of an audience and communicate an interpretation a text, as proposed by the teacher. The main pedagogical goals are to give the students the possibility to express themselves in a subjective way in the foreign language, to improve their pronunciation, and, in particular, to experience learning in a different relationship with the language. It is also important that students feel themselves to be not only members of a group, but also to be individuals who are motivated to improve their speech with the performance in mind. The process lasts thirteen weeks, eighty minutes a week. The assessment consists of their participation in staging a play, performing in front of an audience, and writing (in French) about their experiences in the course.

---

23 'Subjective expression' is a term also used by Pierra and means that the whole person is involved, not only the intellect, but also the body.

24 Gisèle Pierra, PhD (Linguistics), Lecturer at the University of Paul-Valéry Montpellier III, http://recherche.univ-montp3.fr/dipralang/telecharger/PIERRA.pdf (accessed November 1, 2010).

Trust and disinhibition

Dickson points out that drama techniques involve the whole person, the body, the mind, and the emotions, and she thinks that the fact that they are allowed to "use their own personalities and experiences as resources for language production"[25] is what motivates them. She underlines this aspect by drawing on McGregor et al. who think that "drama forces students to interact" because acting-out involves a 'negotiation of meaning'[26]. Dickson thinks that "drama puts the emphasis on meaning rather than on form", which according to Maley and Duff[27] "forces us to take as our starting point *life* not language". If we take life as our starting point, we give subjectivity a place in speech as well as authenticity, and we give the students a chance to communicate their own words in the foreign language.

Speaking means to take a position among positions. Dickson says that "both acting and language learning involve self-expression and require a willingness to take chances" because – and she is drawing on Smith now – "we risk our psychological well-being every time we try to speak"[28]. Also of relevance to our context is Dickson's point that "the language teacher, like the director, must minimise students' inhibitions by creating an atmosphere of mutual trust and cooperation in the classroom"[29], which is important for me in my teaching too. I start the first session of the course by asking students to sit on the floor in a circle and then ask them why they have chosen this course and what they expect from it. They also have to introduce themselves in front of the group. The answers are mostly the same: they would like to talk and improve their pronunciation and they would like to do something different in their language studies. They express a little fear because they

---

25 Patricia Dickson, "Acting French: Drama Techniques in the Second Language Classroom", *The French Rewiew*, Vol. 63/1989, pp. 300–311, here p. 300.

26 Lynn McGregor, Maggie Tate, and Ken Robinson, *Learning Through Drama*, London: Heineman, 1977, p. 17, cited in: Patricia Dickson, "Acting French", p. 300. Regarding 'negotation of meaning', see also section 3 of this article, p. 175.

27 Alan Maley and Alan Duff, *Drama Techniques in Language Learning*, New York: Cambridge University Press, 1984, p. 15, cited in: Patricia Dickson, "Acting French", p. 300.

28 Stephen M. Smith, *The Theater Arts and the Teaching of Second Languages*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1984, p., cited in: Patricia Dickson, "Acting French", p. 300.

29 Patricia Dickson, "Acting French", p. 300.

know that at the end they will have to perform in public. I give them a chance to quit if they do not feel comfortable at this stage of the discussion. But if they stay, they are responsible for the outcome at the end. We make a sort of contract of honour to make sure that we will realise our goals. I start every session by doing a relaxation exercise. I tell students to lie down on the floor and close their eyes, then I talk to them in a calm voice to help them to connect with their body so that they may feel the energy and weight of their body. I tell them to leave behind everything that they have been doing over the day and concentrate on the nape of the neck, the back, the arms, the hands, their posterior, calves and heels. To wake them up calmly, I tell them to touch their faces and do some massage before they open their eyes. They stretch when breathing in and relax when breathing out, and breathe out with energy and sound. The students really like this exercise as it gives them an opportunity to reconnect with themselves and makes them more open for the interactions that will take place in class. I also use physical exercices to build up trust. For example, I ask students to stand up from the floor with the aid of another student. They put their backs together and have to stand up at the same time without using their hands, and they have to do this very slowly to realise the complementarity of their relationship. Pierra explains it this way[30]:

> The first phase in the series of warming-up exercises, concerning relaxation, visualisation, breathing and then contact, is important for complementarity. This phase gives the students the *psychocorporeal condition* for the relaxation part, to help them be more aware of themselves. These exercises are essential at the beginning of every session. Starting with these exercises on the floor symbolically places the students in a new space and gives them fundamental sensations. There is a new quality of concentration which brings out the dimension of play.[31]

[30] This is my translation [Á.I.] of this paragraph. For original version in Gisèle Pierra see *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*, p. 78–79.

[31] Ibid, p. 79.

Interactions and creativity

The next step is to distribute the texts I have chosen and which are not necessarily theatre texts. I have been using song texts, slam, monologues, dialogues and short stories, including work by Jacques Brel, Georges Brassens, Léo Ferré, Grand corps malade and a book by Xavier Durringer.

The students read these texts and each student chooses one or two texts that they wish to work with. The next step is to analyse the texts – how do we understand them? This work concentrates on the text and the students interactively analyse what they understand and what they think the text wants to communicate. When we are sure we understand the text, we split up into groups and start to search for ideas for staging. The students have to do their homework; they must propose something every week concerning the staging, so we can discuss it and provide some positive criticism (it is up to the students which ideas are accepted). The work at this stage involves a lot of creativity and imagination.

In her book *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*[32], Pierra explains how during an intensive session in *pratique théâtrale* at the University of Iceland in 1992, she was able to make a distinction between different kinds of speech. The distinction she made was between *parole non-scénique* ('speech off-stage') and *parole scénique* ('speech on-stage'), which we will discuss later. The students have the possibility to experience authentic interactions in diverse discussions; they are negotiating ideas for a common goal, the performance. They have to find a way to communicate the content of the words and the texts; the interactions are motivated from a real need to communicate in the work of staging and the search for meaning. These *paroles* exist in the articulation of the creative project, which stimulates the desire for expression. It is very important not to correct the students' speech in this phase because they are supposed to use the language in their own way. Sometimes they involve their native language, but for me there is nothing wrong with this, as the communication is authentic. This work stimulates a global acceptance of oneself and one's relation with others, which helps with the deconstruction and reconstruc-

32 Ibid, p. 45.

tion that takes place when one moves from one's native language into a foreign language. The transformation which takes place results from disinhibition and gives *parole* its communicative function where the final "exigence" is aesthetic.

Rehearsal and correction

This is where the teacher's work as a director begins. My work is to guide them in their acting and correct their pronunciation and rhythm of speech. I also help with the staging. One of the most interesting and rewarding moments is when they start to feel secure and listen to their imagination in the creation of different roles and characters. It is important that they memorise the text as soon as possible so they can focus. on their body and movements without having to hold the text in their hands. Often they do not want to stop the session because they are having so much fun and have realised that they are capable of creating in the foreign langage. Different activities, such as staging, creation of meaning, and communicating, take place at the same time in the creative and expressive process. Here we can talk about the *parole scénique*. It is no longer a spontaneous *parole* but the *parole* of the text. In the work with the text there are at least two different enunciations – the characters, expressed through the text or dialogues, and the students as actors – and it is through the mediation of the student/actor and the relation between different characters that the fiction becomes reality. Nevertheless the students will meet some difficulties in staging. They are not expected to have experience of theatre; it is the teacher's responsibility to help with techniques and to stimulate their imaginations. The text can at times block the student's imagination, so it is important to discuss the situation and let the student explain in their own words their interpretation of the situation. For the development of creativity, it is necessary to *se mettre en jeu* ('to get into play'), to take risks and experience the pleasure of being oneself but at the same time someone else.[33] The last sessions involve both theatrical work and linguistic work. Once they have learned their texts, the work with *parole scénique* starts. It is in this phase that correction takes place in pronunciation, rhythm,

33 Ibid, pp. 56–57.

diction, gesture, facial expression and voice. *Parole scénique* is a useful tool here because the words and the text are not the students' and they are not responsible for the meaning or the message; somehow it hurts less when you correct someone else's words. The voice is also important in drama; the audience must hear what you say and I have often observed students discovering a new energy in their voice in this process. It is also the moment when the students decide if they want to have costumes, make-up, music and so on. Of course, sometimes we have to add some extra sessions, but this has never been a problem. They want to do well in the performance and show the audience what they have accomplished; the performance is the final step, the result of thirteen weeks of creativity and learning.

I will close this overview of my course *Leiklist* with some short comments from my students: "I gained more feeling for the language", "not afraid to talk", "we received help from one another", "they have all the same goal", "helps to get rid of shyness", "strong relationship between the students", "original way for oral expression and to use one's knowledge in a different way", "improving the pronunciation", "pleasure in learning", "responsibility", "respect", "we need a place at the University for this kind of course".

3. Rewriting, rehearsing, and reflecting

This section will discuss the theatre course (*Leiklist*) that was offered within the undergraduate programme in German (within the Department of Foreign Languages) in the spring semester 2009. The main pedagogical aims[34] of the course were to enable students[35] of the second and third years to achieve a deeper insight into drama as a literary genre, to develop a critical analysis of the play's subject matter, to get an opportunity to actively engage with the German language, and to gain an understanding of drama as performance. The assessment (the institutional aim) consisted of a

34 For distinction between the pedagogical aims and institutional aims, cf. Gerd Bräuer, "Reflecting the Practice of Foreign Language Learning in Portfolios (1)", p. 3.

35 Due to a great interest from 1st year students, and only a small number of participating 2nd and 3rd year students, I opened up the course to 1st year students, which worked well.

Picture 1: At the beginning of the process: A rehearsal.
So here we were, in an auditorium in Háskóla Bío, the University cinema, with lights dimmed enough and cinema seats comfortable enough to make students want to go back to sleep at 10am in the morning, or whenever the weather and their means of transport allowed some of them to arrive.

portfolio, an oral presentation, and participation in the performance, which was obligatory. The German *Leiklist* course, just like the *Leiklist* course in French (see above), took place over thirteen weeks in weekly eighty-minute slots. All the extra rehearsals of specific scenes with different groups of students and individuals, especially towards the end of the rehearsal period, probably doubled the contact time with the students. That is also true for some of the students who met up additionally to work on particular scenes. The challenge of not having a suitable space for drama rehearsals and small-scale performances, such as a university drama studio or just an empty classroom without tables, has already been addressed above (see p. 159). Originally I wanted the students to choose a play, but after new students kept joining and others kept dropping out, and as time was precious, I chose a project that would be based on the play *Top Dogs* by the Swiss author Urs Widmer, which the group seemed to be happy with. Given that the

kreppa, the collapse of the Icelandic banking system, had just happened a few months previous, it seemed that a play about fallen top managers who have yet to come to grips with their unemployment and loss of status might be a relevant way of exploring, critically analysing and discussing the current Icelandic situation.

Process, product, and a variety of methods

In my research in the field of spoken artistic production processes, I have usually focused on artistic processes and included the artistic product without separating it from the process. Drawing on the French literary approach *critique génétique*[36], which investigates written texts[37] in their development and context, I regard the artistic product, such as the performance of a theatre play, as part of the artistic process. I think that the artistic product should be looked at – in research terms – as only one part or stage of the artistic process, and should not be seen as a separate or independent product that exists in isolation. It can clearly not be seen as an independent product as it was not just 'thrown into its final form' but went through different stages of an artistic working process. Separating a process and a product from each other seems to be an unhelpful approach. If I apply this approach to artistic production processes in foreign-language teaching, such as the *Top Dogs* project, the two performances (of our rewritten version of an existing play) at the end of the semester are to be seen as the final stage of the artistic and collaborative working process. These end-of-semester performances are where we had 'arrived' at that point, based on our ideas, efforts and other factors, such as the availability of the performance space (basement in the Nordic House), the technicians who cleared the space and fixed the lights, and the participants. Who knows where we would have 'arrived' a week later, but would it matter? Each performance ('final stage' or 'product') shows where the collaborative process has arrived at that particular moment in time.

---

36 Almuth Grésillon, *Literarische Handschriften: Einführung in die "critique génétique"*, Berlin, Frankfurt a.M.: Lang, 1999.

37 I developed a method for analysing spoken artistic text productions (directing analysis), c.f. Andrea Milde, "Art as a Process of Revision: The Audience and the End Product", *The International Journal of the Arts in Society*, 2(2)/2007, pp. 151–156.

Theatre projects in foreign-language teaching are interdisciplinary projects[38], and with *Top Dogs*, apart from the benefits for language learning, I was interested in the working process, the improvisations, the rewriting of the play, the ideas the students developed, and the excitement and challenges of the performances. I was also interested in the dramatic text (the written play which we used as our base), how students would interpret it, and how it would help us to explore and examine something in a way we would not usually be able to do in our everyday life, in our 'real life'. In our particular project it seemed unhelpful – maybe even impossible – to divide process-oriented and product-oriented approaches, as we clearly needed a variety of methods for our interdisciplinary project. In line with Moody[39], I think that both an open learning environment and theatre projects which work towards the performance of a play are useful and can compliment each other, and that a dichotomy between process-oriented and product-oriented approaches should not exist.

Rewriting: drama and creative writing

I wanted to integrate some creative writing techniques into this theatre project as I wanted the students to feel responsible and be actively engaged with the dramatic text they would be performing. I did not want them to learn any lines without thinking about the meaning first, but I wanted them to become aware of how they wanted to play their text, what seemed difficult to them and why, and how their play would correspond to other aspects in the play, such as the relationship to other people in the play. These are some of the aspects the participants of that course were supposed to document and reflect upon in a journal as part of a portfolio (see next section below). This task also meant that they would be asked to be actively involved in the meaning-making of the rewritten manuscript and the performance, as they could change expressions, small parts of their scripts, pauses, and emphasis, but all closely linked to the play we were using. It was up to the students how much of this creative writing task – rewriting

38 For a discussion of the arts in foreign language as an interdisciplinary approach, see Janet Hegman Shier, "The Arts and the Foreign-/Second-Language Curriculum", p. 184.

39 Douglas J. Moody, "Undergoing a Process and Achieving a Product", pp. 138–139.

parts of the original script – they would bring into the play as long as they dealt with it at some point in the process. Interestingly, most of them did not work on it in their own time and ask me for feedback afterwards but preferred working on it with me in the lesson or in additional face-to-face meetings, and this did not seem to be related to their level of German. Most of them commented in their course diary on what they were planning to do with their text and what they wanted to discuss with other students and with me.

As a teacher who is always concerned with giving enough space and stimulation for students' creativity and realisation of their own ideas, I wanted to explore whether the option of having the opportunity to rewrite, shorten or delete parts of the script in a way they would prefer would make them get more involved than if changes had been made for them. This involvement seems to have a positive effect on their learning as it gives the students more responsibility and power over their play and artistic performance.

Rehearsing and reflecting: working with portfolios

For several years I have been using portfolios in my teaching, and I keep learning about new and better ways of using them more effectively. I found Bräuer's work on the use of portfolios in foreign-language learning/teaching very helpful and inspiring.[40] In the rehearsal process portfolios were used to help the students document and reflect upon their ideas, questions, difficulties, work, and suggestions. The portfolio they were supposed to submit at the end of the course consisted of a journal in which they were supposed to regularly make entries and a final reflection on the whole project. If they wanted, they could also add photos, pictures, and other relevant documents. One student submitted, along with her portfolio, her entire manuscript in which she had documented the revisions she made, using three different languages.

Similar to Shier[41], I used portfolios as 'reflective practice' in a theatre project within the foreign-language curriculum that were

40 Gerd Bräuer, "Reflecting the Practice of Foreign Language Learning in Portfolios (1)", p. 3.

41 Janet Hegman Shier, "The Arts and the Foreign-/Second-Language Curriculum", pp. 187–188.

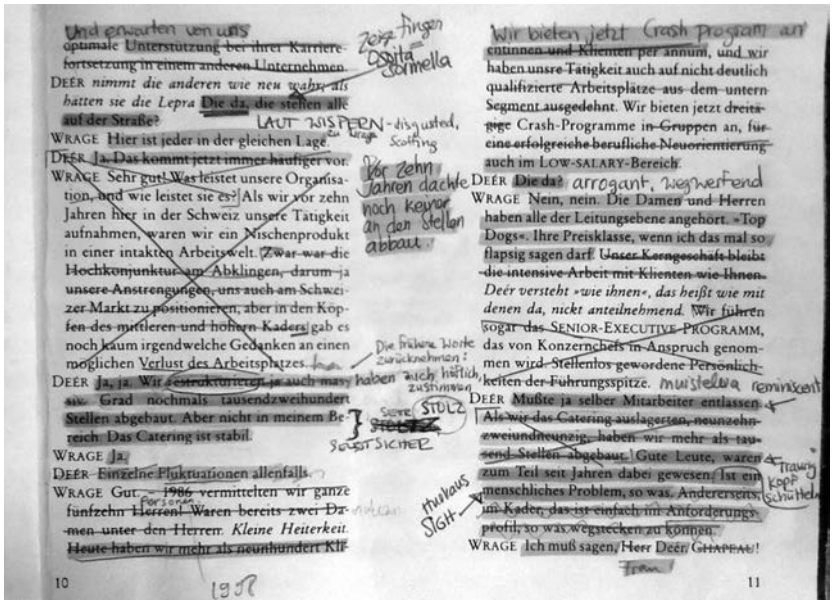

Picture 2: A student's manuscript showing her revisions.

supposed to help students explore their ideas and how these ideas might develop or change during the rehearsals. Reflective practice "denotes stimuli for perceiving or reflecting back on one's own activity"[42], which could be a writing or reading task about how students begin to learn their text. I also saw it as a way for students to develop their own focus and analysis. Some students commented and reflected in their portfolios about the social dynamics among the participants, and how to support the whole group, while others were more interested in exploring their role, and in reflecting on their language-learning experience. Students were free to explore and to reflect on aspects of their choice, and they all found a way to connect with the theatre project, which was evident in the rehearsals and performances, and also in their writing (portfolios). Bräuer seems to be relevant for our context as he points out that writing tasks in schools are often dominated by a "*didaktischer Inszeniertheit"* (a 'staged pedagogy')[43], which means

42 Gerd Bräuer, "Reflecting the Practice of Foreign Language Learning in Portfolios (1)", p. 10.

43 Gerd Bräuer, *Schreibberatung in der Schule, Studium und Lehrerberuf*, Hohengehren: Schneider, 2009, p. 1.

Picture 3: At the final stage of the process: The performance. We have overcome our initial challenges and have met our objectives.

that teachers often try to reach the pedagogical aims via the established canon of content and methods in their particular discipline. Such a staged pedagogy, according to Bräuer, often ignores the fact that learning takes place in a concrete and individual context, which cannot entirely be anticipated or shaped by the (pedagogical) canon.[44] Drawing on Bräuer, the use of portfolios in this theatre project seemed to have taken into account the learners' individual

44 Ibid, p. 1.

and concrete context, as students could explore and reflect, and also share and discuss in the rehearsals what they regarded as relevant and interesting for them, and receive critical feedback from the group or from me. Also of interest in relation to context-oriented learning and the reflective practice in portfolios is Lave and Wenger's[45] idea of the "negotiation of meaning", which means, according to Bräuer[46], that in a learning process one has to negotiate how "the way I do something has anything to do with me".

4. Conclusion

In this article we provided two examples of theatre courses within the foreign language curricula (in French and German) at the University of Iceland, and described how the inclusion of a performance in such a project influences the aims of a course, the method of working, and the commitment required of participants. We discussed, though not exhaustively, the role of 'oral expression' and 'creative and reflective writing' within interdisciplinary theatre projects to demonstrate the variety of aims, tasks, and interests that can be integrated into courses that incorporate artistic activities. These examples are in no way meant to be prescriptive but are rather designed to inspire other teachers to consider integrating drama or other arts into their teaching. With this discussion and insight into our practice, we demonstrate that it is important for us to create an environment – a space – in which we will be able to stimulate students to be creative, to get involved in the process, and to be able to realise their own ideas. We regard the use of drama in foreign languages as interesting and useful for teachers and students, regardless of whether a performance is staged outside the classroom or not. It seems to us, judging from what we have found in the students' feedback and in our own observations, that the performance experience has a strong impact on the students' learning experience, which students describe as surprising for them.

45 Jean Lave and Etienne Wenger, *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*, New York: Cambridge University Press, 1991, cited in: Gerd Bräuer, *Schreibberatung in der Schule, Studium und Lehrerberuf*, p. 1.

46 Gerd Bräuer, *Schreibberatung in der Schule*, p. 1.

Útdráttur

Skapandi rými
Leiklist í erlendum tungumálum við Háskóla Íslands

Leikur einn eða alvörumál? Í greininni er fjallað um reynslu höfunda af notkun leiklistar í kennslu erlendra tungumála á háskólastigi. Þeir telja mikilvægt að skapa og varðveita í tungumálakennslunni svigrúm fyrir leiklist og aðrar listgreinar, ekki síst nú þegar æ fleiri háskólar virðast hneigjast til starfshátta markaðar og stórfyrirtækja, sem samræmast e.t.v. misvel sjónarmiðum tungumálakennara.

Michael Fleming hefur bent á að í leiklist felist tækifæri til að kanna og rannsaka reynsluheim sem stendur okkur allajafna ekki til boða í hversdagslífinu og vilja höfundar sýna fram á að með leiklistinni sé hægt að búa til námsumhverfi þar sem nemendur geta með gagnvirkum samskiptum og samvinnu tengst erlenda tungumálinu nánar og orðið virkari þátttakendur í eigin námi.

Í greininni er annars vegar greint frá leiklistarverkefni í frönsku sem byggist á hugmyndum Pierra um mikilvægi munnlegrar tjáningar og settar eru fram í bók hennar *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*. Hins vegar er fjallað um leiklistarverkefni í þýsku þar sem stuðst er við aðferðafræði Gerd Bräuer, en þar er lögð áhersla á að þjálfa skapandi skrif á ígrundaðan máta með því að útbúa þar til gerðar vinnumöppur (e. *portfolio*).

Abstract

Creating Space
Drama in the Foreign Languages at the University of Iceland

Playful approach, serious intent? In this contribution we will discuss aspects of our approaches to drama or theatre (*Leiklist*) in foreign language teaching in higher education. It is important to create – and protect – space for dramatic art and other arts in foreign language teaching at a time when an increasing number of universities

are adopting a form of "enterprising managerialism" that might or might not accommodate our values as teachers in languages.

As Michael Fleming observed, drama has the potential "to explore and examine experience in ways which would otherwise be denied to us in real life", and we want to demonstrate that drama can provide students with a learning environment in which they can interact, collaborate, become engaged with a foreign language, and become actively involved in their own learning.

In this article, one section will discuss a theatre project in French, drawing on methods developed by Pierra in her book *Une esthétique théâtrale en langue étrangère*, and will focus on oral expression. Another section will discuss a theatre project in German that focuses on how to involve creative writing techniques and a reflective practice through portfolios, drawing on methods suggested by Gerd Bräuer.

Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir
Háskóla Íslands

Enskan og fræðaskrifin

1. Inngangur

Notkun ensku í hinum akademíska heimi hefur aukist með miklum hraða undanfarna áratugi. Coleman[1] heldur því fram að í fyrsta skipti í skráðri sögu eigi fræðaheimurinn sameiginlegt tungumál. Fræðimenn hafa glímt við að skilgreina muninn á ensku sem er notuð af innfæddum og ensku sem notuð er á svæðum þar sem ensk tunga hefur enga opinbera stöðu en er engu að síður notuð víða t.d. í heimi vísinda og viðskipta. Kachru[2] hefur skilgreint notkun enskunnar við þessar aðstæður sem hinn „víkkandi hring“ (e. *Expanding Circle*) en í „innsta hring“ (e. *Inner Circle*) eru þau svæði þar sem enska er móðurmál. Segja má að enskunotkun á Íslandi teljist til hins víkkandi hrings. Eitt tákn þess að Ísland sé innan þessa hrings er krafa um enskunotkun í kennslu og fræðaskrifum við Háskóla Íslands en höfundar hafa fjallað um aukna notkun ensku í kennslu á háskólastigi á Íslandi í fyrri skrifum.[3] Hér verður sjónum beint að fræðaskrifum en þrýstingur eykst

1 John A. Coleman, „English-medium teaching in European higher education“, *Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, bls. 1–14, hér bls. 6.

2 Braj B. Kachru, „Standards, codification and sociolinguistic realism: The English language in the outer circle“, *English in the world. Teaching and learning the language and literatures,* ritstj. Randolph Quirk og Henry Widdowson, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, bls. 11–30.

3 Birna Arnbjörnsdóttir, „English in Iceland: Second Language, Foreign Language, or Neither?“, *Teaching and Learning English in Iceland*, ritstj. Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur/Háskólaútgáfan, 2007, bls. 51–78; Birna Arnbjörnsdóttir, „Enska í háskólanámi“, *Milli mála. Ársrit Stofnunar Vigdísar Finnbogadóttur*, Reykjavík: Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur/Háskólaútgáfan, 2009 bls. 77–94; Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, „Coping with English at University: Students' Beliefs“, *Menntakvika 2010*, ráðstefnurit gefið út á vegum *Netlu – Veftímarits um uppeldi og menntun* og Menntavísindasviðs Háskóla Íslands, http://netla.khi.is/menntakvika2010/008.pdf.

á fræðimenn við Háskóla Íslands að birta rannsóknaniðurstöður í erlendum fræðiritum og þá á ensku. Þetta sést m.a. á því að fleiri rannsóknarstig fást fyrir greinar í erlendum ritum en innlendum, framgangur miðast við birtingar í erlendum ritum og við úthlutun úr samkeppnissjóðum er hvatt til útgáfu á ensku samanber núgildandi stefnu Háskóla Íslands[4]. Með því að hvetja fræðimenn til þátttöku í alþjóðlegu fræðastarfi er um leið leitast við að auka samkeppnishæfni íslenskra fræðimanna og háskóla. Þessi stefna vekur hins vegar áleitnar spurningar um jafnræði þ.e. að hve miklu leyti fræðimenn eru þess umkomnir að skrifa fræðigreinar á ensku, um gæði slíkra skrifa á öðru máli en móðurmálinu og þá raunverulega samkeppnishæfni. En um leið þarf að velta fyrir sér hvaða áhrif það hefur á þróun íslenskrar akademískrar orðræðu ef fræðaskrif verða mikið til á ensku. Spurningar sem þessar eru ekki séríslenskt fyrirbrigði heldur má segja að um gervalla Evrópu, en einkum í Norður-Evrópu, sé tekist á um sömu málefni. Fram til þessa hafa ekki legið fyrir tölur um umfang fræðaskrifa á ensku á Íslandi, hvernig þau dreifast á fræðasvið né heldur hafa viðhorf fræðimanna við Háskóla Íslands til enskunotkunar verið könnuð fyrr en nú.

Könnunin sem hér greinir frá er hluti af langtíma rannsóknarverkefni sem styrkt er af RANNÍS og Rannsóknarsjóði Háskóla Íslands. Markmið verkefnisins er að kortleggja stöðu ensku sem samskiptamáls í breyttu málumhverfi á Íslandi. Sú könnun sem hér er lýst tilheyrir þeim hluta rannsóknarverkefnisins þar sem skoðuð eru annars vegar viðhorf nemenda og hins vegar viðhorf kennara til enskunotkunar almennt í námi og kennslu við Háskóla Íslands. Í þeim hluta var m.a. kannað hversu vel eða illa undirbúna nemendur og kennarar teldu sig vera til að takast á við mikla enskunotkun en eins og áður hefur komið fram eru um 90% námsbóka á háskólastiginu á Íslandi skrifuð á ensku.[5] Niðurstöður þeirra kannana eru kynntar í fyrri skrifum.[6] Í þessari grein verður lýst viðhorfum kenn-

4 Stefna Háskóla Íslands, http://www.hi.is/is/skolinn/stefna_og_markmid.

5 Birna Arnbjörnsdóttir og Hulda Kristín Jónsdóttir, „Notkun ensku í háskólanámi á Íslandi“, fyrirlestur haldinn á Hugvísindaþingi, 13–14 mars, 2009.

6 Hafdís Ingvarsdóttir og Birna Arnbjörnsdóttir, „Coping with English at Tertiary Level: Instructors' Views“, *Menntakvika 2010*, ráðstefnurit gefið út á vegum *Netlu – Veftímarits um uppeldi og menntun* og Menntavísindasviðs Háskóla Íslands, http://netla.khi.is/menntakvika2010/010.pdf; Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, „Coping with English at University: Students' Beliefs“.

ara til notkunar ensku í eigin fræðaskrifum, og til þess að þurfa að vinna með tvö tungumál. Gerð er grein fyrir magni fræðaskrifa háskólakennara á ensku og aldursdreifingu þeirra sem skrifa á ensku. Þá er fjallað um eðli aðstoðar sem kennarar telja sig þurfa við skrifin. Niðurstöður rannsóknarinnar vekja spurningar um stöðu ensku sem akademísks máls við Háskóla Íslands en um leið um stöðu íslensku sem vísindamáls.

2. Enskunotkun í fræðasamfélaginu

Markmið Bologna-áætlunarinnar og ESB er að samræma og sameina námsleiðir og námsgráður innan evrópskra háskóla og auka flæði stúdenta, kennara og fræðimanna.[7] Vissulega er það af hinu góða að auka alþjóðlega samvinnu og gera nemendum kleift að stunda nám í fleiri en einu landi án þess að það komi niður á framvindu námsins. Alþjóðleg samvinna frjóvgar þekkingarleit og víðsýni gagnvart annarri menningu. Þessi sameiningar- og samhæfingarstefna er hvað lengst komin á Norðurlöndum þar sem margir háskólar hafa beinlínis í málstefnu sinni fjölgað námsleiðum sem kenndar eru á ensku, sérstaklega í framhaldsnámi, með það að markmiði að laða til sín færustu námsmenn og fræðimenn hvort sem er frá heimalandinu eða utan þess.[8] Krafan um að standast alþjóðlegar samkeppniskröfur og aukna samvinnu hins alþjóðlega fræðasamfélags eykur þrýsting á að fleiri meistara- og doktorsverkefni verði skrifuð á ensku og að auki að fræðimenn fjölgi greinaskrifum á ensku og útgáfum í ritrýndum alþjóðlegum tímaritum, sem flest eru skrifuð á ensku.

Rannsóknir á Norðurlöndum, hér á Íslandi og annars staðar í Evrópu hafa sýnt að bæði nemendur og kennarar ofmeta ensku-

---

7 Robert Phillipson, „Language policy and education in the European Union“, *Language policy and political issues in education*. *Encyclopedia of Language and Education*, 2. útg., ritstj. Stephen May og Nancy H. Hornberger, New York: Springer, 2008, bls. 255–265; B. Wächter og F. Maiworm, „English-taught programmes in European higher education. The picture in 2007“, *ACA Papers on International Cooperation in Education*, Bonn: Lemmens, 2008.

8 Ragnhild Ljösland, „English in Norwegian academia: A step towards diglossia?“, *World Englishes*, 26(4)/2007, bls. 395–410; Birgit Brock-Utne, „The growth of English for academic communication in the Nordic countries“, *International Review of Education*, 47(2–3)/2001, bls. 221–233.

kunnáttu sína.[9] Í sömu heimildum kemur fram almenn ánægja meðal kennara og nemenda með aukna enskunotkun í námi og kennslu. Þegar viðmælendur eru hins vegar spurðir frekar kemur í ljós að vinnuálag eykst, nemendur taka síður þátt í umræðum og margir, bæði nemendur og kennarar, leggja mikla vinnu í að þýða, glósa, gúggla og vinna með enska textann til að skilja námsefnið eða koma því til skila til nemenda.[10]

Nokkuð er til af rannsóknum á framhaldsnámi þar sem kennt er á ensku og fjölda meistara- og doktorsverkefna sem rituð eru á ensku utan enskumælandi landa. Við höldum okkur hér við Norðurlöndin en ljóst er að frjó umræða er um þetta efni víðar t.d. í Austurlöndum fjær. Norska fræðikonan Brock-Utne[11] hélt því fram í skrifum sínum fyrir um áratug að aukin þrýstingur að ofan gerði það að verkum að háskólakennarar legðu sig fram við að skrifa á ensku sem skýrðist m.a. af því að mun meiri fjárhagslegur ágóði er falinn í því en að skrifa á móðurmálinu. Hún segir að fyrir 1992 hafi allir prófessorar við Óslóarháskóla verið á sömu kjörum. Eftir að nýtt bónuskerfi var sett á laggirnar sem m.a. byggist á því að mest er greitt fyrir útgáfu á ensku hefur kerfið nálgast ameríska kerfið „publish or perish“ (‘gefa út eða gefast upp’)[12]. Ljösland[13] styður þessi viðhorf Brock-Utne og bætir við að hvatakerfi sem innleitt var í norskum háskólum 2004 ýti undir enn frekari þróun í þessa átt. Sama gildir um matskerfi opinberra

9 Glenn. O. Hellekjær, „The Acid Test. Does Upper Secondary EFL Instruction Effectively Prepare Norwegian Students for the Reading of English Textbooks at Colleges and Universities?“, Doctoral Thesis, Faculty of Arts, University of Oslo, 2005; Anne Sofie Jakobsen, „Ellers er det lige ud af landevejen“, *En interviewunders øgelse af ti undervise-res holdninger til og erfaringer med engelsksproget undervisning ved det biovidenskabelige fakultet*, KU Københavns studier i tosprogethed, Studier i parallelsproglighed, KU Humanistiske fakultet, 2010.

10 Robert Wilkinson, „The impact of language on teaching content: Views from the content teacher“, *Bi And Multilingual Universities – Challenges and Future Prospects Conference*, Helsinki, 2. september 2005. Hægt er að nálgast fyrirlesturinn á http://www.palmenia.helsinki.fi/congress/bilingual2005/presentations/wilkinson.pdf [sótt 1. nóvember 2010]; Glenn. O. Hellekjær, „The Acid Test“; Anne Sofie Jakobsen, „Ellers er det lige ud af landevejen“; Hafdís Ingvarsdóttir og Birna Arnbjörnsdóttir, „Coping with English at Tertiary Level: Instructors’ Views“; Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, „Coping with English at University: Students’ Beliefs“.

11 Birgit Brock-Utne, „The growth of English for academic communication in the Nordic countries“, bls. 221–233.

12 Sama rit, bls. 231.

13 Ragnhild Ljösland, „English in Norwegian academia: A step towards diglossia?“.

háskóla á Íslandi[14]. Því þótt margir vísindamenn kysu að birta í virtustu alþjóðlegum ritum á það ekki við um alla en hvatakerfið gerir það að verkum að háskólakennarar hafa ekki lengur val vilji þeir teljast gjaldgengir fræðimenn.

Í grein Ljösland segir að á árunum 1998–2000 hafi um 70% útgefinna fræðirita og eða greina í Noregi verið á ensku. Innan náttúruvísinda voru 90% útgefinna verka á ensku.[15] Á sama tíma var 81% doktorsritgerða skrifað á ensku.[16] Engin ástæða er til annars en að ætla að þessi tala hafi hækkað á þeim áratug sem liðinn er síðan þessar tölur voru birtar. Á árunum 2000–2009 voru 80% doktorsverkefna frá Háskóla Íslands rituð á ensku.[17]

Í framtíðarstefnu Kaupmannahafnarháskóla, *Destination 2012*, er málstefna háskólans sett fram. Þar segir að auka eigi „kennslu og lesefni á ensku þar sem það á við og vinna að því að enska verði samskiptamál í fræðastarfi“.[18]

Þá er kveðið á um að þrátt fyrir framgang ensku skuli gæta þess að gæði kennslu og rannsókna minnki ekki og að danskan skuli halda áfram að vera virkt tungumál innan allra málumdæma „tungumál sem nær yfir öll málumdæmi“[19]. Til þess að fylgja þessari stefnu eftir var stofnuð við Kaupmannahafnarháskóla Miðstöð alþjóðlegrar og tvímála tungumálanotkunar (Center for international og parallel sproglighed (CIP)) sem hefur það meginmarkmið að kanna áhrif aukinnar enskunotkunar við háskólann og styðja við notkun ensku og dönsku í kennslu og rannsóknum.[20]

Lífvísindaskólinn (Det biovidenskabelige fakultet) við Kaupmannahafnarháskóla hefur þá stefnu að „allt framhaldsnám og að minnsta kosti helmingur grunnnáms verði kennt á ensku árið

14 Heimasíða Félags prófessora við ríkisháskóla, http://www.professorar.hi.is/node/148.

15 Ragnhild Ljösland, „English in Norwegian academia: A step towards diglossia?“, bls. 396.

16 Sama rit, bls. 396.

17 *Ályktun um stöðu íslenskrar tungu*, 25. október 2010, bls. 1, Reykjavík: Íslensk málnefnd, http://www.islenskan.is/Alyktun%20um%20stodu%20islenskunnar/Alyktun_IM_2010.pdf.

18 At engelsk „i stigende grad andvendes som undervisnings- og især lærebogssprog, hvor det er relevant i undervisningen og som forskningens fremvoksende lingua franca“, *Destination 2012. Strategi for Københavns Universitet 2012*, 2008, bls. 25, http://www.ku.dk/ledelse/bestyrelse/M%C3%B8der/2007/moede23/Pkt.03-strategi_bilag1.pdf [sótt 10. desember 2010].

19 „et komplet funktionsdueligt sprog“, sama rit, bls. 27.

20 Vefsíða Center for Internationalisering og Parallelsproglighed, www.cip.ku.dk [sótt 5. desember 2010].

2010“[21]. Þess má geta að árið 2008 voru 62% grunnnámskeiða kennd á ensku.[22] Við Copenhagen Business School eru öll námskeið kennd á ensku, líka námskeið þar sem bæði kennarar og nemendur eru danskir.

Á Íslandi voru um 11% námskeiða við Háskóla Íslands kennd á ensku árið 2009.[23] Í málstefnu Háskóla Íslands segir: „[R]annsóknum og framhaldsnámi fylgja erlend samskipti og fleiri mál en íslenska eru notuð í því starfi, einkum enska. Megin kennslumál í framhaldsnámi er þó íslenska, eftir því sem við verður komið.“[24] Sömu vísun í tvímálanotkun má finna í málstefnu Háskólans í Reykjavík en þar kemur m.a. fram:

> Íslenska er fyrsta tungumál Háskólans í Reykjavík. Skólinn leggur mikið upp úr vandaðri málnotkun og leggur metnað sinn í að hlúa að móðurmálinu. Til að auðvelda aðgengi erlendra nemenda, kennara og sérfræðinga og skapa þannig fjölmenningarlegt þekkingarsamfélag er enska skilgreind sem annað tungumál skólans. Kynningarefni, fjölda póstsendingar og annað efni sem skólinn dreifir til nemenda og kennara er því bæði að finna á íslensku og ensku.[25]

Á upplýsingasíðu MBA-náms við Háskólann í Reykjavík kom fram í inngangsorðum forstöðumanns þegar árið 2007 að markmiðið væri að fjölga námskeiðum sem kennd væru á ensku þar sem enska sé mál alþjóðlegra viðskipta og þannig sé unnt að bjóða nemendum upp á námskeið sem kennd eru af helstu alþjóðlegu sérfræðingum á hverju sviði.[26] Í Háskólanum í Reykjavík virðist tvímálanotkun (e. *Parallel Language Use*) vera orðin staðreynd.

---

21 „… alle kandidatsuddannelser og mindst halvdelen af kursene på bachelorsudannelsen skal være engelsksprogede inden 2010“, Anne Sofie Jakobsen, „Ellers er det lige ud af landevejen“, bls. 7.

22 Sama rit, bls. 30.

23 *Ályktunum um stöðu íslenskrar tungu.* 25. október 2010, bls. 1.

24 „Málstefna Háskóla Íslands“, http://www.hi.is/skolinn/malstefna_haskola_islands [sótt 7. desember 2010].

25 „Um tungumál í HR“, http://www.ru.is/haskolinn/stefna-hr/um-tungumal-i-hr/ [sótt 7. desember 2010].

26 Finnur Oddsson, „Alþjóðleg færni í íslenskum háskólum“, *Vefsíða Háskólans í Reykjavík*, http://www.ru.is/?PageID=1349&NewsID=1356 [sótt 20. júní 2007].

Það ætti enginn að velkjast í vafa um að enska er nú mál vísinda og þekkingar eins og David Crystal benti á fyrir tæpum áratug.[27] En umræðan um hvernig eigi að framfylgja þessari tvímálastefnu er ekki langt á veg komin.

3. Viðhorf: Aðrar rannsóknir

Víða, en þó einkum á Norðurlöndum, hafa spurningar vaknað um afleiðingar aukinnar tvímálanotkunar í fræðasamfélaginu og hvernig við henni skuli bregðast. Í málstefnunum hér að ofan, þar sem kallað er eftir notkun þjóðmáls og ensku, er minna um tillögur um hvernig skuli framkvæma slíkt. Hvernig er hægt að auka enskunotkun en einnig styrkja þjóðmálið? Seidlhofer og fleiri hafa bent á að enska er enn „eign" þeirra sem hafa hana að móðurmáli og því standa þeir sem nota hana sem samskiptamál (e. *lingua franca*) ekki eins vel að vígi þegar kemur að því að gæði skrifa séu metin.[28] Alvarlegust er ef til vill gagnrýni sem tengist kenningum um umdæmistap (e. *domain loss*). Phillipson og fleiri halda því fram að mikilvægt sé að staldra við og spyrja gagnrýninna spurninga um áhrif þess að fræðileg skrif verði nær alfarið á ensku því svo geti farið að akademísk og hugsanlega fagleg málumdæmi glatist á móðurmálinu með ófyrirsjáanlegum afleiðingum.[29]

Nokkrar rannsóknir hafa verið gerðar á viðhorfum háskólakennara til aukinnar enskunotkunar á háskólastigi. Flestar þeirra hafa fjallað um notkun ensku í kennslu og áhrif hennar á nám. Í fáeinum hafa viðhorf fræðimanna til notkunar ensku í fræðastörfum verið könnuð og þá oftast sem hluti af umfangsmeiri rannsóknum. Á vegum Center for internationalisering og parallel sproglighed (CIP) við Kaupmannahafnarháskóla var gerð viðamikil könnun á viðhorfum kennara til enskunotkunar sem náði til um 1104

27 David Crystal, *English as a global language*, 2. útg., Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

28 Barbara Seidlhofer, „English as a lingua franca", *ELT Journal*, 59(4)/2005; Brutt-Griffler, Janina og Keiko Samimy, „Transcending the Nativeness Paradigm", *World Englishes*, 20(1)/2001, bls. 99–106.

29 Robert Phillipson, *English-Only Europe? Challenging Language Policy*, London, New York: Routledge, 2003.

starfsmanna[30] á öllum fræðasviðum. Hluti spurninganna snerist um hvort aukin notkun ensku leiddi til meiri gæða í rannsóknum og meiri þátttöku í alþjóðlegum rannsóknum og auk þess hvort aukin notkun ensku ógnaði notkun dönsku sem vísindamáls (bls. 9). Niðurstöður sýndu að tveir þriðju aðspurðra töldu dönskunni ógnað (bls. 12) og tæplega helmingur taldi að með aukinni enskunotkun myndu gæði rannsókna aukast (bls. 14).

Könnuninni var síðan fylgt eftir með ítarlegum viðtölum við tíu kennara og fræðimenn við Lífvísindaskólann.[31] Í viðtölunum kom m.a. fram að viðmælendur voru fremur ánægðir með alþjóðavæðingu fræðigreinar sinnar og litu ekki á aukna enskunotkun sem vandamál nema þá helst að enskufærni nemenda væri ekki nógu góð (bls. 112). Viðmælendur litu á ensku sem tæki til samskipta óháð menningu (bls. 113) og þótt þeir hefðu ekki áhyggjur af umdæmistapi dönskunnar töldu þeir mikilvægt að nemendur lærðu fag sitt einnig á móðurmálinu. Alþjóðavæðingin eða enskuvæðingin styrkti samkeppnisstöðu þeirra og þótt á því væru einhverjir annmarkar eins og minnkandi notkun dönsku eða skortur á enskufærni, væru slík vandamál leysanleg og ættu ekki að stöðva óhjákvæmilega útbreiðslu enskunotkunar í vísindum (bls. 112). Viðmælendur Jakobsen töldu að málstefna fyrir háskóla ætti ekki að koma að ofan heldur ætti hver háskóli að móta sér stefnu og bregðast við henni (bls. 113).

4. Að skrifa á erlendu máli

Ef stefna háskóla er virk notkun tveggja tungumála m.a. í fræðastarfi er ekki úr vegi að leiða hugann að því í hverju það felst að skrifa akademískan texta á öðru máli en móðurmáli. Það virðist vera nokkuð útbreiddur misskilningur að þeir sem á annað borð hafi verið í framhaldsnámi í enskumælandi landi eða séu færir um að lesa fræðirit á ensku hljóti að sama skapi að vera færir um að skrifa um fræðasvið sitt á ensku. Því er þó ekki þannig farið, hvorki

30 Christian Jensen, Lars S. Stæhr og Jacob Thøgersen, *Underviseres holdninger til engelsk som undervisningssprog – en spørgeskemaundersøgelse på Københavns Universitet*, Kaupmannahöfn: CIP, Københavns Universitet, 2009, bls. 5.

31 Anne Sofie Jakobsen, „Ellers er det lige ud af landevejen“.

þegar ritað er á móðurmáli eða erlendu máli þar sem slík ritun krefst sértækrar færni og mikillar þjálfunar. Það hefur lengi legið fyrir að uppbygging texta er bundin ákveðnum hefðum og reglum innan hvers fræðasviðs[32] og að auki er uppbygging texta mismunandi eftir tungumálum.[33] Connor[34] segir að það að tileinka sér „akademískt læsi“ sé flókið og síkvikt ferli sem krefjist þekkingar á orðræðuhefðum og efnistökum. Nemendur læra t.d. slíka orðræðu í samskiptum við prófessora, leiðbeinendur og samstarfsmenn en slík samskipti eru menningarbundin og um þau gilda ólíkar hefðir. Það gilda t.d. aðrar reglur um framsetningu upplýsinga á íslensku, japönsku eða arabísku en á ensku og því dugir skammt að hafa góðan orðaforða í sínu fagi eða góða málfræðikunnáttu. Að skrifa fræðigrein krefst þess að sá sem ritar þekki ritunarhefðir og reglur um uppbyggingu akademískra texta tungumálsins sem hann skrifar á og sé vel kunnugur síkvikri orðræðu síns fræðasviðs á því máli. Lítið er til af rannsóknum á því hvernig þeir sem rita á öðru máli en móðurmálinu læra slíka orðræðu.[35]

Þetta vekur spurningar um gæði fræðaskrifa á ensku og hvort þau auki í raun, ein og sér, aðgengi að alþjóðlegum tímaritum. Lítið hefur verið rannsakað hvort þeir sem nota ensku sem annað mál í fræðaskrifum eigi erfiðara með að fá rannsóknarniðurstöður sínar útgefnar í alþjóðlegum ritrýndum tímaritum.[36] Það er hinsvegar ljóst að fræðaskrif eru vandasöm og erfið en vandi þeirra sem þurfa að lesa, rannsaka og skrifa fræðigreinar á öðru máli en því sem þeim er tamast er enn meiri. Orðræða fræðimanna utan hins innsta

---

32 John M. Swales, *Genre analysis: English in academic and research settings*, Cambridge: CUP, 1990.

33 Robert B. Kaplan, „Cultural Thought Patterns in Intercultural Education“, *Language Learning*, 16(1&2)/1966, bls.1–20; Ulla Connor, *Contrastive Analysis*, Cambridge: CUP, 1990.

34 Sama rit.

35 Sama rit, bls. 149. („Research shows that learning academic literacy is a complex, dynamic process, which involves knowledge discourse conventions as well as topic appropriateness. Expected interactions with professors, supervisors and colleagues have been found to be important but to differ cross-culturally. Studies have been conducted to examine international students' acculturation into academic discourse communities at US colleges and Universities. Few studies have looked at processes of learning genre knowledge by second language academics or professionals in other countries.“)

36 Theresa Lillis og Mary Jane Curry, *Academic Writing in a Global Context: The politics and practices of publishing in English*, London, UK: Routledge, 2010; John Flowerdew, „Scholarly writers who use English as an additional language: What can Goffman's "*Stigma*" tell us?“, *Journal of English for Academic Purposes* 7/2008, bls. 77–86.

engilsaxneska hrings kemur þeim sem eru innan hans stundum spánskt fyrir sjónir en það eru í flestum tilfellum þeir sem meta möguleika greina til útgáfu.[37]

Þrátt fyrir aukinn þrýsting háskóla á fræðimenn sem starfa innan hins víkkandi hrings um að birta niðurstöður sínar í virtum alþjóðlegum tímaritum, bjóða háskólar ekki upp á neina formlega aðstoð við að uppfylla kröfur um málfar og málsnið sem gerðar eru til slíkra fræðaskrifa. Undantekning frá þessu eru Stokkhólmsháskóli og Kaupmannahafnarháskóli sem hafa komið upp miðstöðvum til að aðstoða kennara og fræðimenn við kennslu og skrif á ensku.

Lillis og Curry[38] unnu í átta ár að rannsókn á því hvernig 50 fræðimenn á sviði sálfræði og menntunarfræði í Austur- og Suður-Evrópu brugðust við þrýstingi um meiri alþjóðlega útgáfu. Meginniðurstaðan var sú að góð enskukunnátta nægði ekki heldur þyrftu fræðimenn að hafa sértækt og síbreytilegt mál fræðigreinarinnar á valdi sínu. Lillis og Curry töldu að það væri grundvallaratriði að fræðimenn kynntust orðræðunni með virkri þátttöku í rannsóknarnetum og öðru fræðilegu samstarfi, þar sem samskiptamálið væri enska, til að þeir gætu tileinkað sér þá orðræðu enskrar málhefðar sem er lykill að aðgengi að virtum tímaritum.[39]

Í ljósi þessarar umræðu um fræðaskrif á öðru máli en móðurmáli, hér ensku, lék okkur forvitni á að vita hver væru viðhorf íslenskra fræðimanna til enskunotkunar og settum fram eftirfarandi rannsóknarspurningar.

- Hversu góða telja kennarar/fræðimenn enskukunnáttu sína vera?
- Hvert er hlutfall fræðaskrifa kennara á ensku?
- Hvernig er aldursdreifing þeirra sem einkum skrifa á ensku?
- Hvort og hve mikla aðstoð telja kennarar/fræðimenn sig þurfa við skrifin?
- Hvaða áhrif hefur það á störf kennara/fræðimanna að vinna með tvö tungumál í kennslu?

37 John Flowerdew, „Writing for publication in English“, útdráttur úr lykilfyrirlestri á Symposium on Second Language Writing, Taipei, Taiwan, 9.–11. júní 2011, http://sslw.asu.edu/2011/plenary.html [sótt 5. desember 2010].

38 Theresa Lillis og Mary Jane Curry, *Academic Writing in a Global Context*.

39 Sama rit.

5. Rannsóknin

Í nóvember 2009 var send út rafræn könnun með 21 spurningu á alla sem skráðir eru á póstlista starfsmanna Háskóla Íslands *hi-starf*. Á þeim tíma voru um 643 fastráðnir kennarar skráðir á þennan póstlista, um 600 starfsmenn í stjórnsýslu en einnig um 1250 stundakennarar (skv. heimasíðu Háskóla Íslands). Ekki var unnt að fá upplýsingar um hversu margir notenda póstlistans voru virkir og spurningarnar áttu ekki við aðra en þá sem stunda fræðistörf. Viku síðar voru kennarar minntir á könnunina. Svör bárust frá 238 kennurum: 121 konu og 117 körlum. Dreifing eftir fræðasviðum var nokkuð jöfn (frá 39–49) af flestum sviðum en 60 svarendur voru af Félagsvísindasviði, sem er fjölmennasta fræðasvið Háskólans. Tuttugu svarendur voru 22–30 ára en fjölmennasti aldurshópurinn var 51–60 ára eða 75. Svarhlutfall varð lægra en við höfðum vonast til en engu að síður draga niðurstöðurnar fram áhugavert mynstur sem vert er að gefa gaum.

Í þessari grein verður sjónum beint að þeim spurningum er varða notkun tveggja tungumála, ensku og íslensku, í tengslum við kennslu og fræðaskrif (skrifum í ritrýnd rit) og hvernig kennarar telja sig búna undir að nota ensku í starfi. Spurningum má skipta í þrjá flokka eftir inntaki og tilgangi. Stundum var leitað eftir upplýsingum um sama efni í fleiri en einni spurningu.

Fyrsti flokkur spurninga hverfðist um að hve miklu leyti kennarar töldu sig búna undir að takast á við ensku. Í þeim flokki var spurt hvort svarendur hefðu stundað framhaldsnám í enskumælandi landi og hvernig þeir mætu eigin enskukunnáttu. Í öðrum flokki spurninga var leitað eftir upplýsingum um hversu mikill hluti námsefnis sem þeir legðu fyrir nemendur væri á ensku og hvort kennarar teldu ávinning af því eða ekki að nota ensku í kennslu og hverju það skipti um vinnuálag þeirra að vinna með tvö tungumál. Spurt var um hvaða áhrif kennarar teldu það geta haft á getu nemenda sinna til að fjalla um efnið á móðurmálinu þegar stór hluti námsefnisins væri á ensku. Niðurstöður úr flestum spurningunum í öðrum flokki sem varða kennslu er lýst annars staðar[40] og verður ekki fjallað um þær hér.

40 Hafdís Ingvarsdóttir og Birna Arnbjörnsdóttir, „Coping with English at Tertiary Level: Instructors' Views".

Að lokum voru þátttakendur beðnir að svara spurningum sem lutu að þeirra eigin fræðaskrifum m.a. hversu stór hluti fræðaskrifa þeirra væri á ensku, hvort þeir þyrftu aðstoð við skrifin og ef svo væri hvert þeir sæktu þá aðstoð.

5.1 Fyrsti flokkur spurninga: Enskufærni

Fyrsti hluti spurninga laut að undirbúningi kennara og enskukunnáttu þeirra. Talið var mikilvægt að vita hve stór hluti kennara hefði stundað framhaldsnám í enskumælandi landi og væri því vanur að skrifa um sitt fræðasvið á ensku. Um helmingur svarenda eða 126 svöruðu því játandi að þeir hefðu stundað nám í enskumælandi landi en 112 eða 47% höfðu ekki stundað framhaldsnám á ensku.

Í spurningu númer 16 voru kennara beðnir að meta enskukunnáttu sína. Svörin má sjá í töflu 1.

Tafla 1. s16 Hversu góða eða slaka telur þú enskukunnáttu þína vera?

	Fjöldi	%
1 Mjög góða	128	54
2 Góða	80	33
3 Sæmilega	28	12
4 Slaka	2	1
Samtals	238	100

Yfir helmingur kennara taldi enskukunnáttu sína mjög góða en næstum 90% töldu hana góða eða mjög góða. Aðeins 13% töldu enskukunnáttu sína sæmilega eða slaka.

Misjafnt er hversu góða enskukunnáttu kennarar telja sig hafa eftir sviðum og aldri (sjá töflu 2).

Eins og sjá má í töflu 2, telja 73% (N=49) svarenda úr hópi kennara á Verkfræði- og náttúruvísindasviði að þeir hafi mjög góða enskukunnáttu en tæplega 40% (N=47) svarenda úr hópi kennara á Menntavísindasviði. Hér ber að hafa í huga að sviðin eru mjög ólík. Nám á Verkfræði- og náttúruvísindasviði er hugsanlega faglega einsleitara og námsbækur með textum með myndrænni framsetningu upplýsinga og færri túlkunarmöguleika en textar t.d. á Menntavísindasviði þar sem nám er í eðli sínu þverfaglegt og þar

Tafla 2. s16 Hversu góða eða slaka telur þú enskukunnáttu þína vera?

	Mjög góða	Góða	Sæmilega/ slaka	Fjöldi
Svið	%	%	%	N
Félagsvísindasvið	55	32	13	60
Heilbrigðisvísindasvið	45	48	7	42
Hugvísindasvið	54	31	15	39
Menntavísindasvið	38	45	17	47
Verkfræði- og náttúruvísindasvið	74	16	10	49

starfar fólk sem er með afar ólíkan bakgrunn, allt frá textíl til uppeldisfræði, þar sem ritunarhefðir eru mjög ólíkar innbyrðis og kalla á menningarbundna þekkingu og túlkun.

Mun fleiri þátttakendur sem höfðu verið í framhaldsnámi í enskumælandi landi töldu sig vel búna undir að vinna með ensku eða 67% en af þeim sem ekki höfðu numið í enskumælandi landi voru 40% sem töldu sig vel undirbúna.

Í spurningu 20 var leitað eftir upplýsingum um hversu vel viðmælendur teldu sig búna undir að skrifa fræðigreinar á ensku. Þeirri spurningu svöruðu 40% svarenda að þeir væru mjög vel undirbúnir og þegar lagður er saman fjöldi þeirra sem sögðu sig vel eða mjög vel undirbúna verður hlutfallið 82%. Um 18% svarenda töldu sig vera frekar illa eða mjög illa búna undir að skrifa fræðigreinar á ensku eins og sjá má í töflu 3.

Tafla 3. s20 Hversu vel eða illa finnst þér þú vera undir það búin(n) að skrifa fræðigreinar á ensku?

	Fjöldi	%
1 Mjög vel	95	40
2 Frekar vel	100	42
3 Frekar illa	38	16
4 Mjög illa	5	2
Samtals	238	100

Aftur má merkja mun eftir sviðum í töflu 4. Aðeins 17% svarenda af Menntavísindasviði töldu sig vel undirbúna en 63% svarenda af Verkfræði- og náttúruvísindasviði.

Tafla 4. s20 Hversu vel eða illa finnst þér þú vera undir það búin(n) að skrifa fræðigreinar á ensku?

	Mjög vel	Frekar vel	Frekar/ mjög illa	Fjöldi
Svið	%	%	%	N
Félagsvísindasvið	32	45	23	60
Heilbrigðisvísindasvið	47	48	5	42
Hugvísindasvið	44	33	23	39
Menntavísindasvið	17	51	32	47
Verkfræði- og náttúruvísindasvið	63	30	6	49

5.2 Annar flokkur spurninga: Námsefni á ensku

Í öðrum flokki spurninga var kannað hversu mikill hluti námsefnis sem kennarar legðu fyrir væri á ensku og hvort kennarar teldu ávinning af því eða ekki að nota námsefni á ensku og hverju það skipti um vinnuálag að vinna með tvö tungumál. Tilgangurinn var m.a. að kanna hvort kennarar teldu að nemendur ættu hugsanlega erfitt með að tjá sig á íslensku um sitt fag. Svör um magn námsefnis á ensku eru nokkurn veginn í samræmi við fyrri rannsóknir,[41] en næstum 3/4 þátttakenda svöruðu því til að a.m.k. 75% námsefnis þeirra væri á ensku. Um helmingur sagði að 90% eða meira af námsefninu væri á ensku.

Helmingi svarenda, eða 51%, fannst auðvelt að vinna með tvö tungumál og aðeins 4% svöruðu að spurningin ætti ekki við þá, væntanlega vegna þess að aðeins 4% svarenda vinna alls ekki með ensku og setja ekki fyrir enskar námsbækur.

Athyglisvert er að stór hluti kennara telur almennt ekki að það auki vinnuálag að nota ensku. Næstum 40% sögðu að það hefði engin áhrif á undirbúning en 50% töldu að undirbúningur ykist aðeins eða til muna. Sjá töflu 5.

41 Birna Arnbjörnsdóttir og Hulda Kristín Jónsdóttir, „Notkun ensku í háskólanámi á Íslandi“.

Tafla 5. s18 Hvaða áhrif hefur það á vinnu við undirbúning kennslu ef námsefni er aðallega á ensku?

	Fjöldi	%
Undirbúningur eykst til muna	31	13
Undirbúningur er aðeins meiri	90	38
Undirbúningur er aðeins minni	9	4
Undirbúningur verður töluvert minni	15	6
Hefur ekki áhrif á undirbúning	93	39
Samtals	238	100

Kennarar voru líka beðnir að segja álit sitt á því hvaða áhrif þeir teldu það hafa á getu nemenda sinna til að fjalla um efnið á móðurmálinu að stór hluti námsefnisins væri á ensku. Um helmingur svarenda, eða 48%, taldi það hafa frekar lítil áhrif á getu nemenda til að tjá sig um fagið á íslensku að námsbækur þeirra væru á ensku. Um þriðjungur taldi það hafa frekar mikil áhrif. Við spurðum hvort nemendur mættu ráða því hvort þeir skiluðu ritgerðum og verkefnum á ensku og næstum helmingur kennara kvað svo vera. Önnur spurning leiddi síðan í ljós að aðeins um 10% nemenda skila úrlausnum á ensku. Þessi spurning var sett fram til að ganga úr skugga um að nemendur væru að vinna með tvö tungumál í reynd, þ.e. að þeir læsu efnið á ensku, leystu verkefni og próf á íslensku og að námsárangur væri metinn eftir skrifum á íslensku. Annars staðar höfum við fjallað um áhrif þess á nám og tileinkun námsefnis þegar nemendur vinna stöðugt með tvö tungumál.[42]

5.3 Þriðji flokkur spurninga: Enska í fræðaskrifum

Þriðji flokkur spurninga laut að fræðaskrifum svarenda sjálfra. Þá kemur í ljós eins og fram kemur í töflu 6 að því yngri sem svarendur eru því líklegri eru þeir til að skrifa á ensku og að í yngsta hópnum eru þeir flestir sem skrifa eingöngu á ensku. Þrjátíu kennarar í yngsta hópnum skrifa ekki á ensku. Þetta er nokkuð hærri tala en í eldri aldursflokkunum en hugsanlega er um að ræða stundakennara eða aðra sem ekki hafa rannsóknarskyldu. Hér kemur ekki

42 Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir, „Coping with English at University: Students' Beliefs".

fram hvort svarendur sem ekki skrifa á ensku skrifi á öðrum tungumálum. Tölurnar geta verið vísbending um að greinaskrif á öðrum tungumálum en ensku séu á undanhaldi jafnvel þótt fræðimenn hafi stundað framhaldsnám t.d. á Norðurlöndum.

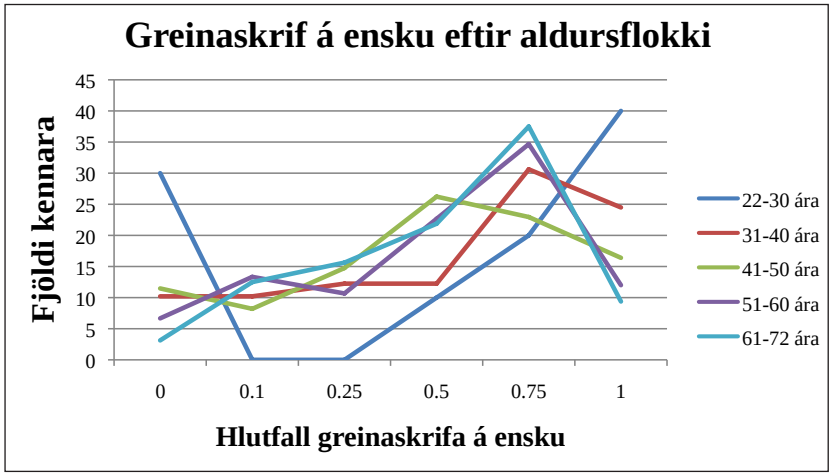

Mynd 1: Tengsl milli aldurs og fræðaskrifa.

Myndin hér að ofan sýnir tengslin milli aldurs fræðimanna og fræðaskrifa þeirra á ensku. Um það bil helmingur fræðimanna á öllum aldri skrifa yfir 3/4 sinna ritverka á ensku. Ef litið er á hlutfall þeirra sem skrifa eingöngu á ensku er ljóst að því yngri sem fræðimenn eru því líklegri eru þeir til að skrifa fræðigreinar eingöngu á ensku: 40% svarenda úr hópi 22–30 ára skrifa alfarið á ensku. 30–40% annarra aldurshópa skrifa um 75% sinna fræðitexta á ensku. Sé gengið út frá því að þessi hlutföll breytist ekki eða lítið má búast við því að eftir 20–30 ár verði fræðaskrif á Íslandi að langmestu leyti á ensku.

Okkur lék forvitni á að vita hvort fræðimenn teldu sig þurfa aðstoð við skrifin á ensku og þá hvert þeir leita. Ekki er ólíklegt að sá tæplega helmingur fræðimanna sem stundað hefur framhaldsnám í enskumælandi landi eigi auðveldara með að skrifa á ensku og þurfi því minni aðstoð. Þess má geta að hugsanlegt er að yngstu svarendurnir hafi stundað framhaldsnám á ensku þó svo að það hafi ekki verið í enskumælandi landi þar sem framhaldsnám í Evrópu fer í auknum mæli fram á ensku. Þá kemur í ljós að 36% svarenda segjast

aldrei þurfa yfirlestur á enskum textum. Hugsanlega eru einhverjir þarna sem alls ekki skrifa á ensku en þeir eru tæplega fleiri en um 4% eins og áður hefur komið fram. Annar þriðjungur telur sig stundum þurfa yfirlestur en aðeins 16% þurfa alltaf yfirlestur.

Varasamt er að lesa of mikið úr þessum tölum einum og áður en lengra er haldið skal tekið fram að höfundar telja að það auki alltaf gæði skrifa að fá vandaðan yfirlestur. En prófarkalestur á móðurmáli er þó ef til vill annars eðlis en yfirlestur á erlendu máli. Því hljóta að vakna spurningar um gæði skrifa þeirra sem telja sig aldrei þurfa yfirlestur. Þrennt kemur til greina: Þeir eru hreinlega svona góðir í enskri ritun, þeir gera sér ekki grein fyrir vanköntunum og/eða að gæði enskunnar eru ekki talin skipta máli á þeirra fræðasviði. Hugsanlegt er að mismikið sé lagt upp úr gæðum enskunnar á hinum ólíku fræðasviðum en það hefur ekki verið rannsakað svo okkur sé kunnugt.

Tafla 6. s21 Hvert af eftirfarandi á best við um skrif þín á ensku?

	Þarf ekki yfirlestur enskusér-fræðings	Þarf stundum yfirlestur enskusér-fræðings	Þarf oftast yfirlestur enskusér-fræðing	Þarf alltaf yfirlestur sérfræð-ings	Fjöldi
Heild	36	30	18	16	238
Svið	%	%	%	%	N
Félagsvísindasvið	30	38	18	13	60
Heilbrigðisvísindasvið	31	40	19	10	43
Hugvísindasvið	41	18	8	33	39
Menntavísindasvið	15	21	36	28	47
Verkfræði- og náttúruvísindasvið	64	29	6	2	49

Svarendur fengu tækifæri til að svara opinni spurningu um skrifin og hvert þeir sækja aðstoð. Þar kemur ýmislegt forvitnilegt í ljós. Flestir þeirra sem sögðust þurfa aðstoð við enska ritun eða um 2/3, segjast leita til samstarfsmanna, vina, kunningja eða ættingja sem þeir telja hafa betri enskukunnáttu en þeir. Nokkrir minnast á að yfirlesarar þeirra hafi auk enskukunnáttunnar góða fagþekkingu á

umfjöllunarefni skrifanna. Næstum helmingur þeirra sem þurfa aðstoð segist kaupa þessa þjónustu utan háskólans, sumir „dýrum dómum“. Þessi svör hljóta að vekja spurningar um þann tíma og vinnu sem samstarfsmenn leggja á sig og hins vegar þann auka-kostnað sem hluti fræðimanna þarf að taka á sig fyrir yfirlestur á ensku.

6. Umræður

Niðurstöður þessarar könnunar eru fyrir margra hluta sakir athyglisverðar og gefa mikilvægar vísbendingar sem þarf að taka alvarlega – en þetta er fyrsta athugun á þessu sviði hér á landi og augljóslega er þörf frekari rannsókna. Yfirgnæfandi hluti svarenda telur sig vera góðan í ensku en þrátt fyrir það telja tveir þriðju hlutar sig þurfa aðstoð við yfirlestur á fræðigreinum sem þeir skrifa á ensku. Líklegt má telja að þeir séu að meta almenna enskukunnáttu sína í fyrri spurningunni og tengi hana ekki við fræðaskrif á ensku. Því eins og bent var á hér að framan er það tvennt ólíkt að vera fær um að tala erlent tungumál, taka þátt í almennum samræðum, skrifa bréf o.s.frv. og svo því að skrifa fræðilegan texta. Hin skriflega orðræða lýtur öðrum lögmálum sem þarf að þjálfa sérstaklega hvort sem um er að ræða skrif á móðurmáli eða erlendu máli enda hafa margir háskólar í enskumælandi löndum boðið námskeið í akademískum skrifum. Í þessu sambandi má benda á skrif Connors[43] þar sem hún leggur áherslu á að til að geta skrifað gott fræðilegt mál þurfi að hafa þekkingu á orðræðuhefðum og efnistökum. Því má velta fyrir sér hvar og hvernig íslenskmenntaðir fræðimenn eigi að tileinka sér slíka þekkingu. Þarf Háskóli Íslands hugsanlega að huga að slíku fyrir fræðimenn sína?

Það er líka sláandi að því yngri sem menn eru þeim mun betur telja þeir sig vera búna undir að skrifa fræðigreinar á ensku. Hugsanlega má skýra þetta með aukinni almennri enskukunnáttu meðal þjóðarinnar og að menn hafi meira sjálfstraust gagnvart tungumálinu en einnig hefur aukist að menn sæki framhaldsnám sitt til enskumælandi landa og auk þess má benda á aukna notkun

43 Ulla Connor, *Contrastive Analysis*.

ensku í fræðasamfélaginu á Norðurlöndum og meðal Evrópuþjóða þangað sem Íslendingar sækja helst framhaldsmenntun sína. Þessi viðhorf koma heim og saman við erlendar rannsóknir[44] og undirstrika þróunina í átt til aukinna fræðaskrifa á ensku.

Rúmur helmingur kennara er jákvæður gagnvart því að nota námsefni á ensku og telur það augljóslega ómaksins vert. Þetta rímar vel við niðurstöður annarra fræðimanna.[45] Leiða má að því líkum að þessi jákvæðu viðhorf helgist af því að þeir telji ávinninginn af að nota námsefni á ensku ótvíræðan og jafnvel að ekki sé um aðra möguleika að ræða vegna fámennis og lítils markaðar og því tjái lítt að kveinka sér. Rannsókn Jakobsen[46] meðal danskra fræðimanna styður þessa túlkun en þeir telja að útbreiðsla enskunnar í vísindum verði ekki stöðvuð og því mikilvægt að nemendur kynnist ensku vísindamáli í námi sínu.

Um það bil helmingur fræðimanna á öllum aldri skrifar yfir þrjá fjórðu hluta ritverka sinna á ensku sem sýnir vel hvert vötnin falla. Sterk vísbending virðist í þá veru að yngri fræðimenn skrifi alfarið á ensku. Þetta endurspeglar aukna áherslu á ensku innan Háskóla Íslands því á sama tíma hefur framhaldsnám við Háskóla Ísland eflst mjög og líklegra að fleiri háskólakennarar í framtíðinni hafi fyrst og fremst hlotið menntun sína á Íslandi. Það er enn fremur athyglisvert að þegar kyn svarenda er skoðað kemur í ljós að konur telja sig þurfa heldur meiri aðstoð en karlar – en löngum hefur verið talið að konur ættu auðveldara með tungumál svo sem hinar viðamiklu rannsóknir Horwitz og félaga benda til.[47] Hafa ber í huga að hér er verið að kanna viðhorf kennara til eigin getu en ekki raunverulega færni sem þó væri vissulega vert að skoða.

Um þriðjungur svarenda í þessari könnun telur sig aldrei eða sjaldan þurfa aðstoð við yfirlestur en við vekjum athygli á að þeim

---

44 Glenn O. Hellekjær og Marit R. Westergaard, „An exploratory survey of content learning through English at Nordic Universities“, *Multilingual Approaches in University Education*, ritstj. Charlesvan Leeuwen og Robert Wilkinson, Nijmegen: Valkhof Pers/Talencentrum Universiteit Maastricht, 2003, bls. 65–80.

45 Adriana A.Vinke, Joke Snippe og Wim Jochems, „English medium-content courses in non-English higher education: A study of lecturer experiences and teaching behaviours“, *Teaching in Higher Education* 3(3)/1998, bls. 383–394; Robert Wilkinson, „The impact of language on teaching content“.

46 Anne Sofie Jakobsen, „Ellers er det lige ud af landevejen“.

47 Elaine Horwitz, „The beliefs about language learning of beginning university foreign language students“, *Modern Language Journal*, 72(3)/1988, bls. 283–294.

tæplega 2/3 hlutum fræðimanna sem samkvæmt könnuninni telja sig oftast eða alltaf þurfa aðstoð stendur ekki til boða nein formleg aðstoð eða tilboð um yfirlestur á vegum Háskóla Íslands þrátt fyrir beinar og óbeinar kröfur um skrif á ensku. Menn eru því sem fyrr segir víða á höttunum eftir aðstoð, leita t.d. til vinnufélaga og vina en margir kaupa yfirlestur hjá fagfólki. Á þessu sviði erum við eftirbátar grannþjóða okkar þar sem háskólakennarar eru í svipaðri stöðu en þar hefur verið komið á fót ritverum þar sem fræðimenn geta leitað aðstoðar við skrif á ensku.

7. Lokaorð

Nú þegar rannsóknarspurningum sem settar voru fram hér að framan hefur verið svarað og þær ræddar fer ekki hjá því að í kjölfarið vakni aðrar mikilvægar spurningar, spurningar sem háskólasamfélagið þarf að bregðast við. Þar eru einkum tvær spurningar áleitnar og snerta bæði ritun á ensku og íslensku, en að okkar mati er ekki hægt að ræða um enskunotkun við íslenska háskóla án þess að nefna þróun íslenskunnar þótt könnunin beinist ekki að henni. Í ályktun Íslenskrar málnefndar um stöðu íslenskrar tungu frá 25. október 2010 er lýst yfir áhyggjum vegna þessara breytinga á málnotkun í íslensku háskólasamfélagi. Málnefndin bendir á að þótt íslenskt háskólastarf sé í eðli sínu alþjóðlegt sé skylt að tryggja að staða íslenskrar tungu sé sterk í háskólasamfélaginu á Íslandi og spyrna þurfi við fótum áður en í óefni er komið.[48] Mun það hafa áhrif á gæði þeirrar ensku sem íslenskir fræðimenn skrifa þegar stór hluti framhaldsnáms verður stundaður við íslenska háskóla og æ færri stunda framhaldsnám í enskumælandi löndum? Hætt er við að áframhaldandi þróun í þessa átt leiði til þess að þeir sem fara í framhaldsnám í enskumælandi löndum hafi forskot við fræðaskrifin nema gerðar verði einhverjar ráðstafanir til að styðja við þá sem kjósa að stunda nám sitt hér á landi.

Loks er það er spurningin um þróun íslenskrar tungu sem tjáningartækis til að ræða og skrifa um hin ólíku fræði. Aðvörunarraddir eru farnar að heyrast í löndum sem tilheyra hinum víkkandi

48 *Ályktun um stöðu íslenskrar tungu*, bls. 1.

hring og virtir fræðimenn eins og Phillipson[49] tala um hættuna á umdæmistapi og hvetja til gagnrýnna spurninga um þróun móðurmáls við þessar aðstæður. Í þessu sambandi viljum við vísa aftur til ályktunar Íslenskrar málnefndar þar sem lýst er áhyggjum yfir því að með áframhaldandi þróun muni íslenskan glata afar mikilvægu umdæmi.[50] Ljóst má því vera að mikið verk er fyrir höndum við að leita leiða til að styðja íslenska fræðimenn við að skrifa góða akademíska ensku og efla þannig samkeppnishæfni þeirra í hinum alþjóðlega fræðaheimi en ekki síður þarf að skapa íslenskum fræðimönnum tækifæri til að hlúa að þróun vandaðs íslensks fræðamáls.

Útdráttur

Enskan og fræðaskrifin

Notkun ensku í hinum akademíska heimi hefur aukist til muna undanfarna áratugi. Ísland hefur ekki farið varhluta af þessum straumum og hér eru fræðimenn hvattir til þátttöku í alþjóðlegu fræðastarfi til að auka samkeppnishæfni íslenskra rannsókna og íslenskra háskóla. Þessi stefna vekur hins vegar áleitnar spurningar um jafnræði, þ.e. að hve miklu leyti fræðimenn eru færir um að skrifa fræðigreinar á ensku, um gæði slíkra skrifa þegar skrifað er á öðru máli en móðurmálinu og þá raunverulega samkeppnishæfni. En það vekur líka spurningar um þróun íslensks fræðamáls og hugsanlegt umdæmistap. Í þessari grein verður fjallað um rannsókn þar sem könnuð voru viðhorf háskólakennara til eigin enskukunnáttu, hvort kennarar teldu ávinning eða ekki af því að nota ensku í kennslu. Þá var spurt hverju það skipti um vinnuálag að vinna með tvö tungumál og loks hversu færa kennarar teldu sig vera til að skrifa fræðilega texta á ensku og hvort og þá hvert þeir leituðu aðstoðar ef þörf væri á. Rafrænn spurningalisti var sendur út til allra háskólakennara og bárust svör frá 238 kennurum. Mikill meirihluti svarenda telur enskukunnáttu sína góða og sér engin

49 Robert Phillipson, *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 1992.

50 *Ályktun um stöðu íslenskrar tungu*, bls. 3.

vandkvæði á að vinna með tvö tungumál. Engu að síður þurfa 2/3 á aðstoð að halda við fræðiskrif á ensku og leita þá víða fanga. Yngstu fræðimennirnir skrifa nær eingöngu á ensku. Háskóli Íslands býður hins vegar ekki upp á neina aðstoð. Niðurstöður gefa áhugaverðar vísbendingar sem gefa þarf gaum að.

Abstract

English and Academic Writing

English has become the lingua franca of research and science. In Iceland, as elsewhere in the world, researchers are encouraged to publish in international journals, most of which are written in English. The rationale is that international publication increases the status of research and of universities. Questions have arisen as to inherent inequity faced by users of English as a lingua franca vs. native speakers and especially what effect it has on the functional range of the native languages if whole research communities switch to English. This article describes the results of a study that elicited Icelandic researchers' views about the adequacy of their English proficiency for academic writing, how working with two languages affected their workload and whether, and if so, where, they sought assistance in their writing.

An electronic survey was sent out to all faculty and staff at the University of Iceland. Two hundred and thirty responses were received. An overwhelming majority of respondents considers their English proficiency good or very good and have no problems with working in two languages. None the less, two thirds need assistance with their English academic writing and seek help from various sources. The University of Iceland provides no assistance with writing or proofreading. Almost half of the youngest group of respondents write almost entirely in English. These results raise several questions, such as how to reconcile official language policies that call for increased use of English and at the same time calls for the strengthening of Icelandic as an academic language.

Pétur Knútsson
University of Iceland

Thumbing through the index[1]

I want to suggest that we are two-dimensional beings. We can turn left and right, and in fact travel freely to the 360 points of the compass, but we have little control over height and depth; our movements in this third dimension are sorely constrained. If we stray too far below, we drown; too far above, we fall and break. Gunnar of Hlíðarendi, whom many consider the greatest of the Icelandic saga heroes, could jump more than his own height in full battle-gear – but probably not very much more.[2] The saga does not even record that he climbed mountains. Strapped down helplessly in our seats for fear of turbulence, our bodies become confused at changes of vertical direction. In our dreams of space travel, the fantastic digital war-games of our dismal recreation, the spaceships all have a topside and an underside, and bank and dive away from each other in a giddy verticality which is unknown to the real inhabitants of interstellar space. And in the far distance we may see the tiny figure of Milton's Satan – or is it Superman? – coursing between the planets, his shapely legs trailing not only behind but always a tiny bit *below* his piercing eyes. So pickled as we are in gravity, our third dimension is forever staked to the Declination of the Pole.[3]

Thus when we address this third dimension we tend to do so second-hand, or at least second-eye. Just two and a half inches

1 This essay is a rewritten version of a paper given at the inaugural conference of the The Danish Book History Forum, *Ink on Paper, Light on Screen: Text Matters*, in Copenhagen 20–21 April 2006.

2 Njáls saga, chapter 19.

3 Charles Lock has proposed that we first became aware of gravity in the seventeenth century, when causality appeared in the world, and made of metonymy an empty prepositional phrase. – See his "Fredy Neptune: Metonymy and the Incarnate Preposition", in *The Poetry of Les Murray. Critical Essay*, ed. Laurie Hergenhan and Bruce Clunies-Ross, University of Queensland Press, 2001, pp.121–141, here pp. 132–3.

apart from each other, our puny eyes suffice only for domestic parallax, the tools within our grasp, or possibly the choreography of the farmyard, the recalcitrant sheep and hens. Many years ago I acquired a device like a pair of spectacles on a stand, with which to look at adjacent and overlapping aerial photographs of the terrain I lived on and see it in stunning three dimension, with deep rolling valleys and high peaked mountains rising towards me. The photographs I used were taken at two-thousand metre intervals, so that the apparatus showed me Iceland with eyes which were two kilometres apart instead of three inches, and the depth of the valleys and height of the mountains became cosmic indeed. Cartographers have long since taken advantage of our visual inadequacy and invented a new perspective in their maps, an almost Goethe-esque manipulation of colour and shadow to bring out the depth of valley and height of mountain on the flat printed page. This is what we do normally when we look further afield, extrapolating from the vision and touch of our immediate workspace. For glancing up the valley to gauge the weather, or watching for Mars to go retrograde, the images on our two-dimensional retinae are too similar in each eye to enable us to perform the fast Fourier transforms we use to chop onions or thread needles. For most of what we see, we might as well be looking at a flat surface, drawn in good perspective. One wonders whether perspective was not invented by a one-eyed artist.

Perspective requires a horizon, a bounding circle – the Greek word here is *horos*, a boundary. The circle of the horizon is also a two-dimensional figure, its immaterial perimeter parallel to the plane of our eyes, as long as we stand straight and eschew mountains, which promote vertigo. 'Immaterial' in that the proper epithet for *perspective* is *vanishing;* in temperate Western societies, bounded by trees and buildings, horizons are rarely visual. Instead, as we shall see shortly, they have become powerful metaphors referring to the invisible limits of our thought, the lonely islands of our modern consciousness.

Digital photography – very unfortunately named as we shall see when I start talking about fingers – poses thorny problems for horizons. My digital camera takes photographs composed of 1.2 million pixels each. Given that each pixel has a finite number of pos-

sible configurations we must conclude that the total number of possible photographs my camera can take is a very, very large, but quite coherent and solidly digital number. In other words, if we last long enough, my camera will not be able to avoid repeating itself, whatever I point it at. The digital universe is finite.

Language has been digital rather longer than photography – since in fact the invention of the alphabet, which is a short and finite list of ciphers. And so the same applies to these pages of A4 paper on which I read my print-out of this essay: only a certain number of characters can be displayed on each page, and each character can only be one of the 30-odd letters of the alphabet, together with a handful of ciphers such as spaces and punctuation marks. I could program my computer to churn out random A4 pages until it was forced to repeat itself. The number of pages is finite, and quite easily calculable. They would include, scattered ever so sparsely in vast acres of gibberish, everything that has ever been written in English, and a lot of other languages, and everything that will ever be written, and everything that it is in any way possible to write on single sheets of A4 paper, including all possible misprints; and it would also incidentally, if we see this for a moment as a Cabalistic formulation, include all the names of God, and perhaps little else. Digital language, like the universe recorded by my camera, is finite.

But by now you should be protesting that no sentence ever means the same thing twice, and that language keeps evolving. At which point the positivist will start counting the number of neurons in the human brain and calculating the number of all its possible thoughts; but I shall not venture down that Mandelbrot road.[4] Language is digital only in its statistics, and however ultimately limited the printing presses of this world, and however flat the A4 page, its is a surface rather like the one mankind lives on: on to it are projected great depths, and great heights, and they are all visible there on the surface. They lie there, as Charles Lock would say, in the ink, and may be read there.[5]

Let us examine some of the sentences that surely appear on our pieces of A4 paper, to illustrate what I mean.

---

4 The Mandelbrot set is described lucidly in *The Emporer's New Mind*, London: Oxford University Press 1989, Vintage edition 1990, pp. 98–105.

5 For an exercise on determining the gravity of this statement, see Charles Lock, *op.cit.*

She is washing her hands

Sentences like this are sometimes adduced as examples of ambiguity by linguists who see English as a rather central type of language. This sentence, they say, must have two underlying forms, in one of which the subject is washing her own hands and in the other, her daughter's; and they draw up different shapes of tree-structures to prove their point: these tree-structures are somehow lurking there behind the print. On more than one occasion I have witnessed functionally monoglot English-speaking linguists getting excited in Iceland when they discover that the Icelandic language, which we are told is an exotic language, is not ambiguous in this case at all – in their excitement they forget that the same applies to most European languages other than English:

elle se lave les mains – elle lui lave les mains
si sta lavando le mani – le sta lavando le mani se está lavando las manos – le está lavando las manos
она моет руки – она моет ей руки
hän pesee käsiään – hän pesee hänen käsiään hun væsker hænder – hun væsker hendes hænder
sie wäscht die Hände – sie wäscht ihr die Hände
– and Icelandic:
hún þvær sér um hendurnar – hún þvær henni um hendurnar

Our linguists assume at this point – and not in fact without reason – that something significant is afoot. They express this rather cleverly with what they call *indices* (if you look closely you'll see the word *digit* hiding there too) and assume two underlying forms:

she$_1$ is washing her$_1$ hands
she$_1$ is washing her$_2$ hands

These forms are called "underlying" because the indices appear not to be present in the physical language, neither the print on the page nor the spoken words. The "underlying" forms are seen as "surfacing" as one single sentence without the indices; while for instance the French and the Icelandic sentences "surface" in two

different forms (I include the "underlying" indices here to clarify my point):

> elle$_1$ se$_1$ lave les mains – elle$_1$ lui$_2$ lave les mains
> hún$_1$ þvær sér$_1$ um hendurnar – hún$_1$ þvær henni$_2$ um hendurnr

This however is where I take issue with the linguists. I do not see the indices as "underlying", for as the observant reader will note, their existence in the ink of this page is as solid as any of the other symbols. It would in fact be a great improvement if correctly formulated indices were added to, say, legal documents, to indicate whose *his* and whose *hers* belong to whom. For the fact is that the English versions of these two sentences are not in the least identical if we include intonation and eyebrow-movements, and above all context – which is what indices in fact try to indicate – indices are of course *indicating* digits. In this respect we may think of them as a type of punctuation, since punctuation is simply a device for adding grammatical, syntactic or intonational information to a written text. To take an example, we use punctuation to disambiguate the following two sentences, whose difference lies more in context than in the sequence of sounds:

> I know it's Mother
> I know its mother (i.e. the cat's mother)

We might reflect that the history of orthography includes a steady trickle of clever scribal solutions for disambiguating written language. Classical Semitic texts, Arabic and Hebrew, do not mark the vowels in their writing: this does not mean that the vowels are underlying, it means that Arabs and Jews who have to make their own ink are not going to waste it on unnecessary vowels. Early vowel-less scripts showed word division, either with spaces or other means of punctuation, but with the invention of vowels this practice ceased.[6] Spaces between words reappeared in Western scribal practice in the later Middle Ages (according to Saenger,

6 Paul Saenger, *Spaces Between Words: The Origins of Silent Reading*, Stanford, California: Stanford University Press, 1997, p. 9.

with the advent of silent reading[7]), but they have no real justification in spoken language. Our understanding of the love-affair between Alcaeus and Sappho hangs amongst other things on a text – which Alcaeus may or may not have uttered—which looks something like this in Haephastion's metrics, some 800 years after the event:

ioplokagnamellikhomeidesapphoi[8]

We can translate fairly confidently up to the last word in this verse: 'violet-haired, holy, sweetly-smiling …' but then we get into difficulties, for the unspoken mystique of word-division is, to borrow generative terminology, "underlying" in classical Greek. This crucial text is ambiguous, for it can have two different spoken interpretations:

mellikhomeide sapphoi 'sweetly-smiling Sappho'
mellikhomeides apphoi 'sweetly-smiling darling'

Thus the question of whether Alcaeus and Sappho even so much as knew each other hangs not on an underlying linguistic structure but on an inadequate scribal convention. In the same way the introduction of indices into our text:

She_1 is washing her_1 hands

like the introduction of vowels and word-spaces and italics and question marks and the like, is simply the projection on to the flat and finite space of printed textuality of the sort of information that hangs much more eloquently on our lips. The so-called ambiguity of our sentence rests only on inadequate reportage: the lack of context and the lack of written indices. Sentences without context do not occur, unless on the pages of textbooks in syntax. In reality their contexts have always occurred earlier in the text:

7 See especially Saenger pp. 273–276.

8 Campbell, D.A. (ed.), *Greek Lyric I: Sappho and Alcaeus*, ed. D.A. Campbell, The Loeb Classical Library, Cambridge Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1990, p. 405.

> What is the Queen$_1$ doing?
> She$_1$ is washing her$_1$ hands

No ambiguity here to mull over; these anaphors and deictics are surely there in our text, so there is no reason not to show them. And if we continue –

> She$_1$'s trying to wash the blood$_n$ off

– we suddenly find we have a much wider range of reference, a much more powerful index:

> Who$_0$ would have thought the old man$_2$ to have so much blood$_n$ in him$_2$?[9]

– a bunch, in fact, of indices which don't simply point to Duncan and Lady Macbeth, but much more strikingly to that vast backdrop of canonical language that suddenly springs into focus. Even more importantly, we find we are looking at the most intimate working of the text, the threads of life which distinguish real language from the other millions of pages of digital meaninglessness. We see in fact that indexicality does not reside in either of the phonological strings—*she* and *her*—which anchor it into the sentence, but in a third movement, the *event* of their interaction, the event which creates meaning. Without this movement, there is no meaning: static language does not exist. Over small stretches, within the sentence, this movement will breed small meaning, tuning and polishing the larger meanings. Between sentences, indexicality knits larger meaning together; but full encompassing meaning is a function of indexicality between texts, a global reference. And now our question must be: What is the scope of this globality? How far afield may we dare to look?

So far I've been talking for the most part in accepted metaphors, as we have to do when we talk about, for instance, texts, for we have nothing but metaphors to work with. The term *text* itself is a metaphor, for it really means a woven cloth, a textile; and every-

9 *Macbeth* V.i.44.

thing we say about texts is couched in metaphors from pre-textual, non-textual life. Lines, margins, pages, chapters, volumes, series, corpora; nouns, verbs, adjectives, sentences, clauses, letters, spaces: all these concepts are rooted in pre-literate society, and all have earlier, more concrete meanings. The index, as we have seen, is the pointing finger,[10] which can point to things we can see, words in the same sentence, or to the page before, or to the Shakespeare on our shelves. But what of things further afield, out of sight, beyond the horizon? In order to talk about this I shall have to bend the metaphor ever so slightly.

The Icelandic verb 'to point' is *benda*. The etymon seems to refer to an encompassing, bounding motion, just as the English "bend" means to tension the bow to bind the string.[11] When we point to things out of sight, beyond our horizon, we point with bent finger: round the corner, over the mountains. You do not point *through the mountain* to a farmstead in the next valley: you point up to the pass, even when it is shrouded in mist. Icelanders in Copenhagen, when they point home to Iceland, will point up into the north-western sky, following the jet trails. Before the age of flight, they would have pointed out to the horizon, the far point of perspective where the ships slipped out of sight. We do not point to the final destination, but to the beginning of the journey. Any attempt to point straight, to demystify our index, is obscure, without interpretation. Useless to point down at an angle into the ground, to ignore the close horizon: that will not be pointing to Reykjavík, but

10 Messíana Tómasdóttir drew the hands in this essay.

11 *The Oxford English Dictionary*, 2nd Edition, Vol. I, "Bend *v*.".

merely through a cusp of our planet to further stars on the edge of the universe. The warm breast of Hopkin's Holy Ghost broods over the "bent world"; Hopkins is thinking not only of the bowed, weary world of man's treading, but of the curve of light rising in the East:

Oh, morning, at the brown brink eastward, springs –[12]

Of course pointing straight is valid when the target is in sight, the ship on the horizon, the horseman on the hillside, and it is valid perhaps in the monologic text, the chanting of the poem in the Anglo Saxon hall, where all indexicality lies in the intonation and demeanour of the performer, gestures towards people and places the audience knows and remembers. When we point straight, we do not triangulate, we cannot indicate distance.

When pointing to the unknown, the unseen, when pointing out

beyond our horizon, it is as if we point with bent finger. Our references become dialogic: we invoke the unspoken, the third term, triangulating our indexicality in order to steady our slippery language. The domain of straight pointing is delimited by the horizon of the monologic. When we bend our pointing finger, it is drawn down towards that extraordinary token of our humanity, the thumb. Just as the thumb allows us to manipulate objects within the small circle of our immediate environment, so too it partakes in our more expansive gestures. With the help of our thumb, it is always given to us to move our horizons further out.

12 Gerard Manley Hopkins, "God's Grandeur", *The Works of Gerard Manley Hopkins*, Ware: Wordsworth Editions Ltd, 1994, p. 26.

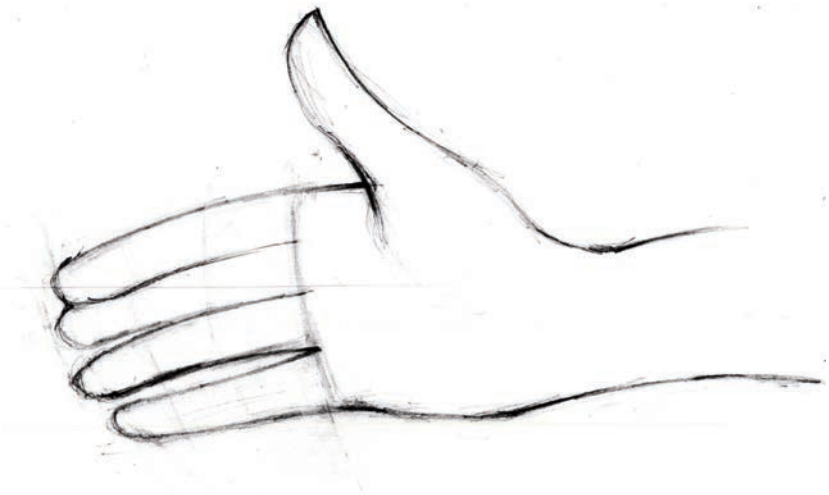

Not many years ago I saw a woman in a news clip, nursing her sick child, and indicating as she spoke her village, a week's walk away, turning her head away from that terrible place even as she gestured towards it: making a slow chopping motion of the hand, the fingers held together at right angles to the direction, her thumb upwards, as if lifting up the sensible horizon and planting it further away, many times, many days' journey. Her home, her Centre, was no longer the village; she had chosen to take her Centre with her; but the important point is that she could command her own horizon, moving it out at will to encompass her distant village, her old centre, even while shielding her eyes from the horrors that were perpetrated there. This physical manipulation of her horizon was bodily, but she was speaking as she gestured, and without doubt an analysis of her spoken prosody, a trace of her intonation and accentuation such as students perform in my phonetics classes, would reveal a correlation between the movements of her hand and the indexical functions of her language. Probably, too, there would be a muted feature of her intonation which would match the way her eyes failed to follow her gesture, her refusal to raise her eyes to the painful horizon. Any adequate transcription of her language would need to use complex indexical codification indeed.

In contrast, the indices in my written text are woefully inadequate. And yet this outward-moving gesture is one of the proper movements of the text, which can always extend itself over

untexted territory, making as necessary new names for the strange creatures it encounters. By saying as much, I am admitting allegiance to thinkers such as Hans-Georg Gadamer and his unmitigated vision of the linguisticality of the human world.[13] Whenever we search for the nonlinguistic, outside the horizons of our text, we fall silent and our thoughts are not recorded: there is no text. And yet our texts also discuss this possibility, claiming not to tread where they are surely treading, looking back at crossed horizons, pretending to ignore their own footprints. Or can we make gestures within the text to beyond the horizon? – without shifting it in any way, gestures towards the *outside* which allow us to remain *inside*? Which allow us to remain anchored in our linguisticality?

Gadamer's concept is of *fusing* horizons, the act of stepping into other centres and allowing them to resonate with our own, and rearranging – hopefully extending – our horizons accordingly.[14] I wish to suggest that, just as the horizons of the mind may, if we think far enough, become dimensionless and lose their gravity, so might it be that, as we name our horizons, there comes a fleeting prior movement, a timeless element of reconsideration, as if we were standing aside and watching ourselves in action. Can we then engage in crossing our horizons without actually extending them? Can we envisage the possibility of looking forward, as it were in a *reversal of retrospect*, a gesture which is not quite the same as the action itself? In an activity which is conscious of the action and watches it happen before it begins? I return to the woman with her sick child and her terrible memories:

Of course, her thumb pointed upward – quite a common gesture in speech. What was she saying with it? Look at my thumb, look at what I am saying? Could it be that the thumb was pointing in some way, an indicator of meaning? But we cannot call it an *indic*ator –

---

13 "For language is not only an object in our heads; it is the reservoir of tradition and the medium in and through which we exist and perceive our world." Hans-Georg Gadamer, *Philosophical Hermeneutics*, trans. and edited by David E. Lynge, Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 1977, p. 29. In this essay Gadamer discusses among other things Habermas's criticism of Gadamer's 'idealism of linguisticality' (Habermas's phrase, quoted by Gadamer, *loc.cit.*). And of course Gadamers's concept of an all-pervading, universal linguisticality is an extraordinary index – or pollex – of humanity, whatver its cogency.

14 Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, trans. Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall, London and New York: Continuum, 2004, pp. 304–306.

it is not an *index*, a forefinger, but a *pollex*, a thumb. Even as the index is an efficient pointer, a little subscribed number which may refer to other little subscribed numbers in all our A4 pages – so we may find pollices which point outside the text, saying "That is not where we are looking, because if we look there we will see it and name it and admit it into our language." They will not indicate, but rather pollicate the unnamed, the unspoken. And note the authority of the raised thumb: it invokes a Centre which is greater than the Ego, an origin, a non-dimensionality.

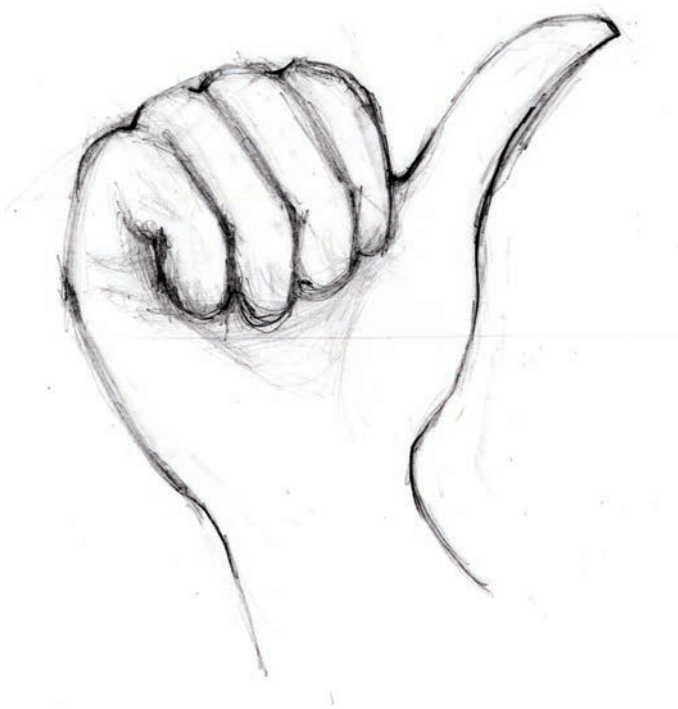

Physically, too, the thumb is a very different pointer from the indexical finger, for it is never straight. We use it to manipulate our horizons, and we also use it to indicate something behind us, or to our side, and as we jab our thumb in that direction we do not follow with our eyes. The thumb points awry, or inwardly; it points to different spaces. And because it does not point straight, it has more secure access to the outside than the straight-pointing index finger. Rather than simply pointing, it manipulates the text, directs and

conducts; it is the digit which enables the index to leave its work of pointing, and take to holding a pen. The thumb is the mark of the tractable, the hands working with texts or other substances – for instance those of the bread-maker, kneading the dough, the work of the lady, the *hláfdíge*, the loaf-kneader, with strong thumbs.

Charles Williams favours the thumb: he uses it as a mark of humanity, and by extension of civilization. His Arthurian knight, Bors, addresses his wife Elaine, addresses her thumbs as much as herself, the marks of her humanity, her power to knead bread to feed the household:

> On the forms of ancient saints, my heroes, your thumbs,
> as on a winch the power of man is wound
> to the last inch

– a power which has superseded the wild marshes and forests

> where the unthumbed shapes of apes swung and hung

and built a promise of comfort and civilisation:

> Oh lady, your hand held the bread
> and Christ the City spread in the extensor muscles of your thumbs.[15]

The pollex, the thumb, is the turned finger that complements and activates the index, bending the index down from its straight pointing into the working mode. The pollex grounds the index in reality, the small domain in which we can manipulate the third dimension, the kitchen, the workbench and the yard. And most certainly also the text, the pen and paper on the kitchen table beside the bread. If the bent pointing finger is the textual index, the thumb its mate is the extratextual pollex, steering the pen's movement into and out of the text.

15 Charles Williams, "Bors to Elayne: on the King's Coins", *Taliessin through Logres*, London: Oxford University Press, 1938, pp. 42–45.

Útdráttur

Bendivísun með þumli

Á Endurreisnartímabilinu fundu myndlistarmenn fyrst upp dýptarsýn með fjarvíddarteikningu á myndfletinum, og á seinni tímum hafa kortagerðarmenn lært að nota liti og skugga til að birta okkur hæðir og dýptir landslagsins. Á flata stafræna tölvuskjánum getum við flogið um djúpa dali og fjallaskörð. Svo er með textann sem við lesum á flötu yfirborði blaðsíðunnar: þar eru miklar hæðir og dýptir sem við lesum úr með svipaðri vörpun. Nú þykjast málvísindamenn finna gjöful jarðlög „baklægra“ eða „undirliggjandi“ þátta í textanum, en vilja gleyma því að þróun ritunar gegnum aldirnar fólst helst í að finna æ betri leiðir til að leyfa þessum „baklægu“ þáttum að birtast í yfirborðsblekinu. Mörkun texta er á margan hátt ekkert annað en ýtarleg kommusetning, merking með vísum sem binda saman byggingarþætti textans. En til eru vísar sem benda í ósýnilegar áttir, þumalfingur sem teikna upp útgönguleiðir úr textanum, og handahreyfingar sem bægja frá aðþrengjandi sjóndeildarhringjum.

Abstract

Thumbing through the index

Just as perspective brought depth to the canvas, so cartography uses shadow and colour to draw for us startlingly knobbly images of Icelandic (my example) landscapes, while digital graphics can fly us on the flat screen into deep valleys and over high mountain passes. In the same way we read the geology of the text from the two-dimensional (and digital) surface of the printed page. While modern linguistics claims to find a wealth of “underlying” or hidden structure in language, I suggest that the history of scribal practice defines a gradual unearthing of this structure, an inexorable movement to the surface of the text. It uncovers indices for us to follow, bent fingers that show the way to unseen destinations, thumbs that point out the portals of the text, and broad hands that brush away our encroaching horizons.

Randi Benedikte Brodersen
Islands Universitet/Universitetet i Bergen

Hvordan, hvor meget og hvorfor tilpasser danskere i Norge sig sprogligt til norsk?

Hovedresultater fra en sproglig undersøgelse vist ved brug af korrespondanceanalyse

1. Indledning: Fokus, formål og forskningsspørgsmål og korrespondanceanalyse

I denne artikel[1] fokuserer jeg dels på resultater af min undersøgelse af sproglig tilpasning til norsk blandt danskere i Norge,[2] dels på korrespondanceanalyse, som er den statistiske metode jeg bruger til at vise mine resultater. Jeg bruger en del plads på at præsentere korrespondanceanalysen og på at gennemgå og forklare hvordan data er repræsenteret i min korrespondanceanalyse, fordi korrespondanceanalysen kræver en ret fyldig forklaring med hensyn til hvad et korrespondanceanalysekort viser og hvordan vi tolker resultaterne i kortet, hvis vi ikke er vant til at arbejde med geometrisk statistik. Desuden er korrespondanceanalysen endnu ikke særlig kendt i sprogvidenskaben. Det er en fransk sociologisk metode, og blandt samfundsforskere er den velkendt og etableret.

Undersøgelsen af danskeres sproglige tilpasning til norsk kalder jeg tilpasningsundersøgelsen. Den drejer sig om sproglig tilpasning til norsk på to områder: leksikon og udtale. Den leksikalske tilpas-

1 Denne artikel er en bearbejdet version af et konferenceindlæg på 13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog 14.–15. oktober 2010 ved Aarhus Universitet og af et foredrag holdt på Institutt for filosofi og førstesemesterstudier ved Universitetet i Bergen (UiB), 2. december 2010. Tak til Daniel Apollon, UiB, for hjælp i forbindelse med brug af korrespondanceanalysen og for vejledning og tolkningsassistance, på ansigt-til-ansigt-møder og per e-post og via Skype. Tak til mine to fagfællelæsere for konstruktive og værdifulde kommentarer og forbedringsforslag. Tak til min datter Nadine Stevens for teknisk og praktisk PC-hjælp.

2 Danskere i Norge er operationelt defineret som danske statsborgere.

ning gælder alle informanters samlede ordforråd og tilpasning til norsk i hele telefoninterviewet, dvs. hvor mange og hvilke norske ord hver informant bruger i interviewet. Den udtalemæssige tilpasning til norsk derimod gælder ét enkelt sprogtræk, nemlig informanternes tilpasning af lys dansk *a*-lyd til mørk norsk *a*-lyd, i et kort uddrag af interviewet.

Tilpasningsundersøgelsen indgår i en hovedundersøgelse i en større sociolingvistisk undersøgelse om sproglig tilpasning, sprogbrug og sprogholdninger blandt danskere i Norge hvor jeg beskæftiger mig med bl.a. sprogholdninger, identitet, sprogforståelse og sproglige tilpasningsstrategier.[3] Af pladshensyn præsenterer jeg her kun resultater fra tilpasningsundersøgelsen og fra korrespondanceanalysen.

I tilpasningsundersøgelsen er det en vigtig og metodologisk pointe at de danske informanter er interviewet af norsk interviewer. Kun ved at bruge en norsk interviewer – og ikke en dansk – har jeg kunnet få et datamateriale som egner sig til at belyse danskeres tilpasning til norsk.

Også brugen af den "bourdieuske" korrespondanceanalyse er en metodologisk pointe, fordi korrespondanceanalysen er en helhedsorienteret metode som gør det muligt at udforske et stort og kompleks datamateriale med mange informanter og variabler og vise samspil og sammenhænge mellem mange variabler i én samlet visuel oversigt, i et korrespondanceanalysekort. Det er ikke bare en fordel at kunne udforske mange variabler samtidig, men direkte nødvendigt i undersøgelser hvor vi ved at mange variabler interagerer eller virker sammen. Korrespondanceanalysens indbyggede helhedstænkning i forhold til data og dens relationelle tankegang var afgørende for mig da jeg valgte at bruge en anden metode end sociolingvistikkens traditionelle analysemetode, korrelationsanalysen, som ellers er almindelig i kvantitativt orienterede undersøgelser. Men her er det vigtigt for mig at understrege at man alligevel ofte vil have udbytte af at kombinere deskriptive og konfirmerende analyseteknikker, fordi de har forskellige styrker og udfylder hinanden.

---

3 Randi Benedikte Brodersen, "Leksikalsk og fonologisk akkommodation i ph.d.-projektet *Sproglig variation, sproglig akkommodation og sprogholdninger blandt danskere i Norge*", *Nordisk dialektologi*, redigeret af Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy, Oslo: Novus, 2003, s. 263–277.

Formålet med denne artikel er at præsentere hovedresultater fra min tilpasningsundersøgelse ved brug af korrespondanceanalysen og at vise hvordan korrespondanceanalysen afdækker mønstre i et stort og kompleks datamateriale og viser samspil og sammenhænge mellem mange variabler samtidig visuelt, i ét korrespondanceanalysekort. Et tredje formål er at udbrede kendskabet til korrespondanceanalysen i sprogvidenskaben og blandt humanister, men ikke at sammenligne korrespondanceanalysen med traditionelle statistiske metoder, og jeg giver mig derfor heller ikke i kast med at præsentere fordele og ulemper ved de to typer metoder. Jeg nøjes med enkelte steder undervejs at sammenligne korrespondanceanalysen med korrelationsanalysen, eftersom jeg har valgt at bruge den "nye" korrespondanceanalyse i stedet for den etablerede korrelationsanalyse.

Et af formålene med at undersøge sproglig tilpasning, sprogbrug og sprogholdninger blandt danskere i Norge er at belyse hvad der kendetegner danskeres sproglige tilpasning, sprogbrug og sprogholdninger i Norge, og hvordan, hvor meget og hvorfor danskere tilpasser sig sprogligt til norsk. Der bor ca. 20 000 danskere i Norge, og det har i mange år været en af landets største indvandrergrupper, men der findes ingen tidligere undersøgelser af denne gruppes sprogbrug og sproglige tilpasning. Der er tale om sproglig tilpasning mellem de to meget nært beslægtede sprog, dansk og norsk.

De forskningsspørgsmål jeg stiller i tilpasningsundersøgelsen, er bl.a. disse: Hvad sker der med voksne danskeres sprog når de flytter til Norge – til Bergen, Kristiansand og Oslo – og kommer i kontakt med nordmænd og norsk? Hvordan, og hvor meget og hvorfor tilpasser de sig sprogligt til norsk? Jeg undersøger også hvad der kendetegner de danske informanters sprogbrug mere generelt, dvs. både deres talesprog (som deres sproglige tilpasning jo er en del af) og deres skriftsprog, og hvordan informanternes holdninger er til dansk, norsk og blandingssprog og til danske og norske dialekter.

De spørgsmål jeg behandler i artiklen, er dette hvordan-, hvor-meget- og hvorfor-spørgsmål (i titlen). Jeg vil præcisere at svar på hvordan- og hvor-meget-spørgsmålet til dels er resultater fra en frekvensundersøgelse og en variationsundersøgelse som indgår i

tilpasningsundersøgelsen. Jeg vil også præcisere at 1) hvordan-delen drejer sig om sproglig tilpasning (og det er bare én af informanternes tilpasningsstrategier), 2) hvor-meget-delen drejer sig om omfanget af informanternes leksikalske og udtalemæssige tilpasning (i procenter), og 3) hvorfor-delen om relationer og sammenhænge (mellem sproglige og sociale variabler), ikke årsagsforklaringer. I hvorfor-delen indgår svar på spørgsmål som er relateret til de sociale variabler, som fx: Er der geografiske forskelle mellem informanternes tilpasning i Bergen, Kristiansand og Oslo? Hvad betyder antal år i Norge og det at være norsk eller dansk gift? Og er der forskel på kvinders og mænds tilpasning?

2. En undersøgelse af danskeres sproglige tilpasning, sprogbrug og sprogholdninger i Norge

Jeg har undersøgt i alt 74 danskeres sproglige tilpasning, sprogbrug og sprogholdninger i Norge, og mit datamateriale er indsamlet, bearbejdet og analyseret ved brug af kvantitativt og kvalitativt orienterede metoder og teknikker: halvstruktureret ansigt-til-ansigt- og telefoninterview, sprogbiografisk beretning, transskribering (af båndede interview), manuel ekscerpering, variationsanalyse, leksikalsk analyse og leksikalsk frekvensanalyse, korrespondanceanalyse og indholds- og holdningsanalyse.

I tilpasningsundersøgelsen har jeg undersøgt 49 danske informanters leksikalske og udtalemæssige tilpasning til norsk, dvs. deres brug af norske ord og deres brug af mørke norske *a*-lyde i stedet for lyse danske.

Jeg var på et tidligt tidspunkt optaget af at jeg ville undersøge tilpasning på flere sproglige områder, dels udtale, fordi undersøgelse af udtaletræk er en ret fast ingrediens i den sociolingvistiske opskrift, dels ordforrådet, fordi det er et sprogligt tilpasningsområde som kan undersøges i sin helhed. Desuden er leksikalsk tilpasning til norsk i en del tilfælde obligatorisk, og leksikon er et emne som danskere i Norge har et meget bevidst forhold til. Valget af udtaletræk lod jeg afhænge af hvad jeg havde observeret blandt danskere i Norge der tilpassede sig sprogligt i samtaler med nordmænd, og den lyse *a*-lyd skiller sig ud som det træk som jeg havde

hæftet mig mest ved og undret mig over allerede en af de første gange jeg observerede hvordan danskere tilpassede sig sprogligt i samtaler med nordmænd. Senere har jeg efter længere tids mere systematisk deltagende observation registreret at netop dette træk meget hyppigt er udsat for udtalemæssig tilpasning blandt danskere der tilpasser deres udtale til norsk. Hvis danskere tilpasser deres udtale til norsk, forekommer tilpasningen fra lys *a*-lyd til mørk *a*-lyd altid, i varierende omfang. Desuden rammer dette tilpasningstræk et meget stort antal ord. Derfor lader jeg dette træk repræsentere udtalemæssig tilpasning.

Eksempler på leksikalsk tilpasning er fx brugen af norske talord fra 50, *femti* i stedet for *halvtreds*, almindelige norske hverdagsord som norsk *greitt* i stedet for dansk *OK/i orden* og norsk *liker* i stedet for dansk *kan lide*. Eksempler på udtalemæssig tilpasning er brugen af mørk norsk *a*-lyd i ord som *dansk*, *man*, *han* og *mat*.

Informanternes leksikalske og udtalemæssige tilpasning skal ses i sammenhæng med hvordan de tilpasser sig på andre sproglige områder, fx grammatisk, når de bruger en norsk form som *mannen min* i stedet den danske *min mand*, for hvis de tilpasser sig udtalemæssigt, har de i nogle tilfælde også morfologisk og syntaktisk tilpasning, selv om disse former for tilpasning er langt mindre hyppige end "mine" to former. De sproglige tilpasningsstrategier kombinerer og supplerer informanterne ofte med andre tilpasningsstrategier som at tale langsommere og tydeligere og at bruge gentagelser og omformuleringer.

3. De 49 danske informanter i tilpasningsundersøgelsen

Informanterne er et statistisk tilfældigt udvalg af danske statsborgere over 18 år som er registreret i *Det Sentrale Personregister* i Norge. Informanterne har udfyldt et registreringsskema med oplysningerne om sig selv. Disse oplysninger fungerer som sociale variabler (se oversigten i afsnit 6):

1. Bosted: 20 bor i Bergen, i Vestnorge, 15 i Kristiansand, i Sydnorge, og 14 i Oslo, i Østnorge

2. Køn: 27 kvinder og 22 mænd
3. Aldersspredning: 26–67 år
4. Alder ved flytning til Norge: 17–50 år
5. Antal år i Norge: 2–40 år
6. Civilstatus: 17 dansk gift, 26 norsk gift, 3 enlige, 3 med udenlandsk partner, dvs. ikke dansk eller norsk
7. Uddannelsesland: 38 i Danmark, 5 i Norge, 6 i begge lande.
8. Børn: 13 har børn i norsk skole, 11 har ingen børn, 25 har voksne børn i Norge, 1 har et vokset barn i Danmark
9. Motiv for at bo i Norge: 22 melder arbejde, 14 nævner familie, 30 andet, dvs. nye udfordringer, udfærdstrang og tilfældigheder
10. Uddannelse: 20 har boglig uddannelse, 29 har ikke boglig uddannelse
11. Erhvervsmæssig brug af skriftsprog: 14 skriver meget i professionel sammenhæng, 14 skriver i begrænset omfang, 21 meget lidt, af og til eller slet ikke
12. National identitet: 23 føler sig danske, 3 norske, 17 både-og, og 6 hverken danske eller norske, men skandinav eller europæer.

Informanterne har kodenavne som indeholder forkortelse for køn (K/M), nummer (1-49) og bogstav for deres by (B, K og O for Bergen, Kristiansand og Oslo), fx er K1K kvinde nr. 1 fra Kristiansand. Disse informantkoder ser vi i korrespondanceanalysekortene senere i artiklen.

4. Datamaterialet i tilpasningsundersøgelsen

Datamaterialet består af:

- 49 registreringsskemaer – med de baggrundsoplysninger som er nævnt i afsnit 3
- 46 sprogbiografiske beretninger (3 informanter har ikke skrevet en beretning)
- 49 båndede telefoninterview (á ca. 32 minutter i gennemsnit og i alt ca. 26 timer)

- 49 transskriberede telefoninterview (i alt ca. 530 sider).

Alle informanter har som nævnt udfyldt et registreringsskema, alle har skrevet en sprogbiografisk beretning om det at være dansk i Norge (bortset fra 3). Alle har medvirket i et telefoninterview med en norsk interviewer og har besvaret spørgsmål og fortalt om sprog og sproglige erfaringer i Norge.

Alle interview er transskriberet til dansk eller norsk bokmål, afhængig af om informantens talesprog er dansk eller norsk eller overvejende dansk eller norsk. Interview med dansktalende informanter har jeg selv transskriberet. Interview hvor informanterne taler norsk eller mere eller mindre norsk, er transskriberet af en norsk projektassistent. Alle interview er transskriberet ved brug af et program i CHILDES-systemet.[4]

5. Analyseresultater fra tilpasningsundersøgelsen = data i korrespondanceanalysen

På baggrund af de transskriberede interview har jeg lavet 49 leksikalske frekvensanalyser af informanternes samlede leksikon i interviewet og 41 variationsanalyser af informanternes *a*-lyde. At der er 41 variationsanalyser, og ikke 49, skyldes at 8 informanter har 100% udtalemæssig tilpasning, dvs. de har udelukkende norske *a*-lyde.

De 49 frekvensanalyser er ordlister som har jeg lavet ved brug af en funktion i CHILDES, og disse ordlister indeholder alle ord informanterne bruger i interviewet. De 49 frekvenslister indeholder i alt ca. 191 000 ord, og hver informant har i snit ca. 3900 ord. På ordlisterne har jeg markeret alle norske ord, dvs. ord som ikke findes i dansk eller som ikke er almindelige i dansk, og dansk-norske hybridord. Ordene er delt op i fire kategorier: 1) særnorske ord, 2) stilistiske samord (fælles dansk-norske ord med forskellig stilværdi), 3) nabosproglige homonymer og 4) norske idiomer.

4 CHILDES, som står for Child Language Data Exchange System, er et analysesystem til elektronisk behandling af talesprog og talesproglig interaktion. Systemet indgår i et amerikansk forskningsprojekt ved navn TalkBank. CHILDES: http://childes.psy.cmu.edu/ [10.12.2010].

De 41 variationsanalyser af informanternes udtale har jeg lavet manuelt ved at lytte en bestemt del af alle interview igennem og samtidig i hver enkelt udskrift markere alle forekomster af lys, dansk *a*-lyd og mørk, norsk *a*-lyd. Derefter har jeg regnet den procentvise andel af mørke, norske *a*-lyde ud for hver informant. – Af pladshensyn gør jeg ikke rede for analysen af *a*-variablen og analyseproceduren i variationsanalysen, og jeg præsenterer ikke detaljerede resultater af de to analyser, men nøjes med at angive analyseresultater i procenter.

Frekvensanalysen i tilpasningsundersøgelsen viser at informanternes leksikalske tilpasning er ganske beskeden, idet omfanget af norske ord hos 35 af informanterne ligger mellem ca. 1 og 5 %. De øvrige 14 informanters sprog er langt mere norsk på alle sproglige områder og er derfor transskriberet på norsk. Variationsanalysen derimod viser at informanternes udtalemæssige tilpasning (af *a*-lyde) er præget af betydelig variation, nemlig fra 0 til 67 %. Og 14 informanter har ikke nogen udtalemæssig tilpasning, 28 har op til 67 % tilpasning, og 7 informanter har fuld tilpasning, dvs. de har norsk udtale og udelukkende mørke, norske *a*-lyde.

De ovennævnte talmæssige resultater af frekvensanalysen og variationsanalysen står i tekstrammen nedenfor. I rammen er den leksikalske tilpasning forkortet til AkkLeks (som står for akkommodation leksikalsk), og den udtalemæssige tilpasning til AkkFon (for akkommodation fonetisk). Forkortelserne er også brugt på korrespondanceanalysekortene i afsnit 9.

Leksikalsk tilpasning (akkommodation):		
Lav grad af tilpasning (AkkLeks1) = 0,9–1,6 %:	11	informanter
Mellemgrad af tilpasning (AkkLeks2) = 2–4,9 %:	24	informanter
Fuld tilpasning (AkkLeks3) = norsk:	14	informanter
Udtalemæssig tilpasning (fra lys til mørk a-lyd):		
Ingen tilpasning (AkkFon–) = under 0%:	14	informanter
Lav grad af tilpasning (AkkFon1) = under 21%:	16	informanter
Mellemhøj grad af tilpasning (AkkFon2) = 31–40 %:	6	informanter
Høj grad af tilpasning (AkkFon3) = 62–67%:	6	informanter
Fuld tilpasning (AkkFon4) = 100%:	8	informanter

Disse resultater fra frekvens- og variationsanalysen udgør en del af datamaterialet i korrespondanceanalysen på den måde at de to former for tilpasning fungerer som sproglige variabler.

6. Det komplekse datamateriale og analyseprocessen i korrespondanceanalysen

Det komplekse datamateriale i korrespondanceanalysen består af tre slags data: sproglige variabler og sociale variabler og informanter:

- De 3 sproglige variabler, hvoraf de to er de ovennævnte analyseresultater fra frekvensanalysen og variationsanalysen, dvs. henholdsvis leksikalsk tilpasning som den ene sproglige variabel (med tre kategorier) og udtalemæssig tilpasning som den anden (med fem kategorier)
- De 12 sociale variabler (med i alt 40 kategorier som er specificeret nedenfor, jf. de sociale oplysninger fra registreringsskemaerne som jeg har omtalt i afsnit 3)
- De 49 informanter.

De tre sproglige variabler er 1) leksikalsk tilpasning, 2) udtalemæssig tilpasning og 3) variablen talesprog, med 11 kategorier til sammen.

Den leksikalske variabel har disse tre kategorier (som svarer til resultaterne af frekvensanalysen i rammen ovenfor):

- AkkLeks1 = 0,9–1,6 % tilpasning
- AkkLeks2 = 2–4,9 % tilpasning
- AkkLeks3 = norsk.

Udtalevariablen har fem kategorier (som svarer til resultaterne af variationsanalysen i rammen ovenfor):

- AkkFon– = 0 % ingen tilpasning
- AkkFon1 = under 21 % tilpasning
- AkkFon2 = 31–40 % tilpasning
- AkkFon3 = 62–67 % tilpasning
- AkkFon4 = 100 % tilpasning.

Forkortelser:
Akk = akkommodation (tilpasning)
Fon = fonetisk (udtalemæssig)
Leks = leksikalsk

Indholdsmæssig falder de to tilpasningsvariabler sammen med variablen talesprog, Tal, som fungerer som en slags kontrolvariabel. Den har tre kategorier:

- TalD = dansk talesprog
- TalN = norsk talesprog
- TalBl = blandingssprog.

De 12 sociale variabler og variablernes 40 kategorier er følgende:[5]

1. *Køn*: K = kvinde; M = mand
2. *Bosted*: Bg = Bergen; Krs = Kristiansand; Osl = Oslo
3. *Alder*: Ald1 = 26–42 år; Ald2 = 46–57 år; Ald3 = 59–67 år
4. *Alder ved flytning til Norge*: AldFlytN1 = under 22 år; AldFlytN2 = 23–27 år; AldFlytN3 = 30–38 år; AldFlytN4 = over 40 år
5. *Antal år i Norge*: ÅriN1 = under 13 år; ÅriN2 = 14–20 år; ÅriN3 = over 21 år
6. *Civilstatus*: CivstN = Norsk partner; CivstD = Dansk partner; 1. CivstE = Enlig; CivstA = Andet
7. *Uddannelsesland*: UddanDK = Uddannet i DK; UddanN = Uddannet i N; UddanDK&N = Uddannet i DK og N
8. *Børn*: BørnSkN = Børn i norsk skole (hvis et af flere børn i en familie er 5 år eller ældre, kategoriseres informanten som havende børn i norsk skole); Børn- = Ingen børn; VoksBørnN = Voksne børn i N; VoksBørnDK= Voksne børn i DK; Små børn = Børn under 4 år
9. *Motiv for at bo i Norge*: MotArb = Arbejde (eget eller partners arbejde); MotFam = Familie; MotAnd = Andet (tilfældigheder, nye udfordringer, udfærdstrang, kompromis Færøerne og DK); Mot- = Ingen oplysninger

5 De fleste sociale variabelkategorier ligger i datamaterialet og svarer til de kategorier som informantoplysningerne fordeler sig i. For aldersvariablen vil det fx sige at der er informanter i de tre aldersgrupper 26–42 år, 46–57 år og 59–67 år. Den yngste informant er 26 år og den ældste 67, og der er ingen informanter på 43–45 år, og ingen på 58 år. Også flytte-variablen (Alder ved flytning til Norge) har informantbaserede værdier, og der er ingen informanter der flyttede da de var 28, 29 og 39 år. Opholdsvariablen (Antal år i Norge) har tre mere "vilkårlige" kategorier, som fx Danmarks Statistiks inddeling af alder i årtier.

10. *Uddannelse*: Bog+ = Boglig uddannelse (dvs. højere uddannelse efter gymnasium, men ikke tekniske og håndværksmæssige uddannelser); Bog÷ = Ikke-boglig uddannelse
11. *Erhvervsmæssig brug af skriftsprog*: SkrKrea = Kreativ/ professionel; SkrBegr = Begrænset og standardiseret (skemaer, rapporter o.l.); Skr÷ = Skriver ikke eller kun af og til
12. *National identitet*: IdD = Dansk; IdN = Norsk; IdDN = Dansk og norsk (inkl. ”mest dansk” og ”mest norsk”); IdAnd = Andet (hverken dansk eller norsk; skandinav; europæer; ved ikke; ikke opgivet).

For at disse kategorier kan fungere som datamateriale og variabler i korrespondanceanalysen skal de igennem en omkodning til en programlæsbar form. Det betyder at alle variabelkategorier skal omkodes til såkaldte dummy-variabler hvor hver kategori har koden 1 eller 0, og 1 betyder at have en egenskab, og 0 fravær af en egenskab. Kodningen sker manuelt, fx ved brug af Excel, eller ved hjælp af et program som koder variabelkategorier til et format som er binært, dvs. med bare ettaller og nuller, og disjunktivt, dvs. gensidig udelukkende.

Omkodningen er enkel, ukompliceret og den samme for alle variabler, uanset om disse er kategoriske, som de fleste af mine variabler ovenfor, eller om de er kontinuerte som aldersvariablen og antal-år-i-Norge-variablen. Alle variabelkategorier bliver kodet til selvstændige dummy-variabler, hvad der er en vigtig forskel i forhold til fx korrelationsanalyse. Jeg har kodet mine 15 variablers 51 kategorier manuelt i en Excel-tabel. Resultatet er en 49 x 51-tabel med rådata i rækker og kolonner, en såkaldt binær matrix – eller datamatrix – med ettaller og nuller. Min matrix indeholder i alt 2499 (!) oplysninger. Indholdet i denne matrix er det statistiske råinput i korrespondanceanalysen.

Et eksempel på en binær matrix står i tabel 1 nedenfor. Tabellen er en 11 x 31-Excel-tabel med 321 oplysninger. Den stammer fra en mindre delundersøgelse jeg har lavet med 11 informanter. I tabellen har fx informant K1, i første kolonne, følgende egenskaber, svarende til alle aktuelle variabelkategorier: 1-0-1-0-0-1-0-1-0-0-1-0-0-1-0-0-1-0-0-1-0-1-0-0-1-0-1-0-1-0-1-0-1-0. K1 har for de to

første variabler egenskaberne 1-0-1-0-0. Det første 1-tal betyder at K1 er 'kvinde' (Kk), det første 0 betyder 'ikke mand' (Km). Det næste 1-tal betyder 'under 37 år', og de to nuller til sidst betyder 'ikke 43–57 år' og 'ikke over 64 år', osv. Alle egenskaber er som nævnt gensidigt udelukkende.

Tabel 1. Eksempel på binær tabel med 11 informanter og 13 variabler.[6]

VAR\INF	K1	K2	K3	K4	K5	M1	M2	M3	M4	M5	M6	**Forklaring:**
Kk	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	Kk = Kvinde
Km	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	Km = Mand
Ald1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	Ald1 = under 37 år
Ald2	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	Ald2 = 43-57 år
Ald3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	Ald3 = 64+
AldFlytN1	1	0	1	1	1	1	1	0	0	1	1	AldFlytN1 = t/m 25 år
AldFlytN2	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	AldFlytN2 = over 38
CivstN	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	CivstN = Norsk partner
CivstD	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	CivstD = Dansk partner
ÅrN1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	ÅrN1 = År i Norge1= under 11 år
ÅrN2	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	ÅrN2 = År i Norge2= 16-19 År
ÅrN3	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	ÅrN3 = År i Norge3= over 27 år
UddIkkeBog	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	UddBog = Uddannelse Ikkeboglig
UddBog	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	UddBog = Uddannelse Boglig
FLytMotFam	0	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	FlytMotFam = Motiv flytning til Norge: Familie
FlytMotArb	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	FlytMotArb = Motiv flytning til Norge: Arbejde
FlytMotAnd	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	FlytMotAnd = Motiv flytning til Norge: Andet
IdD	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	IdN = National identitet: Dansk
IdN	1	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	IdN = National identitet: Norsk
IdDaN	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	IdDaN = National identitet: Dansk og norsk
TsprD	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	TsprD = Talesprog Dansk
TsprN	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1	TsprN = Talesprog Norsk
SksprD	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	SksprD = Skriftsprog Dansk
SksprN	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	SksprN = Skriftsprog Norsk
SksprBl	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	SksprBl = Skriftsprog Blandingssprog
Arbskr+	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	Arbskr+ = Arbejde med brug af skriftsprog
Arbskr–	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	Arbskr- = Arbejde uden brug af skriftsprog
BørnsprN	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	BørnsprN = Børns sprog Norsk
BørnsprD	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	BørnsprD = Børns sprog Dansk
AkkFon+	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	1	AkkFon+ = Fonologisk akkommodation: Omfattende
AkkFon–	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	0	AkkFon- = Fonologisk akkommodation: Ingen/få ord

I næste trin sker der en matematisk oversættelse af de binære data (ettallerne og nullerne) med alle række- og kolonneprofilers egenskaber, ved brug af et statistikprogram.[7] Og vi får tabeller med de to sæt profilers bidrag, dvs. de enkelte variablers og informanters

6 Tabellen er fra Randi Benedikte Brodersen, "Korrespondanceanalysen – et dynamisk og fleksibelt sociolingvistisk værktøj", *12. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Aarhus Universitet 9.–10. oktober 2008*, redigeret af Inger Schoonderbeek Hansen og Peter Widell, 2009, s. 117.

7 Min analyse er foretaget med Analytica Toolbox for MATLAB, udviklet af Daniel Apollon, Universitetet i Bergen. Andre programmuligheder er SPSS, SAS, SPAD, Excel og R (Marianne Høyer, *Korrespondanceanalyse*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010, s. 95). R er gratis og tilgængeligt på hjemmesiden Statistics with R: http://zoonek2.free.fr/UNIX/48_R/all.html [21.02.2011].

bidrag i den samlede varians (også kaldet egenværdi eller inerti, som er et mål på punkternes spredning i det multidimensionale rum). I analyseprocessen bliver informanter og alle variabelkategorier omformet til såkaldte vektorer (– som er kolonne- og rækkeprofilerne omdannet til geometriske objekter med en størrelse eller en masse og en retning i et todimensionalt plan eller et flerdimensionelt rum) og repræsenteret visuelt som punkter i hver sin repræsentation, som så bliver føjet sammen til én fælles repræsentation i et todimensionalt korrespondanceanalysediagram, som i figur 1, 2, 3 og 4 i afsnit 9.

7. Korrespondanceanalyse: en dynamisk, bourdieusk analysemetode[8]

Min præsentation af korrespondanceanalysen bygger på materiale og indsigter fra et intensivt kursus i praktisk korrespondanceanalyse ved Daniel Apollon, Universitetet i Bergen, i efteråret 2007,[9] og på indføringsværker, oversigtsartikler og konkrete eksempler på brug af korrespondanceanalyse[10].

Korrespondanceanalyse er især blevet brugt i sociologisk forskning og blev internationalt kendt i løbet af 1980'erne på grund af den franske sociolog og antropolog Pierre Bourdieus undersøgelser af det franske samfund. Det mest kendte eksempel på brug af multivariat korrespondanceanalyse er stadig Bourdieus hovedværk *La*

8 Dette afsnit er en let revideret version af et afsnit i Randi Benedikte Brodersen, "Korrespondanceanalysen – et dynamisk og fleksibelt sociolingvistisk værktøj", s. 109–123.

9 Daniel Apollon, "Korrespondence Analysis. An Introduction", PowerPoint-præsentation på intensiv workshop efteråret 2007, Universitetet i Bergen.

10 Johannes Hjelbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, Bergen: Fagbogforlaget, 1999; Jan Fredrik Hovden, Vedlegg G. Multippel korrespondanseanalyse av bivariate indikatormatriser, *Eit forsåk på å konstruere eit felt for personleg datakommmunikasjon ved hjelp av Pierre Bourdieu sin praksisteori*, Bergen: Universitetet i Bergen, 1997; Marianne Høyen, *Korrespondanceanalyse*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2010; Mads Jæger, "Korrespondanceanalyse – et sociologisk værktøj", Socialforskningsinstituttet, 2003: www.sociology.ku.dk/kursfil/1143030642604.pdf [10.12.2010]; Brigitte Le Roux og Henry Rouanet, *Multiple Correspondance Analysis*, London: Sage, 2010; Lennart Rosenlund, "Korrespondanseanalyse. Dataanalysens magiske øye". Lennart Rosenlunds artikel er en klassiker i norsk og nordisk faglitteratur om korrespondanceanalysen. Jeg fremhæver den fordi det er en meget lettilgængelig introduktion som giver et godt billede af hvordan korrespondanceanalysen fungerer i praksis, demonstreret ved ét eksempel på brug af enkel korrespondanceanalyse og ét ved brug af multivariat korrespondanceanalyse.

distinction. Den engelske udgave, *Distinction* (1984), gjorde korrespondanceanalysen internationalt kendt. Bourdieu brugte dog korrespondanceanalysen både før og efter *La distinction*. Først i 1976, da han, sammen med Monique de Saint Martin, publicerede *Anatomie du Goût*,[11] og senere i 1988, i værket *Homo Academicus*.

Også i Norden har korrelationsanalysen vundet udbredelse, dog især i samfundsvidenskabelig forskning. I Danmark er det især sociologen Henrik Dahls livsstilsundersøgelser i 1990'erne som bidrog til at gøre metoden kendt og anerkendt. En kendt livsstilsanalyse som bygger på brug af korrespondanceanalyse, er Dahls værk *Hvis din nabo var en bil* fra 1997. I Norge er metoden bl.a. blevet brugt i Markeds- og Mediainstituttets markedsanalyser ("Norsk Monitor")[12], og i undersøgelser af sociologerne Johannes Hjellbrekke og Jan Fredrik Hovden, begge Universitetet i Bergen, og af sociologen Lennart Rosenlund, Universitetet i Stavanger. I nordisk sprogvidenskab og sociolingvistik er metoden mig bekendt hidtil kun blevet brugt i to norske ph.d.-undersøgelser[13] og i min undersøgelse af sproglig tilpasning.

Korrespondanceanalyse er en geometrisk analyseteknik hvor data bliver repræsenteret som punkter i et geometrisk rum, og også betegnelsen for resultatet af analysen. Resultatet er dels to geometriske rum, med hver sin punktsky, et rum med informant-punkter og et rum med egenskabs-punkter (eller variabel-punkter) samlet i et og samme kort eller diagram, dels statistiske resultattabeller med analysens talmateriale. Metodens navn sigter til at der er korrespondance mellem række- og kolonne-profiler, dvs. mellem informant-profiler og variabel-profiler, eller sagt på en anden måde: der er tale om to korresponderende rum, et med informant-profiler og et med variabel-profiler, som forenes i ét fælles rum.

---

11 Jan Fredrik Hovden, "Review: Brigitte Le Roux & Henry Rouanet, *Multiple Correspondence Analysis*", *Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 3/2010, s. 37-42, her s. 38: www.hexis.dk/praktiskegrunde3-2010-hovden-review.pdf [3.1.2011].

12 Johannes Hjelbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, Bergen: Fagbogforlaget, 1999, s. 12.

13 Den ene er Unn Røyneland, *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*, Oslo: Universitetet i Oslo, 2005. Den anden er Anne Moseng Knutsen, *Variation du français a Abidjan (Côte d'Ivoire): étude d'un continuum linguistique et social*, Oslo: Universitetet i Oslo, 2007.

Derfor får vi afbildet informanter og variabler i samme rum. Hvis dette rum er et plan – da har det to dimensioner – projiceres de to plan ind i ét todimensionelt kort (jf. beskrivelsen af analyseprocessens trin 4 ovenfor).

Korrespondanceanalyse findes i forskellige varianter, både bivariate og multivariate. Den bivariate variant kan, som navnet antyder, kun håndtere to variabler ad gangen. Den multivariate variant derimod udforsker sammenhænge og relationer mellem mange variabler samtidig. Det er den multivariate variant jeg bruger i min undersøgelse, og kun den jeg omtaler i det følgende.

Korrespondanceanalysen kan bruges på alle typer data og variabler der er homogene og kategoriske (som variablerne ovenfor i afsnit 6) og forudsætter ingen normalfordeling af data. Analysen behandler alle typer data på samme måde. Den skelner ikke mellem informanter og variabler og heller ikke mellem afhængige og uafhængige variabler, og både sproglige og sociale variabler bliver behandlet som egenskaber, eller modaliteter som de hedder i den franske tradition:

> Den store og viktige forskjellen mellom denne form for dataanalyse [dvs. korrespondanceanalyse, RBB] og de teknikker vi vanligvis bruker (korrelasjonsanalyse, faktoranalyser, regresjonsanalyse og beslektede teknikker) er at korrespondanseanalysen i utgangspunktet behandler hver variabels ulike verdier som selvstændige statistiske kategorier. I den franske terminologi kalles disse for modaliteter. Analysen afdekker de statistiske relasjonene mellom disse modalitetene (alle variablers alle værdier).[14]

Som det fremgår af citatet, afdækker korrespondanceanalysen de relationer der eksisterer imellem alle variabler i et materiale. Den giver et samlet og visuelt overblik over alle variabler og informanter, eller evt. udvalgte informanter, og er i stand til at udforske både enkeltvariablers betydning i en helhed og samspillet mellem mange variabler samtidigt, og vi kan eksperimentere med at udelade og tilføje variabler i en analyse og se hvilke variabler der har størst

14 Lennart Rosenlund, "Korrespondanseanalyse. Dataanalysens magiske øye", s. 65.

eller mindst betydning, og hvordan forskellige variabler interagerer. Denne fleksibilitet og eksplorerende tilgang giver metoden en egen dynamik og særlige fordele og gør metoden yderst aktuel og interessant i sociolingvistiske undersøgelser, fordi det åbner for nye analyse- og tolkningsmuligheder af sociolingvistiske data, i forhold til de mere begrænsede muligheder som sociolingvistikkens klassiske korrelationsanalyse har.

Sammenligner vi de to metoder, udmærker korrespondanceanalysen sig ved at være fleksibel og kunne afdække mønstre, relationer og sammenhænge mellem mange variabler, mens korrelationsanalysen kun kan teste sammenhængen mellem to eller evt. tre variabler ad gangen.[15] Den norsk-svenske sociolog Lennart Rosenlund sammenligner korrespondanceanalyse og traditionelle metoder som korrelationsanalyse og regressionsanalyse. Rosenlunds konklusion er:

> at korrespondanseanalysen er overlegen korrelationsanalysen når det gjelder å beskrive strukturer i et datamateriale og å frilegge samspillseffekter mellem analysevariablene. Utfra den kunnskap korrespondanseanalysen gir, kan vi også slutte oss til at en videre analyse av disse variabler, uten denne kunnskap, basert på lineære metoder – for eksempel en tradisjonell regresjonsanalyse – ville kunne føre galt av sted og gi feilaktige resultater.[16]

Statistikeren Daniel Apollon, Universitetet i Bergen, karakteriserer korrespondanceanalysen sådan: ”CA [correspondence analysis, RBB] is still the only unique ready to use all-in-one multidimensional method allowing to study “individuals” and their “characteristics” with one unified representation”[17]. Og Bourdieu skriver at korrespondanceanalysen er den metode ”som synes best egnet til å gripe alle de innsamlede observasjonene samtidig og til å avdekke de underliggende strukturene uten å innføre ulike former

15 Der findes også traditionelle statistiske metoder til at undersøge sammenhænge mellem flere variabler, fx regressionsanalyse. Den har dog ikke korrespondanceanalysens fleksibilitet, dynamik og visuelle styrke.

16 Lennart Rosenlund, ”Korrespondanseanalyse. Dataanalysens magiske øye”, *Sosiologisk tidsskrift* 1/1995, s. 72.

17 Daniel Apollon, ”Correspondence Analysis. An Introduction”, s. 19.

for forutinntatthet"[18], dvs. korrespondanceanalyse udforsker sammenhænge i et materiale uden at tage stilling til det på forhånd, uden hypoteseopstilling, og giver derfor mulighed for at opdage nye og måske helt uventede sammenhænge. Metodens induktive og eksplorative karakter kommer også tydeligt frem i en ofte citeret beskrivelse af Jean-Paul Benzécri, fransk lingvist og statistiker, som regnes som metodens grundlægger[19]:

> Modellen må følgje data, og ikkje omvendt. Dette er […] eit leitt trekk ved tilpassinga av matematikken til samfunnsvitskapane; ein overflod av a priori spesifiserte modellar, som deretter vert konfronterte med data gjennom det ein kallar testar. Snart tener testen til å rettferdiggjere ein modell på eit felt der det finst fleire parametrar å tilpasse enn dei ein sjølv har fastsett ut frå data. Han tener til å strengt forkaste dei klokaste innvendingane ein forskar kan ha. Men det vi har bruk for, er ein rigorøs metode som er i stand til at trekkje ut strukturer med utgangspunkt i data.[20]

Korrespondanceanalyse har altså en datadreven tilgang. Den trækker den vigtigste information ud af et materiale ved at fjerne mindre vigtig information og på den måde reducere et stort og kompleks datamateriale til et mindre materiale, *samtidigt* med at materialet beholder dets kvalitative karakter. Vi kan sige at korrespondanceanalyse er en metode som behandler kvantitative data på en kvalitativ måde,[21] og den kan også arbejde prædikerende.

Lennart Rosenlund gengiver den franske statistiker Michael J. Greenacres beskrivelse af korrespondanceanalysen i disse hovedpunkter:[22] 1) Korrespondanceanalysen repræsenterer en induktiv

---

18 Pierre Bourdieu, *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*, oversat af Annick Prieur, med et indledende essay af Kjetil Jakobsen, Oslo: De norske bokklubbene, 2002, s. 68.

19 Benzécri udviklede korrespondanceanalysen i 1960'erne i protest mod den deduktionistiske lingvistik, som især Noam Chomsky repræsenterede (Hovden 1997, s. 1 (vedlæg G)). Korrespondanceanalysens teoretiske rødder går dog længere tilbage i tid og er knyttet til statistikere som bl.a. Karl Pearson og Louis Gutman (Apollon, ibid).

20 Jean Paul Benzécri, *L'analyse des données*, I–II, 1973, s. 6, citeret efter og oversat af Johannes Hjellbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, s. 8.

21 Jf. titlen på et arbejde af Lennart Rosenlund: *Korrespondanceanalyse. Metode for kvantitativ behandling af kvalitative data*, Arbejdspapirer fra Høgskulesenteret i Rogaland, 1992.

22 Ibid., s. 56–57.

tænkemåde: Man beskriver data uden forhåndsantagelser for så at finde de generelle mønstre. Derfor kaldes metoden deskriptiv og eksplorativ. 2) Metoden bygger på geometriske ræsonnementer og fremstiller analyseresultater visuelt og grafisk: Data repræsenteres og afbildes som punkter eller en sky af punkter. 3) Metoden er, selv om den er unik, teoretisk forbundet med andre og mere kendte statistiske teknikker. Rosenlund tilføjer som et fjerde kendetegn at korrespondanceanalysens "anvendelighet er nærmest ubegrenset".[23]

Jeg nævnte tidligere Rosenlunds konklusion med hensyn til en sammenligning mellem korrespondanceanalysen og korrelationsanalysen[24] og vil her også nævne den arbejdsmæssige besparelse som Rosenlund peger på at korrespondanceanalysen giver i forhold til korrelationsanalysen: Hvis vi skulle udføre korrespondanceanalysens

> kartleggingsarbeid på tradisjonelt vis, ville arbeidet bestå i å vurdere analyser av 28 krysstabeller med tilsammen 1347 enkelte frekvensangivelser [i Rosenlunds eksempel hvor der er 57 variabler, RBB]. Videre måtte sammenhengene i disse tabeller sjekkes for eventuelle samspillseffekter, ved å kontrollere for innvirkning av tredje variabel. Kartet [dvs. korrespondanceanalysekortet, RBB] kan [...] på en enkel måte avsløre hvor i materialet vi vil finne de viktige interaksjonseffektene mellom variablene.[25]

Formålet er at afdække mønstre i et kompleks datamateriale og vise statistiske relationer, oppositioner, sammenhænge og samspilseffekter. Idealet og målet er at opsummere mest muligt af variansen i datamaterialet ved færrest mulig akser eller dimensioner i et korrespondanceanalysediagram, eller med andre ord: at få det reducerede datamateriale bedst muligt repræsenteret i et lav-

23 Ibid., s. 57.

24 En sammenligning med fordele og ulemper ved korrespondanceanalysen og traditionelle statistiske metoder som korrelationsanalyse og regressionsanalyse ville kræve mere plads end jeg her har til rådighed. Derfor nøjes jeg med at nævne enkelte punkter hvor korrespondanceanalysen skiller sig ud i forhold til korrelationsanalysen.

25 Lennart Rosenlund, "Korrespondanseanalyse. Dataanalysens magiske øye", s. 70.

dimensionelt rum og samtidigt beholde mest mulig information. Færrest muligt dimensioner er ofte to (som i korrespondanceanalysekortene senere i artiklen). Formålet er ikke hypotesetestning, men muligheden findes.[26]

I indledningen og i overskriften på dette afsnit kalder jeg korrespondanceanalysen en bourdieusk metode. Det gør jeg for at understrege at korrespondanceanalysen især er kendt fra og takket være Bourdieus forskning og repræsenterer en fransk analytisk tradition som lægger vægt på en mere induktiv tænkemåde, dvs. en tænkemåde hvor vi tager udgangspunkt i data og drager slutninger ud fra data. Bourdieu er en fremtrædende repræsentant for denne franske statistiktradition og bruger korrespondanceanalysen i sin relationelle sociologi.

Vælger vi korrespondanceanalysen, fravælger vi også at arbejde udelukkende ud fra lineære modeller og bestemte forhåndsantagelser, eller såkaldte aprioriske antagelser, således som inden for den dominerende hypotetisk-deduktive tænkemåde som vi møder i korrelationsanalysen og andre traditionelle statistiske metoder. Her er man på jagt efter lineære sammenhænge mellem variabler, men hvis ikke variablerne opfører sig lineært, kan en korrelationsanalyse give misvisende eller direkte forkerte resultater, selvom der er tale om stærke sammenhænge. Disse sammenhænge kommer derimod frem i korrespondanceanalysen.[27]

8. Tolkning af korrespondanceanalysen[28]

Et korrespondanceanalysekort giver et visuelt overblik over et materiale i form af en grafisk repræsentation. Kortet viser et todimensionalt plan som består af et koordinatsystem med en x- og en y-akse som deler diagrammet i fire felter, og vandret og lodret i to halvdele. I kortet er informanter og variabler repræsenteret som punkter. Langs med x-aksen, som er den vigtigste akse, har vi

26 Ibid., s. 75.

27 Jeg henviser her til Lennart Rosenlunds eksempel og argumentation i "Korrespondanseanalyse. Dataanalysens magiske øye", s. 72.

28 Dette afsnit er en revideret og udvidet version af et afsnit i Randi Benedikte Brodersen, "Korrespondanceanalysen – et dynamisk og fleksibelt sociolingvistisk værktøj", s. 118–119.

første dimension. Denne akse afdækker eller dekomponerer den største del af variansen, den totale egenværdi i materialet, og den udtrykker de vigtigste polariteter eller modsætninger i materialet. Næst vigtigst er y-aksen og anden dimension som giver os de næstvigtigste modsætninger.

Både analyse- og tolkningsprocessen i korrespondanceanalysen er iterativ, gentagelses- og venden-tilbage-præget. Det betyder at vi ideelt set må køre flere analyser for at nå frem til den bedste slutanalyse. Vi kan have brug for at udelade variabler der ikke er vigtige i analysen, at slå variabelkategorier sammen eller lave såkaldte illustrative variabler og punkter som er med i kortet, men ikke tæller i analysen. Desuden bliver vores tolkning også både farvet af vores viden om data og det valgte udsnit af verden, og præget af perspektivering ved at rejse nye teoretiske spørgsmål som opstår under tolkningsarbejdet.

For at kunne tolke resultaterne i kortet har vi brug for dels at vide hvad vi skal se efter i kortet, hvordan vi går frem for at finde sammenhænge og modsætninger og hvad det vi ser, betyder, dels statistiske oplysninger om punkternes repræsentationskvalitet og bidragsværdier (eller absolutte værdier) i korrespondanceanalysens rapporttabeller. Af pladshensyn gengiver jeg ingen tabeloplysninger.

I analysen er der to punktsæt, og vi tolker et sæt ad gangen, dvs. først de sociale variablers placering og indbyrdes afstande og så informantpunkternes placering, eller omvendt. Vi tolker klynger af punkter sammen i forhold til hinanden snarere end enkeltpunkter. Vi registrerer store og små indbyrdes *afstande* mellem punkter og punkters *relationer* og *oppositioner* i forhold til andre punkter i samme punktsæt; punkter der ligger langt fra hinanden har relativt mindre til fælles end punkter der ligger tættere på hinanden, som har relativt mere til fælles.

Mest interessante er de punkter der bidrager mest til opbygningen af en akse. De har værdier over gennemsnittet og er placeret i kortets yderområder, langt fra x- og y-aksernes krydsningspunkt, eller i det mindste et stykke fra dette gennemsnitspunkt, det såkaldte barycenter eller origo. Punkter nær origo repræsenterer gennemsnitsværdier i materialet og yder lave bidrag. Punkters afstand fra origo er deres afstand fra gennemsnitsværdier, og målestokken er chi-kvadrat, x^2. Jo større x^2, jo større afstand mellem punkt og origo. Punkter der lig-

ger på hver sin side af en akse, udtrykker *oppositioner*, modsætninger i materialet. Nærhed mellem punkter inden for et og samme punktsæt kan tolkes som ligheder med hensyn til punkternes profiler. Nærhed mellem punkter fra forskellige punktsæt kan klyngevis tolkes som relative sammenhænge. Det relationelle aspekt er med andre ord centralt i analysen og i tolkningen.

Analysen indebærer en reduktion, og ikke al varians i materialet bliver dækket eller dekomponeret af de første to eller tre dimensioner, som er dem vi kan se i en grafisk gengivelse. Der skal normalt flere end to eller tre akser eller dimensioner til for at dekomponere al varians (så vi kommer op på 100%),[29] og derfor er der i analysen tale om et multidimensionalt rum. I praksis tolker vi som regel kun de første 2–3 dimensioner, med egenværdier over en vis grænse. En tommelfingerregel er at dimensioner med egenværdier over 0,20 (dvs. 20%) er "meget sterke", og værdier mellem 0,10 og 0,19 er "akseptable", men det vigtigste kriterium for at tage en dimension med, er at den "lar seg tolke på en meningsfull måte".[30]

9. Hvilke hovedresultater viser korrespondanceanalysen af tilpasningsundersøgelsen?

Korrespondanceanalyse repræsenterer en ny og anderledes måde at tænke og forholde sig til data, analyse og fortolkning på i forhold til hvad vi er vant til i sociolingvistikken, dels alene på grund af den grafiske fremstilling af datamateriale og analyseresultater, dels fordi analysen giver os en komprimeret og detaljerig visuel helhedsfremstilling af et materiale med alle dets mønstre på ét korrespondanceanalysekort. Derfor er også min datagennemgang og forklaring af resultater og kort i dette afsnit temmelig detaljerig. Og in mente har jeg at ét af mine formål med denne artikel er at udbrede kendskabet til korrespondanceanalysen.

---

29 De nødvendige antal akser for at opsummere al varians er det minste antal rækker eller kolonner minus 1 (Johannes Hjelbrekke, *Innføring i korrespondanseanalyse*, s. 38). I min analyse ville det være 48 akser, men kun de 2–3 første akser har egenværdier som gør dem værd at tolke.

30 Ibid., s. 76, hvor Rosenlund henviser til Johannes Hjelbrekke, *Verfet og byen. En studie i sosial strukturering av historisk medvit*, Sosiologisk institutt, Bergen, 1993, s. 133. Marianne Høyer skriver at "[a]kser, der forklarer mere end 25%, bør altså tages med i tolkningen", *Introduktion til korrespondanceanalyse*, s. 57.

Min tolkning består af en gennemgang af data og relationelle punktplaceringer og et indholdsmæssigt og teoretisk funderet tolkningsforsøg – og i næste og sidste afsnit samler jeg så trådene. Jeg begynder med en visuel inspektion af kortet og registrering af hvor stor en procentdel af variansen i materialet de to viste akser afdækker eller "forklarer", og hvilke variabler de to akser får de bedste bidrag fra. Inspektionen giver ideer om svar på forskningsspørgsmål i afsnit 1. Jeg vurderer hvad akserne udtrykker i forhold til forskningsspørgsmålene og forsøger at tage stilling til en indholdsmæssig og teoretisk forklaring af vigtige variablers placering i forhold til akserne, da akserne afspejler mønstre i materialet.

Med hensyn til resultaterne tager jeg visse forbehold, på grund af materialets forholdsvis begrænsede omfang, og af metodologiske årsager, eftersom analysen kan og må forbedres (ved at slå variabelkategorier sammen og ved at udelukke ubetydelige variabler), og af datamæssige årsager fordi kun et enkelt træk repræsenterer udtalemæssig tilpasning. Pladsen tillader ikke en udførlig datagennemgang og forklaring, ikke en tolkning af alle modsætninger og sammenhænge og ikke støttende informantcitater ved tolkningen.

Et korrespondanceanalysekort med mange punkter, informationer og detaljer kan virke overvældende, men læsningen af kortet bliver enklere, når vi tegner linjer ind eller markerer mønstre i materialet grafisk, fx med mangekanter, polygoner, i forskellige farver, som i kortene i figur 2, 3 og 4 nedenfor.

Kortene i figur 1–4 nedenfor indeholder de samme oplysninger, bortset fra at der i figur 2, 3 og 4 er indtegnet mangekanter som viser tre af de mønstre som analysen får frem. Flere mønstre findes end dem har jeg plads til her. I alle kort ser vi alle 49 informanter, markeret med blå skrift og blå punkter, og alle 51 variabelkategorier, med rød skrift og røde punkter. Informanterne har et kodenavn med køn (K/M), nummer (1–49) og by (Bg, Krs og Osl for Bergen, Kristiansand og Oslo), fx er K1K kvinde nr. 1 fra Kristiansand. Variabelforkortelserne står i afsnit 6 ovenfor.

Kortet i figur 1 nedenfor er et oversigtskort med alle informanter og variabler – og de tre nævnte mønstre. Mønstrene kan vi også finde i kortet i figur 1 ved at trække linjer imellem modsætninger i

sammenhørende variabelkategorier på hver sin side af en akse. Kortene i de tre øvrige figurer viser de tre indtegnede mønstre:

- Det leksikalske tilpasningsmønster: AkkLeks-mønstret
- Opholdstidsmønstret: ÅriN-mønstret
- Bostedsmønstret med grupperne knyttet til punkterne Krs (Kristiansand) i nordvest, Osl (Oslo) nær origo og Bg (Bergen) i sydøst.

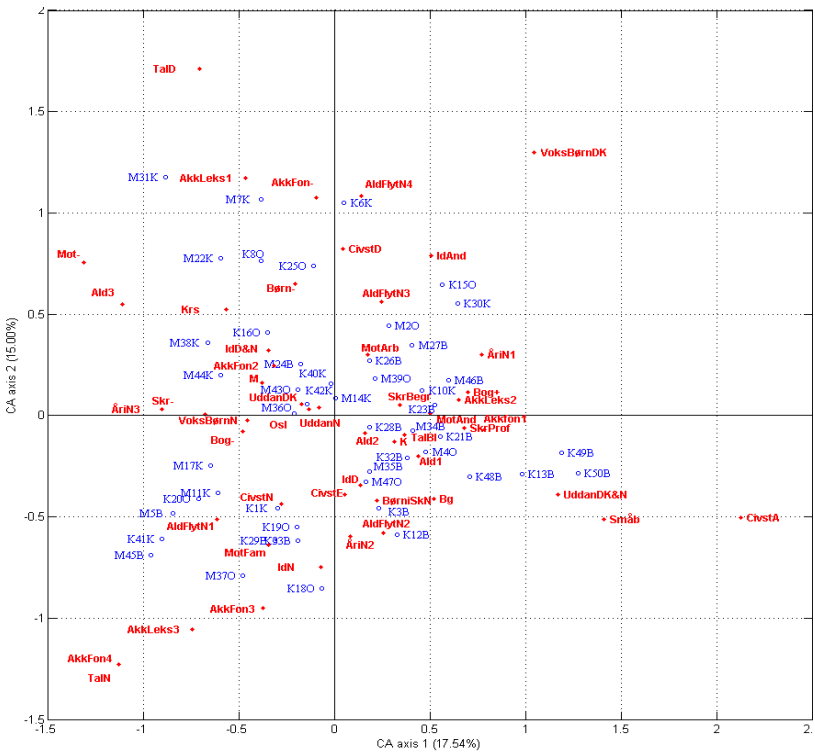

Figur 1. Korrespondanceanalyse af sproglig tilpasning blandt danskere i Norge. 49 danske informanter og 51 variabelkategorier. Akse 1 og 2.

I kortet i figur 1 ser vi de to vigtigste akser: x-aksen, den vandrette akse, og y-aksen, den lodrette akse. X-aksen bidrager med 17,54% af variansen eller egenværdien. Y-aksen med 15%. Til sammen dækker de to akser altså 32,54% af variansen. Vi ser også at punkterne fordeler sig over kortets fire kvadranter sådan at der er mere

spredning i kortets venstre halvdel end i højre, når vi ser bort fra VoksBørnDK og CivstA yderst til højre.[31] Og blandt de vigtigste punkter i kortets yderkant, i nord og syd, har vi AkkLeks1 og 3. Dem og det leksikalske tilpasningsmønster skal vi se nærmere på kortet i figur 2 nedenfor.

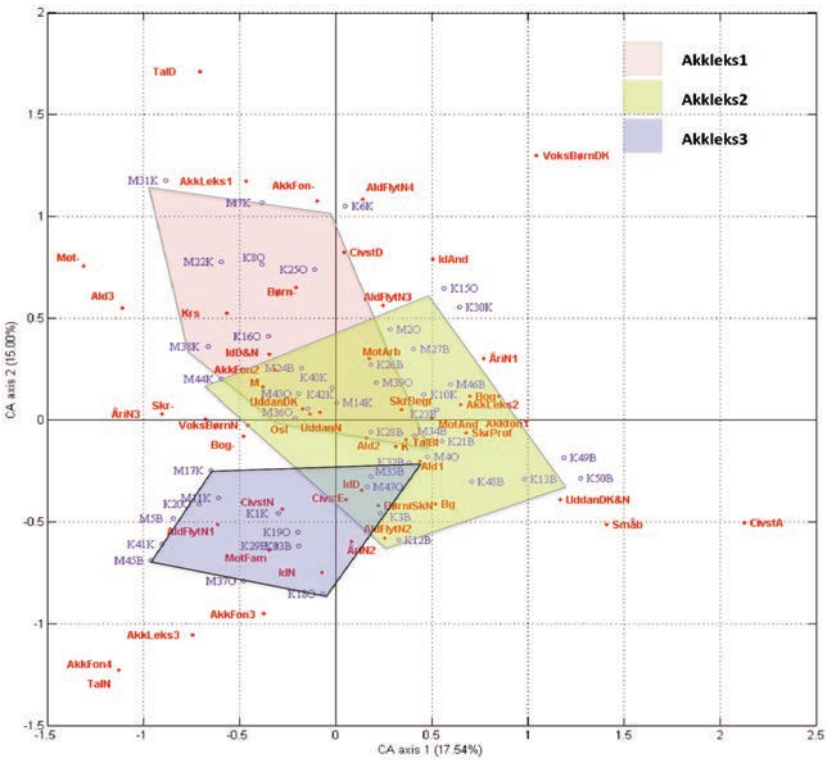

Figur 2. Korrespondanceanalyse af 49 danskeres leksikalske tilpasning til norsk. Akse 1 og 2.

I figur 2 ser vi det nævnte leksikalske tilpasningsmønster. De indtegnede mangekanter viser: 1) tre informantgruppers tilpasning i forhold til hinanden, 2) modsætningen mellem de to grupper med mindst og mest tilpasning og 3) de tre gruppers spredning og 4) hvordan informanterne fordeler sig i de tre grupper:

31 Punkterne VoksBørnDK og CivstA skal nok udelades i analysen.

- Rød mangekant = De 11 informanter med AkkLeks1 = 0,9–1,6% leksikalsk tilpasning
- Gul mangekant = De 24 informanter med AkkLeks2 = 2–4,9% leksikalsk tilpasning
- Blå mangekant = De 14 informanter med AkkLeks3 = norsk.

I kortet i figur 2 ovenfor ligger de tre grupper i mangekanterne placeret forskellige steder på kortet alt efter omfanget af deres tilpasning: den gule AkkLeks2-gruppe med mest "gennemsnitlig" tilpasning ligger midt i kortet, med vægten i højre side. De to andre grupper, den røde AkkLeks1-gruppe med mindst tilpasning og den blå AkkLeks3-gruppe med mest, ligger i hver sin halvdel af kortet og er modsætninger (de har modsat fortegn).

Inden for *den røde AkkLeks1-mangekant* med den mindst tilpassede gruppe (i figur 2) ligger også CivstD (mod nord), og Ald3 ligger også i nærheden, mod nordvest. I *den gule AkkLeks2-mangekant* med midtergruppen med mest "gennemsnitlig" tilpasning har vi også TalBl som kan siges at sammenfatte den typisk "gennemsnitlige" tilpasning. I *den blå AkkLeks3-mangekant* har vi gruppen med de mest norsk-tilpassede informanter og her desuden CivstN. Det fortæller os at civilstatus er en kraft i tilpasningen og trækker i to modsatte retninger: de dansk gifte informanter tilpasser sig relativt mindst, og de norsk gifte informanter relativt mest.

X-aksen får sine vigtigste bidrag fra: a) ÅriN3 og ÅriN1, b) Bog+ og Bog-, AkkLeks2, Skr-, TalBl, AkkFon1 og Ald3. Denne dimension rummer to interessante modsætninger, nemlig a) mellem kort (ÅriN1) og lang (ÅriN3) opholdstid og b) mellem boglig og ikke-boglig uddannelse. Opholdstid, som er den vigtigste modsætning, vender jeg tilbage til nedenfor ved figur 3. Med hensyn til modsætningsparret Bog+ og Bog- ser vi sammenhænge mellem Bog+ og AkkLeks2, AkkFon1 og ÅriN1 på den ene side og Bog-, Skr- og ÅriN3 på den anden side. Det tyder på at uddannelse er en kraft der giver energi til moderat tilpasning, at boglig uddannelse og sproglig tilpasning ofte hænger sammen, og det samme gælder ofte ikke-boglig uddannelse, ingen/begrænset brug af (dansk) skriftsprog og lang opholdstid.

Y-aksens vigtigste bidrag kommer fra a) AkkLeks3 og AkkLeks1, b) AkkFon- og AkkFon4, AldFlyt4, c) TalD og TalN, d) CivstD og

CivstN. Her har vi en dobbelt modsætning: mellem a) højest og lavest grad af leksikalsk tilpasning og b) ditto udtalemæssig tilpasning. Det betyder at de to tilpasningsformer går hånd i hånd, og det bliver støttet af c) TalD- og TalN-modsætningen. Den fjerde modsætning er mellem c) CivstD og CivstN. Den er nævnt ovenfor.

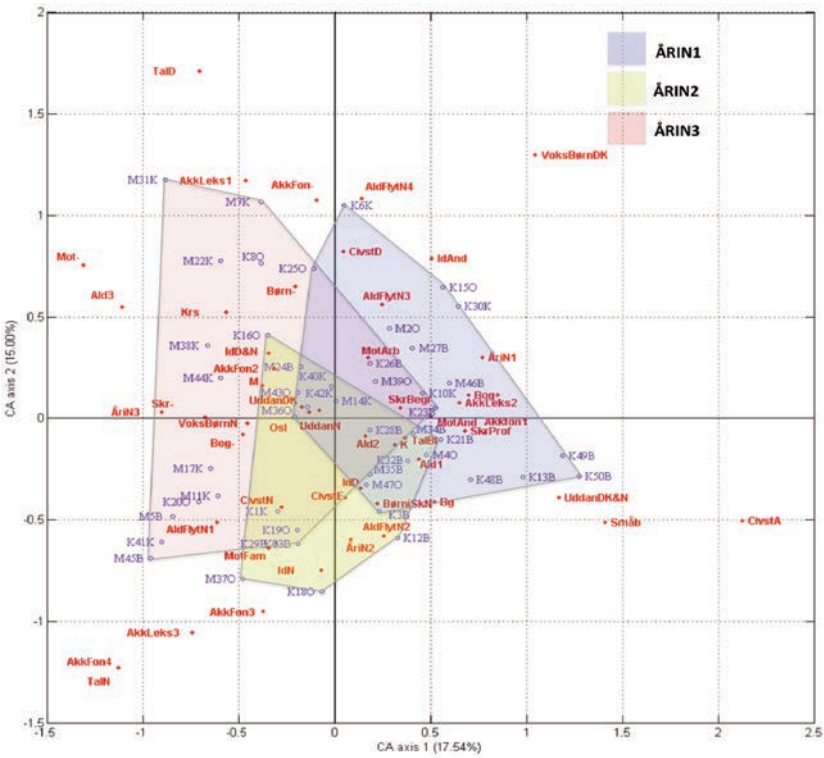

Figur 3. Korrespondanceanalyse af 49 danskeres tilpasning og antal år i Norge. Akse 1 og 2.

På kortet i figur 3 ser vi de tre nævnte informantgrupper med hensyn til antal år i Norge:

- Blå mangekant = De 20 informanter i ÅriN1-kategorien = under 13 år
- Gul mangekant = De 11 informanter i ÅriN2-kategorien = 14–20 år
- Rød mangekant = De 19 informanter i ÅriN3-kategorien = over 21 år.

Kortet i figur 3 ovenfor viser opholdstidsmønstret med tre mangekanter hvor informanterne er grupperet efter antal år i Norge. De tre mangekanter overlapper alle hinanden, og den blå ÅriN1-mangekant ligger længst til højre og mest i højre side af kortet, den røde ÅriN3-mangekant til venstre og mest i venstre side af kortet, og den gule ÅriN2-mangekant i midten, mest i den nedre halvdel af kortet. Der er med andre ord en modsætning mellem kortest og længst opholdstid. Opholdstidsvariablen er en gradient variabel som viser en udvikling i tid med hensyn til antal år i Norge, fra kort til mellemlang opholdstid og fra mellemlang til lang opholdstid.

Ovenfor er ÅriN1 interessant pga. nærheden til AkkLeks2 og AkkFon1. Det kan betyde at både leksikalsk og udtalemæssig tilpasning allerede sker inden for ÅriN1-perioden (under 13 år), at tid er den kraft der giver tilpasningsenergi til et vist punkt. Også ÅriN3 er interessant fordi punktet *ikke* ligger nær højtilpasningspunkterne i sydvest, men nær Skr-. Det kan for det første tyde på at lang opholdstid (ÅriN3) kan være koblet til ingen/begrænset brug af skriftsprog, hvad der måske kan opfattes sådan at en del af "prisen" for lang opholdstid, er problemer knyttet til at skrive,[32] og for det andet at lang opholdstid *ikke* er en kraft der giver tilpasningsenergi og trækker i retning af stærkere tilpasning med årene. Tilpasningen stopper med andre ord op eller når en grænse på et tidspunkt. Ellers ville lang opholdstid være koblet til stærkere tilpasning. Som antydet ovenfor sætter ÅriN-variablen kulør på x-aksen med ÅriN1-ÅriN3-modsætningen. Tid er den kraft der strækker første dimension.

Ved de tre ÅiN-gruppers tilpasningsspredning (i figur 3 nedenfor) er det desuden interessant at den røde ÅriN3-gruppe med længst opholdstid har størst spredning, lige fra de mest dansksprogede informanter i den danske ende i nord til de mest norske informanter i syd, mens den gule ÅriN2-gruppe i midten strækker sig længst mod syd og den blå AiN1-gruppe mod øst. Alle tre grupper har med andre ord stor tilpasningsvariabilitet.

32 I interviewmaterialet og de sprogbiografiske beretninger findes oplysninger fra informanter som fortæller at de har problemer med at skrive og/eller at de har mistet deres danske skriftsprog.

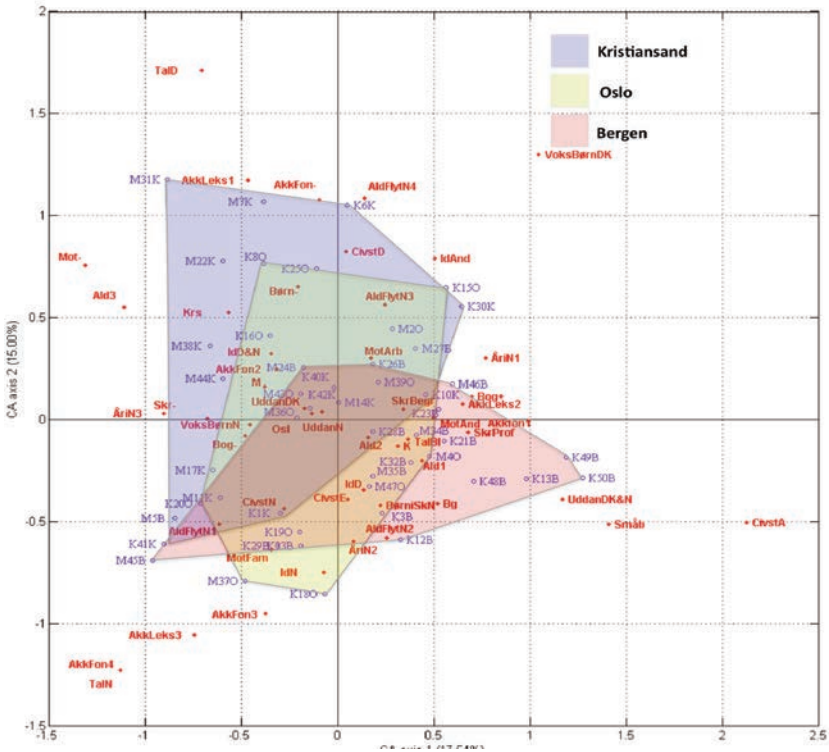

Figur 4. Korrespondanceanalyse af 49 danskeres tilpasning i forhold til bosted i Norge. Akse 1 og 2.

Kortet i figur 4 viser bostedsmønstret og hvilken betydning informanternes bosted har:

- Blå mangekant = De 15 informanter i Kristiansand (= Krs) mest øverst i kortet
- Gul mangekant = De 14 informanter i Oslo (= Osl) mest i midten af kortet
- Rød mangekant = De 20 informanter i Bergen (= Bg) mest nederst i kortet.

De tre bosteds-mangekanter ligger delvis oveni hinanden, men forrykket i forhold til hinanden og med en overlapning midt i kortet. Krs og Bg ligger på hver sin side af x-aksen og er modpoler. Mest iøjnefaldende er Krs-gruppens store og største spredning i forhold til de to andre grupper. Der er med andre ord – og som forventet –

relativt flere informanter med ringe tilpasning i Kristiansand, dvs. i den mest danske (og mindst norske) ende af kortet, men samtidig er der også meget norsktilpassede Kristiansand-informanter i syd. Det kan betyde (en kombination af) flere ting. Kristiansand-informanterne er nok ikke udsat for samme tilpasningspres som de to andre grupper måske er, og samtidig kan tilpasningen til kristiansandsk være lettere end til bergensisk og osloseansk, på grund af den sproglige nærhed mellem kristiansandsk og dansk (og den kulturelle og geografiske nærhed mellem Kristiansand og Nordjylland). Desuden er kristiansandere mere vant til dansk og derfor nok bedre til at forstå dansk end mange andre nordmænd. Værd at bemærke er også dels Oslo-gruppens placering mest i midten, som "gennemsnitsgruppen" med hensyn til tilpasning, dels Bg-gruppen mest i den norske halvdel af kortet. Begge har nok et andet og større tilpasningspres end Kristiansand-gruppen. Osloseansk er hovedstadssprog, lig med norsk for mange danskere, nær bokmål, som igen er nær dansk skriftsprog, og bokmål bruger alle norskskrivende informanter.

Ovenfor, før figur 3, nævnte jeg hvad osloseansk og kristiansandsk kan betyde i tilpasningssammenhæng, men hvad med bergensisk? Her er det ikke på samme måde som ved de to andre norske talesprog umiddelbart kendetegn som kan tillægges betydning, og jeg lader spørgsmålet stå åbent og afslutter med at nævne både de mest og mindst betydningsfulde faktorer i tilpasningssammenhæng, altså en slags "opskrift" på hvad der kan give mest og mindst tilpasning, og hvilke overraskelser analysen byder på:

- En af "mine" danskere som er norsk gift, bor i Oslo, har forholdsvis lang opholdstid i Norge (op til 13 år) og en boglig uddannelse, vil have en del leksikalsk og nogen udtalemæssig tilpasning, men bor vedkommende i Kristiansand kan det hænde at hun/han har kraftig leksikalsk og udtalemæssig tilpasning eller kun tilpasser sig lidt leksikalsk
- En af "mine" danskere som er dansk gift og måske har boet i Norge i mange år (over 20 år) eller kommer til Norge velvoksen alder (over 59 år) og som bor i Kristiansand, vil være tilbøjelig til at tale dansk, men vil tilpasse sig lidt leksikalsk

- Uden (nævneværdig) betydning i tilpasningssammenhæng er køn, identitet, at have børn, at have børn i norsk skole og alder (under 57 år).

10. Konklusion: Hvordan, hvor meget og hvorfor tilpasser danskere sig sprogligt til norsk i Norge?

Afslutningsvis opsummerer jeg punktvis nogle vigtige resultater i form af svar på de tre spørgsmål i artiklens titel (og i overskriften lige ovenfor).

Hvordan tilpasser danskere i Norge sig sprogligt til norsk?[33]

- Mange danskere i Norge tilpasser sig leksikalsk og udtalemæssigt og kombinerer ofte de to former for tilpasning, som til dels går hånd i hånd, dvs. danskere som tilpasser sig meget leksikalsk, tilpasser også ofte deres udtale til norsk, men nogle danskere tilpasser sig kun leksikalsk, men ingen tilpasser sig kun udtalemæssigt. Det kan have sammenhæng med at norske ord er enklere at lære end norsk udtale og at leksikalsk tilpasning kommer før udtaletilpasning og er tilstrækkelig. Også puristiske holdninger eller rent-sprog-til-begge-sider-holdninger kan spille en rolle, blandt både danskere og nordmænd. Fx siger en af de danske informanter: ”Det er synd at radbrække det kønne norske sprog”.
- Danskeres leksikalske og udtalemæssige tilpasning til norsk er præget af stor spredning og variabilitet, bl.a. på den måde at fx danskere i Kristiansand kan have både ingen og meget stærk sproglig tilpasning. *Ingen* tilpasning måske fordi der ikke er samme tilpasningspres på danskere i Kristiansand som andre steder i Norge, fordi kristiansandsk ligner dansk mere end andre norske talesprog, fordi kristiansandere er særlig gode til at forstå dansk. En af informanterne fra Kristiansand siger: ”Her forstår alle dansk!”. *Stærk* tilpas-

33 Sproglig tilpasning forekommer ofte i kombination med andre tilpasningsstrategier som langsommere og tydeligere tale og brug af gentagelser og omformuleringer. Disse strategier omtaler jeg ikke nærmere her.

ning måske også fordi det kan være lettere at lære kristiansandsk på grund af sproglig nærhed mellem dansk og kristiansandsk, og måske er kristiansandere mere tolerante i forhold til danskeres udtalemæssige tilpasning til norsk fordi de selv er "reservedanskere", som de kalder sig selv.

- Mange danskere i Oslo tilpasser sig mere "gennemsnitligt" end mange i Bergen og Kristiansand, dvs. Oslo-danskere har en mellemgrad af leksikalsk tilpasning og en vis udtalemæssig tilpasning. Det kan hænge sammen med et større tilpasningspres i Oslo end i de andre byer, bl.a. fordi osloseansk er hovedstadssprog og på mange punkter nær bokmål, som igen er nær dansk skriftsprog. Og Oslo-norsk er *norsk* for mange danskere. Måske kan det være at folk i Oslo er mindre gode til at forstå dansk end folk i Kristiansand?

Hvor meget?

- Mange danskere tilpasser sig i større grad leksikalsk end udtalemæssig, dvs. mange bruger snarere norske ord end norsk udtale. Det kan skyldes at leksikalsk tilpasning er enklere for mange end udtalemæssig tilpasning og at leksikalsk tilpasning er nok, eller af danskere opleves som nok, for at blive forstået af nordmænd, og derfor er udtalemæssig tilpasning unødvendig, eller opleves som unødvendig.
- Mange danskeres leksikalske tilpasning er totalt set mindre omfattende end deres udtalemæssige tilpasning (op til ca. 5% leksikalsk tilpasning og op til 67% udtalemæssig tilpasning). Det kan hænge sammen med et stort omfang af leksikalske ligheder og udtalemæssige forskelle mellem dansk og norsk (selvom de to tilpasningsformer nok er vanskelige at sammenligne, både kvantitativt og kvalitativt).
- Mange danskeres sproglige tilpasning er meget variabel af omfang: Nogle har næsten ingen tilpasning, nogle har bare leksikalsk tilpasning, nogle tilpasser sig både leksikalsk og udtalemæssig, nogle har ringe leksikalsk og udtalemæssig tilpasning, andre har omfattende tilpasning på begge områder. Her spiller nok mange forskellige og til dels samvirkende faktorer en rolle, bl.a. civilstatus, alder ved flytning til

Norge og geografi (se også hvorfor-afsnittet nedenfor).
- Mange danskere i Kristiansand tilpasser sig – som nævnt – både relativt mindre og relativt mere end mange danskere i Bergen og Oslo, de har med andre ord størst spredning i deres tilpasning, fra ingen til fuld sproglig tilpasning.

Hvorfor, dvs. hvilke faktorer virker ind på tilpasningen?

- Vigtige tilpasningsfremmende faktorer er at være norsk gift, at bo i Oslo, at have forholdsvis kort botid i Norge, boglig uddannelse og små børn. Modsat er de mindst tilpasningsfremmende faktorer at være dansk gift, at flytte til Norge efter at have rundet de 40, at være over 60 år og ikke at have børn.
- Bosted er en vigtig faktor på den måde at nogle danskere i Kristiansand tilpasser sig både forholdsvis mindre og mere end danskere i Bergen og Oslo og at nogle danskere i Oslo tilpasser sig mere, af grunde som er nævnt tidligere.
- Faktorer som informanterne selv giver som forklaring på deres tilpasning til norsk – og som jeg tilføjer for at supplere billedet med informanternes egne forklaringer: a) forståelseshensyn (– her begrunder mange informanter deres sproglige tilpasning med at tilpasning er nødvendig for at blive forstået af nordmænd), b) gradvis og langvarig norskpåvirkning og c) vane og afsmitning (– mange hører og taler norsk både ude og hjemme, og omgivelsernes norske talesprog smitter af), d) et ønske om at høre til i Norge og e) resultatet af et bevidst valg. På den anden side begrunder andre deres manglende tilpasning med a) at det ikke er nødvendigt af forståelseshensyn og 2) at norsk og dansk er dialekter, men de bruger så andre tilpasningsstrategier (se note 33).
- Overraskende nok bidrager hverken køn eller identitet nævneværdigt til tilpasningsdynamikken. Der er hverken mere eller mindre tilpasning blandt kvinder end blandt mænd. Der er hverken mere eller mindre tilpasning blandt danskere der føler sig danske end blandt danskere der føler sig norske, eller både norske og danske. Måske er flere andre samvirkende faktorer vigtigere for tilpasningen.

Min korrespondanceanalyse viser kompleksiteten og variabiliteten i danskeres tilpasning til norsk og at flere samvirkende faktorer fremmer eller hæmmer tilpasningen. Korrespondanceanalysen har en særlig styrke i sociolingvistisk sammenhæng (generelt og specielt i forhold til korrelationsanalysen). Den håndterer både alle mine informanter og variabler samtidigt og afdækker mønstre, sammenhænge og samspil, relationer og modsætninger i materialet visuelt. Den lokker til teoretisk perspektivering, rejser nye spørgsmål, danner nye hypoteser om danskeres tilpasning til norsk som nye korrespondanceanalyser kan kaste lys over.

Útdráttur

Hvernig, að hve miklu leyti og hvers vegna laga Danir í Noregi mál sitt að norsku?
Meginniðurstöður úr félagsmálvísindalegri rannsókn sýndar með notkun hnitunargreiningar

Í greininni kynni ég meginniðurstöður úr rannsókn minni á aðlögun tungumáls Dana í Noregi, í Björgvin, Kristjánssandi og Osló. Ég kynni líka nýja aðferð í félagsmálvísindum, hnitunargreiningu (e. *Correspondence Analysis*). Þessi aðferð var notuð af franska félagsfræðingnum Pierre Bourdieu og er þekkt vegna greininga hans á frönsku þjóðfélagi. Hnitunargreining er einstök, sveigjanleg, dýnamísk og heildræn aðferð sem nota má við hvers konar rannsóknir. Greining mín snýr að orðaforða og framburði og félagslegum einkennum 49 Dana. Hún sýnir 1) að aðlögun á þessum tveimur sviðum helst nokkuð í hendur, 2) að aðlögun í orðaforða er tiltölulega takmörkuð: minna en 5% af u.þ.b. 3900 orða orðaforða hvers málhafa er norskur og framburðaraðlögun (með tilliti til sérhljóðans *a*) er tiltölulega umfangsmikil: allt að 67%, því margir Danir aðlaga sig frekar í orðaforða en framburði og breytileiki í aðlögun er mikill. Greining mín sýnir að þjóðfélagsleg staða, fjöldi ára í Noregi og landfræðileg búseta eru veigamiklir þættir. Undrun sætir að kyn og sjálfsmynd virðast ekki vera mikilvægir þættir. Áhugaverðast er þó flækjustig og breytileiki aðlögunarinnar og samspil samverkandi þátta sem hnitunargreining mín afhjúpar.

ABSTRACT

How, how much, and why do Danes in Norway accommodate Linguistically to Norwegian?
Main Results from a Sociolinguistic Study Shown by use of Correspondence Analysis

In my paper I present some main results from my study on linguistic accommodation to Norwegian among Danes in Norway, living in Bergen, Kristiansand, and Oslo. I also present a new method in sociolinguistic research: Correspondence analysis. This method has been used by the French sociologist Pierre Bourdieu and became internationally well known and recognized because of his analyses of the French society. Correspondence analysis is a unique, flexible, dynamic, and holistic method which can be used in all kinds of studies. My analysis deals with the lexicon and the pronunciation of 49 Danes and their social characteristics. My analysis shows 1) that the two types of accommodation partly go hand in hand, 2) that the lexical accommodation is rather limited (less than 5% of a vocabulary of approx. 3900 words is Norwegian), and the pronunciation accommodation (with regard to the vowel *a*) rather extensive (up to 67%). My analysis also shows that important social factors influencing the accommodation, are marital status, the number of years in Norway, and geography. Surprisingly, gender and identity do not seem to be so important. However, most interesting is perhaps the complexity and variability of the linguistic accommodation and the fact that several factors are interrelated and playing a role at the same time.

Stefano Rosatti
University of Iceland

Similarities Between Scientific Language and the Language of Literary Criticism in Two of Galileo's Works[1]

1. The vernacular as weapon

In September 1610 Galileo's life comes to a turning point: after years in Padua (1592–1610), he moves to Florence to work for the government of the Grand Duke Cosimo de'Medici. For the first time, at the age of forty-seven, Galileo is offered the possibility and financial support to dedicate himself to research, free of teaching obligations. For the Tuscan scientist this seems a dream come true, but within philosophico-scientific circles, his discoveries and successes are met with increasing animosity. In order to gain official recognition for his work, Galileo decides to go to Rome (April 1611) and to submit the results of his research for endorsement by the highest scientific Catholic authority of his time: the Roman College of the Society of Jesus. In Rome, Galileo is received with great honour – Prince Cesi nominates him member of the Lynx Academy, and the Pope himself shows him friendship. Despite these appearances, Galileo's ideas are evaluated and pondered within the Holy Office (It. Sant'Uffizio), which does not underestimate their subversive potential. In May, a month after Galileo's arrival in Rome, the Holy Office is already discussing whether

1 The Italian mathematicians and historian of science Antonio Favaro (1847–1922) is the editor of the monumental (twenty volumes) *Edizione nazionale delle opere complete di Galileo Galilei sotto gli auspici di Sua Maestà il Re d'Italia* (*National Edition of the Complete Work of Galileo Galilei Under the Auspices of His Majesty The King of Italy*), which was composed between 1890 and 1909. Due to its completeness, precision and philological rigor, Favaro's work still remains unequalled and a reference model for any study concerning Galileo. The source of most of the excerpts from Galileo's works in this article is the digital edition of Favaro's work.

Galileo could be associated with Cesare Cremonini, who was put on trial for atheism a few years before; Galileo had worked with Cremonini during the period of the Studio of Padua. Within a year, then, Galileo turns from the relative tranquillity of Padua to the spotlight of the judgment of the 'international scientific community', and is forced to cope with the first really serious disputes of his career. The commitments on many fronts and his strong response to every objection directed to him appear clearly in the introduction of the *Discorso intorno alle cose che stanno in su l'acqua* (*Discourse on Floating Bodies*, 1612) in which Galileo, addressing Cosimo II, explains with an inner urgency the reasons that pushed him to write the *Discorso*. The 'scientific community' had been expecting a completely different kind of work from him, and the Jesuit Father Cristoforo Scheiner – under the pseudonym of *Apelles latens post tabulam* – originated the controversy by questioning Galileo's discovery of sunspots[2]:

> Because I know, Your Highness, that when I will publish the present treatise – whose subject is so different from what many people have been expecting and which I, according to what I wrote in my *Avviso Astronomico*, should already have published – one could believe that I gave up dealing with my new celestial observations, or that perhaps I am wading through them; I thought it would be correct to explain as well the reasons of deferring the latter work as the reasons that urged me to write and publish the present one […] many reasons pushed me to write the present treatise, whose subject is the dispute I had with some literati in town, some days ago, concerning which many discussions followed, as Your Highness knows.[3]

---

2 About the paternity of the discovery of the sunspots, see Walter M. Mitchell, *The History of the Discovery of the Solar Spots* (1916), in *Popular Astronomy*, Carleton College Goodsell Observatory, Vol. 24, pp. 562–570. The article is also accessible on-line at http://articles.adsabs.harvard.edu/full/seri/PA.../0024//0000562.000.html (accessed November 9, 2010). On the same subject matter see also Girolamo Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana* (1833), Milano: Nicolò Bettoni e Comp., Vol. IV, pp. 444–445. The volume is also accessible on-line at http://books.google.it/books?id=dUJDAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (accessed November 9, 2010).

3 "Perch'io so, Principe Serenissimo, che il lasciar vedere in pubblico il presente trattato,

Straight after the publication of the *Discorso*, the awaited treatise *Istoria e dimostrazioni intorno alle macchie solari* (*Letters on Sunspots*, 1613) comes out as a reply to the aforementioned Cristoforo Scheiner. It is well known that neither the *Discorso* nor the *Istoria* are the first works Galileo wrote in vernacular. Nevertheless, in the famous letter to Paolo Gualdo, dated 16th June 1612, Galileo, by referring to the *Istoria*, emphasizes that he wanted to write that work in vernacular in order to make it as widely known as possible: "[B]ecause I need every single person to be able to read it, and for the very same reason I wrote this short treatise in the same language"[4]. In another famous letter, written one week after the aforementioned one, to Giuliano de' Medici, ambassador in Prague, Galileo refers to the *Discorso*, and writes: "It was convenient for me to write this discourse in Italian, so that it might be understood – at least the greater part of it – by the whole city […]"[5]

Except for the revolutionary *Sidereus Nuncius* (*The Starry Messenger*, 1610) and a few other previous works, Galileo wrote mainly in vernacular. Yet he now feels compelled to emphasize this fact. Considering the pressure he is under, this is more than understandable. In any case, the use of the vernacular does not seem to be connected with the purpose of a broader diffusion of knowledge. Rather, its use supplies Galileo with the tool – apart from his science – he needs more than anything else at that very moment: a *vis*

---

d'argomento tanto diverso da quello che molti aspettano e che, secondo l'intenzione che ne diedi nel mio Avviso Astronomico, già dovrei aver mandato fuori, potrebbe per avventura destar concetto, o che io avessi del tutto messo da banda l'occuparmi intorno alle nuove osservazioni celesti, o che almeno con troppo lento studio le trattassi; ho giudicato esser bene render ragione sì del differir quello, come dello scrivere e del pubblicare questo trattato […] molte cagioni m'hanno mosso a scrivere il presente trattato, soggetto del quale è la disputa che a' giorni addietro io ebbi con alcuni letterati della città, intorno alla quale, come sa V. A., son seguiti molti ragionamenti." Galileo Galilei, *Discorso intorno alle cose che stanno in su l'acqua*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei* (*Digital Edition of Galileo Galilei's Complete Works*), Vol. IV, p. 63–65, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 2, 2010). The translation from Italian of all the excerpts from Galileo's works in this article is my own.

4 "perché ho bisogno che ogni persona la possa leggere, e per questo medesimo rispetto ho scritto nel medesimo idioma questo ultimo mio trattatello", Galileo Galilei, "Letter to Paolo Gualdo", ibid, Vol. XI, p. 327, (accessed November 2, 2010).

5 "Mi è convenuto scriver questo discorso in lingua italiana, acciò possa esser inteso, almeno in gran parte, da tutta la città", Galileo Galilei, "Letter to Giuliano De' Medici", ibid, Vol. XI, p. 335, (accessed November 2, 2010).

polemica of rare, disruptive efficacy. It is not by chance that in the same letter to Gualdo, Galileo asks Gualdo himself, and, by his intercession, Signor Sandeli, to translate the first of the three letters which form the *Istoria*, in order to give not only 'Apelle' (alias Scheiner), but also the scientific community abroad the ability to understand its content:

> […] I should also like Apelle and the others [the scientists] who live over the Alps to have the possibility to see it [Galileo is referring to the first of the three letters]; and as I am very busy I would ask Your Excellency and Mr. Sandeli a favour; and I especially ask him to be so kind as to translate it into Latin as soon as possible and then to send it back to me, since in Rome there is someone who will take care of publishing it, together with some other letters of mine.[6]

The intention is not to determine whether, and how well, Galileo was versed in Latin; *Sidereus Nuncius* is sufficient testimony to remove any doubt in this sense. Of course, the request to the addressees to 'translate' the letter into Latin seems proof of the fact that Galileo felt the urge to announce (to his opponents above all) his own position on a specific scientific dispute. But the aim of the translation of the letter is also to impress and possibly upset his opponents by showing them all the potential power that characterizes Galileo's setting-out of the debate, the power of pure dialectic irony. It is precisely this dialectic irony that constitutes a fundamental expression of Galileo's 'literature'. Perhaps the fact that *Sidereus Nuncius* is the last of Galileo's works written in Latin is not a coincidence.

After writing this essay, Galileo left Padua to settle in Florence, and thereafter countered all opposition by using the vernacular, not because Latin was inappropriate, but because he seems to feel that, in his own politically delicate situation, Latin is not guaranteed to support scientific reasoning. By using the vernacular Galileo adds

6 "vorrei che anco l'Apelle e gl'altri oltramontani potessero vederla [the letter]; e qui, per esser io occupatissimo, avrei bisogno del favore di V.S. e del S. Sandeli, il quale mi facesse grazia di trasferirla quanto prima in latino e mandarmela poi subito, perché in Roma è chi si è preso cura di farla stampare insieme con alcune altre mie." Galileo Galilei, "Letter to Paolo Gualdo", ibid, Vol. XI, p. 327, (accessed November 3, 2010).

to his works a dialectic organization that,together with scientific reasoning, is meant to win public favour ("because I need every single person to be able to read it") in a sort of dialectic 'propaganda' that goes beyond mere scientific reasoning. As a matter of fact, the strictly technico-scientific parts of Galilean works are hardly comprehensible for a non-specialized reader, even though they are presented in vernacular. Galileo did not use the vernacular as a simple ethical issue connected to the broader diffusion of knowledge; if so, he could have employed – in the two aforementioned letters – more appropriate expressions than "because I need every single person to be able to read it" and "It was convenient for me to write this *Discourse* in Italian". The words Galileo uses seem rather to refer to a sphere of political expediency, that is, to the necessity of arousing great interest in his own works and of drawing positive criticism from the largest possible part of the public in order to defend himself against the threat of influential personalities. Indeed, consciousness of his own dialectic ability might have endowed the Tuscan scientist with the compelling strength with which, in spite of the trial and the sentence of 1616, he overcame the difficulties of that period of his life. It closed with the triumph of *Il Saggiatore* (*The Assayer*, 1623), generally recognized by critics as Galileo's literary, rather than scientific masterpiece.

2. Galileo, the literary man

Galileo Galilei's interest in literature dates from his youth. In 1588, at the age of twenty-four, one year before obtaining a post as lecturer in mathematics at the Studio of Pisa, he was invited by the *Accademia Fiorentina* to give two lessons on *La figura, il sito e la grandezza dell'Inferno dantesco* (*The Configuration, the Site and the Dimensions of Dante's Inferno*). During his stay in Pisa he also dedicated himself to reading and commenting on an edition of Petrarch's *Canzoniere* (ca. 1336–1374) and *Trionfi* (ca. 1340–1374), and to the composition of the manuscript on Tasso's poem, which will be treated below. In Pisa he started to write poems himself, some of which showed his aversion for authority and hierarchies, especially within the *Accademia*. Galileo's brief poem enti-

tled *Contro il portar la toga* (*Against Wearing the Gown,* 1590) considers the academic garment as representative of other differentiations within society, differentiations that were unjustified as they were generally not based on real distinction (intelligence, culture, critical analysis, dedication), but on the principle of authority.

In 1639, a seventeen year old scientist named Vincenzio Viviani became Galileo's assistant. Galileo was then seventy-five years old. Viviani remained in Arcetri with Galileo until the master's death in 1642. He also became his first biographer, publishing, in 1654, *Racconto istorico della vita del Sig.r Galileo Galilei* (*Historical Narration of Mr. Galileo Galilei's Life*). It is from Viviani's biography that we know of Galileo's literary formation and of his literary preferences and opinions. According to Viviani's biography, Galileo had a great gift for memorization:

> Nature blessed him with a quite unusual memory and because his love of poetry was great, he knew by heart – among the Latin authors – a large part of Virgil, Ovid, Horace and Seneca and – among the Tuscans – he knew almost all Petrarch, all Berni's rhymes and a little less than the entire poem of Ludovico Ariosto, who was always his favourite author, celebrated above all the other poets, to an extent that he [Galileo] wrote particular observations about him and particular comparisons with Tasso […][7]

In this passage, Viviani in all probability refers to the aforementioned manuscript, known as *Considerazioni al Tasso di Galileo Galilei* (*Considerations on Tasso by Galileo Galilei*), a treatise that accidentally disappeared while Galileo was still alive.[8] Before analyzing the language in Galileo's works, it is worth stepping into the past and making a brief digression on a debate that involved most of the literati of the XVI century. In its first decades, Cardinal

---

7 "Fu dotato dalla natura d'esquisita memoria; e gustando in estremo la poesia, aveva a mente, tra gl'autori latini, gran parte di Vergilio, d'Ovidio, Orazio e di Seneca, e tra i toscani quasi tutto 'l Petrarca, tutte le rime del Berni, e poco meno che tutto il poema di Lodovico Ariosto, che fu sempre il suo autor favorito e celebrato sopra gl'altri poeti, avendogli intorno fatte particolari osservazioni e paralleli col Tasso", VincenzioViviani, *Racconto istorico di Vincenzio Viviani*, ibid, Vol. XIX, p. 627 (accessed November 4, 2010).

8 See chapter 3 of this article.

Pietro Bembo, the influential Venetian scholar, poet and literary theorist, presented his theories in the codification of literary Italian in the treatise *Prose della volgar lingua* (Proses of the vernacular language, 1525). In the third book of this treatise, Bembo claims that contemporary Italian poetic language should be based on the literary language of Petrarch's *Canzoniere*, while contemporary Italian prose should take the language of Boccaccio's *Decameron* (1351) as an ideal model. Due to the solid intellectual authority of its author, *Prose della volgar lingua* was a striking success and made possible a deep reformation within literary Italian.

Ludovico Ariosto (1474–1533) lived in the first half of the sixteenth century, while Torquato Tasso (1544–1595) lived in the second half. Ariosto and Tasso were the two major poets to dominate the Italian literary scene in the sixteenth century. On one hand, Ariosto's poem, *Orlando furioso* (Mad Orlando, 1532), was considered the symbol of the afore-mentioned reformation, the perfect example of the Tuscanization and archaicisation of that poetical language which adopted Petrarch as a model. Ariosto's narrative structure is labyrinthic; while his octave is linear and harmonic, the style is ironic and detached in describing the adventures of his characters. On the other hand, Tasso's poem *Gerusalemme liberata* (*Jerusalem Delivered*, 1580) tends to break the style of Petrarchism. *Gerusalemme liberata* has a linear narrative structure, but is characterized by a fractured octave, with frequent use of enjambements that bring out the dramatic tone of the narration. The style and the position of the narrator is never ironic; on the contrary, they are often emotively involved in the psychological complexity of characters' lives and actions.

In the late sixteenth century and during the seventeenth century, philosophers, scholars and literati sustained a rather heated debate in establishing who, between these two authors, ought to be considered superior. This kind of critical setting is obviously obsolete, as contemporary literary critical approaches are not based on the "rules" that a literary genre is supposed to follow a priori, but on the cultural, historical, and sociological aspects in which a work, as well as the author, develops.

Nevertheless, this sort of posthumous literary contest between the two great poets of the sixteenth century involved intellectuals and

scholars of the period. Galileo himself did not evade the debate. Due to Viviani, we can see how Galileo's concept of literary criticism seems to be more similar to modern intellectual concepts rather than coeval ones. According to Viviani, Galileo, when asked, "was averse to making comparisons, which he considered hateful"[9], and, "if urged, he used to claim that Tasso was better but he preferred Ariosto, as the former used to say words and the latter said things."[10] Viviani actually never had the opportunity to read Galileo's *Considerazioni al Tasso*[11], otherwise he would have realized that Galileo's refusal to accept the habitual "hateful" ways of measuring artistic value might have looked superficial. The method adopted by Galileo in *Considerazioni al Tasso* exactly matches the dualistic criterion typical of the period: praise of one of the two sacred cows of the sixteenth century punctually coincides with sniping at the other one.

Pietro Pasqualoni, in his introduction to the first edition of *Considerazioni al Tasso* (1793), underlines the literary expertise of the young Galileo[12], advising his readers to do the following: "[W]hen you hear the name of Galilei, do not just consider him as a supreme philosopher and a unique Mathematician, but look at him also as a profound philologist."[13] Nevertheless, Pasqualoni concludes that Galileo both resents Tasso and aims to hurt his reputation: "[W]ith this work Galileo goes at Tasso with great acrimony, sometimes with violence, which is not fair at all"[14]. Pasqualoni proceeds to note that on many occasions Galileo com-

---

9 "sfuggiva […] le comparazioni, come odiose", Vincenzio Viviani, *Racconto istorico di Vincenzio Viviani*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. XIX, p. 627, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

10 "necessitato a rispondere, diceva che gli pareva più bello il Tasso, ma che gli piaceva più l'Ariosto, soggiugnendo che quel diceva parole, e questi cose." Ibid, p. 627.

11 See chapter 3 of this article.

12 See footnote 18.

13 "quando odono nominare il Galilei non lo considerino solamente come sommo Filosofo, e raro Mattematico, ma lo riguardino eziandio siccome un profondo Filologo." Pietro Pasqualoni, in *Considerazioni al Tasso di Galileo Galilei e Discorso di Giuseppe Iseo sopra il poema di M. Torquato Tasso*, Roma: Stamperia Paglierini, 1793, p. VI. The book is also accessible on line at http://books.google.it/books?id=O5wZAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=considerazioni+al+tasso&source=bl&ots=ew5oMenBu8&sig=bKCQoMT_XFVkndQ-oX1qveS-NRY&hl=it&ei=J3xfS8OMGNi4jAeop4XLDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CBAQ6AEwBA#v=onepage&q=&f=false (accessed November 6, 2010).

14 "il Galilei anch'egli con molta acrimonia, e talora con beffe (in che non é da lodarsi) si scateni in quest'opera contro il Tasso", ibid, p. VII.

mended Tasso, "in many circumstances"[15]. In fact, it is not true that he commends him 'in many circumstances'; on the contrary, Galileo praises few verses of the poet and very seldom:

> A detailed analysis of all the defects of this work would take too much time; in general, one can say that the style almost always is weak, forced and ill-conceived, so that, to be briefer, we will rather notice those parts (there are some) in which the author did something good […][16]

With polemic intent, he often compares those few verses to the numerous other ones that he frequently stigmatizes with the term 'pedantic' (It. *pedanteschi*).

But the aim of the present essay is not to discuss whether Galileo's judgments and critical interpretations of Tasso's poem are pertinent. This preamble intends to introduce an analysis of the particular stylistic and rhetoric procedure adopted by the Tuscan scientist in his *Considerazioni al Tasso*, a procedure which is, in important respects, similar to the one Galileo will adopt, more than ten years later, in *The Assayer*, one of his most successful and celebrated *scientific* works.

3. *Considerazioni al Tasso* and *The Assayer*

The excellence of Galileo's prose places him among the best of Italian and European writers of the period. Yet this excellence does not appear in his literary works, but rather in his scientific ones. It is a given that *The Assayer* embodies one of the apogees of Galileo's body of work. The scientist displays absolute mastery of the 'medium' in that work. On the one hand, he shows peculiar connotative and rhetorical creativity, for example in the irony with which he does

15 "in parecchi luoghi altamente il commenda", ibid, p. VII.

16 "Troppo lunga manifattura sarebbe il volere andar notando a cosa per cosa tutto quello, che in quest'opera è di mendoso, però in universale si dice lo stile esser quasi sempre languido, sforzato e male spressivo, sì che per maggior brevità andremo più tosto notando quei luoghi dove l'Autore ha del buono, che pur pur ce ne sono alcuni", Gaileo Galilei: *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 66, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 6, 2010).

not hesitate to emphasize the subjectivity of his judgements with the rhetorical aim of attracting readers to his own position, and to obtain from them a sort of 'favourable vote', to the detriment of Galileo's opponents. On the other hand, the author reveals the denotative precision of his scientific language. One of the most relevant literary aspects of *The Assayer* is the perfectly harmonic alternation of these two typologies of language, an alternation which turns out to be a symbiotic mechanism within the structure of the book.

But what interests me here is how the structure of Galileo's attack in *Considerazioni al Tasso* (i.e. a critical essay, generally considered among Galileo's less important works) on *Jerusalem Delivered* is, in some respects, similar to the one he adopted in *The Assayer* against the theories of the Jesuit scientist and philosopher Orazio Grassi, who published under the pseudonym of Lothario Sarsi Sigensano. In two different genres – on the one hand literary criticism, on the other, scientific treatise – Galileo seems to present surprisingly similar linguistic and expressive criteria. In addition to the technical and objective analysis of two phenomena (a 'poetico-linguistic' one in *Considerazioni al Tasso* and a 'philosophical-scientific' one in *The Assayer*), Galileo tends to dialectically 'persuade' the reader by adopting syntactical and stylistic choices and specific rhetorical devices. Though chronological and substantial differences obviously separate the two works, these choices and devices present a common characteristic of crucial importance: while in the past they were mainly used in literary works, Galileo adapts them in an original manner to the genre of scientific treatises. In other words, the fundamental novelty in Galilean writing is that mimesis becomes an essential part of the 'essay'.

Like authors of literary works of fiction, Galileo is here searching for balance between 'standard' and 'deviation', both on a morphological and on a semantic plane – that is to say Galileo is properly searching for his own style. In *The Assayer* Galileo's stylistic research reaches a maturity he perhaps does not even achieve in his two latter masterpieces.[17] Nevertheless, it is in *Considerazioni al Tasso* that the expressive principles of that research begin to develop. Before taking the language of the two works into consideration, it is worth dwelling

[17] *Dialogue Concerning the Two Chief World Systems* (1632) and *Discourses and Mathematical Demonstrations Relating to Two New Sciences* (1638).

on the peculiar history of *Considerazioni al Tasso*.[18] Astonishingly, Galileo lost this work, and Viviani, who is not able to explain how, declares that Galileo was rather disappointed at the loss:

> In Pisa, a friend of Galileo's – I think it was probably Mr. Iacopo Mazzoni –asked him several times for this demanding work and finally Galileo gave it to him, but after that he never was able to retrieve it, and he sometimes talked about his sadness over the loss of that study, as he claimed he wrote it with complaisance and delight.[19]

The dimensions of the treatise and the dedication it demanded of its author makes one imagine that Galileo wrote this work not only for reasons of pure 'complaisance and delight'. The work remained unknown until the Abbott Pier Antonio Serassi (1721–1791) found a manuscript (known as Barberiniano XLV.2) in a Roman library and recognized in it an apograph of Galileo's *Considerazioni al Tasso*. Serassi transcribed the text and hid it, since he was a devoted admirer of Tasso and did not approve of Galileo's destructive criticism of *Jerusalem Delivered*. When Serassi died, Don Baldassarre Odescalchi, Duke of Ceri, obtained his documents, discovered the important work among them, and passed it to the Roman literati Pietro Pasqualoni, who finally published it (1793) with a brief introduction by himself.[20]

---

18 According to Pietro Pasqualoni's introduction of *Considerazioni al Tasso* (see footnote 12), Galileo wrote *Considerazioni* in 1590, at the age of twenty-six, when he still lived in Pisa (see p. IV of this introduction). Pasqualoni does not adduce any historico-philological evidence to support his own opinion. Actually, there are no elements that testify the exact period of composition of *Considerazioni al Tasso*. According to Antonio Favaro (see footnote 1), the text could have been written in different moments in Galileo's life and the possibility that some passages of the work were written when Tasso (who died in 1595) was still alive cannot be ruled out. In all probability, *Considerazioni al Tasso* was written prior 1609. (See *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol IX, p. 12–13).

19 "Questa fatica gli fu domandata più volte con grandissima instanza da amico suo, mentre era in Pisa, e credo fusse il Sig.r Iacopo Mazzoni, al quale finalmente la diede, ma poi non poté mai recuperarla, dolendosi alcuna volta con sentimento della perdita di tale studio, nel quale egli stesso diceva aver avuto qualche compiacenza et diletto." Vincenzio Viviani, *Racconto istorico di Vincenzio Viviani*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. XIX, p. 627, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

20 Angelo Solerti, *Vita di Torquato Tasso*, Torino-Roma: Ermanno Loescher, 1895, Vol. I, pp. 451–452, http://www.archive.org/stream/vitaditorquatot02solegoog#page/n525/mode/1up (accessed November 5, 2010).

4. Rhetorical and stylistic devices in *Considerazioni al Tasso* and in *The Assayer*

Before observing the correspondences of particular aspects of the two works, it is worth noting how their structural setting is also similar: in *Considerazioni al Tasso* Galileo transcribes all those excerpts from *Jerusalem Delivered* he intends to critically analyse. In *The Assayer*, at the beginning of each chapter, he includes long excerpts of Sarsi's/Grassi's *Libra astronomica* (*Astronomic Scale*, 1619)[21], in order to confute them.[22]

The Assayer is an epistolary essay. Galileo dedicates his work to Virginio Cesarini, an Academic of Lynxes who also was the Chamberlain of Pope Urban VIII. The form and the vulgar tongue establishes a dialogic relationship with the addressee, brought out by the frequent use of allocutions: "And I wanted, Your Excellency, that before everyone else thou should be the reader of my reply"[23]; or: "Nevertheless, I remained resolute in talking and writing to Your Excellency"[24].

If the use of courtesy pronouns is not particularly remarkable in an epistolary work, Galileo nevertheless seems to draw on the dialogic relation in order to subtly take advantage of it and to use it as a full-blown cooptation. The addressee suddenly becomes a sort of

---

21 The complete title of this work, a treatise in Latin, is *Libra astronomica ac philosophica, qua Galilaei Galilaei opiniones de cometis a Mario Guiducio in Florentina Academia expositae, atque in lucem nuper editae, examinantur a Lothario Sarsio Sigensano*. (Astronomic and philosophic scale by which Galileo Galilei's opinions about comets, exposed by Mario Guiducci at The Academy of Florence, and recently published, will be examined by Lothario Sarsi Sigensano). In 1619 Orazio Grassi published this work under the pseudonym of Lothario Sarsi Sigensano. The treatise was such a public, open, and harsh accusation against Galileo and his theories that Galileo could not ignore it. *Il Saggiatore* is the reply to Lothario Sarsi's alias Orazio Grassi's work.

22 In this way the reader can follow all the issues of the debate without necessarily owning all the books related to the debate itself (i.e. the original text and Galileo's confutations), since he can take advantage of all the material concerning information, data, and items of discussion by just owning Galileo's book. This fact, more than the adoption of the vernacular – adoption suggested by personal propagandistic necessity – significantly testify Galilean openness to 'culture accessibility'.

23 "Ed ho voluto, Illustrissimo Signore, ch'ella sia prima d'ogni altro lo spettator di questa mia replica", Galileo Galilei, *Il Saggiatore* (1623), Milano: Feltrinelli Editore, Universale Economica – I Classici, 2008 [first edition, 1965], p. 15.

24 "Ho nondimeno mantenuta l'istessa risoluzione di parlar con V.S. Illustrissima ed a Lei scrivere", ibid, p. 16.

effective assistant and a supporter of Galileo's reasoning against Sarsi's argumentations: "And for Mr. Sarsi's comprehension, Your Excellency could, in case thou meet him, suggest him two given straight lines AB, CD […] and tell him […] then, so that we may understand, ask him to describe, […] since I confess I am not able to do it."[25]; "Now I'll go explaining some very little doubts that come to me when I look to Mr. Sarsi's procedure, doubts that Your Distinguished Sir can eventually show him, in order that he [Sarsi], by removing them could even more perfectly re-establish the order of everything."[26]; "I ask Your Excellence to show him [Sarsi] once how it is possible, on a mid-summer day, to freeze wine by shaking it strongly"[27].

Moreover, Galileo refines his rhetorical process by using the first person plural in such a way as to establish a relationship of complicity with the addressee (and, by extension, with the reader): "Let us listen to him and then we will follow the theory we consider as the most appropriate."[28]; "Therefore, if we consider this subject again, we will find it defective"[29]; "But Your Excellency, let us listen to what finally Mr. Sarsi produces."[30]

The systematic confutations of *Libra astronomica* are directly addressed to Cesarini, but Galileo very often interrupts this sort of ideal connection with his privileged interlocutor and directs his sarcasm straight at his opponent, Sarsi. The aim of this alternation and double addressing is to gradually cut the opponent off from the consideration of the reader: "Well, Mr. Sarsi, forgive me: […] I am quite surprised when I see you bringing this aforementioned discourse with a doctrinal style, as if you have the intention of teach-

25 "E per intelligenza del Sarsi, V.S. Illustrissima potrá una volta, incontrandolo, proporgli due tali linee rette AB, CD […] e dirgli […] lo prieghi poi, che per nostro ammaestramento egli descriva […] perché io confesso di non lo saper fare." Ibid, p. 59.

26 "Io […] andró promovendo alcuni dubbietti che mi nascono nel progresso del Sarsi, i quali V.S. Illustrissima, se cosí le piacerá, potrá con qualche occasione mostrare a lui, acció, col torgli via, possa tanto piú perfettamente stabilire il tutto." Ibid, p. 94.

27 "Io prego V.S. Illustrissima a farli una volta veder di meza state ghiacciare il vino per via d'una veloce agitazione", ibid, p. 248.

28 "Sentiamolo, e poi prenderemo quel partito che ci parrá piú opportuno." Ibid, p. 72.

29 "Per tanto, se noi torneremo a considerar meglio questo argomento, lo troveremo esser difettoso", ibid, p. 95.

30 "Ma sentiamo, Illustrissimo Signore, quello che in ultimo il Sarsi produce." Ibid, p. 177.

ing it to me"[31]; "Alas, Mr. Sarsi, what kind of absurdity do you write?"[32]; "Stop it then, and keep quiet."[33]

If *Considerazioni al Tasso* cannot strictly be categorized as an epistolary work, since there is no specific addressee in it, nevertheless one can also observe in this work the 'dialogue' between Galileo and his public and between Galileo and his 'opponent'. In fact, this dialogue is the leitmotif of the work itself. As in *The Assayer*, the rhetorical aim is the same, only in a grosser way: to humiliate the sitting duck, in this case a literary sitting duck, unable to defend itself or to counterattack.[34] Galileo vehemently attacks Tasso's very poetical standards and abilities – as in *The Assayer* he would attack Sarsi's/Grassi's scientific ones, more than ten years later[35] – with a sarcasm that often turns to insult: "Come on, Mr. Tasso, this is not your job, you will end up smearing a lot of papers and you will make a mush for dogs."[36]; "Here we are again, Mr. Tasso, with your intricate somersaults."[37]; "Mr. Tasso, this is childish rubbish"[38]; "Oh, my dear Mr. Tasso, do you not realize how many words you waste by saying things without substance, without intelligence, without anything at all?"[39]

Furthermore, Galileo often directs his fierce derision towards the characters of *Jerusalem Delivered*: "Easy, easy, Lady Clorinda; you are a bit too much free with your hands; let him at least catch his breath, that poor guy, don't start beating him again so soon."[40];

---

31 "Ma, Signor Sarsi, perdonatemi: […] io non poco mi meraviglio nel vedervi portar questo precedente discorso con maniera dottrinale, quasi che voi lo vogliate insegnare a me", ibid, p. 107.

32 "Oimé, Signor Sarsi, e quali essorbitanze scrivete voi?" Ibid, p. 224.

33 "Cedete dunque, e tacete." Ibid, p. 290.

34 See footnote 18.

35 See footnote 18.

36 "Eh, Sig. Tasso, questo non è mestier da voi; impiastrerete di molte carte, e farete una paniccia da cani." Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

37 "E pur torniamo alle capriole intrecciate, Signor Tasso." Ibid, p. 75.

38 "Queste, Sig. Tasso, sono porcheriole da bambini", ibid, p. 90.

39 "Oh, Sig. Tasso mio da bene, non v'accorgete voi quante parole andate buttando via in dir cose senza sugo, senza concetto, senza niente?" Ibid, p. 129.

40 "Pian un poco, Madonna Clorinda; voi siate un poco troppa manesca; lasciatel al manco ripigliar fiato a quel povero garzone, e non lo cominciate a ripicchiar così subitamente." Ibid, p. 85.

"Tancredi […], you silly ugly bean; I beg you, go and play with dolls."[41]

Somehow, in the transposition of the caustic sarcasm, the characters in Tasso's work could be considered as equivalent to the characters in the *Libra astronomica*, that is equivalent to the ancient authorities which Sarsi/Grassi defends (while Galileo ridicules them), according to the typical tradition of the Jesuit school:

> If Sarsi wants me to give credit to Suida [the title of a Byzantine encyclopaedia, which probably dated back to tenth century and consisted of about 30000 entries] when it says that the Babylonians used to hard-boil eggs by quickly spinning them with their slings, well, I will; but I will also tell the reason, which is far different from the one attributed to this phenomenon […] now, we are not lacking in eggs or slings, or strong men who are able to spin them, and yet the eggs do not get hard-boiled, on the contrary, if they were hot, they would soon get cold; in conclusion, since we are not from Babylon, the only cause of the hardening is not the air friction, but rather in their being Babylonians […][42]

> Sarsi invites me to listen carefully to Seneca's theory and then he asks me whether it was possible to express oneself in a clearer and smarter way; I totally assent and I confirm that it was not possible to express oneself either in a smarter or in a more explicit way to tell a lie.[43]

The tangle of the addressees, which is organized in order to ridicule the opponent, could not be complete, as aforementioned, without

41 "Tancredi […], fagiolaccio scimunito; di grazia, va' a giocar alle comaruccie." Ibid, p. 86.

42 "Se il Sarsi vuole ch'io creda a Suida che i Babilonii cocesser l'uova col girarle velocemente nella fionda, io lo crederò; ma diró bene, la cagione di tal effetto esser lontanissima da quella che gli viene attribuita […] ora, a noi non mancano uova, né fionde, né uomini robusti che le girino, e pur non si cuocono, anzi, se fusser calde, si raffreddano piú presto; e perché non ci manca altro che d'esser di Babilonia, dunque l'esser Babilonie è causa dell'indurirsi l'uova, e non l'attrizion dell'aria", Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 247–248.

43 "All'invito che mi fa il Sarsi ad ascoltare attentamente quello che dice Seneca, e ch'egli poi mi domanda se si poteva dir cosa piú chiaramente e piú sottilmente, io gli presto tutto il mio assenso, e confermo che non si poteva né piú sottilmente né piú apertamente dire una bugia." Ibid, p. 248.

references to the readers themselves, that is the public in general. In *Considerazioni al Tasso*, the public is directly invoked to testify Tasso's literary subterfuges: "But please, go to the next verses and imagine Goffredo showing himself to the soldiers as a bride to her relatives"[44]; "Hear, for your lives' sake, the harshness in these two verses"[45].

On the other hand, in the *The Assayer*, the public is called upon in an indirect way – Mr. Cesarini being the proper addressee – and sometimes it needs to be protected and supported as a 'victim' – just like Galileo himself was – against Sarsi's deceptive theories and procedures: "It seems to me that Sarsi tries to dupe the reader, as he feels unable to do anything else: but I will try to uncover his tricks."[46] Sometimes the readers display the same kind of 'intelligence' the author displays, so that they can not be misled by the grossness of the opponent: "My surprise is growing and growing inside me when I see how frequently Sarsi pretends he is not seeing things that are just in front of him. Maybe he hopes that his actions could have the effect of making other people really blind."[47]; "Actually, Mr. Lothario, you really need a very simple minded and a not very enlightened reader."[48]

These examples demonstrate how the structural categories of narrator and narratee, which usually apply to narrative, could be perfectly applicable to Galileo's two treatises. In fact, the previous examples testify how, in the two works in question, the category of narratee is even variable, so that these works could be analysed from different points of readerly perspective, that is to say from different epistemological dimensions (the latter being unusual, in

44 "Ma venite pure a quel che segue appresso e figuratevi il mostrarsi di Goffredo a' Soldati, come la sposa al parentado", Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

45 "Sentite, per vita vostra, che dureza è in questi due versi", ibid, p. 73.

46 "Parmi che 'l Sarsi, sentendosi di non poter far altro, cerchi d'avviluppare il lettore: ma io cercherò di disfare i viluppi." Galilo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 57.

47 "Séguita, anzi pur cresce, in me la meraviglia nata dal veder quanto frequentemente il Sarsi vada dissimulando di vedere le cose ch'egli ha dinanzi agli occhi, con speranza forse che la sua dissimulazione abbia negli altri a partorire non una simulata, ma una vera cecità." Ibid, p. 158.

48 "Veramente, Signor Lottario, voi siete molto bisognoso che nel lettore sia una gran semplicitá ed una piccola avvertenza." Ibid, p. 167.

'analytic' treatises). In *Considerazioni al Tasso* the narratee is represented by Tasso himself, but it is also represented by the public of the readers Galileo explicitly addressees and even by that sort of 'fictional narratee' the characters of *Jerusalem Delivered* embody. In *The Assayer* the formal narratee is obviously Mr. Cesarini, but Galileo's references to Sarsi/Grassi as narratee are also very frequent, as well as the direct aforementioned appeal to the narratee/public and the references to the authorities of the classic Latin and Greek world (to some extent 'indirect narratees') that Sarsi's theories hark back to.

This multidimensional presence of the narratee is associated with the presence of a narrator who, by contrast, is never fictitious: Galileo. But the contrast to narrative works is just apparent. In fact Galileo properly activates his own dialogic performance, for he constructs himself and refers to himself also as an 'actor' who talks, makes others talk, interacts with his own characters, or narratees. In other words, the narrator Galileo puts his word 'on stage' by turning it into a rhetorical word. In order to do that, he employs different registers – just like narrative and theatre do – according to the setting and to the variable addressee (his opponents, characters in his opponents' works, his public, or a generic implied reader). By starting with *Considerazioni*, what could be defined as Galileo's stylistic-literary hallmark is developed through the exploitation of extremely heterogeneous linguistic material, but this hallmark focuses on a characteristic which also belongs to Galileo's later works and is particularly evident in *The Assayer*: a constant interaction and alternation between components of high culture and refined writing on one hand, and popular and 'living' elements of oral expression on the other. Little by little critics have shaped the image of Galileo as a man of letters on this basis, that is, on the continuous switching between an educated and a popular code; hence they have sometimes represented him as an author strongly influenced by the Italian *scrittura aurea* ('golden writing') of the fifteenth century's Renaissance yet immersed in the creative flair of a baroque aesthetic. As Andrea Battistini states in his seminal essay on *The Assayer*, Galileo was undoubtedly formed by the culture of the fifteenth century, while the influence of the baroque, with its demand for renewal, is undeniable. Other factors also mat-

ter, for instance those connected to the character of the scientist, to his exuberant, combative 'tuscanity', which never shrank from a dialectical fight.[49] Galileo discusses science (and, in the *Considerazioni al Tasso*, literature) by using the vernacular, but the real Galilean revolution consists in adopting genres (i.e. the dialogue and the epistle) which – in their peculiar characteristics – the Tuscan scientist modifies in a literary-artistic sense. With Galileo, if the concept of gnoseology is not slavish adherence to the principle of authority anymore, it is mostly due to the formal-dialectical transformation Galileo brought to 'scientific' language, that is to say to its mimetic evolution. At the top of the argument, the refined metaphor predominates by virtue of its own elegance, the one which leads Giacomo Leopardi, one of the most important Italian poets and philosophers of the nineteenth century, to write: "Concerning the association between precision and elegance, Galileo's style is a splendid example among the Italian writers."[50] In *The Assayer*, for instance, the 'equestrian' metaphor, which refers to the dialectic process, is celebrated:

> I cannot help being surprised when Sarsi wants to persist in proving his case by bringing witnesses for what I can see every time by experience. If the discussion about a difficult question were just like carrying weights, so that several horses could carry more corn sacks than one horse could do, I should acknowledge that many discussions count more than one; but discussion is like running, not like carrying, and one single Berber horse will be able to run more than a hundred Friesian horses.[51]

---

49 Andrea Battistini, *Galileo e i gesuiti. Miti letterari e retorica della scienza*, Milano: Vita e pensiero, 2000, pp. 132–133.

50 Giacomo Leopardi, *Zibaldone di pensieri*, Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1994 [first edition, 1937], p. 477. *Zibaldone di pensieri* is a sort of huge philosophical diary, which consists of 3619 pages. Leopardi began to work on it in 1817 and wrote the last page in 1832. It was published posthumously in seven volumes in 1898 with the original title of *Pensieri di varia filosofia e bella letteratura* (Various thoughts on philosophy and literature). In 1937 the work, enriched with notes and indexes by the literary critic Francesco Flora, was published with the name by which it is known today.

51 "Io non posso non ritornare a meravigliarmi, che pur il Sarsi voglia persistere a provarmi per via di testimonii quello chi'io posso ad ogn'ora veder per via d'esperienze. […] Se il discorrere circa un problema difficile fusse come il portar pesi, dove molti cavalli porteran-

In another famous metaphor Galileo compares literature and science when attacking Jesuit scientists uncritical of Aristotelian theories:

> Maybe [Mr. Sarsi] thinks that philosophy is a book and a fantasy of a single man, like Iliad and Orlando furioso, books where truthfulness is the least important issue. Mr. Sarsi, it is not like this. Philosophy is written in a huge book in which every moment is open in front of us (I mean the universe), but it cannot be understood if we do not learn its language and its alphabetic characters beforehand. It is written in mathematic language and its characters are triangles, circles and other geometric shapes and without knowing them it is not possible for human beings to understand a word of it. Being unaware of them is like wandering in a dark labyrinth.[52]

In *Considerazioni al Tasso* the use of the 'high' metaphor is less frequent and less varied. Nevertheless, in this work it is possible to observe its efficacy, and elegance, for instance in the similes Galileo applies to Tasso's style, with regard to literature and painting:

> His narrative style is similar to an inlay rather than an oil painting, as the inlay is a patchwork made with wooden sticks of different colours and even if they are put together in the smoothest way, their edges still remain sharp and their different colours continue to contrast substantially, so that the pictures perforce turn out dry and plain, without any emphasis, while in oil painting, since the edges gradually shade from one colour into another, the painting becomes smooth, accomplished, with vigour and emphasis. Ariosto

no piú sacca di grano che un caval solo, io acconsentirei che i molti discorsi facesser piú che uno solo; ma il discorrere è come il correre, e non come il portare, ed un caval berbero solo correrá piú che cento frisoni." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 247.

52 "e forse stima che la filosofia sia un libro e una fantasia d'un uomo, come l'Iliade e l'Orlando furioso, libri nei quali la meno importante cosa è che quel che vi sia scritto sia vero. Signor Sarsi, la cosa non istà così. La filosofia è scritta in questo grandissimo libro che continuamente ci sta aperto innanzi a gli occhi (io dico l'universo), ma non si può intendere se prima non s'impara a intender la lingua, e conoscer i caratteri, ne' quali è scritto. Egli è scritto in lingua matematica, e i caratteri son triangoli, cerchi, ed altre figure geometriche, senza i quali mezi è impossibile a intenderne umanamente parola; senza questi è un aggirarsi vanamente per un oscuro laberinto." Ibid, p. 38.

> can shade and soften […] Tasso can only build his works in a fragmented, dry and rough way […][53]
>
> Draughtsmanship and colour in painting correspond to sentences and expressions in poetry. When these items are put into works with grace, they add up to a perfect imitation and representation, which are the core and the essential characteristic of these two forms of art. The more a painter or a poet will put his figures in front of our eyes by using these items, the more excellent he will be considered.[54]

The organization of the linguistic apparatus, the extreme precision of the reasoning, and the difficulty of the subject require an adequate clarification and explanation through the use of 'high' metaphors and refined elegance, which, in fact, predominate in Galilean works. However, what characterizes and makes Galileo's style unique – in terms opposite to the 'elegance' and organically related to it – are the idiomatic, popular, slangy expressions: the 'lively' and 'talking' components of the language. They are skilfully inserted into the generally refined text and instil real strength and novelty in Galilean 'speech'. According to Cicero, "the supreme orator is the one whose words are able to instruct, amuse and arouse the soul of the listeners."[55] By considering the literary drift of the ancient principles of rhetoric – originally connected to the *ars oratoria* ('oratorical art') –

---

53 "la sua narrazione ne riesce più presto una pittura intarsiata, che colorita a olio: perchè, essendo le tarsie un accozamento di legnetti di diversi colori, con i quali non possono già mai accoppiarsi e unirsi così dolcemente che non restino i lor confini taglienti e dalla diversità de' colori crudamente distinti, rendono per necessità le lor figure secche, crude, senza tondeza e rilievo; dove che nel colorito a olio, sfumandosi dolcemente i confini, si passa senza crudeza dall'una all'altra tinta, onde la pittura riesce morbida, tonda, con forza e con rilievo. Sfuma e tondeggia l'Ariosto […] rottamente, seccamente e crudamente conduce le sue opere il Tasso", Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 63, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

54 "Abbiamo in pittura il disegno e 'l colorito, alli quali molto acconciamente risponde in poesia la sentenza e la locuzione: le quali due parti, quando siano aggiunte col decoro, rendono la imitazione e rappresentazione perfetta, che è l'anima e la essenzial forma di queste due arti; e quello si dirà più eccellente pittore o poeta, il quale con questi due mezi più vivamente ci porrà innanzi a gli occhi le sue figure." Ibid, p. 76.

55 "Optimus est enim orator qui dicendo animos audientium et docet et delectat et permovet." Marcus Tullius Cicero (1949), *De Inventione, De Optimo Genere Oratorum, Topica, with an English Translation by H.M. Hubbell*, London: William Heinemann Ltd; Cambridge, Massachusset: Harvard University Press, p. 356.

the characteristics of the supreme orator perfectly match Galilean literary style. Cicero, whose work Galileo knew (the Latin author was part of the normal cycle of studies of every educated person in Galileo's time), states that the supreme orator is "in duty bound to instruct; giving pleasure is a free gift to the audience, to arouse it is indispensable."[56] One can say that, in Galileo, the 'high' elements of language (those which employ elegant metaphors) are particularly related to the function of instructing and giving pleasure to the reader, while the elements of orality (which will be considered below) are connected to the function of arousal. In fact, the use of a deeply informal linguistic register constitutes the very Galilean *pars destruens* that once and for all reduces his opponents to immature, childish individuals and is at the same time popular with the public. If elements of orality are well-known and evident in *The Assayer*, in the style of *Considerazioni al Tasso* – a style obviously rougher and undoubtedly less rich – we observe *in nuce* constituent parts of a structure in which the oratorical technique clearly plays a fundamental role. As mentioned above, the supposed puerility of the opponents is the best strategy to discredit them. In *Considerazioni al Tasso*, Tasso himself and his stanzas are caught in the trap of immaturity: "These are ways of wheedling that young people like very much"[57]; "This is one of those jokes that children like"[58]. In *The Assayer*, Sarsi is similarly derided: "Someone could infer a not very fair consequence for Sarsi. Either he considers his own conclusion ingenious […] but if he thinks it is a special and grave idea, I cannot avoid judging him as a poor soul who needs to abide again by a teacher's authority."[59]; "Childish thoughts and discourses indeed, which one moment support and the other oppose the same ideas, according to their puerile inconstancy."[60]

---

56 "Docere debitum est, delectare honorarium, permovere necessarium." Ibid, p. 356.

57 "Questi son di quei scambietti che piacciono assai a' giovani", ibid, p. 74.

58 "Questo è un di quelli scherzetti che piacciono a i fanciulli", ibid, p. 77.

59 "alcuno potrebbe dedurre forse una conseguenza non molto insigne pel Sarsi. Imperocché o egli stima questa sua conclusione e dimostrazione per cosa ingegnosa […] o vero per una cosuccia da essere anco ritrovata da' fanciulli […] ma se ei l'ha per cosa sottile e di momento, io non saperei come non far giudicio ch'ei fusse povero affatto e bisognoso di ritornar sotto la disciplina del maestro." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 172–173.

60 "pensieri e discorsi appunto fanciulleschi, che or vogliono ed or rifiutano le medesime cose, secondo che la sua puerile incostanza loro detta." Ibid, p. 201.

The use of direct interrogative sentences aims to debunk the opponents and their intelligence. Rhetorical questions drastically reduce the reputation of Tasso: "Who, listening to such a poetical and figurative speaking, could not fall over laughing?"[61]; "How is it possible that this author, who after all can express himself in an elegant style, has such a tin ear that he cannot recognize these mawkish expressions?"[62] The same rhetorical device exposes the falseness of Sarsi's convictions: "But, my dear Mr. Lothario […] what will you do with your syllogism? What will your conclusion be? Nothing."[63]; "Alas, am I not aware that time flies? Should I waste my time on these childish issues?"[64]; "You then, Mr. Sarsi, are you accusing me of being a poor experimenter, while in the same experiment your mistakes are evidently as serious?"[65].

The characteristic of the interrogative sentence is theatrical in itself, but Galileo reinforces that theatricalism by using terms or expressions directly derived from spoken and performative language (and whose translation does not convey their incisiveness):

- Idiomatic and slang expressions:
- In *Considerazioni al Tasso*: "By the way, remember that this is the second time you fill our ears with these very unspecific things; before the end of the party there will be more than two dozen of them."[66]; "He began to tap into the box of the 'big', in order to season so many soups made of 'big' bulls,

61 "chi non creperà di ridere sentendo questo parlar così poetico e figurato?" Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 83, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

62 "Come è possibile che questo autore, che pur dice delle cose buone, non abbia orecchio da conoscere queste putterie?" Ibid, p. 88.

63 "Ma, Signor Lottario mio […] che farete voi del vostro sillogismo? che ne concluderete? Niente." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 179.

64 "Aimé, e non m'accorgo del fuggir dell'ore? e vo logorando il mio tempo intorno a queste puerizie?" Ibid, p. 225.

65 "Voi dunque, Signor Sarsi, mi tassate per cattivo sperimentatore, mentre nell'istesso maneggio errate quanto piú gravemente errar si possa?" Ibid, p. 298.

66 "o ricordatevi che questa è la seconda volta che ci avete intonate negli orecchi quelle vostre cose generalissime; perchè avanti che la festa finisca, s'ha da passar le due dozine." Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

'big' bodies, 'big' horses and many other 'big' things"[67]; "Without showing one's own business."[68]; "In this way you will splatter the eggs in their egg basket."[69]; "Great princes do not talk like this. These expressions rather suit the jacks of the silk weavers"[70].

- In *The Assayer*: "Not as a joke"[71]; "For you [Mr. Sarsi] I am just going to mention some details about various little things, just like this, little by little."[72]; "Chopping the air is a bigger waste of time than (as the saying goes) crushing water in a mortar."[73]; "I will wear you [Mr. Sarsi] down"[74]; "These other subterfuges of yours […] are, as they say, worthless things"[75].

• Interjections:

- In *Considerazioni al Tasso*:
  "Eh, Mr. Tasso"[76]; "Oh, good king, oh, good wizard!"[77]
- In *The Assayer*:
  "Ah, Mr. Lottario"[78]; "Alas, Mr. Sarsi"[79].

---

67 "si comincia a metter mano alla scatola del grande, per condire, come si vedrà nel progresso, molte e molte minestre di gran capi, gran tauri,gran corpi, gran cavalli, e di molte altre gran cose", ibid, p. 79.

68 "senza andar col cimbalo in colombaja." Ibid, p. 80. The expression "andar col cimbalo in colombaia" – today obsolete – was quite coarse, as in the fifteenth–sixteenth century it literally meant 'to show one's ass' (= to show one's own business).

69 "e sì sconcierai l'uova nel paneruzolo." Ibid, p. 101.

70 "Non si parla cosí tra i principi grandi. Questi son progressi convenienti a i fattori de' setaioli." Ibid, p. 110.

71 "fuor di burle", Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 42.

72 "le anderó solamente toccando alcuni particolari sopra varie cosette cosí alla spezzata." Ibid, p. 221.

73 "e tritar l'aria sia maggior perdimento di tempo che quello di chi vuole (com'è in proverbio) pestar l'acqua nel mortaio." Ibid, p. 229.

74 "Io vi voglio pigliare alla stracca", ibid, p. 289.

75 "Questi altri vostri diverticoli […] son, come si dice, pannicelli caldi", ibid, p. 283.

76 "Eh, Sig. Tasso", Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

77 "Oh bel re, oh bel mago!" Ibid, p. 97.

78 "Ah, Signor Lottario", Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 188.

79 "Oimè, Signor Sarsi", ibid, p. 224.

In the two works it is possible to find other similar elements, with the frequent use of the exhortative *orsù* ('come on')[80].

- Dialectizations:
- In *Considerazioni al Tasso*:
  rigangherare ('to patch up'), *raccozare*[81] ('to jumble up').
- In *The Assayer*:
  abbarbagliar[82] ('to dazzle'), *ingarbare*[83] ('to adapt', 'to accommodate').

In his systematic intellectual annihilation of his opponents, Galileo not only emphasizes their immaturity, but he also mentions his own inability to understand their 'abstruse' literary techniques: "I sincerely confess that I can not grasp the meaning of these two verses, though I puzzled over them many times"[84]; their philosophico-scientific procedures: "Then, so that we may understand, ask him to describe, […] since I confess I am not able to do it."[85]; even their language is stigmatized by Galileo: Tasso's stanzas are arrogant and obscure : "In order to understand them, it is necessary to stop reading them for half an hour, at the risk of losing the thread in the meantime. So, they are brain teasers […] better to let children puzzle over them, as nobody cares if children take a whole month to solve them."[86]

---

80 In *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, see for instance Vol. IX, p. 80 and p. 93, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010). In *Il Saggiatore*, see for instance p. 225 and p. 243.

81 Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

82 Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 44.

83 Ibid, p. 60.

84 "Confesso ingenuamente, non saper cavar senso di questi due versi, ben che molte volte vi abbia fantasticato sopra", Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 65, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

85 "lo prieghi poi, che per nostro ammaestramento egli [il Sarsi] descriva […] perché io confesso di non lo saper fare." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 59.

86 "a ricombinarle insieme, bisogna interrompere la lettura per mez'ora, con rischio di scordarsi in tanto la continuazion del concetto. In somma sono arzigogoli […] da lasciargli arzigogolare a' fanciulli, che se bene vi stanno intorno un mese per trovargli, non importa niente." Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 74, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

Sarsi's theories are regarded as conventional and doctrinaire: "He [Mr. Sarsi] should not think to bring his answers about limitations, distinctions, *per accidens*, *per se*, *mediate*, primary, secondary or other chitchats, otherwise, instead of upholding just one error, he will make a hundred more serious ones, I promise him […]"[87]

Among these caustic and grotesque elements used to discredit his opponents, Galileo also deploys metaphors connected to the symbolism of animals. Drawn from this symbolism, in *Considerazioni al Tasso* metaphors of animals are related to the realistic and popular register of Tuscan *burlesco* ('burlesque') and to the *facezia* ('joke') of the humanistic tradition, in which comic elements and vulgar, gross, immediately comprehensible jokes are very frequent: "A mush for dogs."[88]; "Aladdin, that sheep"[89]; "Heroes more cowards and more effeminate than a pack of dogs running after a bitch"[90]; "In the last two verses are three concepts that have less to do with each other than the moon with crabs"[91]. On the other hand, in *The Assayer*, the animal figures Galileo chooses against his opponent have a more sophisticated relevance and, as Battistini underlines: "For the characteristics of their behaviour as well as for the meanings that Bestiaries attribute to them, they pertain to the canonical figures of satirical code […]"[92]

The simile that follows refers to the good and the bad philosophers and to the fact that starlings (the bad philosophers), besides being much more numerous and flying in large flocks, fly at lower altitudes than the eagles (the good philosophers): "Mr. Sarsi, I think they fly like eagles, not like starlings."[93]

---

87 "Né si persuada [il Sarsi] di poter venire con risposte di limitazioni, di distinzioni, di per accidens, di per se, di mediate, di primario, di secondario o d'altre chiacchiere, ch'io l'assicuro che in vece di sostenere un errore ne commetterà cento piú gravi", Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 235.

88 "paniccia da cani." Galileo Galilei, *Considerazioni al Tasso*, from *Edizione digitale delle opere complete di Galileo Galilei*, Vol. IX, p. 67, http://pinakes.imss.fi.it:8080/pinakestext/home.jsf (accessed November 5, 2010).

89 "quella pecora d' Aladino", ibid, p. 78.

90 "eroi più vili e effemminati che un branco di cagnoli dietro alla cagna", ibid, p. 95.

91 "Ne gli ultimi due versi son tre concetti che non han che fare insieme più che la luna con i granchi", ibid, p. 122.

92 "per le caratteristiche del loro comportamento o per i significati attribuiti loro dai bestiari, appartengono alle figure canoniche del codice satirico." Andrea Battistini, *Galileo e i gesuiti*, p. 154.

93 "Io, Signor Sarsi, credo che volino come l'aquile, e non come gli storni." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 48.

The reference to canonical figures is clear whenever Galileo presents the animal figure by using a demonstrative (i.e. "that snake", "that ape"[94]), which means that he takes the semantics of the metaphor for granted and commonly known. This reference occurs, for instance, when Galileo is ironic about the laboured efforts of Sarsi's reasoning: "Mr. Sarsi, this behaviour is like that of the snake which was torn and crushed: since its only vital energy left was on the tip of its tail, it kept on shaking the tail, with the result that people could believe the snake was still healthy and strong."[95] With the same ironical aim, Galileo emphasizes the necessity of the repetition in the experimental experience, in opposition to the procedure of Sarsi, who superficially trusts his own senses: "I confess […] that I am like that ape which looks at the mirror and strongly believes that it is looking at another ape. And it runs four or six times behind the mirror before recognizing its own mistake, as the representation of that image is so much alive and real."[96]

As vulgar comedy (in *Considerazioni*) or canonical representation (in *The Assayer*), the animal metaphor is a "structural constant in the rhetoric of the parody"[97] and may therefore be considered to be another element of the mimetic representation that characterizes the Galilean text.

5. Conclusion

In spite of his global fame as a scientific revolutionary, Galileo's work still has its critics. Most of these take the view that in his work the Tuscan scientist managed to hide a great number of sci-

94 See footnotes 95–96.

95 "Questo, Signor Sarsi, è […] un far come quella serpe che, lacerata e pesta, non le sendo rimasti piú spiriti fuor che nell'estremitá della coda, quella va pur tuttavia divincolando, per dare a credere a' viandanti d'essere ancor sana e gagliarda." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 102.

96 "Io confesso […] d'esser come quella scimia che crede fermamente veder nello specchio un'altra bertuccia, né prima conosce il suo errore, che quattro o sei volte non sia corsa dietro allo specchio per prenderla: tanto se le rappresenta quel simulacro vivo e vero." Ibid, p. 119.

97 "una costante strutturale nella retorica della parodia", Andrea Battistini, *Galileo e i gesuiti*, p. 154.

entific distortions. Among the most recent and significant examples, one can quote S. Timpanaro Senior, who sees in Galilean discourse the "ability to find ingenious and plausible argumentations even for false assertions"[98]. An admirer of Galileo, Alexandre Koyré, nonetheless describes the *Dialogue Concerning the Two Chief World Systems* (1632) as "in fact, not a book about astronomy, not even about physics."[99] Referring to the body of Galileo's work (from *The Assayer* to the *Dialogue*), he notices in it a "mixture of 'science' and 'philosophy'"[100], and accentuates the "impossibility, for any historian who has not given up all effort to understand them, of divorcing these two integral aspects of Galileo's thought."[101] In Paul Feyerabend's opinion, Galileo "exhibited a style, a sense of humour, an elasticity and elegance, and an awareness of the valuable weakness of human thinking, which has never been equalled in the history of science."[102] Nonetheless he states that, due to its distortions, "Galileo's science rests on an *illustrated metaphysics*."[103]

In a significant passage of *The Assayer*, Galileo maintains that Sarsi pretends to know neither nature nor poetry, and ignores the fact that fantasy and fiction are so necessary to poetry that the latter could not exist without them; at the same time those 'lies' are so abhorred by nature that it is more difficult to find even one of them in nature than to find darkness in the light.[104] Galileo levels cutting remarks at Tasso for his pretensions of realism, or, better put, of verisimilitude. In the same way, Galileo satirically picks on Sarsi when he claims to know reality, not for having repeatedly and

98 "abilitá di trovare, anche per le proposizioni false, ingegnosi ed apparenti discorsi di probabilità", S. Timpanaro Senior, *Primato di Galileo*, in *Galilei, Opere*, vol. II, Milano: Rizzoli, 1936, p. 70, in Andrea Battistini, *Galileo e i gesuiti*, p. 128 (footnote 12).

99 Alexandre Koyré, *Galileo Studies*, Hassocks, Sussex: The Harvester Press Limited, 1978, p. 158. First published in France by Hermann & Cie, Editeurs as *Etudes Galiléennes*, 1978.

100 Ibid, p. 158.

101 Ibid, p. 158.

102 Paul Feyerabend, *Against Method*, London-New York: Verso, 1993 [first edition, 1975], p. 121.

103 Ibid, p. 121.

104 "[Sarsi finge] di non conoscere o la natura o la poesia, e di non sapere che alla poesia sono in maniera necessarie le favole e finzioni, che senza quelle non puó essere; le quali bugie son poi tanto aborrite dalla natura, che non meno impossibil cosa è il ritrovarvene pur una, che il trovar tenebre nella luce." Galileo Galilei, *Il Saggiatore*, p. 42.

unrelentingly explored and researched it, but for having analyzed it on the basis of immediate and personal perceptive experiences, without recognizing their relativity, and ultimately, their fallacy. In Galileo, a substantial, deep acknowledgement of human gnoseologic limits coexisted with the conviction that neither art nor science would be able to trespass those limits. But he neither stopped exploring nor admiring inventions, not only in science but also in the arts. Nevertheless, from the first decades of the sixteenth century, 'knowledge' and 'comprehension' began to take different directions in so far as specialization and autonomy of human disciplines became more and more strict.[105] One may legitimately say that the novelty and the modernity of Galileo's style is a form of reaction against the intimate contradiction and the tension caused by the hiatus between knowledge and comprehension that formed an integral part of his personality from his years as a young student. Galileo expresses this hiatus in a very peculiar way: in works from *Considerazioni al Tasso* onwards the thread of logic – from beginning to end – is interwoven, in an argumentative tone, with irony. Indeed, the precise details of the research perhaps become more important than the final result or the general explanations and conclusions. Among the authors who succeeded Galileo, not many might be considered as his heirs.[106] In Italy, in general, the Galilean 'lesson' remains isolated for at least two centuries, overshadowed by the specialization of scientific and literary disciplines. Research (not only scientific research) becomes more and more technical and sectoral even in style, as the growth of deno-

[105] In this period scientific works were written not exclusively, but mostly in Latin, and this was a strong restriction per se. In the literary field, Aristotle's *Poetics* was rediscovered and reinterpreted. The Italian Lodovico Castelvetro (ca. 1505–1571), with his *Poetica d'Aristotele vulgarizzata e sposita* (*The Poetics of Aristotle in the Vulgar Language*) had a fundamental influence on the development of a tight version of the three unities (time, place and action) in European drama. Castelvetro also wrote a commentary for the above-mentioned Bembo's *Prose della volgar lingua*. In Italy, writings on poetics had started to be very specialist since the first years of the XVI century, but from Bembo's *Prose* onwards, 'poetics' became an out-and-out autonomous discipline for experts only. 'Universal' thinkers, responsible for writing with the same mastery about science, literature, philosophy, religion, or cosmology, 'intellectuals' like Marsilio Ficino, Niccolò Cusano, Pico della Mirandola, Giordano Bruno and others, seem to have disappeared from the Italian cultural scene.

[106] Roberto Dati (1619–1675), Francesco Redi (1626–1698), and Lorenzo Magalotti (1637–1712) were all scientists and literati alike. They can be considered as the three major successors of Galileo, though their works never reach the sharpness and elegance of their master's.

tative register marginalized the freshness and vehemence of prose in the Galilean vein.

During the sixteenth century, in several European countries, a new form of modern subjectivity – separate from the Baroque – takes shape, as well as a new literary genre, whose peculiar elements are a multilinguism that traverses different social classes (a sort of transversal multilinguism): masks, irony, parody, dialogic structure. This new genre is the novel, which has already given the world masterpieces such as *Gargantua and Pantagruel* and *Don Quixote*. Multilinguism, masks, irony, parody, dialogic structure are precisely the elements that characterize most of Galilean prose, but not even in this sense is the Galilean 'school' absorbed by Italian literature. The first great Italian novel, Alessandro Manzoni's *I promessi sposi* (*The Bethrothed*), would not be published before the first half of the nineteenth century,[107] while another work, Giacomo Leopardi's *Operette morali* (*Small Moral Works*, 1824), which could be assimilated – for some characteristics – to Galileo's works, was published in 1824. Galileo, the progenitor of so-called scientific prose, whose characteristic alternates rigorous demonstration with vivid language, is destined to represent a sort of isolated scientifico-literary 'case'. Perhaps, if Galileo's two major literary works (*Considerazioni al Tasso* and *Postille all'Ariosto*) had been published during his life, his reputation as a literary figure might have followed his fame as a scientist.

Útdráttur

Hliðstæður í málfari í umfjöllun um vísindi og bókmenntir í tveimur ritum Galíleos

The Assayer (Il Saggiatore,1623) er eitt af höfuðritum Galíleos, en í því hrekur hann vísindakenningar sem eru settar fram í ritinu *Libra astronomica* eftir jesúítann og heimspekinginn Orazio Grassi. *Considerazioni al Tasso* er hins vegar eitt af smærri verkum

[107] The first edition of this novel came out in 1827, but Manzoni continued to work on it until 1840, when the revised version – the one which is read and studied in all the Italian high-schools – was published.

Galíleos, ritað a.m.k. tólf árum fyrr en *The Assayer*. *Considerazioni al Tasso* er að stofni til ítarleg greining á söguljóðinu *Jerusalem Delivered* eftir ítalska skáldið Torquato Tasso (1544–1595). Handrit verksins glataðist þegar Galíleo var enn á lífi, en fannst fyrir tilviljun tveimur öldum eftir dauða hans og var gefið út í fyrsta sinn 1793.

Þótt verkin séu rituð á mismunandi tíma og í þeim sé beitt mismunandi stílbrögðum er uppbygging harðrar gagnrýni Galíleos í *Considerazioni al Tasso* á kvæðabálkinn *Gerusalemme liberata* í veigamiklum þáttum hliðstæð uppbyggingu á atlögu hans í *The Assayer* gegn kenningum Orazio Grassi. Í þessari grein er tekið til athugunar á hvern hátt bókmenntagagnrýni og vísindarit fela í sér óvanalega samstæð málsnið og tjáningarform.

Eitt helsta nýmæli í ritum Galíleos er að skáldlegar lýsingar verða veigamikill þáttur í bókmennta- og vísindaritum. Hér er leitast við að sýna fram á að auk tæknilegrar og hlutlægrar greiningar tveggja fyrirbæra (ljóðmál/textagreining í *Considerazioni al Tasso* og heimspekileg/vísindaleg í *The Assayer*) reynir Galíleo ekki aðeins að sannfæra lesandann með rökfræðilegri greiningu á viðfangsefninu heldur nýtir hann sér ákveðin stílbrögð mælskulistarinnar.

Abstract

Similarities Between Scientific Language and the Language of Literary Criticism in Two of Galileo's Works

The Assayer (*Il saggiatore*, 1623) is considered one of Galileo's major works. He wrote it in order to confute the scientific theories expounded by the Jesuit scientist and philosopher Orazio Grassi in his *Libra astronomica*. *Considerazioni al Tasso*, on the other hand, is one of Galileo's minor works, written at least twelve years prior to *The Assayer*. *Considerazioni al Tasso* is a penetrating critical analysis of Torquato Tasso's *Jerusalem Delivered*. The manuscript, which was initially lost by Galileo, was subsequently found by chance about two centuries after his death and published for the first time in 1793.

Though chronological and substantial stylistic differences obvi-

ously separate the two works, the structure of Galileo's attack in *Considerazioni al Tasso* on *Jerusalem Delivered* is, in important respects, similar to the one he adopted in *The Assayer* against Orazio Grassi. This article will consider how these two different genres, the critical essay (*Considerazioni al Tasso*) and the scientific treatise (*The Assayer*), present surprisingly consanguineous linguistic and expressive criteria.

The fundamental novelty in Galilean writing is that mimesis becomes an essential part of the 'essay'. The aim of this article is to show how, in addition to the technical and objective analysis of two phenomena ('poetico-linguistic' in *Considerazioni al Tasso* and 'philosophico-scientific' in *The Assayer*), Galileo attempts to persuade the reader by enlisting dialectics alongside specific rhetorical devices.

Kaoru Umezawa
University of Iceland

Transliterating Icelandic Names into Japanese *Katakana* Words An Exploratory Study

1. Introduction

Transcribing sounds of one language into another can be problematic, especially with languages that use very different alphabets and sound systems, such as Japanese and English, or Arabic and English.[1] Japanese uses three orthographic systems concurrently; one of them, *katakana*, is used primarily for transcribing loan words and foreign names. However, katanaka is a syllabary. This mirrors the Japanese intuition of the sound-shape of words: in segmental phonemic terms, Japanese has phonotactic constraints of an entirely different character from Icelandic ones. This difference forms the background to the discussion in this essay.

Thus when foreign names are transliterated into Japanese, the sounds are changed phonologically to fit into the Japanese sound system before being transcribed into *katakana*.[2] The National Language Council of Japan has published a series of guidelines for transcribing loan words, recognising at the same time that a transcription which follows the original sound too closely may not be ideal. As the Japanese sound system continues to develop, the set of sounds used to transcribe foreign words may tend either towards simplification or the enrichment of the Japanese sound system

1 Kevin Knight and Jonathan Graehl, "Machine Transliteration", *Computational Linguistic* 24(4)/1998, pp. 599– 612, here p. 599.

2 石井久雄他、*言葉に関する問題集－外来語編－*、東京：文化庁、1997, pp. 18–19. 石綿敏雄、外来語の総合的研究、東京：東京堂出版、2001, p. 29.

itself. The Council recommends that the guidelines should not be too strictly imposed, especially with regard to proper names, which may in fact be excluded from the guidelines altogether.[3] The transliteration of Icelandic place names and personal names into Japanese has not been fully systematized as yet, and there are many inconsistencies with respect to proper nouns in Japanese language tourist guide books and web pages on Iceland.

One of the first requirements for Icelandic students learning Japanese is to know how their names should be pronounced in the target language. Icelandic speakers must be able to recognize their own names; at the same time, the names must be made to fit into the Japanese sound system. There are several possible ways to transliterate names, and a consistent method for transcription is clearly a desideratum. In the process of transliteration, several decisions have to be made. For example, consonant clusters are not allowed in Japanese, with the exception of geminate or syllabic nasals; consequently, a vowel has to be inserted after every consonant. Normally this will be either [u][4] or [o], but there are exceptions. Hence, a choice has to be made as to which vowel to insert. Another example involves the transliteration of a sound that does not exist in Japanese. A phonetically similar but quite distinct Japanese phoneme will be used as a substitute. Here the question would be which of the several possible options approximates the original word most closely. Some words are forced to undergo so many changes that the original word becomes hardly recognizable.

To some extent, the choice of which sound comes closest to the original language is a subjective one and may differ among individuals, although phonetic similarities can predict certain tendencies. The choice depends to a large extent on the native language of the person transcribing the sound: the underlying phonological differences of the two languages will help to determine which transliteration pattern Icelandic and Japanese speakers will prefer. Japanese is a mora-timed language, whereas Icelandic is syllable−timed. Japanese has three types of special moraic sounds, i.e. moraic nasals,

3 Ibid, pp. 57–81. (Detailed guidelines for loan words transcription and the discussion on whether or not the transcription should always aim to be closest to the original sound.)

4 A broad phonetic transcription is used throughout the paper, e.g. using [u] instead of [ɯ], in order to avoid obscuring the argument with irrelevant details.

geminate consonants, and long vowels, illustrated by words such as /hoN/ *book*, /moR/ *already*, and /moQto/ *more*, where /N/ indicates a moraic n, /R/ the second element of a bimoraic vowel, and /Q/ the first element of a geminate consonant forming one mora; these three are usually categorised as special moraic phonemes.[5] In these cases an Icelandic speaker would pronounce /hoN/ with monosyllabic syllable timing, while the word has two moras, /ho/ and /N/ in Japanese, and is pronounced with two beats. An Icelandic speaker would likewise pronounce /moR/ [mo:] as one long syllable, but the word is pronounced with two mora beats, i.e. /mo/ and /R/, in Japanese. Similarly, /moQto/ would be a two-syllable word, /moQ/ and /to/ for Icelandic speakers, but is pronounced with 3 moras by Japanese speakers, i.e. /mo/ /Q/ /to/. Japanese furthermore tends to have boundaries between the nucleus and coda, whereas Icelandic prefers to set boundaries between the onset and nucleus. Figure 1 shows the syllable and mora structure of the three Japanese words given above. In the word /ho N/, Icelandic speakers tend to assume an underlying boundary between onset /h/ and nucleus /o/, allowing /oN/ to form an integral rhyme. Japanese speakers, on the other hand, have an underlying boundary between nucleus /o/ and coda /N/, as this is the boundary of the two moras. Again, the word /moR/ consists of two moras, but one syllable. For Japanese speakers, the boundary in this word will fall between /o/ and /R/, whereas for Icelandic speakers, it is between /m/ and /o/. Finally, /mo Q to/ is a two syllable / three mora word. Japanese speakers again divide the word according to mora boundaries, in two places. Icelandic speakers intuit the division according to syllables, in the place between onset and nucleus.

5 窪薗晴夫、*日本語の音声*、東京：岩波書店、1999, pp. 147–153.

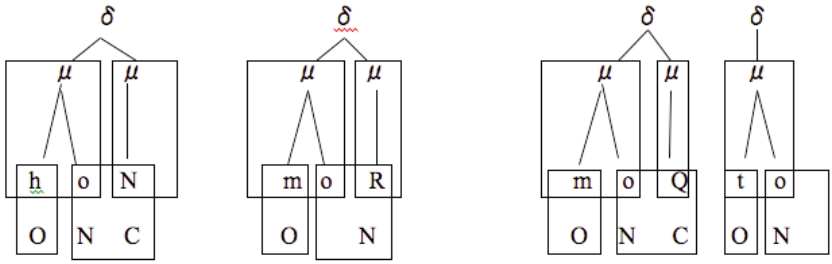

Figure 1. *hoN, moR,* and *moQto*. The upper boxes show the moraic structure, while the lower show the spurious onset/coda structure assumed by Icelandic speakers.

Thus these three phonemes, the moraic nasal, the second half of a long vowel forming a separate mora, and the first element of a geminate consonant, are problematic sounds for learners of Japanese to acquire.

2. The Study

For this exploratory study, eight transliteration problems (discussed below in section 3) were selected and Japanese and Icelandic subjects were asked to choose the closest equivalent to the original language. The subjects listened to recordings of a range of Icelandic personal names as they sound in Japanese according to different possibilities of transliteration, and reported on their preferences.

2.1 Scope

The aim of this study is firstly to examine which possible way of transcribing Icelandic personal names into Japanese will come closest to the original Icelandic pronunciation in the subjects' estimation; and secondly to examine the differences that come to light between Japanese and Icelandic subjects' perceptions of these problems.

2.2 Subjects

The subjects for this experiment were divided into three groups: 1) first-year Icelandic students of Japanese, 2) second-year Icelandic

students of Japanese, and 3) Japanese native speakers. The number of the subjects in each group was as follows: 1) 13 (four male and nine female students), 2) 8 (four male and four female students), and 3) 9 (one male and eight female students). There was an imbalance in the distribution of male and female students in groups 1) and 3), due to the limited number of native Icelandic speakers studying Japanese, as well as of native Japanese speakers living in Iceland. Due to these limitations, and the nature of this exploratory study as such, a broad observation of tendencies will be offered in preference to statistical analysis. At the outset of the experiment, it was not certain whether a clear distinction could be made between groups 1) and 2), given that the difference between them consisted in only one extra year of language study. At the time of the experiment, group 1) had studied Japanese and *kana* syllabaries for nine months and was already quite familiar with the transliteration of loan words from Icelandic/English into Japanese. However, longer exposure to the language may potentially make a difference in the transliteration process, and so, it was decided to observe the two groups separately.[6] The subjects in group 3) were native speakers of Japanese. Six of them had lived in Iceland for about nine months, two had never been to Iceland and had had no exposure to the language, and one had lived in Iceland for about two-and-a-half years. Five of the group spoke Tokyo dialect. Of the others, two were from the Kansai area, one from Okinawa, and one from Hokkaido, although no distinct dialectal accent could be observed in their daily conversation. The language background of both the Icelandic and Japanese subjects was rather diverse, in that many of them had some knowledge of languages other than Japanese and Icelandic. This is an additional reason for the choice of an observation methodology, rather than statistical analysis.

2.3 Procedure

Separate recordings were made of all the names pronounced by a native speaker of Icelandic (recording I) and the possible pronunciations in Japanese, as read by a native speaker of Japanese (re-

6 The first year students have spent 190 hours in class, whereas the second year students have spent 380 hours. The core textbook contains 600 vocabulary words for the 1st year, and another 600 for the 2nd year (1200 vocabulary words in total).

cording II)[7]. The recording was made with Edirol R-09HR, Roland, and the saved sound files played back by a Windows Media file through computer speakers.

First, a name from recording I was played, followed by the various possible pronunciations in Japanese from recording II. The subjects heard the tokens only once and chose the Japanese pronunciation (by number) that they thought came closest to the reading by the Icelandic native speaker. This was repeated for 60 tokens, consisting of 58 names, two of which were repeated for different sounds.

Although in both cases, the information and experimental procedure were the same, the mental process must have been slightly different for Japanese and Icelandic subjects. For Japanese subjects, the Icelandic pronunciation (I) represented the foreign sound, which had to be matched with one of the familiar-sounding Japanese pronunciations. For Icelandic speakers, the Japanese pronunciation (II) was foreign, and they had to choose among several options the sound which most closely approximated (I). There could thus be cross-linguistic, as well as individual, differences affecting the choice. The aim of the experiment was to determine whether an overall tendency could be observed.

All 60 test words were mixed and presented randomly to the subjects.

3. The eight problems

For the purposes of this study, eight different features were selected where problems in transliteration might occur. They are described in the following sections, and the responses of the subjects are discussed.

7 The problematic pronunciation of the Icelandic names are selected by the author, as well as the possible varieties of pronunciation in Japanese, based on the comparison between two languages' phonological systems and the general rules of transliteration in Japanese. Since there is no fixed rule for the transliteration of Icelandic sounds into Japanese, there is more than one possibility.

3.1 Geminate insertion

2 tokens: *Diðrik*, *Friðrik*
3 choices each: /-iku/, /-ikku/, /-i:ku/ (/-i#ku/, /-iQku/, /-iRku/[8])

When English words are transliterated into Japanese, an extra consonant is frequently inserted between a monophthong and a consonant, making it a geminate.[9] For example, *cup* [kʌp] becomes [ka **p** pu], *bed* [bɛd] becomes [be **d** do] (or [be **t** to]). Also, proper names such as *Nick*, *Ted*, *Pat*, *Frederick* are pronounced [ni **k** ku], [te **d** do], [pa **t** to], [Φɯ re de ri **k** ku]. In *katakana*, the first element of a geminate, as [k] in [ni **k** ku], [d] in [te **d** do], or [t] in [pa **t** to], phonemically /Q/, is indicated by one small letter, ‘ッ’. When a short vowel is followed by a consonant, it tends to be transliterated with an extra consonant, forming a geminate. In Japanese, the insertion of the letter ‘ッ’ counts as an extra mora. Thus, a word such as *cup* is pronounced and written [ka **p** pu], with one extra consonant [p], which forms one mora on its own.

It should be noted here that Japanese has single consonant and geminate contrast in native words, e.g. [kite] (te-form of the verb *come*) – [ki**t**te] (*stamps*), [ɲiɕi] (*west*) – [ɲiɕɕi] (*journal*). But a consonant tends to become geminated C → QC, when an English word is borrowed into Japanese. In other words, both geminated and non-geminated versions are allowed in native Japanese and it would appear not to be necessary to insert a geminate in the process of transliteration. However, in loan word phonology, a consonant tends to get geminated.

According to Shirai[10], there are two cases where the geminate insertion occurs in loan words, i.e. word final consonant and ambisyllabic consonants. When the word ends with a syllable with a lax vowel and a single consonant, the last consonant tends to be geminated, e.g. *English* [ɪŋ glɪʃ] > [i ɴ gɯ ɾi **ɛ** ɛɯ], *clinic* [klɪn ɪk] > [kɯ ɾi ni **k** kɯ], *dog* [dɒg] > [do **g** gɯ], *Cambridge* [keɪm

8 The reader is reminded that /Q/ is a phonemic symbol of the first element of geminate consonants in Japanese, which forms one mora on its own, and that /R/ is a phonemic symbol of the second element of long vowels in Japanese, which forms one mora on its own.

9 鈴木俊二、“日本語の外来語における音節とモーラ”、*国際短期大学紀要*、10/1995, pp. 27–58, here pp. 42–44.

10 Setsuko Shirai, “Gemination in loans from English to Japanese”, *MA thesis, University of Washington* 1999, pp. 1–7.

brɪdʒ] > [ke ɴ bɯ ɾi d dʑi] (C is mainly [p,t,k,s,ʃ,tʃ] but can be voiced). The ambisyllabic consonants (post-stress consonants), where the preceding vowel is lax, in loan words become geminated. e.g. *shopping* [ʃɒp ɪŋ] > [ɕop pi ɴ gɯ], *essence* [es ənts] > [e s se ɴ sɯ], *discussion* [dɪskʌʃən] > [di sɯ ka ɕ ɕo ɴ], *kitchen* [kɪtʃən] > [ki t tɕi ɴ]. Therefore, it can be predicted that when presented with the Icelandic names pronounced by Icelandic speakers, Japanese subjects may choose the transliteration pattern with the geminate.

We can expect a similar process with Icelandic names such as *Diðrik* and *Friðrik*, i.e. that they will also be pronounced with a geminate. Whether an Icelandic native speaker will perceive it in this way or not is a different question. Perception of the difference between a singleton and a geminate stop consonant does not depend solely on the difference in length of the stop consonant in question. Apart from this primary cue, there are co-variants that affect the hearer's perception, especially in normal speech, where measuring the duration of the consonant is no straightforward matter. These co-variants include the length of the preceding vowel, its intensity, /F0/ as well as the voice quality of the vowel that follows the consonant(s). There is also a cross-linguistisc difference. For example, in languages such as Icelandic, the duration of the vowel preceding the geminate stop is said to be shorter than that of the vowel preceding the singleton stop. However, in Japanese, the opposite seems to be the case.[11] Due to these cross-linguistic differences in the perception of geminate vs. singleton consonants, it would be plausible to think that Icelandic speakers may perceive the presence of a geminate in names differently from Japanese speakers.

Results

From Table 1.a. below, it appears that the general tendency for Japanese speakers was to insert geminate /Q/ and pronounce the name /di zu ri Q ku/ ([di zu ri k ku]), /fu ri zu ri Q ku/ ([fu ri zu ri

11 Kaori Idemaru and Susan G. Guion, "Acoustic Covariants of Length Contrast in Japanese Stops", *Journal of the International Phonetic Association* 38(2)/2008, pp. 167–186, here pp. 167–170.

k ku]). Icelandic speakers, on the other hand, tended to prefer the pronunciation without geminate, [di zu ri ku], [fu ri zu ri ku]. Vowel lengthening /R/ was not a popular choice in any of the groups. None of the Japanese speakers chose a long vowel. A slight difference was observed between first-year and second-year students of Japanese: none of the second-year students chose the geminate, whereas among the first-year students, the number of speakers who chose the geminate was equal to the number who did not. This may suggest that first-year students do not perceive the difference between the pronunciations with and without geminate, e.g. [di zu ri k ku] vs. [di zu ri ku], whereas second-year students seem to differentiate clearly between these two types. This would seem to indicate that after two years of study, students have developed the ability to distinguish the presence or absence of the geminate in Japanese.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
/iQku/	(13) 11	0	(13) 11	14
/iRku/	2	2	4	0
/i#ku/	(13) 11	14	(27) 25	4

Table 1.a Choice of pronunciation for names that end with /-ik/.[12]

Table 1.b. shows the results for individual names. The tendency is the same as in Table 1.a. The first-year students' choice between /Q/ (with geminate) and /#/ (without geminate) seems quite random, too.

12 The total number of the responses for 1st year students should be 26 (13 subjects×2 tokens). However, two subjects chose two answers instead of one for 'Diðrík', and therefore were disqualified. The numbers in brackets include all data collected.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Diðrik				
ディズリック [di zu ri k ku]	(5) 3	0	(5) 3	8
ディズリーク [di zu ri i ku]	1	2	3	0
ディズリク [di zu ri ku]	(9) 7	6	(15) 13	1
Friðrik				
フリズリック [ɸu ri zu ri k ku]	8	0	8	6
フリズリーク [ɸu ri zu ri i ku]	1	0	1	0
フリズリク [ɸu ri zu ri ku]	4	8	12	3

Table 1.b Choice of pronunciation for names that end with /-ik/ (individual names).

3.2 Treatment of Icelandic diphthong [au]

6 tokens: *Álfrún*, *Ásta*, *Ágúst*, *Ásgeir*, *Stefán*, *Kristán*
4 choices each: [a], [au], [a u], [a:]

Long vowels such as [a:] /aR/, and diphthongs such as [au] are sounds which in Japanese will form an extra mora, where there is one syllable. This is again represented orthographically in the Japanese writing system. However, [au] can be pronounced in one beat, as in English and Icelandic, or as [a u] in two beats. The latter is a more traditional Japanese sound, and the former is closer to the Icelandic pronunciation. These options can be represented orthographically: [au] =アゥ, [a u] =アウ. However, when Japanese speakers read these *katakana* writings, they tend to pronounce both in the same way. In this experiment, both pronunciations were tested. They were intentionally read in a slightly different way: [au] in one mora beat, with the latter part of the diphthong pronounced with less emphasis than the former, and [a u] in two mora beats, with the latter part of the diphthong pronounced clearly. This was done to see whether the second part of the diphthong [au] in Icelandic names would be clearly perceived and transferred into Japanese pronunciation, as well as to determine how important the presence of that sound is for both Icelandic and Japanese speakers when the word is transliterated into Japanese.

Results

For this category, there was a clear tendency for both Japanese and Icelandic speakers to choose the diphthong [au]. The second most popular choice was the sequence of two single vowels [a u]. If it is assumed that the subjects did not differentiate between the two sounds [au] and [a u], the general tendency is further strengthened, and suggests that the second element of the diphthong [au] cannot be omitted in the process of transliteration. A comparatively small number chose [a] without [u], and very few chose lengthened /aR/ ([a:]).

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
/a/	(8) 6	9	17	12
/au/	(47) 46	(25) 22	(72) 68	26
/a u/	21	(17) 14	(38) 35	14
/aR/	(4) 3	0	(4) 3	1

Table 2.a Choice of pronunciation for names that contain diphthong /au/.

Table 2.b shows the results with individual names. The overall tendency, as well as exceptions occurring with some names, may be seen clearly. For example, with *Álfrún*, the majority of Icelandic speakers chose a single vowel [a]. In the case of *Ágúst*, more of the Icelandic subjects chose the vowel sequence [a] and [u], rather than diphthong [au]. This may be because of the fact that the Icelandic diphthong [au] has phonetic variables and is pronounced as a long diphthong in *Ágúst*, but short in *Álfrún*.[13] For *Stefán* and *Kristján*, Japanese speakers chose [a], i.e. [su te fa N], and [ku ri su tɕa N], as well as [au]. This might be due to an association with the English names *Stephan* and *Christian*. Another reason for this could be that [au] in these two names is in an unstressed syllable, and therefore the sound is weak. Although there are individual differences, the general tendency is consistent in this category.

13 In Icelandic, vowels or diphthongs are pronounced shorter when they are followed by two or more consonants than when no consonant or only one consonant follows. See Kristján Árnason, "Atkvæðagerð, hljóðskipun og lengd", *Íslensk tunga, 1. bindi. Hljóð. Handbók um hljóðfræði og hljóðkerfisfræði*, meðhöfundur Jörgen Pind, Reykjavík: Almenna bókafélagið, 2005, pp. 180–222, here p. 185.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Álfrún				
アルフルン [a ru ɸu ru N]	5	8	13	2
アゥルフルン [au ru ɸu ru N]	2	0	2	3
アウルフルン [a u ru ɸu ru N]	4	0	4	3
アールフルン [a a ru ɸu ru N]	2	0	2	1
Ásta				
アスタ [a su ta]	0	0	0	1
アゥスタ [au su ta]	13	(8) 7	(21) 20	7
アウスタ [a u su ta]	0	(1) 0	(1) 0	1
アースタ [a a su ta]	0	0	0	0
Ágúst				
アグスト [a gu su to]	(2) 1	0	(2) 1	1
アゥグスト [au gu su to]	2	(2) 1	(4) 3	4
アウグスト [a u gu su to]	(10) 9	(7) 6	(17) 15	4
アーグスト [a a gu su to]	0	0	0	0
Ásgeir				
アスゲイル [a su ge i ru]	0	0	0	1
アゥスゲイル [au su ge i ru]	6	1	7	5
アウスゲイル [a u su ge i ru]	6	7	13	3
アースゲイル [a a su ge i ru]	1	0	1	0
Stefán				
ステファン [su te ɸa N]	(1) 0	0	(1) 0	4
ステファゥン [su te ɸau N]	(12) 11	(7) 6	(19) 17	4
ステファウン [su te ɸa u N]	1	(2) 1	(3) 2	1
ステファーン [su te ɸa a N]	0	0	0	0
Kristján	0	0	0	0
クリスチャン [ku ri su tɕa N]	0	1	1	3
クリスチャゥン [ku ri su tɕau N]	12	7	19	3
クリスチャウン [ku ri su tɕa u N]	0	0	0	2
クリスチャーン [ku ri su tɕa a N]	1	0	1	0

Table 2.b Choice of pronunciation for names that contain diphthong /au/ (individual names).[14]

14 The total number of responses by Japanese subjects for the name ‘Kristján’ in this table is 8, rather than 9, because one of the subjects did not choose any of the options.

3.3 Treatment of the nasal release of [t] and [d]

4 tokens: *Árni*, *Birna*, *Arnar*, *Arnór*
4 choices each: /-run-/, /-ruton-/, /-Qton-/, /-ruQton-/

Nasal release of [t] and [d] occurs in English in words such as *button*, and *garden*, and involves a [t] (or [d]) sound, which is present also in the spelling of the words. This is inserted when transliterated into Japanese, i.e. [bo ta N], [ga a de N]. In the Icelandic nasal release, there is no 't' in the spelling, even though the sound is similar to the English examples. Whether Icelandic and Japanese speakers will insert [t] in the Japanese pronunciation of these names or not remains to be seen. Since Japanese can have neither a consonant cluster CC, nor a consonant in the syllable final C#, and since V always follows C (except for geminate and syllabic nasals), the insertion of [t] also means the insertion of an additional vowel (normally [u] or [o][15]), i.e. *Birna* → [bi ru **to** na]. In this experiment, the existence of the geminate 'ッ' is taken into consideration as well, thus giving four ways of pronouncing names with a nasal release in Japanese.

Results

There is a clear preference among Icelandic subjects not to insert [t]. When [t] is inserted as a nasal release, a vowel [o] has to be inserted following [t] since consonant clusters are not allowed in Japanese. Icelandic speakers seem to avoid this double insertion. On the other hand, Japanese speakers prefer /ton/ or /Qton/, both of which involve inserted [t] and [o]. Of the four Japanese subjects who chose the type without [t] like the Icelanders, two had never been to Iceland and did not know the language. No Icelandic subject inserted a geminate, whereas three of the Japanese did.

15 According to the general transliteration rule, it is a vowel /u/ that is inserted after the consonant. However, since [tu] and [du] do not exist in original Japanese sound syllabaries, the vowel [o] is inserted in these instances, i.e. [to], and [do].

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
/run/	44	26	70	4
/ruton/	5	(5) 4	(10) 9	18
/Qton/	0	0	0	3
/ruQton/	2	(2) 1	(4) 3	11

Table 3.a Choice of pronunciation for names that contain a nasal release [t^n].

The individual results show the same tendency. The Japanese subjects preferred to insert [to], whereas Icelandic subjects did not.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Árni				
アルニ [a ru ni]	12	8	20	1
アルトニ [a ru to ni]	0	0	0	5
アットニ [a t to ni]	0	0	0	0
アルットニ [a ru t to ni]	1	0	1	3
Birna				
ビルナ [bi run a]	12	8	20	2
ビルトナ [bi ru to na]	0	0	0	2
ビットナ [bi t to na]	0	0	0	2
ビルットナ [bi ru t to na]	1	0	1	3
Arnar				
アルナル [a ru na ru]	10	4	14	1
アルトナル [a ru to na ru]	2	3	5	6
アットナル [a t to na ru]	0	0	0	0
アルットナル [a ru t to na ru]	0	1	1	2
Arnór				
アルノル [a ru no ru]	10	6	16	0
アルトノル [a ru to no ru]	3	(2) 1	5	5
アットノル [a t to no ru]	0	0	0	1
アルットノル [a ru t to no ru]	0	(1) 0	1	3

Table 3.b Choice of pronunciation for names that contain a nasal release [t^n] (individual names).

3.4 Treatment of the lateral release ([tˡ] ([dˡ])

6 tokens: *Bolli*, *Halla*, *Erla*, *Páll*, *Þorkell*, *Karl*
4 choices: /-to-/, /-Q-/, /-Qto-/, /-#-/

As with the nasal release, the lateral release also exists in English. It is transcribed [tˡ] or [dˡ], as in the words *bottle*, *middle*, and is transliterated [bo **to** ru] and [mi **do** ru] in Japanese. 't' and 'd' occur in the spelling, too. In Icelandic names, 't' and 'd' do not appear in the spelling, and it remains to be seen whether Japanese and Icelandic speakers include [t] and [d] sounds in the Japanese pronunciation of these Icelandic names. Even though the lateral release does not exist in Japanese, it does exist in transliterated words from English. Therefore, Japanese subjects are likely to insert [t] in Icelandic words, as they do for English ones, regardless of the fact that 't' does not occur in the spelling. Once again, as a CC sequence is not possible in Japanese, a vowel has to be inserted after each consonant. Therefore, [t] and [d] will become [to] and [do], in Japanese pronunciation, i.e. *Bolli* → [bo **to** ri]. Here, also, the use of geminate /Q/ is taken into consideration, yielding four possible pronunciations per name.

Results

Unlike with the nasal release [tⁿ], no clear tendency could be observed for words with the lateral release [tˡ]. As Table 4.a shows, every pattern was chosen at least a few times, and no possible option was altogether rejected. In every subject group, however, /#/ (nothing inserted where there is a lateral release) was the least popular choice. Japanese subjects showed a preference for the insertion of a geminate /Q/. Interestingly, although the Icelandic subjects most commonly chose /#/ in the nasal release [tⁿ], with [tˡ] there were several that chose to insert /Q/. Quite a number also inserted [to]. This implies that when names are transliterated so as to follow the original pronunciation closely, names with a nasal release such as *Birna* should be rendered /bi ru na/ without insertion of [to] or [tto] (/Qto/), whereas names such as *Erla*, should be transliterated /e ru to ra/ or /e ru Q ra/ or /e ru Q to ra/, but not /e ru ra/.

The difference in the results for nasal versus lateral release may be simply due to the fact that the two types of plosives have a very different place of closure. With the nasal release, the compressed air escapes through the nasal passage, which is opened by the lowering of the soft palate. The lateral release, on the other hand, is achieved by lowering one or both sides of the tongue to allow the air to escape, causing plosion followed by a friction, while the tongue-tip maintains its alveolar contact.[16] Thus, the lateral release is closer to alveolar plosive [t], as it has oral plosion and alveolar contact. In contrast, the plosion for the nasal release is made nasally, not orally. The lateral release [t^{l}] is evidently perceived as a more disruptive sound than [t^{n}], giving test subjects the impression that it requires an insertion, in a way [t^{n}] does not.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
/#/	10	7	17	4
/to/	16	18	34	8
/Q/	25	(12) 11	(37) 36	14
/Qto/	21	(12) 11	(33) 32	25

Table 4.a Choice of pronunciation for names that contain a lateral release [t^{l}].

When the individual names in Table 4.b are considered, some trends become apparent. Table 4.a shows four cases in which Japanese subjects did not choose insertion /#/. Table 4.b reveals that all of these concern the two names, *Páll* and *Þorkell*, where the lateral release comes in word final position. If we exclude the three names, *Þorkell*, *Páll*, and *Karl*, which have the lateral release in the final position, the preference is still divided, but the tendency among Icelandic subjects to choose either /to/ or /Q/, or both, grows stronger. A stronger tendency among Japanese subjects to insert both /Q/ and /to/ appears as well. The sound [t^{l}] does not exist in Japanese and in order to pronounce it according to Japanese phonological rules, one of three possibilities exists: to insert a vowel between [t] and [l], to change the sound into a geminate /Q/, or to omit [t], in order to avoid a consonant cluster. When the sound occurs in word-final position, a vowel such as [u] must be added after [l], as Japanese words cannot end with

16 Alfred C. Gimson, *An Introduction to the Pronunciation of English*, London: Edward Arnold, 1989, pp. 159–160.

a consonant, e.g. [so o ru ke to ru]. This makes it even more difficult to decide on a pronunciation that will follow Japanese phonological rules and still resemble the original sound. On the whole, it may be said that both Japanese and Icelandic speakers tend to insert either /Q/, or [to], or both. The tendency differs from name to name, but

		1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Bolli					
ボリ	[bo ri]	0	0	0	0
ボトリ	[bo **to** ri]	3	5	8	0
ボッリ	[bo ʔ ri]	7	2	9	0
ボットリ	[bo t **to** ri]	3	1	4	9
Halla					
ハラ	[ha ra]	1	1	2	0
ハトラ	[ha **to** ra]	1	2	3	0
ハッラ	[ha ʔ ra]	2	(3) 2	(5) 4	2
ハットラ	[ha t **to** ra]	9	(3) 2	(12) 11	7
Erla					
エルラ	[e ru ra]	3	0	3	0
エルトラ	[e ru **to** ra]	5	5	10	2
エルッラ	[e ru ʔ ra]	3	2	5	1
エルットラ	[e ru t **to** ra]	2	1	3	5
Páll					
パル	[pa ru]	5	3	8	2
パトル	[pa **to** ru]	4	4	8	1
パッル	[pa ʔ ru]	4	1	5	3
パットル	[pa t **to** ru]	0	0	0	1
Þorkell					
ソールケル	[so o ru ke ru]	1	2	3	2
ソールケトル	[so o ru ke **to** ru]	2	0	2	2
ソールケッル	[so o ru ke ʔ ru]	6	3	9	4
ソールケットル	[so o ru ke t **to** ru]	4	3	7	1
Karl					
カルル	[ka ru ru]	0	1	1	0
カルトル	[ka ru **to** ru]	1	2	3	3
カルッル	[ka ru ʔ ru]	3	1	4	4
カルットル	[ka ru t **to** ru]	3	4	7	2

Table 4.b Choice of pronunciation for names that contain a lateral release [t^{l}] (individual names).

given the same name, both Japanese and Icelandic speakers tend to show similar preferences.[17]

3.5 The length of the vowel in an accented syllable

13 tokens: *Dagur*, *Elín*, *Eva*, *Gísli*, *Íris*, *Ívar, Jóhann*, *Ólafur*, *Saga*, *Úlfhildur*, *Þór*, Kristín, Hjördís
2 choices: /V/, /VV/ (/VR/)

The accented syllable tends to be pronounced more strongly and for longer in Icelandic. The vowel of the accented syllable sounds longer, but it is uncertain whether or not the lengthening of the vowel will be actually perceived and transliterated as one extra mora beat in Japanese. The latter part of a long vowel /R/ in Japanese consists of one mora, and makes a phonemic contrast, e.g. [o ba **a** sa N] = *grandmother*, [o ba sa N] = *aunt*. This is one of the difficult language characteristics for learners of Japanese to acquire.

Results

As Table 5.a shows, both Japanese and Icelandic subjects show a preference for doubling vowel length in an accented syllable with an extra mora.

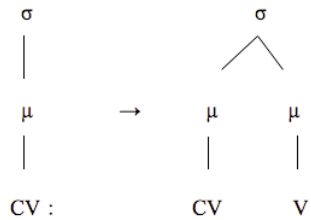

Figure 3. Change in the number of moras in an accented syllable of Icelandic (transliterating from an Icelandic long vowel to two Japanese monophthongs)

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
/V/	73	48	121	43
/VR/ (/VV/)	94	55	149	72

Table 5.a Choice of the pronunciation for the names that contain a vowel in an accented syllable.

[17] It should be noted that names such as *Erla* and *Karl*, which have 'r' preceding the sound in question, could be treated separately. However, from the data above, no clear tendency is observed for these names.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Dagur				
ダグル [da gu ru]	7	2	9	1
ダーグル [da **a** gu ru]	6	6	12	8
Elín				
エリン [e ri N]	9	6	15	6
エーリン [e **e** ri N]	4	2	6	3
Eva				
エヴァ [e ba]	4	6	10	2
エーヴァ [e **e** ba]	9	2	11	7
Gísli				
ギスリ [gi su ri]	11	6	17	7
ギースリ [gi **i** su ri]	2	1	3	1
Íris				
イリス [i ri su]	6	4	10	1
イーリス [i **i** ri su]	6	4	10	8
Ívar				
イヴァル [i ba ru]	2	2	4	0
イーヴァル [i **i** ba ru]	11	6	17	9
Jóhann				
ヨハン [jo ha N]	3	1	4	1
ヨーハン [jo **o** ha N]	10	7	17	8
Ólafur				
オラブル [o ra bu ru]	4	5	9	1
オーラブル [o **o** ra bu ru]	9	3	12	8
Saga				
サガ [sa ga]	1	2	3	0
サーガ [sa **a** ga]	12	6	18	9
Úlfhildur				
ウルブヒルドゥル [u ru bu hi ru du ru]	9	6	15	7
ウールブヒルドゥル [u **u** ru bu hi ru du ru]	4	2	6	1
Þór				
ソル [so ru]	1	2	3	1
ソール [so **o** ru]	11	6	17	8
Kristín				
クリスティン [ku ri su ti N]	8	2	10	8
クリスティーン [ku ri su ti **i** N]	5	6	11	1
Hjördís				
ヒョルディス [ço ru di su]	8	4	12	8
ヒョルディース [ço ru di **i** su]	5	4	9	1

Table 5.b Choice of pronunciation for names that contain a vowel in an accented syllable - (individual names).

The preference varies according to the name, although there are strong tendencies within the same name among Japanese subjects. *Úlfhildur* is made up of two names and is rather long, and both Japanese and Icelandic subjects chose not to lengthen the initial stressed vowel. For most other names, except *Gísli* and *Elín*, Japanese subjects tended to choose a longer version. For *Saga* and *Ívar*, all subjects chose /VR/, inserting an extra mora for the vowel.[18]

3.6 Treatment of an unaspirated plosive (voiced or voiceless).

10 tokens: *Dagmar*, *Birta*, *Bergur*, *Gísli*, *Hjördís*, *Bergur*, *Helgi*, *Ragnheiður*, *Ragnar*, *Sindri*
2 choices : voiced, voiceless

Japanese plosives may be either voiced or voiceless, whereas Icelandic plosives are categorized by aspiration. According to Pind, the perceptual boundaries of VOT (*voice onset time*) in aspirated and unaspirated Icelandic plosives occur at around 33 msec to 40 msec, depending on the place of articulation and speech rate.[19] On the other hand, the voiced alveolar plosive in Japanese has around -35 msec VOT, with a voiceless counterpart of around 30 msec VOT.[20] The VOT in Japanese voiceless plosives lies around the VOT boundary of aspirated and unaspirated plosives in Icelandic. What is unaspirated in Icelandic might sound like a voiceless plosive to Japanese speakers. Whether Japanese and Icelandic subjects would categorize unaspirated Icelandic plosives as voiced or voiceless Japanese plosives remains to be seen. The ten names listed above contain the sound in question either in the word-initial or the word-medial position.

---

18 It was brought to my attention after the experiment that the vowel in the first syllable is short in *Gísli, Úlfhildur, Kristín*, and *Hjördís*, but long in the other names. This can explain some of the tendency here, but not all. In future experiment, these two types should be treated separately.

19 Jörgen Pind, "Rate-dependent Perception of Aspiration and Pre-aspiration in Icelandic", *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 49(3)/1996, pp. 745–764, here p. 752.

20 本間弥生、"二つの言語が干渉するときー英語破裂音の生成の場合"、*文学とことばーイギリスとアメリカ　上野直蔵先生追悼論文集*、木村俊夫他、東京：南雲堂、1986, pp. 525–535, here p. 526.

Results

Both Japanese and Icelandic subjects seemed to prefer the voiced version, though about half also chose the voiceless version. Since Icelandic plosives are aspirated or unaspirated, rather than voiced and voiceless, Icelandic students of Japanese often have difficulty in perceiving and producing voiced and voiceless contrasting sounds in Japanese words. This could be the reason why Icelandic subjects do not show a clearer tendency here. For Japanese speakers on the other hand, Icelandic unaspirated plosives may not always be perceived as voiced plosives in Japanese due to the different boundaries in VOT.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Voiceless	44	30	74	22
Voiced	83	50	133	67

Table 6.a Choice of pronunciation for names that contain unaspirated plosives in Icelandic.

Individual results indicate that both Japanese and Icelandic subjects chose the voiced version of names such as ***D**agmar*, ***B**irta*, ***G**ísli* and *Sin**d**ri*. For the initial consonant of ***B**ergur*, Japanese subjects chose the voiced version, but opinions were divided among Icelandic subjects. For *Hel**g**i*, Icelandic subjects chose both voiceless and voiced versions, showing no clear preference. With *Hjör-**d**ís* and *Ra**g**nar*, more Icelandic subjects chose the voiceless version, whereas Japanese subjects preferred the voiced version.

Although in general, both Japanese and Icelandic subjects chose the voiced version, results vary depending on the individual names and seem rather inconsistent. No special tendency could be observed with respect to the environment of the sound in question. (For example, VOT is known to be sensitive to the place of articulation and the vowel that follows it.) The reason for this inconsistency could be linked to the recording quality or the way the Icelandic name is read by the speaker each time. VOT can vary considerably according to individuals, too.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Dagmar				
タグマル [**t**a gu ma ru]	0	1	1	1
ダグマル [**d**a gu ma ru]	13	7	20	8
Birta				
ピルタ [**p**i ru ta]	2	1	3	1
ビルタ [**b**i ru ta]	11	7	18	8
Bergur				
ペルグル [**p**e ru gu ru]	5	6	11	1
ベルグル [**b**e ru gu ru]	8	2	10	8
Gísli				
キスリ [**k**i su ri]	0	1	1	1
ギスリ [**g**i su ri]	11	7	18	7
Hjördís				
ヒョルティス [ço ru **t**i su]	9	5	14	2
ヒョルディス [ço ru **d**i su]	4	3	7	7
Bergur				
ベルクル [be ru **k**u ru]	3	2	5	3
ベルグル [be ru **g**u ru]	10	6	16	6
Helgi				
ヘルキ [he ru **k**i]	9	1	10	3
ヘルギ [he ru **g**i]	4	7	11	6
Ragnheiður				
ラクンヘイズル [ra **k**u ɴ he i zu ru][21]	2	2	4	5
ラグンヘイズル [ra **g**u ɴ he i zu ru]	10	6	16	4
Ragnar				
ラクナル [ra **k**u na ru]	10	8	18	3
ラグナル [ra **g**u na ru]	3	0	3	6
Sindri				
シントリ [çi n **t**o ri]	4	3	7	2
シンドリ [çi n **d**o ri]	9	5	14	7

Table 6 b. Choice of pronunciation for names that contain unaspirated plosives in Icelandic - (individual names).

21 /N/ is a phonemic symbol for moraic nasal in Japanese, representing the allophones [m], [n], [ɲ], [ŋ], [N], and nasalized vowels. [N], as an IPA phonetic symbol, is a uvular nasal. Throughout this paper, broad phonetic transcription is used and all the moraic nasals are transcribed with [N], which makes it easier to follow the argument.

3.7 Treatment of Icelandic dental fricatives [q], [ð]

13 tokens: *Þór, Þórir, Þóra, Þuríður, Þrúður, Ragnheiður, Davíð, Friðfinnur, Garðar, Guðrún, Hafliði, Guðmundur, Gyrðir*
2 choices: [θ], [ð] → [s], [z] or [θ], [ð] → [t] [d]

Dental fricatives exist in English, but the way they are transliterated into Japanese is not consistent. 'Th' is usually pronounced [s] in Japanese, but in some of the newer loan words, [t] is used, e.g. *therapy* [**s**e ra pi i], but *aromatherapy* [a ro ma **t**e ra pi i]. One might assume that phonetic similarities would determine the choice of sounds used in transcription. [θ] and [ð] are dental fricatives, and [s] and [z] are alveolar fricatives.[22] The places of articulation are not very far apart and the two groups are both fricatives. Whereas [t] ([d]) are alveolar stops, [s] ([z]) seem closer to [θ] ([ð]), therefore it could be assumed that subjects would choose [s] ([z]) for the transliteration. From the point of view of speech perception as well, [s] ([z]) are closer to [θ] ([ð]) than to [t] ([d]). Figure 1 shows Johnson's perceptual map of fricatives and [d] in English.[23] However, auditory/perceptual similarity is not always the only factor driving the alternation of a sound. As Johnson points out, *this* and *that* may be mispronounced [θ] – [ð] and [ð] – [z], but not [ð] – [v], though [v] is closer to the original sound [ð] on the perceptual map than either [d] or [z].[24]

This study examines the choices made by Icelandic and Japanese speakers between the fricatives [s] ([z]) and plosives [t] ([d]), as alternative sounds to the original [θ] ([ð]). It also observes whether the choice is affected by environment, e.g. the types of vowels that follow.

---

22 It is said that there are two ways of articulating [s] by native speakers of Icelandic, one with the tip of the tongue nearing the alveolar ridge, and the other with the tip of the tongue behind the lower front teeth with the result that a stricture is formed by the blade of the tongue against the alveolar ridge. Kristján Árnason, "Atkvæðagerð, hljóðskipun og lengd", p. 16; Eiríkur Rögnvaldsson, *Íslensk hljóðfræði. Kennslukver handa nemendum á háskólastigi*, Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 1989, p. 30. (I would like to express my gratitude to Eiríkur Rögnvaldsson and Magnús Sigurðsson for verifying the content of the Icelandic sources cited.)

23 Keith Johnson, *Acoustic & Auditory Phonetics*, Oxford: Blackwell Publishing, 2nd edition, 2003, p. 69. (The perceptual map is based on the confusion matrix where the number of times each sound is mistaken for another is counted. The number of times a sound is confused with another is calculated into the degree of similarity by ratio, and then into the perceptual distance.)

24 Ibid, pp. 59–71.

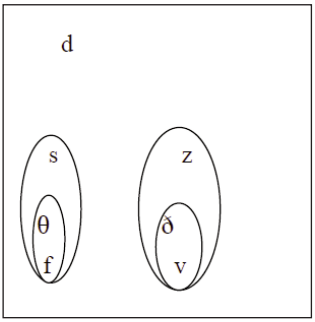

Figure 2. Perceptual map of fricatives and [d] in English. Keith Johnson, *Acoustic & Auditory Phonetics*, p. 69.

Results

Dental/alveolar fricatives appear frequently in Icelandic proper names. Both Japanese and Icelandic subjects seemed to prefer alveolar fricatives [s], [z], to plosives [t], [d] in transliterating the sound.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
[s] / [z]	117	79	196	84
[t] / [d]	52	25	77	30

Table 7.a Choice of pronunciation for names that contain dental fricatives [θ], [ð].

There were, however, some differences depending on the environment in which the sound occurred. When the sound was in word-final position (*Davíð*)[25], or followed by a consonant (***Þ**rúður*, *Friðfinnur*, *Guðrún*, *Guðmundur*), the preference was for the sound to be replaced by fricatives /s/, /z/. When the sound was followed by vowels such as [ou][26] (***Þ**ór*, ***Þ**órir*, ***Þ**óra*) or [ʏ][27] (***Þ**uríður*), the fricative version was preferred ([s]). [su] is found in the original Japanese syllabaries, whereas [tu] is not. Except for the name *Ragnheiður*, whose dental fricative is followed by [ʏ], and is

25 Where the sound is often devoiced in final position.

26 [ou] would be transliterated [oo] in Japanese.

27 [ʏ] would be transliterated [uu] in Japanese.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Þór				
ソール [so o ru]	10	7	17	8
トール [to o ru]	3	1	4	1
Þórir				
ソーリル [so o ri ru]	10	8	18	8
トーリル [to o ri ru]	3	0	3	1
Þóra				
ソーラ [so o ra]	11	8	19	9
トーラ [to o ra]	2	0	2	0
Þuríður				
スーリズル [su u ri zu ru]	13	8	21	7
トーリズル [to o ri zu ru]	0	0	0	2
Þrúður				
スルーズル [su ru u zu ru]	12	8	20	9
トルーズル [to ru u zu ru]	1	0	1	0
Ragnheiður				
ラグンヘイズル [ra gu N he i zu ru]	6	4	10	3
ラグンヘイドル [ra gu N he i do ru]	7	4	11	5
Davíð				
ダビーズ [da bi i zu]	13	8	21	8
ダビード [da bi i do]	0	0	0	0
Friðfinnur				
フリズフィンヌル [ɸu ri zu fi N nu ru]	13	8	21	6
フリドフィンヌル [ɸu ri do fi N nu ru]	0	0	0	3
Garðar				
ガルザル [ga ru za ru]	5	4	9	7
ガルダル [ga ru da ru]	8	4	12	2
Guðrún				
グズルン [gu zu ru N]	13	8	21	8
グドルン [gu do ru N]	0	0	0	1
Hafliði				
ハブリジ [ha bu ri zi]	0	0	0	3
ハブリディ [ha bu ri di]	13	8	21	5
Guðmundur				
グズムンドゥル [gu zu mu N du ru]	11	7	18	5
グドゥムンドゥル [gu do mu N du ru]	2	1	3	4
Gyrðir				
ギルジル [gi ru ʑi ru]	0	1	1	3
ギルディル [gi ru di ru]	13	7	20	6

Table 7.b Choice of pronunciation for names that contain dental fricatives /θ/, /ð/ (individual names).

transliterated [u] in Japanese, both Japanese and Icelandic subjects tended to chose [s] in order to avoid the [tu] sequence. On the other hand, when the sound was followed by [a] (*Garðar*) or [ɪ] (*Hafliði*, *Gyrðir*), the plosive version was preferred ([t], [d]). The reason why [t] ([d]) should be preferred to [s] ([z]) before [a] and [ɪ] is difficult to explain, and further study is needed. However, it may be relevant that, when [z] is followed by [i], it becomes palatalized [ʑ] in Japanese. [ʑi] may not sound as close to the original pronunciation [ði] as [zi] in names such as *Hafliði*, and *Gyrðir*.

3.8 Vowel insertion for the Icelandic clusters, 'hr' / 'hl'. The choice of the vowel after 'h'.

6 tokens: *Hlín*, *Hlynur*, *Hlíf*, *Hrönn*, *Hrannar*, *Hrafnhildur*
5 choices : [ha], [çi], [Φu], [he], [ho] (/ha/, /hi/, /hu/, /he/, /ho/)

When inserting a vowel into a consonant cluster in the process of transliteration, Japanese tends to use [o] rather than [u] after [t] and [d], since [tu] and [du] are not originally Japanese sounds, e.g. *cup* [ka p p**u**], but *cut* [ka t t**o**]. However, the choice of vowels following voiceless glottal fricative /h/ can be tricky. Japanese syllabaries with /h/ are /ha/, /hi,/ /hu/, /he/, /ho/, phonetically, [ha], [çi], [Φu], [he], [ho], which result in three allophones for the consonant /h/. Even though /u/ is a common choice for vowel insertion, the preceding consonant will also change from [h] to [Φ]. Consequently, it is uncertain whether subjects will consider the sound to be a closer approximation of the original.

The type of consonant that follows /h/ may also affect the choice of the vowel to be inserted. In /hl/, the tongue is already in preparation for the subsequent /l/ as /h/ is being pronounced, and is close to the position required for the vowel /i/, with the front part of the tongue raised towards the palate. For that reason, /i/ might be preferred to /u/ or /o/. On the other hand, when /h/ is accompanied by /r/, it could be pronounced with a slight lip-rounding, making it easier to pronounce /u/. It may therefore be predicted that subjects will choose different vowels to insert in the consonant clusters /hl/ and /hr/. This is one of the most problematic sounds to transliterate into Japanese. Whichever vowel is inserted, the outcome sounds quite different from the original pronunciation.

Results

On the whole, both Japanese and Icelandic subjects preferred to have vowels /i/ or /u/ inserted after /h/. In Japanese, the phoneme /h/ has allophones [h], [ç], [Φ]: [h] before /a/, /e/, /o/, [ç] before /i/, and Φ before /u/. When an Icelandic word with /h/ followed by a consonant is transliterated into Japanese, a vowel has to be inserted. Depending on which vowel is used, the consonant /h/ itself will have to change, e.g. [h] →[ç]/_i, and [h]→[Φ]/_u. Even if inserting /i/ or /u/ led to more sound changes, they were still the preferred choice of vowels.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
[ha]	8	(3) 2	(11) 10	3
[çi]	29	7	36	13
[ɸu]	28	(31) 30	(59) 58	25
[he]	4	3	7	6
[ho]	7	4	11	6

Table 8.a Choice of pronunciation for names that contain consonant clusters /hl/ or /hr/.

In looking at individual names, further tendencies may be observed. The vowel /i/ is inserted by preference when /h/ is followed by /l/ (*Hlín*, *Hlynur*, *Hlíf*), and when /h/ is followed by /r/ (*Hrönn*, *Hrannar*, *Hrafnhildur*). /u/ is the second most popular choice, followed by /a/ and /o/. With the name *Hlíf*, however, /i/ and /u/ are given almost equal preference. The Japanese subjects made similar choices for each name as the Icelandic ones, except for *Hlíf*, where none of the Japanese subjects chose /hu/, the most popular choice for Icelandic subjects. Instead, Japanese subjects preferred /ho/, or even /hi/ and /he/.

In this experiment, /hl/ and /hr/ are treated as consonant clusters. However, those are usually pronounced as unvoiced trills/laterals, although a short [h] is sometimes pronounced in the initial position. Therefore, in the future experiment, we should include the variables such as [ri N] for Hlín, [ro N] for Hrönn and [ra na ru] for Hrannar as well.

	1st year	2nd year	1st & 2nd year	Japanese
Hlín				
ハリン [ha ri ɴ]	0	0	0	0
ヒリン [çi ri ɴ]	11	2	13	5
フリン [ɸu ri ɴ]	1	3	4	1
ヘリン [he ri ɴ]	1	2	3	2
ホリン [ho ri ɴ]	0	0	0	0
Hlynur				
ハリヌル [ha ri nu ru]	1	1	2	0
ヒリヌル [çi ri nu ru]	7	2	9	5
フリヌル [ɸu ri nu ru]	3	4	7	4
ヘリヌル [he ri nu ru]	2	1	3	0
ホリヌル [ho ri nu ru]	0	0	0	0
Hrönn				
ハロン [ha ro ɴ]	0	0	0	0
ヒロン [çi ro ɴ]	3	0	3	0
フロン [ɸu ro ɴ]	8	8	16	6
ヘロン [he ro ɴ]	0	0	0	1
ホロン [ho ro ɴ]	2	0	2	2
Hlíf				
ハリフ [ha ri ɸu]	0	0	0	0
ヒリフ [çi ri ɸu]	7	2	9	3
フリフ [ɸu ri ɸu]	5	5	10	0
ヘリフ [he ri ɸu]	0	0	0	2
ホリフ [ho ri ɸu]	1	1	2	4
Hrannar				
ハラナル [ha ra na ru]	4	(2) 1	(6) 5	1
ヒラナル [çi ra na ru]	0	0	0	0
フラナル [ɸu ra na ru]	6	(5) 4	(11) 10	7
ヘラナル [he ra na ru]	1	0	1	1
ホラナル [ho ra na ru]	2	2	4	0
Hrafnhildur				
ハラップンヒルドゥル [ha ra p pu ɴ çi ru du ru]	3	0	3	2
ヒラップンヒルドゥル [çi ra p pu ɴ çi ru du ru]	1	1	2	0
フラップンヒルドゥル [ɸu ra p pu ɴ çi ru du ru]	5	6	11	7
ヘラップンヒルドゥル [he ra p pu ɴ çi ru du ru]	0	0	0	0
ホラップンヒルドゥル [ho ra p pu ɴ çi ru du ru]	2	1	3	0

Table 8.b Choice of pronunciation for names that contain consonant clusters /hl/ or /hr/− (individual names).

4. Summary and Conclusions

For all eight types of sounds chosen for this experiment, certain tendencies could be observed, some clear and others less striking. In most cases, Icelandic and Japanese subjects showed similar tendencies. Case 1), geminate /Q/ insertion, and case 3), nasal release [tⁿ] ([dⁿ]), were the only ones for which Japanese and Icelandic subjects showed distinctly different preferences. The reason why only two out of eight types of sound yielded different results for Japanese and Icelandic subjects is unclear. Further analysis based on a larger amount of data for each type of sound is needed. In the case of geminate insertion, it has been shown that Japanese commonly adds a geminate to a consonant preceded by a short vowel in the process of transliteration. Thus, when words with a weak and closed syllable, i.e. /-CVC#/, are transliterated into Japanese, the common tendency is for a vowel to be inserted at the syllable final, and the final consonant to become a geminate, i.e. /-CVQCV/. Therefore, with the Icelandic name such as *Diðrik* it is predictable that Japanese speakers will choose to transliterate the final syllable /-rik/ into /-riQku/. However, for Icelandic speakers, the moraic geminate /Q/ is a difficult sound to acquire, and indeed, first-year students did not seem to differentiate between pairs such as [di zu ri ku] and [di zu ri k ku]. Second-year students seemed to understand the difference, but considered the version without geminate to be closer to their native pronunciation. Their choice would then be explained by the fundamental difference in the syllable quantity of the two languages. In Icelandic, all syllables are heavy, unless unaccented and reduced to a weak syllable. Possible syllables in Icelandic are /V:/, /V:C/, /VC:/ (i.e. when the final consonant is a geminate) or /VCC/ (i.e. a consonant cluster). For example, in names such as *Didrik* or *Fridrik*, there are three possible ways to pronounce the syllable of the '-rik' type:

[ri(:)k]	-k	'rik'	with one final consonant
[rihk]	-hk	'rikk'	with a double consonant, (preaspiration is so strong that it is worth one consonant, hence, /h/ and /k/ make a double consonant.)
[rik:]	-k:	'rigg'	with a geminate at the end

The first option is the correct pronunciation: either of the others would sound odd, or even resemble completely different words, to the Icelandic speaker. This means that Icelandic requires the final consonant in this type of word to be short.[28] The choice of transliteration for this type of sound would thus seem to depend on whether one favours a pronunciation that seems more natural to Icelandic speakers or one best adapted to Japanese speakers.

For case 3), nasal release, the opinions of Japanese and Icelandic subjects diverged as well. Japanese subjects preferred to insert either [t] followed by [o], or a geminate /Q/, or both. Icelandic subjects chose not to insert anything. Either inserting a geminate /Q/ mora, a sound foreign to Icelandic speakers, or inserting [t] with [o] will alter the sound considerably to their ears. The Icelandic nasal release differs considerably from the English: in English, the nasal sound in words such as 'button' [bʌtn̩] and 'garden' [gɑːdnn̩] is syllabic. Each word is a two-syllable word, and the consonant with the nasal release is always the onset of the following syllable. In contrast, the Icelandic nasal release does not form a syllable. A word such as 'barn' [bartⁿ] (=*child*) is a one-syllable word. A name like *Birna* [birtⁿa] is a two-syllable word, with [birtⁿ] in the first syllable, and [a] in the second. The nasal release is thus shorter than in English, making a transliteration with inserted [t] and [o] even more unnatural to Icelandic speakers than to English speakers.[29] On the other hand, [t] accompanied by a vowel [o] is a natural process in transliteration in Japanese. Thus, Japanese and Icelandic speakers have different perceptions as to which is the closest approximation of names such as *Birna*: Japanese speakers would prefer [bi ru to na], whereas Icelandic speakers would choose [bi ru na].

Apart from these two categories, both Japanese and Icelandic subjects showed more or less the same tendencies. For 2), diphthong [au], as represented by the letter 'á' in Icelandic, both tend-

28 This finding leads to an interesting question. A name such as *Rebekka* in Icelandic is pronounced [re:behka] with pre-aspiration, which is the same as the second type of '-rik' realizations. The Japanese transliteration of this name would be /re be Q ka/ with a geminate, and in this case, Icelandic subjects might agree with Japanese subjects.

29 This suggests a possible transliteration of /bi Q na/, using a geminate but without the insertion of /t/ and /o/. Although this is not truly representative of a natural Japanese pronunciation, Icelandic subjects might prefer this version due to its syllable quantity. This token should therefore be included in the next experiment.

ed to prefer either diphthong [au] or the two-vowel sequence [a] and [u], which orthographically are transcribed ‘アゥ’and ‘アウ’. Either choice will yield essentially the same result, as Japanese people normally pronounce both as a sequence of two vowels rather than as a diphthong. It should be noted, however, a name, *Álfrún*, showed a different result from this general trend. This is probably due to the fact that the diphthong [au] is pronounced shorter in *Álfrún* than in *Ágúst*.

For 4), lateral release, both Japanese and Icelandic speakers opted for the insertion of [to], /Q/ or both, geminate /Q/ being the most popular choice among Japanese speakers and Icelandic first-year students. It is difficult to decide which of the three options is most appropriately used in transliteration. The preference of the subjects seemed to vary with the names, and more names should be tested.

For 5), long vowel /R/, a slight tendency appeared for both Japanese and Icelandic speakers to prefer a long vowel /VR/ (/VV/), i.e. to have an extra mora with the lengthened vowel. Although the overall tendency is not striking, trends for each individual name showed up clearly and were similar for all three subject groups. In order to transliterate the original sound most accurately, the vowel in an accented syllable should be lengthened so as to add one mora, with some exceptions.

For 6), unaspirated plosives in Icelandic, a voiced pronunciation in Japanese proved more popular than an unvoiced alternative among both Japanese and Icelandic subjects, even though VOT in a voiceless plosive in Japanese is closest to VOT in Icelandic unaspirated plosives. The tendency varied considerably with individual names. The three subject groups tended to make the same choices for each individual name. This implies that subjects had consistent criteria with which to determine their choice. Perceptual cues for VOT in both Icelandic words and their Japanese transliterations should be studied in more detail.

For 7), dental fricatives [θ], [ð], the general tendency for both Japanese and Icelandic subjects was towards alveolar fricatives [s] and [z], rather than plosives [t] and [d], although again, the trend varied according to the environment. In general, [s] and [z] were preferred in word-final position (_#), when the sound was followed

by a consonant (_C), or the vowels [ou] or [ʏ] ([oo] or [uu] in transliteration). When followed by vowels [a] or [ɪ], on the other hand, there seemed to be a preference towards plosives [t], [d]. Although these results need to be studied in greater detail, they suggest that names such as *Garðar* and *Gyrðir* would be transliterated [ga ru d̲a ru], [gi ru d̲i ru], whereas names such as *Davíð*, *Þrúður*, *Þór*, and *Þuríður* would be transliterated [da bi i z̲u], [s̲u ru u zu ru], [s̲o o ru], and [s̲u u ri zu ru].

For 8), the vowel inserted in a consonant cluster /hC/, both Japanese and Icelandic subjects chose [u] or [i]. The general tendency seemed to be for /u/ to be inserted when the following consonant was [r], and for [i] to be preferred before [l]. In both cases, the /h/ [h] changes into its allophones before these two vowels in Japanese, i.e. [h]→[ç]/_i, [h]→[Φ]/_u. However, the tendency is not very striking, and the pronunciation of the names changes greatly from the original in either case. Personal preferences based on the overall sound of the name may have affected the choices in this case.

A more detailed analysis is needed based on a larger data sample, especially for those instances in which Japanese and Icelandic subjects showed divergent tendencies. Names that did not follow the trends outlined in the test results should also be examined further. Transliterating Icelandic proper nouns into Japanese is a challenging task. There are inconsistencies in both orthography and pronunciation, and multiple possibilities to be considered in the transliteration process. This study has focused on the closest approximation to the pronunciation of certain words, and attempted to establish some general tendencies.

Although Japanese and Icelandic subjects appeared to process the sounds of both languages in somewhat different ways, the overall results of the experiment reflected common trends for both. Nonetheless, cross-linguistic differences evidently affected the choice of words in some cases, and these instances need to be examined more closely in the future.

Appendix[30]

Phonetic and phonemic transcription by the author.
Reference: Shigeko Imada, *Pronunciation*, Tokyo: Bonjinsha, 1989, pp. 25–87.)[31]

Some of the phonemic transcriptions in Table I are replaced by phonetic symbols in order to differentiate them from some of the more foreign *Katakana* sounds in Table 2.

Table I: *Katakana* syllabary commonly used to transcribe loan words, foreign place/people names.
(Both phonemic transcription / / and phonetic transcription [ ] by the author.
/N/, /Q/, and /R/, in phonemic transcription only because of the presence of many allophones.)

ア	イ	ウ	エ	オ
/a/ [a]	/i/ [i]	/u/ [ɯ]	/e/ [e]	/o/ [o]
カ	キ	ク	ケ	コ
/ka/ [ka]	/ki/ [kʲi]	/ku/ [kɯ]	/ke/ [ke]	/ko/ [ko]
サ	シ	ス	セ	ソ
/sa/ [sa]	/ʃi/ [ɕi]	/su/ [sɯ̈]	/se/ [se]	/so/ [so]
タ	チ	ツ	テ	ト
/ta/ [ta]	/tʃi/ [tɕi]	/tsu/ [tsɯ̈]	/te/ [te]	/to/ [to]
ナ	ニ	ヌ	ネ	ノ
/na/ [na]	/ni/ [ɲi]	/nu/ [nɯ]	/ne/ [ne]	/no/ [no]
ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ
/ha/ [ha]	/hi/ [çi]	/hu/ [ɸɯ]	/he/ [he]	/ho/[ho]
マ	ミ	ム	メ	モ
/ma/ [ma]	/mi/ [mʲi]	/mu/ [mɯ]	/me/ [me]	/mo/[mo]
ヤ		ユ		ヨ
/ja/ [ja]		/ju/ [jɯ]		/jo/ [jo]
ラ	リ	ル	レ	ロ
/ra/ [ɾa]	/ri/ [ɾʲi]	/ru/ [ɾɯ]	/re/ [ɾe]	/ro/ [ɾo]
ワ				
/wa/ [wa]				
ガ	ギ	グ	ゲ	ゴ
/ga/ [ga]	/gi/ [gʲi]	/gu/ [gɯ]	/ge/ [ge]	/go/ [go]

Continued ➛

30 五味敏雄（代表）、*Sanseido's Concise Dictionary of Katakana Words*, Tokyo: Sanseido Co., 2005, pp. 1417–1424.

31 今田滋子、*発音*、東京：凡人社、1989, pp. 25–87.

ザ	ジ	ズ	ゼ	ゾ
/za/ [za]	/zi/ [ʑɪ] [dʑi]	/zu/ [zɯ̈]	/ze/ [ze]	/zo/ [zo]
ダ			デ	ド
/da/ [da]			/de/ [de]	/do/ [do]
バ	ビ	ブ	ベ	ボ
/ba/ [ba]	/bi/ [bʲi]	/bu/ [bɯ]	/be/ [be]	/bo/ [bo]
パ	ピ	プ	ペ	ポ
/pa/ [pa]	/pi/ [pʲi]	/pu/ [pɯ]	/pe/ [pe]	/po/ [po]
キャ		キュ		キョ
/kja/[kʲa]		/kju/[kʲɯ]		/kjo/[kʲo]
シャ		シュ		ショ
/ʃa/ [ɕa]		/ʃu/ [ɕɯ]		/ʃo/ [ɕo]
チャ		チュ		チョ
/tʃa/ [tɕa]		/tʃu/ [tɕɯ]		/tʃo/ [tɕo]
ニャ		ニュ		ニョ
/nja/ [ɲa]		/nju/ [ɲɯ]		/njo/ [ɲo]
ヒャ		ヒュ		ヒョ
/hja/ [ça]		/hju/ [çɯ]		/hjo/ [ço]
ミャ		ミュ		ミョ
/mja/[mʲa]		/mju/[mʲɯ]		/mjo/[mʲo]
リャ		リュ		リョ
/rja/[ɾʲa]		/rju/[ɾʲɯ]		/rjo/[ɾʲo]
ギャ		ギュ		ギョ
/gja/[gʲa]		/gju/[gʲɯ]		/gjo/[gʲo]
ジャ		ジュ		ジョ
/zja/ [ʑa] [dʑa]		/zju/[ʑɯ] [dʑɯ]		/zjo/[ʑo] [dʑo]
ビャ		ビュ		ビョ
/bja/[bʲa]		/bju/[bʲɯ]		/bjo/[bʲo]
ピャ		ピュ		ピョ
/pja/[pʲa]		/pju/[pʲɯ]		/pjo/[pʲo]
ン				
/N/				
ッ				
/Q/				
ー				
/R/				

			シェ	
			/sje/[ɕe]	
			チェ	
			/tje/[tɕe]	
ツァ			ツェ	ツォ
/tsa/[tsa]			/tse/[tse]	/tso/[tso]
	ティ			
	/tji/ [tʲi]			
ファ	フィ		フェ	フォ
/fa/[ɸa]	/fi/[ɸi]		/fe/[ɸe]	/fo/[ɸo]
			ジェ	
			/zje/[dʑe]	
	ディ			
	/dji/ [di]			
		デュ		
		/dju/[dʲɯ]		

Table II: *Katakana* syllabary used to transcribe loan words, foreign place/people names closer to the original pronunciation, (with phonemic and phonetic transcriptions by the author)

			イェ	
			/je/ [je]	
	ウィ		ウェ	ウォ
	/wi/ [wi]		/we/[we]	/wo/[wo]
クァ	クィ		クェ	クォ
/kwa/[kʷa]	/kwi/ [kʷi]		/kwe/ [kʷe]	/kwo/[kʷo]
	ツィ			
	/tsi/ [tsi]			
		トゥ		
		/tu/[tɯ]		
グァ				
/gwa/[gʷa]				
		ドゥ		
		/du/ [dɯ]		
ヴァ	ヴィ	ヴ	ヴェ	ヴォ
/va/ [va]	/vi/ [vi]	/vu/ [vɯ]	/ve/ [ve]	/vo/ [vo]
		テュ		
		/tju/ [tʲɯ]		
		フュ		
		/fju/ [ɸʲɯ]		
		ヴュ		
		/vju/ [vʲɯ]		

Útdráttur

Umritun íslenskra nafna á japönsku samkvæmt *Katakana*-ritkerfi
Könnunarrannsókn

Markmið þessarar rannsóknar er að kanna hver þeirra aðferða sem til greina koma við umritun íslenskra mannanafna á japönsku komist næst því að skila íslenskum framburði nafnanna að mati þátttakenda í rannsókninni.

Í rannsókninni eru greind átta mismunandi hljóð sem eru án samsvörunar milli tungumálanna og gerð grein fyrir viðbrögðum þátttakenda, sem höfðu ýmist íslensku eða japönsku að móðurmáli, við mismunandi lausnum. Þrír hópar, Íslendingar á fyrsta ári í japönskunámi, Íslendingar á öðru ári í japönskunámi og fólk með japönsku að móðurmáli, voru beðnir að hlusta á hljóðupptöku af nokkrum mögulegum umritunum og velja þá útgáfu sem þeir töldu að kæmist næst upprunalegum íslenskum framburði. Heildarniðurstaða tilraunarinnar er sú að sömu tilhneigingar gætti hjá bæði japönsku og íslensku þátttakendunum varðandi allar þessar átta gerðir af hljóðum. Augljóst var þó að munur milli tungumálanna hafði áhrif á val orða í einhverjum tilvikum. Þörf er á nánari greiningu, byggðri á stærra úrtaki gagna, einkum í þeim dæmum þar sem Japanir og Íslendingar hneigðust í mismunandi áttir. Gera þyrfti frekari athuganir á þeim nöfnum þar sem útkoman féll ekki að meginniðurstöðu rannsóknarinnar.

Abstract

Transliterating Icelandic Names into Japanese *Katakana* Words
An Exploratory Study

This study aims to discover which of several possible ways of transcribing Icelandic personal names into Japanese will come closest to the original Icelandic pronunciation in the subjects' estimation.

It identifies and examines eight discrete mismatches of sound between Japanese and Icelandic and reports on a survey of Icelandic and

Japanese speakers' response to various solutions. Three groups of subjects, Icelandic first-year students of Japanese, Icelandic second-year students of Japanese, and Japanese native speakers, were asked to listen to a recording of several possible transliterations and choose the version that they thought approximated the original Icelandic pronunciation most closely. The overall results of the experiment show common trends for both Japanese and Icelandic subjects in each of the eight types of sound. Nonetheless, cross-linguistic differences evidently affected the word choice in some cases. A more detailed analysis is needed, based on a larger data sample, especially for those instances in which Japanese and Icelandic subjects showed divergent tendencies. Names that did not follow the trends outlined in the test results should also be examined further.

Höfundar og ritstjórar

Andrea Milde (f. 1970) er kennari og fræðimaður. Hún lauk doktorsprófi í þýsku frá háskólanum í Sheffield 2006.

Ásdís R. Magnúsdóttir (f. 1964) er prófessor í frönsku máli og bókmenntum við Háskóla Íslands. Hún lauk doktorsprófi í frönskum bókmenntum frá Stendhal-háskólanum – Grenoble 3 1997.

Ásta Ingibjartsdóttir (f. 1964) er aðjunkt í frönskum fræðum við Háskóla Íslands. Hún lauk meistaraprófi í málvísindum með áherslu á kennslu í frönsku sem erlends máls frá Unversité Paul-Valéry III Montpellier 2002.

Birna Arnbjörnsdóttir (f. 1952) er prófessor í annarsmálsfræðum við Háskóla Íslands. Hún lauk doktorsprófi í almennum málvísindum frá Texasháskóla í Austin 1977.

Erla Erlendsdóttir (f. 1958) er dósent í spænsku við Háskóla Íslands. Hún lauk doktorsprófi í spænskum fræðum (spænskt mál) frá Háskólanum í Barselóna 2003.

François Heenen (f. 1957) er aðjunkt í frönskum fræðum við Háskóla Íslands. Hann lauk doktorsprófi í málvísindum með áherslu á indó-evrópska samanburðarmálfræði frá Vínarháskóla í Vínarborg 2002.

Guðrún Björk Guðsteinsdóttir (f. 1954) er prófessor í enskum bókmenntum við Háskóla Íslands. Hún lauk doktorsprófi frá Albertaháskóla, Kanada, í enskum bókmenntum 1993 með breskar, bandarískar og kanadískar bókmenntir sem sérsvið.

Hafdís Ingvarsdóttir (f. 1944) er prófessor í menntunarfræði við Háskóla Íslands. Hún lauk doktorsprófi í menntunarfræði frá University of Reading, Institute of Education 2003.

Irma Erlingsdóttir (f. 1968) er lektor í frönskum fræðum við Háskóla Íslands. Hún lauk DEA-gráðu í samtímabókmenntum frá París VIII háskóla í Saint-Denis 1995 með áherslu á heimspeki kynjamismunar.

Kaoru Umezawa (f. 1965) er lektor í japönsku við Háskóla Íslands og doktor í hljóðfræði frá UCL (University College London) 2001.

Kristín Guðrún Jónsdóttir (f. 1958) er aðjunkt í spænsku við Háskóla Íslands og doktor í rómönsk-amerískum fræðum frá Arizona State University 2004.

Pétur Knútsson (f. 1942) er dósent í ensku máli við Háskóla Íslands. Pétur lauk doktorsprófi frá Kaupmannahafnarháskóla 2004.

Randi Benedikte Brodersen (f. 1955) er lektor í dönsku við Háskóla Íslands og Háskólann í Bergen. Hún lauk cand.mag.-prófi í dönsku frá Háskólanum í Amsterdam 1988.

Rebekka Þráinsdóttir (f. 1968) er aðjunkt í rússnesku við Háskóla Íslands. Hún lauk meistaraprófi í rússnesku og rússneskum bókmenntum frá Ríkisháskólanum í St. Pétursborg 2003.

Stefano Rosatti (f. 1964) er aðjunkt í ítölsku við Háskóla Íslands. Hann lauk meistaraprófi í kennslu ítölsku sem erlends tungumáls frá Háskólanum í Feneyjum 2005.

Þórhildur Oddsdóttir (f. 1953) er aðjunkt í dönsku við Háskóla Íslands. Hún lauk meistaraprófi í dönsku frá Háskóla Íslands 2004.